

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ESBJÖRN BLÅPANNA
OCH HANS ARVINGAR

MEDELTIDSSTUDIER KRING HANDLINGAR
I RIBBINGSKA HUVUDMANNA-
ARKIVET

AV

BENGT HILDEBRAND

STOCKHOLM

1 9 3 4

ESBJÖRN BLÅPANNA
OCH HANS ARVINGAR

MEDELTIDSSTUDIER KRING HANDLINGAR
I RIBBINGSKA HUVUDMANNA-
ARKIVET

AV

BENGT HILDEBRAND

STOCKHOLM

1 9 3 4

I N N E H Å L L.

Text.

	Sid.
I. Inledning	1—10
II. Esbjörn Blåpannas ungdomshistoria, hans kungatjänst hos de sista Folkungarna	11—31
III. Esbjörn Blåpannas rehabilitering	31—36
IV. Österbyväpnaren i Tumbo. Rekarnebygdens frälseläcker	36—63
V. Esbjörn Blåpannas Västgötaprocess	64—71
VI. Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsson dotter sörja för sin ålderdom. Riddaren Nils Gustafsson och Esbjörn. Engelbrektsfejden	71—82
VII. Året 1437 och arvsprocessen. Herr Nils' och Erik Pukes planer på Blåpannagöden. Erik Pukes avrättning	82—86
VIII. De sista åren på Österby. Esbjörns och Nils Gustafssons död	86—88
IX. Anders Ruska och gårdarna i Tumbo och Lista	88—96
X. Blåpannaarvet under konung Karl Knutssons räfst. Mörby i Husby-Rekarne och Katarina Nilsson dotters arvingar	96—102
XI. Blåpannaarvet på riksmötet i Arboga 1471	102—107
XII. Familjen Ruska på Vargarn	107—108
XIII. Herr Johan Gervinsson Ruska, artium liberalium baccalaureus, kyrkoherde i Bälinge, kanik i Strängnäs	108—121
XIV. Tibble-Vargarns-ätten. Häradshövdingen Erik Larsson i Tibble och kyrktjuven Jöns i Anunsta. Häradshövdingen Peder Eriksson i Vargarn	121—125
XV. Peder Knagh och hans första gifte	125—132
XVI. Blåpannaarvingarna återvinna Österby. Peder Knaghs omgifte	132—137
XVII. Frälseläckerna från Yxta	138—141
XVIII. Väpnaren Anders Ragvaldsson på Valsta och hans familj	141—150
XIX. Peder Knaghs och Peder Erikssons sista tid. Knaghs barn. Blåpannaättlingarna utdö och arvet går i sidoledd	150—154
XX. Blåpanna- och Valstaarvet hos Forstena-släkten och ätten Ribbing	154—167
Bilaga (dombrev 1399)	168
Register, utarbetat av E. F.	169—183
Personregister	169—179
Ortregister	179—183

Tumbo kyrka	3
Medicine professor Seved Ribbing	6
Kungabrev 1372 för Esbjörn Blåpanna	28
Järnbeslagen dörr från Lista kyrka	35
Riddaren och riksrådet Bengt Jönsson (Oxenstierna)	77
Lista kyrka	92
Domprosten i Strängnäs decr. doct. Helge Petersson	117
Kaniken Johan Ruskas jordebok	119
Sköldebrev 1483 för väpnaren Peder Knagh	128
Altarskåp i Tumbo	135
Antavla för landshövdingen Gustaf Eriksson Ribbing	157
Ribbingska huvudbanér	8, 155
Löjtnanten Bengt Reinhold Ribbing	166
Frälsemannasigill	12, 17, 19, 37, 39, 47, 55 f., 61, 91, 107, 115, 123 f, 139, 144, 151, 163 f.
Biskopen i Strängnäs decr. doct. Cort Rogges sigill	116
Sigill för priorn och konventet i Eskilstuna johanniterkloster	148

<i>Stamtavlor</i>	14, 16, 21 f., 45, 48 f., 57, 60, 94, 101, 125, 133, 140, 142, 153, 155, 160 f.
-----------------------------	--

F Ö R K Ö R T N I N G S L I S T A.

ATA	= Antikvarisk-topografiska arkivet, Vitterhetsakademien.
DS	= Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum), utg. gm J. G. Liljegen, B. E. Hildebrand, E. Hildebrand och S. Tunberg,
GFR	= Konung Gustaf den förstes registratur.
HH	= Historiska Handlingar.
HSH	= Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT	= (svensk) Higt. Tidskr.
KHÅ	= Kyrkohist. Årsskrift.
MELL	= Magnus Erikssons landslag.
NTBB	= Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen.
PHT	= Personhistorisk Tidskrift.
RPB	= Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref.
SAT	= Svenska Autografsällskapets Tidskrift.
SD	= Svenskt Diplomatarium fr. o. m. år 1401, utg. gm C. Silfverstolpe och K. H. Karlsson.
SFSS	= Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet.
SRS	= Scriptores rerum Suecicarum medii ævi.
ST	= Sveriges Traktater, utg. av O. S. Rydberg.
KA	= Kammararkivet.
KB	= Kungl. Biblioteket.
LUB	= Lunds Universitetsbibliotek.
RA	= Riksarkivet.
UUB	= Uppsala universitetsbibliotek.
VHAA	= Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Esbjörn Blåpanna och hans arvingar.

Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannarkivet.

Av **Bengt Hildebrand.**

I. Inledning.

1. Lokaltraditionen.

Vid kyrko- och skolrådssammanträde den 3 maj 1931 i Tumbo församling, Västerrekarne, Södermanland, företedde ordföranden i avskrift en köpehandling av den 3 juli 1438, varigenom väpnaren Esbjörn Blåpanna å Österby till Tumbo kyrka försålt fem örtugland jord i Övlingby inom socknen. Köpebrevet i fråga, som i vidimerad kopia från 1696 hittats i Kammararkivet, rörde den jord, som nu sedan urminnes tid i socknen går under namnet Klockarvretarne. Besiktning av dessa skulle hållas våren 1931, varför den nyfunna och bevittnade kopian av det förlorade originalbrevet givetvis var av vikt såsom en juridiskt användbar åtkomsthhandling till jorden i fråga. Uppgift om brevet intogs i kyrko- och skolrådets protokoll för dagen.¹

Så höjer stundom även det länge sedan förgångna lågmält sin stämma mitt i det moderna livets oro och jäkt. Att ett mänskligt dokument även efter ett halvt årtusendes utveckling och stor-

¹ Esbjörn Blåpannas salubrev av Österby ³/₇ 1438 ang. jord i Övlingby, vilket är omnämnt i Sandbergiska Saml., KA, FF 7088, finnes i vidimerad avskrift av pastor loci E. Mozelius i »Copier af de breef, hwar med Consistorium Stregnensis verificerat anteckningarne på Herr Biskopens och samptl. Clerecietz . . . etc. inkombster», i ser.: Kyrkor, skolor och hospital, Strängnäs stift, Allm. kyrkor: Allm., sid. 73, Kammarark. Att kopian härleder sig från 1696 ses av Mozeli vidare anteckning i frågan ibid. s. 146, dat. Tumbo d. 16 jan. 1696; jfr även anteckn. om prästerskapets och klockarens inkomster i Tumbo o. Råby, punkt 8, ibid. s. 144. — Avskrift av kopian har meddelats till Tumbo församling. För uppgifterna därifrån har jag att tacka framl. kyrkoherden H. Lagergren.

mar kan bibehålla rättslig giltighet och ekonomiskt värde är visserligen långt mindre enastående än mången tror men ändock ett så pass märkligt faktum, att det kunde förtjäna att framhållas.

*

Minnet av den sockenbo i Tumbo, som 1438 överlät markstycket i Övlingby till sin hemkyrka, har inom församlingen alltid i någon mån levat kvar. Detta minne, under sekternas gång alltmer förtunnat, knöt sig till slut endast till det faktum, att nämnda köpebrev från 1438 i — numera tyvärr obefintligt — original ännu vid 1800-talets början fanns tillgängligt i sockenkyrkan. Även sedan det försvunnit, fortlevde dock hågkomsten. Den nitiske prästmannen Eric Philip Pladecius, komminister i Tumbo och kapellan i Råby, upplade nämligen år 1816 en i handskrift in quarto alltjämt bevarad »Topografisk Beskrifning öfver Tumbo och Råby socknar», med kort referat av medeltidsbrevet i fråga.² Det hade, skrev pastor Pladecius vördsamt, år 1438 utfärdats av »Herr Esbjörn Blåpanna till Österby Säterier». På så vis kunde notisen om denna jordförsäljning genom en hembygdsintresserad tidningsmans undersökningar slutligen nå fram till trycket, i en artikel i Sörmlandsposten den 29 januari 1927.³

Enligt from sed innehöll salubrevet av 1438 även den passus, att vad jorden var bättre än den undfångna köpesumman, det gav Esbjörn Blåpanna till Tumbo kyrka för sin själ och för sina förfäders själar. En del av denna jord, socknens s. k. Klockarvretar, ligger nu intill skolan och är fruktträdgård. Och befolkningen säger, att Tumboklockaren alltid får så goda äpplen, därför att de växa på kyrkojord.³

*

Eric Philip Pladecius var icke den förste av Tumbosocknens vördiga själasörjare, som ägnat sin uppmärksamhet åt Esbjörn Blåpanna. År 1696 hade kyrkoherden Ericus Mozelius suttit lutad över pergamentsbrevet från 1438 och nedskrivit anteckningar om de tvenne klockarvretarne. Med lika pittoresk anakronism, som Pladecius 1816 skulle begagna, omtalade Mozelius den-

² Pladecius' Beskrifning finnes i Tumbo kyrkas arkiv.

³ G. Widegren, Strövtåg i Rekarnebygden, XIX: Österby — en gård med 500-årig ägarelängd. — Till Widegrens historik lämnade jag några bidrag, vilka emellertid tillkommo på så tidigt stadium av mina forskningar i ämnet, att de innehålla en del oriktigheter.

na kyrkans jord såsom köpt av »wälb:ne H:r Esbiörn Blåpanna fordom ägande till Österby gård».⁴

Mera levande hade minnet av Esbjörn tidigare varit på just hans egendom Österby i Tumbo, som nu tillhör överstelöjtnanten C. J. von Plomgren. Detta gods ingick en tid i det von Höpkenska fideikommisset, dit det kommit från generalmajoren greve Al-

Fig. 1. Tumbo kyrka i Västerrekarne, Södermanland. Uppförd av gråsten omkr. 1100, tornet tillbyggt omkr. 1300. Kyrkan har valvmålningar från 1400-talets senare del. Efter fotografi i ATA.

brecht von Lantingshausen. Denne åter hade köpt gården av hall- och manufaktur fiskalen C. Fr. Ternell, svärson till den stridbare mösspolitikern på Strängnässtolen, Jacob Serenius.⁵ Biskopen, som avled i sept. 1776, hade själv endast kort tid ägt Österby. Han hade s. å. köpt det av löjtnanten *Bengt Reinhold Ribbing* (f. 1729, † 1794).⁶

⁴ Om Mozellii anteckningar se not 1 ovan.

⁵ Widegren, a. a.

⁶ Då B. R. Ribbing (E l g e n s t i e r n a s ättartavlor, adl. ätt. Ribbing, tab. 13) första hustru Elisabeth Charlotta Berch avlidit 1774 ¹⁸/₉, på Hallunda i Botkyrka sn (Söd.), förrättades bouppteckning efter henne 1775 ²⁸/₁ (or. i Ribbing ska huvudmannarkivet, tillhör prof. L ä n n a r t R i b b i n g, Stockholm; se vidare nedan i texten s. 7). Bengt Reinhold Ribbing ägde då ännu, utom det nämnda Hallunda (2 man-

Denne Bengt Ribbing var i själva verket Esbjörn Blåpannas sentida arvtagare, ehuru icke ättling eller frände, emedan Blåpannagodsens på 1500-talet genom sidoarv förts från med Esbjörn befryndade släkter över till obefryndade.⁷ Genom kammarjunkaren *Erik Pedersson Ribbings* (f. 1577, † 1623) ingifte 1606 i Forstenasläkten hade Ribbingarne ärvt Österby.⁸ För Erik Ribbing själv var Esbjörn Blåpanna ännu ett aktuellt namn. Så sent som 1621 tvistade han inför rätta med översten Jesper Andersson Cruus om bitarna av Blåpannaarvet. Ribbing bifogade därvid i en av sina rättegångsinlagor en stamtavla, där Esbjörn Blåpanna figurerade överst, ehuru Ribbings föreställningar om sin blodsfrändskap med den gamle Österbyväpnaren visserligen voro alldeles oriktiga.⁹ Tidigare hade Ribbings maka *Anna Persdotters (Forstenasläkten)* farmors far, den välbekante *Lars Siggesson (Sparre)*, Gustav Vasas marsk, och före honom hans föräldrar med periodiskt återkommande nit men klen resultat stritt för att erhålla ersättning för det, som *deras* släkt på 1400-talet blivit frändömd av Esbjörn Blåpannas jord.¹⁰

Med allt detta ha såväl de vördiga kyrkoherdarna i Tumbo som de välborna herrarna Ribbing till Österby säkerligen haft mycket dimmiga föreställningar om den gamle frälseman, från

tal), Österby säteri, 2 mantal med $\frac{1}{4}$ rå och rör Kärrtorp, varunder lydde frälsehemmanen Gransby, Övlinge, Lövsstad, Sörby och Hagby samt 14 st. torp och utjordar. I Österby hade »Capitaine» Berch (trol. felskrivning för Cancellie Rådet Berch, d. v. s. Fredrik Berch, Ribbings sväger och barnens förmyndare) en större intecknad fordran. I samma arkiv ligger det odot. konceptet till Ribbings salubrev å Österby med underlydande och inventarier till biskop Jacob Serenius, som också hade inteckning i gården. Det talas i konceptet om Ribbings dåvarande (andra) fru, Eva Piper, som han äktade 1775 ^{24/12}, samt om biskopens tillträde till gården d. 1 nästkommande maj. Det är då tydligt, att konceptet härrör från möjligen sista dagarna i dec. 1775 eller snarare säkerligen förra delen av år 1776, ty Serenius dog i sept. sistnämnda år. Utom själva köpesumman (dels kontant, dels in natura) fick Ribbing i »äreskänk» 100 lod nytt, arbetat, förgyllt silver. Ännu 1769, då sonen Carl Gustaf R. föddes, hade Bengt Ribbing bött kvar på Österby. Vid första hustruns död var han emellertid tydligen redan bosatt på Hallunda i Botkyrka sn.

⁷ Se utredningen härom i kap. XIX nedan och stamtavlan s. 153.

⁸ Erik Ribbing (E l g e n s t i e r n a, tab. 8) är mest känd genom sin verksamhet för Älvsborgs lösen som kommissarie i Västmanland 1614—1618, se I. S i m o n s s o n i Medd. fr. Sv. Riksarkivet, ny följd, I: 66—70, tr. 1927, s. 459, och handlingar om E. R. i Ribbingska huvudmannarkivet. Jfr stamtavlan s. 160.

⁹ Ribbings processinlagor i handskr. E 175, UUB, s. 115—118, 127—132, 245—248; Cruus' inlagor ibid. s. 173—174 o. 175—176. Inlagorna kunna särskiljas med ledning av anteckningar, handstilar och vattenstämplar. Jfr s. 141.

¹⁰ Sten Sture d. äs o. rådets dombrev 1490 ^{18/2} (avskr. i B 16, fol. 80 v, RA; även i avskr. i Ribbingska kopieboken — om vilken se texten nedan — som nr 4); Sten Sture d. y:s stämmingsbrev 1514 ^{29/8} (B 16, fol. 76 v, nr 114, RA; jfr Västergötl. Fornminnesfören:s Tidskr. I, h. 4—5, 1888, s. 21, not 1) samt stämmingsbrev av Gustav Vasa 1533 ^{18/1} (B 16, fol. 82 v, nr 125; GFR 8, s. 166), 1541 ^{12/3} (B 16, fol. 83 r, nr 127; GFR 13, s. 225) och 1547 ^{3/2} (B 16, fol. 83 v, nr 128; GFR 18, s. 321). Jfr nedan s. 135 f.

vilken de senares äganderätt ytterst härledde sig. Och likväl har denna Ribbingska släktgren, som ännu i dag i ättartavlorna och adelskalendern står såsom *Österby ättegren*, utan tvivel mycket länge haft i sin ägo de originalhandlingar, som helt enkelt utgjorde Esbjörn Blåpannas och hans arvingars eget arkiv.

2. Arkivmaterialet.

Svensk arkivvård har i alla tider och inom alla samhällslager haft sina sorgliga kapitel. Ett sådant har Bengt Reinhold Ribbings sonsons son, medicine professorn vid Lunds universitet *Seved Ribbing* (f. 1845, † 1921) — den bekante läkaren, universitetsrektorn, föreläsaren och filantropen — under beklagande skildrat för författaren av dessa rader. Hos hans farfar, majoren *Carl Gustaf Ribbing* (f. 1769, † 1827) på Dävö i Munktorps socken, Västmanland, hände det nämligen, att pergamentsbrev buros ned från vinden och skuros itu för att användas som skinn till leksakstrummor åt släktens barn.¹¹ Har ännu Carl Gustaf Ribbing, såsom troligt är, innehåft Blåpannaarkivalier i original, så ha dessa i varje fall ingalunda alla förstörts. Minst sju numera i offentlig ägo befintliga pergamentsbrev, som stamma från Blåpannaarvingarnas familjearkiv, bära på baksidan den moderna proveniensanteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851»¹² (till Kungl. Bibl.). Man frågar sig, om det kan vara en tillfällighet, att dessa brevs ägare var fornälskaren och samlaren brukspatron *Johan Fredrik Iverus* (f. 1772, † 1850),¹³ som bebodde herregården Avhulta — en granngård till det Ribbingska Dävö, beläget i samma socken. På något sätt har Iverus tydligen överkommit Ribbingearkivalier, som sedan räddats till offentlig ägo. Saken är av ej ringa vikt vid skildringen av Blåpannagårdarnas och ar-

¹¹ Seved Ribbings uppgift måste vila på hörsägen, ty C. G. Ribbing dog 1827 och Seved R. föddes först 1845. — Om Seved Ribbing se min biogr. i »Skåne. Årsbok» 1930, s. 3—14.

¹² De sju breven äro: a) Vinger 1372 ¹⁰/₃ (or. perg., RA); b) Österby 1417 ¹³/₁ (or. perg., RA; SD nr 2174 under 1416 ¹³/₁ — det bör emellertid vara från 1417, se E. O r t v e d, Cistercieordenen og dens Klostre i Norden, II, 1933, s. 279, 297 o. jfr följdBrevet ³⁰/₅ 1417, SD nr 2371); c) Sthlm 1446 ⁹/₁₀ (or. perg., RA); d) Sthlm 1483 ²⁸/₁₁ (or. perg., Kungl. Bibl.; avskr. i Ribbingska kopieboken nr 1); e) Gripsholm 1483 ¹⁹/₁₂ (or. perg., RA); f) Sthlm 1489 ²⁰/₁₀ (or. perg., RA); g) Vadstena 1506 ¹⁷/₁ (or. perg., RA; rör ej Blåpannaarvingarna, men måste stamma fr. Österbyarkivet, ty avskr. i Ribb. kopiebok. nr 23). Jfr även nedan s. 143 not 8 a.

¹³ En saml. brev t. Iverus finns i Kungl. Bibl. Hans 17 brev till J. G. Liljegren 1821—1834 finnas i Vitt.-akademien. Iverus' stora samlingar omfattade allehanda föremål, även naturalster (benägen uppgift av rektor G. I v e r u s, Sthlm).

vets historia. Den sentida proveniensanteckningen »Från Afhulta efter Iverus 1851» visar sig nämligen i vissa fall kunna bli ett kriterium på, att urkunder ha hört arkivaliskt samman med Österbyhandlingar. En sådan arkivalisk uppgift åter kan ibland vara

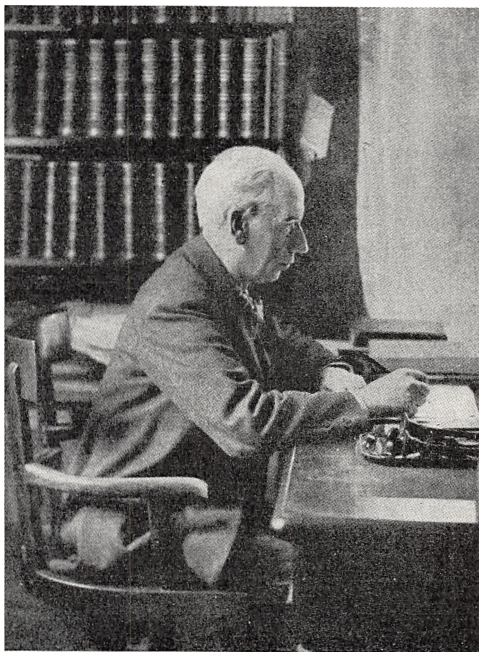

Fig. 2. Medicine professor SEVED RIBBING (f. 1845, † 1921), Lunds universitets rektor 1904—1907. Ägde Ribbingska huvudmannarkivet med Ribbingska kopian, innehållande i avskrift delar av Esbjörn Blåpannas och hans arvingars arkiv. Efter fotografi.

av vikt för utredning av vissa 1400-talsfrågor i detta sammanhang.

Trots vad som kan ha skett med en del åldriga Ribbingska arkivalier, ärvde Carl Gustaf Ribbings son, kammarherren och expeditionssekreteraren *Gustaf Edvard Ribbing* (f. 1804, † 1882) likväl en icke ringa samling av släkthandlingar.¹⁴ Efter ytterligare några avsöndringar och tillägg¹⁵ fingo dessa, det *Ribbingska*

¹⁴ Den äldre delen härav torde G. E. Ribbing snarast ha ärvt efter sin faders halvbror, ord. kungl. hovpredikanten, prosten o. kyrkoherden i Stora Mällösa, teol. dr o. fil. mag. Bo Gustaf Ribbing (f. 1785, † 1850).

¹⁵ Sålunda kom efter kammarherre Ribbing karolinen landshövding Gustaf Abraham Pipers minnen till prof. Seved Ribbings yngre bror, fil. dr Lennart Ribbing. De ha delvis utgivits 1902 av numera prof. K. G. Westman. Den sista egentliga

huvudmannaarkivet, sin nuvarande utformning hos kammarherrens son, den förut nämnde professor *Seved Ribbing* i Lund. Det tillhör f. n. hans son och ättens nuvarande huvudman, professorn vid Konsthögskolan *Lännart Ribbing* i Stockholm.¹⁶ Helt nyligen har arkivet såsom deposition överlämnats till Riksarkivet.

*

Det *Ribbingiska huvudmannaarkivets* äldsta beståndsdelar i original härröra från Gustav Vasas bekanta riksråd *Peder Hansson (Forstenasläkt)* på Valsta¹⁷ i Västmanland, död omkr. 1545. Det var i själva verket denne, som genom sitt gifte förde Blåpannaarvet — gårdar och arkivalier — över till sin släkt, varifrån de sedan ärvdes genom hans sonsons dotter, den tidigare nämnda fru *Anna Persdotter*, till hennes make *Erik Pedersson Ribbings* släktgren. Genom en i adelns ättartavlor förekommande, starkt förvanskad uppgift om riksrådet Peder Hanssons gifte, som går igen ännu i Elgenstiernas edition (del II, 1926, s. 803, Forstena-släkten, tab. 3), har sammanhanget länge varit fördolt.¹⁸ Först efter mycken forskning och med stöd av bl. a. i huvudmannaarkivet befintliga avskrifter av därifrån sedan försvunna medeltidshandlingar ha dessa förhållanden kunnat klarläggas.

Ehuru intet medeltidsbrev numera är kvar i original i arkivet i fråga, finnas likväl en rad sådana där sammanförda i avskrift i en högst intressant papperscodex in folio, *Ribbingiska kopieboken*. Vattenstämpeln visar, att papperet är Amsterdambrikat från 1683,¹⁹ vilket alltså är terminus post quem för avskrifternas tillkomst. Kopieboken omfattar 25 icke kronologiskt ordnade brev från tiden 1391—1542. De röra mest Forstenasläktens gårdar: *Österby* i Tumbo, *Vargarn* i Lista socken, Västerrekarne (Söd.), *Valsta* i Odensvi socken, Åkerbo härad (Västm.), och *Yxta*, nuv.

accessionen åter var ett antal handlingar, som prof. S. Ribbing erhöi efter fröken Marina Ribbing af Zernava, † 1909, med vilken friherrl. ätten Ribbing af Zernava utdog. — Om arkivet jfr även B. Hildebrand, Ett avlatsbrev tryckt 1502 av Gotfred av Ghemen (i NTBB 1931), s. 259 f., och PHT 1930, s. 208 f., 1931, s. 145, och 1933, s. 143.

¹⁶ Förf. stannar i största tacksamhetsskuld till framl. professor *Seved Ribbing*, hans likaledes framl. äldre son agronomen *Sigfrid Ribbing* samt till professor *Lännart Ribbing* för aldrig svikande, älskvärdt tillmötesgående ifråga om mina studier i *Ribbingiska huvudmannaarkivet*.

¹⁷ Valsta i Odensvi sn, Åkerbo hd (Västm.).

¹⁸ Se utredningen nedan s. 154, not 19.

¹⁹ Vattenstämpeln identifierad med ledning av överkammarherren greve A. C. L. Lewenhaupts saml. av dylika; jag står i tacksamhetsskuld till samlingens nuv. ägare, överstekammarjunkaren greve Adam Lewenhaupt, för att ha fått begagna detta utmärkta hjälpmedel.

Yxtaholm, i Lilla Mällösa socken, Villåttinge härad (Söd.). Av dessa höra Österby och Vargarn till Blåpannaarvet. Genom ättlingar av släkter från Valsta och Yxta leddes detta vidare. Ehuru alltså icke alla i kopieboken bevarade handlingar härstamma från Esbjörn Blåpannas närmare eller fjärmare fränder, ha dessa

Fig. 3. Landshövdingen GUSTAF ERIKSSON RIBBINGS (f. 1613, † 1693) till Österby och Valsta huvudbanér i Tumbo kyrka. Efter fotografi i ATA.

släktpapper slutligen sammanförts på den av hans gårdar, som längst stannade i Ribbingska ätten, nämligen Österby. Kopieboken kan därför betecknas såsom omfattande delar av Esbjörn Blåpannas och hans arvingars eget arkiv eller, om man så vill, det som slutligen blev Österby gamla gårdsarkiv.

Av de 25 breven i Ribbingska kopieboken äro två från 1300-talet (1391, 1399), båda eljest okända. Från 1400-talet äro 20 (9 före, 11 efter 1450) och av dessa 14 eljest okända. Slutligen

äro tre brev från 1500-talet, respektive 1506, 1529 och 1542 — det från 1529 eljest okänt. Det sista brevet, från 1542, rör direkt riksrådet *Peder Hansson* d. ä. av *Forstenasläkten*. Även detta ger en vink om de avskrivna originalhandlingarnas proveniens. Då utom de 25 dokumenten därjämte inskrivits en (onummerad) kopia av ett brev 1620 till Erik Pedersson Ribbing är kopiebokens härledning ytterligare klarlagd. Genom sammanställning av de i kopieboken bevarade diplomerna med urkunder, av vilka en del ursprungligen hört till samma privatarkiv men nu förvaras bland Riksarkivets samt Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens i Riksarkivet deponerade samlingar av pergamentsbrev eller i Uppsala Universitetsbibliotek, har efterföljande utredning uppstått. Levande framträder för forskaren härvidlag redan väpnaren Esbjörn Blåpanna själv i icke mindre än 40 bevarade brev från hans egen livstid.

3. *Esbjörn Blåpannas levnadsroll. Undersökningens syfte.*

I själva verket döljer sig bakom Esbjörn Blåpannas förgättna namn ett mycket långt och mycket innehållsfullt levnadsöde. Det märkliga ligger mindre hos mannen själv, som aldrig kom att tillhöra de ledande i samhället. Han hade icke ens rätt till den herretitel, riddarens prerogativ, som de sentida Tumboprästerarna med anakronistisk vördnad gävo honom. Men hans person, liv och namn voro i hans ungdom och under hans ålders höst nära förbundna med namnen på dem, som i då pågående väldiga politiska kraftmätningar i Sverige voro föremål för allas blickar. Som de sista folkungakonungarna Magnus Erikssons och Håkans trogne tjänare på 1370-talet i deras strid mot inkräktaren Albrekt av Mecklenburg blev den unge Esbjörn ett av föremålen för den mäktige Bo Jonssons (Grip) förföljelser och hat.²⁰ Och med några av den Engelbrektska folkrorelsens främste ledare åter var den åldrande Österbyväpnaren ytterst intimt förbunden.²¹ Esbjörn Blåpannas namn har varit ett av de sista, som gingo över den olycklige Erik Pukes läppar »uppå hans yttersta tid»,²² innan hans huvud föll i Stockholm på Karl Knutssons befallning under början av år 1437. Historien åter om Esbjörn Blåpannas arvingar

²⁰ Se nedan s. 29, 34 ff.

²¹ Främst med riksrådet och lagmannen herr Nils Gustafsson (båt).

²² Herr Nils Gustafssons brev Österby 1437^{14/10} (or. perg., Vitt.-akad.; brevet är skadat). Jfr nedan s. 84 ff.

och deras förhållanden efter hans död omkr. 1439 giva typiska, stundom sällsamma inblickar i en medeltida svensk lågfrälsekrets' öden, där icke heller prelatensiska inslag saknas.

Det material, som här meddelas, skulle på de allra flesta punkter kunna utvidgas. Det hade också från början varit författarens mening att giva en bredare framställning, i skarpare politisk-historisk belysning och med starkare anläggande av bl. a. social- och förvaltningshistoriska synpunkter. Tiden har icke räckt till härför. Jag har i många fall måst nöja mig med antydningar samt hänvisningar till litteratur och arkivalier, men de ovannämnda synpunkterna äro ingenstädes helt avglömda. Det svenska lågfrälsets historia är föga studerad från systematiska, vetenskapliga utgångspunkter. N. G. D j u r k l o u skrev några värdefulla undersökningar på området. K. H. K a r l s s o n s *tryckta* studier röra mestadels högfrälset, men denne utmärkte forskare har liksom C l a e s A n n e r s t e d t i otryckta anteckningar efterlämnat ett rikt material för framtida undersökningar. Det lider intet tvivel, att en mera ingående forskning också i fråga om lågfrälset medför vinster icke blott för personhistoria och topografi, utan samtidigt för den politiska och sociala historien, för rätts- och kulturhistoriska studier. Även i den begränsning, som nu givits stoffet och som är starkare genomförd för tiden efter Esbjörn Blåpannas död, vill undersökningen vara ett försök att visa, vad som dock kan vinnas, därest ett från början genealogiskt medeltidsmaterial ställes i relation till rikshistorien och ses under allmännare, bredare synpunkter.²³

²³ Förf. har hållit två föredrag i ämnet, ett i maj 1931 på prof. S. Tunbergs hist. seminarium på Stockholms Högskola, över förhållandena fram till 1399, samt ett i Personhist. Samfundet d. 25 maj 1932 med kort överblick av hela det här meddelade stoffet. — Undersökningen vilar till största delen på otryckt material: utom Ribbingska kopiebokens brev sålunda dylka på pergament och papper i RA och UUB. Till dessa institutioners tjänstemän — i UUB särskilt till förste bibliotekarien fil. dr A. N e l s o n — står jag i största tacksamhetsskuld för mycken och vänlig hjälp. Ett huvudstöd för forskningen har jag haft i K. H. K a r l s s o n s och C l a e s A n n e r s t e d t s otryckta medeltidssamlingar. De förra tillhöra Riddarhuset, förvaras dels där, dels i RA; Annerstedts finnas i UUB (sign. X 58: a—h). Om dessa samlingar samt modern litt. rör. svensk medeltidsgenealogi se min redogörelse i PHT 1930, s. 7—11, och 1932, s. 89, not 2. Där jag citerar Karlsson och Annerstedt utan anförande av detaljuppgifter åsyftas dessa samlingar.

Prof. S. T u n b e r g, Sthlm, har godhetsfullt ställt till mitt förfogande korrcturet till »Svenska medeltidsregister 1434—1441» samt förmedlat lån från lektor N i l s H ö j e r s arvingar av Höjers efterlämnade, intressanta men tyvärr starkt konceptartade anteckningar om svenska medeltida frälseläkter (Höjers grundstomme utgöres av N. G. D j u r k l o u s anteckningar, nu i Riddarhuset, jfr PHT 1930, s. 7—11). — Även riksbibliotekarien dr I. C o l l i j n, arkivrådet dr J o h. A. x. A l m q u i s t, direktören G. I n d e b e t o u, prof. N. A h n l u n d, doc. S. K r a f t, doc. K. j. K u m l i e n, fil. dr T o n i S c h m i d o, amanuensen N. L. R a s m u s s o n, Sthlm,

II. Esbjörn Blåpannas ungdomshistoria, hans kungatjänst hos de sista Folkungarna.

1. *Magnus Eriksson, Håkan och Albrekt av Mecklenburg. Sundabyhus' stormning 1364. Väpnaren Nils Larsson i Mörby, Esbjörn Blåpannas svärfader.*

En julidag år 1319 lyfte drotsen herr Mattias Kettilmundsson inför den till kungaval församlade menigheten vid Mora sten den treåriga Magnus Eriksson »i sin famn», enligt Erikskrönikans bevarade skildring. Mellan denna dag och december månad 1374, då den avsatte och landsflyktige konungen fann sin död i den norska Bömmelfjordens vågor, ligger ett i många hänseenden tragiskt livsöde.¹ Så mycket mer framträder detta, som Magnus ju från början förenade Sveriges och Norges kronor och genom rikets utvidgning under hans myndighetsår kunde öka sin titel också med epitetet »Skånes konung».² Men Skåne blev genom den betungande ekonomiska lösen, som förvärvet medförde, den

prof. K. G. Westman, doc. J. E. Almquist o. amanuensen fil. lic. Sten Engström, Uppsala, samt prof. E. Noreen, Lund, ha på olika punkter bistått mig. Framför allt står jag i tacksamhetsskuld till prof. Gottfrid Carlsson, Lund, som med alltid lika stort tillmötesgående här hjälpt mig. Med honom har jag fått diskutera de svåraste problemen hela undersökningen igenom samt erhållit ytterst värdefulla anvisningar och råd. — I sigill- och vapenfrågor har riksheraldikern frih. H. Fleetwood lämnat värdefull hjälp. För sigillbilderna ha avgjutningar efter originalsigillen utförts av frih. G. Fleetwood enl. den förträffliga metod, som han utexperimenterat. Man måste livligt önska att denna och hans metod för konservering av sigill finge komma till möjligast största användning, forskningen till bätnad. — Jag framför till alla de nämnda personerna mitt värdsamma, varma tack.

Hela bildmaterialet till Blåpannastudien har bekostats genom enskilda gåvor av främst kammarherre J. Arfwedson, vidare Johanniterorden i Sverige (genom överstekammarjunkaren greve H. Wachtmeister), grevinnan Siri Oxenstierna, f. d. hovrättsrådet Gustaf Ribbing, prof. Lännart Ribbing, fröken Estrid Ribbing, majoren Olof Ribbing, byråchefen Herbert Bosson Ribbing och godsäg. Eric Cervin. För detta värdefulla bistånd framför jag å Personhist. Samfundets, tidskriftens och egna vägnar ett värdsnadsfullt och varmt tack.

¹ Kungavalet: Erikskrönikan (utg. av R. Pipping, 1921; SFSS, h. 158), s. 254 f. Om drotsen o. Magnus s. 255, vers 4466. Om tiden för valet R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 713 f. Se vidare Gottfrid Carlsson, Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson (1928; i K. Humanist. Vet.-samf.: s Lund Årsber. 1927—1928). Om Magnus Erikssons död P. A. Munch, Det norske Folks Historie, 2. Hovedafd., 2 (1862), s. 33 f. o. där anf. källor.

² Om förutsättningarna för Magnus' valde o. den kommande unionen se Gottfrid Carlsson, De skandinaviska länderna under senare medeltiden (i: Världshistorien, red. av H. Almquist, del III, 1932), s. 686—692, om Magnus själv ibid. s. 692 ff. Se även S. Hasund i Det norske folks liv og historie, III (1934), s. 73 ff. Äldre litt. om Magnus se S. Engströms art. i Nord. Familjebok, bd 13 (1930), sp. 626.

börda på vilken Magnus förlyfte sig. Vid 1300-talets mitt var konungens bästa och glansfullaste tid förbi. De gränspolitiska svårigheterna i Finland ökades, digerdöden förödde kung Magnus' riken. Sedan han fått tillgripa utvägen att upplåna den påvliga kollektorn Johannes Guilabertis uppördsmedel, kunde Magnus icke i rätt tid återbetala lånet. Den därav följande konflikten med senmedeltidens kanske starkaste förvaltningsorganisation, den påvliga kurian — vid denna tid i Avignon — ledde

Fig. 4. Sigill för väpnaren NILS LARSSON i Mörby, Esbjörn Blåpannas svärfader. Vapen: delad sköld, i övre fältet gående fågel, i nedre två vindruvsklasar. Omskrift: ©' N3CETV3 PAVENEN3E.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Österrekarnes ting d. 6 juli 1374, RA.

till konungens bannlysning och gav en ohjälplig knäck åt hans valde.³ Hertig Bengt Algotssons gunstlingskap och fördrivning genom det första tronföljarupproret försvagade även Magnus Erikssons ställning.⁴ Därtill kom den ständiga, stegrade konkurrensen med den på en gång hårdare och smidigare södra grannen, Valdemar Atterdag i Danmark. De vita falkarna, med vilka Magnus' ambassad till kurian i Avignon 1347 skulle uppvakta Clemens VI, då det gällde att ernå definitiv påvlig bekräftelse på Skånes förvärv, förfelade tydligen sitt intryck på hans helig-

³ Om lånet Y. Brilioth, *Den påvliga beskattningen af Sverige* (1915), s. 204 ff., om följderna *ibid.*, s. 251 ff. Om Magnus' regering se även Brilioth, *Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414* (1925), s. 1 ff. Om Magnus och lagstiftningsarbetet se K. G. Westman, *Från landskapslagar och folktung till rikslag och ämbetsmannamässig rättstillämpning* (i *Minnesskrift ägnad 1734 års lag*, 1934, del I, s. 9 ff.). Jfr följande not.

⁴ Om Erik Magnusson o. hans uppror samt det stöd kurian synes ha givit detta se Y. Brilioth, *Konung Albrekt av Mecklenburg och nuntien Guido de Cruce* (i *Hist. studier tillägn. L. Stavenow 1924*, s. 31—46). Om påvedömet i Avignon se även Brilioth, *Den påvliga beskattningen, dens., Svensk kyrka*, s. 14 ff., *danska monogr. av L. J. Moltesen* (1896) o. J. Lindbæk (1907) samt G. Mollat, *Les papes d'Avignon* (1305—1378), 6:e éd. (1930).

hets hjärta.⁵ Konung Valdemar lyckades att återerövra Skåne.⁶ För andra gången drev den missnöjda svenska aristokratien tronföljaren, som nu var Håkan Magnusson, till attack mot fadern 1361. Håkan, som redan länge ersatt Magnus som Norges konung, blev febr. 1362 även Sveriges, med fadern vid sin sida. Till allt annat kom Birgitta Birgersdotters skarpa angrepp på kungaparets, Magnus' och drottning Blanches, personligheter och levnadssätt.⁷ Då de försonade konungarna⁸ sökte hjälp hos den hatade Valdemar i Danmark, »vargen» enligt Birgittas terminologi,⁹ och Håkan 1363 äktade Margareta Valdemarsdotter, var emellertid måttet rågat. Stormen brast löst på allvar.

Som Magnus' och »vargens» granne i söder satt »räven»,¹⁰ hertig Albrekt av Mecklenburg, Magnus Erikssons svåger. Den 30 november 1363 hyllade Stockholm hertigens son, Albrekt d. y., som Sveriges konung och i februari 1364 valdes han formligen vid Mora sten.¹¹ Följande år, 1365, kom Folkungakonungarnas nederlag vid Gata, nära Enköping.¹² Kung Håkan fick fly till Norge, Magnus Eriksson blev kung Albrekts fånge i Stockholm.

Mecklenburgarnas framträngande hade icke gått för sig utan vedermödor. Våren 1364, kort efter Albrekts kungaval, hade de måst storma *Sundabyhus*, i Öja socken, Västerrekarne, samt Örebro. Vid nämnda fästen, av vilket Sundaby är identiskt med det sedermera Sparreska Stora Sundby,¹³ hade tyskarna ta-

⁵ Om Valdemar o. Magnus se G. Carlsson, a. a., s. 694 ff., och J. Olrik i *Det danske Folks Historie*, bd III (1928), s. 19 ff. Om ambassaden 1347 och falkarna *Brilioth*, *Den påfliga beskattningen*, s. 200 f., jfr *dens.*, *Svensk kyrka*, s. 19 f. Påven beviljade visserligen Magnus' supplik men med tillägg av en reservation, som betog hans medgivande allt reellt värde. Om Magnus' förhållande till kurian i fråga om korsståg till Ryssland se S. Kraft, *Textstudier till Birgittas revelationer* (1929), s. 188 f.

⁶ Jfr H. Berg, *Den rostockska sändebudsberättelsen om Valdemar Atterdags förhandlingar med Magnus Eriksson* (i *Scandia* 1930, s. 106—116); G. Carlsson, a. a., s. 698; L. M. Bååth i *Hälsingborgs hist.*, II: 1 (1933).

⁷ Om den heliga Birgittas förhållande till Magnus Eriksson och hans krets se t. ex. R. Steffen, *Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning* (1909), s. 164 ff.; S. Kraft, a. a. (och där cit. litt.); S. Engström, *Ormungen och hans moder* (i *PHT* 1930, s. 1—6).

⁸ Om konungarna och deras motståndare se S. Engström, *Landsförvisningen av de svenska oppositionsledarna 1362—63* (i *HT* 1929, s. 310—326).

⁹ Steffen, a. a., s. 169.

¹⁰ Steffen, a. a., s. 170.

¹¹ Jfr t. ex. S. Tunberg, *Äldre medeltiden* (Sveriges hist. till våra dagar, del 2, 1926), s. 269.

¹² En glimt av själva stridslinjen, då man »kivade» vid Gata, ger det flerstädes citerade, märkliga herr Karl Ulfssons (sparre) till Tofta brev av Sthlm^{20/4} 1365 (*Dipl. Norv.*, bd 3, s. 272, nr 345). Brevet ger namnet på en folkungavän, Magnus Filipsson i Uppland, vars gods i varje fall delvis indrogos.

¹³ Stora Sundby tillhör nu åtten Klingspor.

Stamtavla I.

Mörbyätten från Husby-Rekarne.

(Vapen: delad sköld, i övre fältet gående fågel, i nedre 2 vindruvsklasar.)

Lars		
<i>X. Larsdotter</i> g. m. <i>Erik</i>	<i>Arnolf Larsson</i> (<i>Laurens</i> son), var † 1364.	<i>Nils Larsson</i> (<i>Niklis Laurens</i> son) i Mörby (Myraby), Husby-Rekarne sn, väpnare, 1364—95. (Vapen, se ovan.)
? <i>Matts Eriksson</i> (sparre) 1395.	<i>Bengta Eriksdotter</i> (sparre) g. m. <i>Torsten Gjurds</i> son (<i>Oxenstierna</i>) 1358—83, var † 1399, väpnare. (Hans systerson var Gjurd Peters- son Rumpa, biskop i Strängnäs 1408—10.)	<i>Katarina Nilsdotter</i> (<i>Katerina</i> <i>Niklissadotter</i>), 1400—1427, var † 1437. G. senast 1398 m. <i>Esbjörn Blåpanna</i> , 1372—1438, var † jan. 1440, väpnare. Se Stamtavla II o. XI (nedan s. 16 o. 101).
Ättingar, se ättartavlorna o. PHT 1932, s. 88.		

git över sextio fångar.¹⁴ Bland dessa, som sålunda försvarat Folkungarnes sak, var en, fången vid Sundabyhus, på vilken vi veta namnet. Det var sörmlandsväpnaren *Nils Larsson* (*Niklis Laurens*son) i *Mörby* från nuvarande Husby-Rekarne socken, mitt emot Sundby.¹⁵ Denne man, som tillhörde lågfrälsets spetsar i sin provins, förde ett vackert vapen: delad sköld, överst en gående fågel, i nedre fältet två vindruvsklasar (fig. 4).¹⁶ Han är ett av de första kända namnen i den krönika, som här berättas, ty han blev svärfader till *Esbjörn Blåpanna*.¹⁷ Till *Nils Larsson* i *Mörby* och hans krets av politiska meningsfränder skola vi nedan återkomma.

2. *Esbjörn Blåpannas hemort, släkt och jordegendomar.*

Ungefär vid tiden för den svarta dödens fasor, då Kristus, för att tala med Birgitta och Vadstenadiariet, gick över världen

¹⁴ Hertig Albrekts brev 20°/₃ 1364 (tr. i Mecklenburgisches Urkundenbuch, bd 15, nr 9251). Omkr. 14 dagar efter kungavalet hade man tagit över 100 fångar. Jfr C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden (3:e uppl., 1911), s. 299, not 2; S. Tumberg, a. a. s. 270; I. Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436 (1928), s. 250, not 2.

¹⁵ Se *Nils Larssons* brev, Sthlm 28°/₄ 1364, i vidimation på perg. av 9°/₁₀ 1438, UUB; tr. i A. Nordén, Norrköpings medeltid (1918), s. 33 f., nr 19 (om själva diplommet se E. Neuman, Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde, II — i Samlaren 1931 — s. 169, nr 17); jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 299, not 2. Om identifieringen av denne *Nils Larsson* se nedan s. 19 ff., 30, 32 f.

¹⁶ RPB nr 1086, sigill nr 4.

¹⁷ Se nedan s. 30, not 90, o. 42, not 28.

med sin plog,¹⁸ måste Esbjörn Blåpanna först ha skådat dagens ljus.¹⁹ Till hans fädernearv hörde bl. a. fyra gårdar — två i Väsby samt Kvicksund och Sörby — i Tumbo socken, Västerrekarne, där hans senare huvudgård Österby låg och där han tillbragte i varje fall sitt senare liv.²⁰ Väpnaren Esbjörn Blåpannas för oss okända föräldrar, som vuxit upp under 1300-talets förra hälft, ha således troligen även de varit bofasta i Tumbo.²¹ Trakten, belägen i Rekarne mellan Mälarens västligaste och Hjälmarens östligaste del, är urgammal kulturbygd.²² Liksom sonen torde Esbjörns föräldrar ha hört till lågrfrälsets eller möjligen till storböndernas led — gränsen mellan dessa stånd var ju ofta svag och skiftande. Troligen tillhörde de emellertid lågrfrälset, att döma av omfånget och utbredningen av Esbjörns jordegendomar. Under sin livstid nämnes Esbjörn som jordägare i sammanlagt sex svenska landskap: Södermanland, Västmanland och Närke, Östergötland, Västergötland och Småland. Hans gårdar ha varit fördelade på minst 17 socknar, varav 9 i Södermanland.²³ Även om man frånräknar de gårdar han fått genom sitt gifte med väp-

¹⁸ *Scriptores rerum Suecicarum* I: 1 (1818), s. 100; i övers., »Vadstena klostres minnesbok» (1918), s. 1. Om digerdöden se: O. T. Hult, *Pesten i Sverige 1710* (1916), s. 4—7 och där anf. litt.; S. Tunberg, a. a., s. 229 f.; N. Ahnlund, *I den stora folkminskningens spår* (i: *Vintergatan 1933*, s. 33—37; benäget påpekande av doc. S. Kraft). Om svarta döden i Norge jfr O. A. Johnsen, *Noregsväldets undergång* (1924), kap. *Mannaudens efterverkningar*, s. 66 ff.; några notiser av A. B. Larsen i *norsk Hist. Tidsskr.*, bd 28, h. 4 (1929), s. 458 ff.

¹⁹ Hans ålder kan naturligtvis endast helt ungefärligt beräknas; jfr utredning nedan s. 29.

²⁰ Esbjörns nämnda fädernegårdar omtalas i dombrev av Strängnäs 14/6 1399 (avskr. i Ribbingska kopieboken nr 17). Se vidare nedan s. 34 ff.

²¹ Namnet Esbjörn kan uppvisas en gång tidigare i trakten i brev Tumboås 1346 21/11 (DS nr 4119).

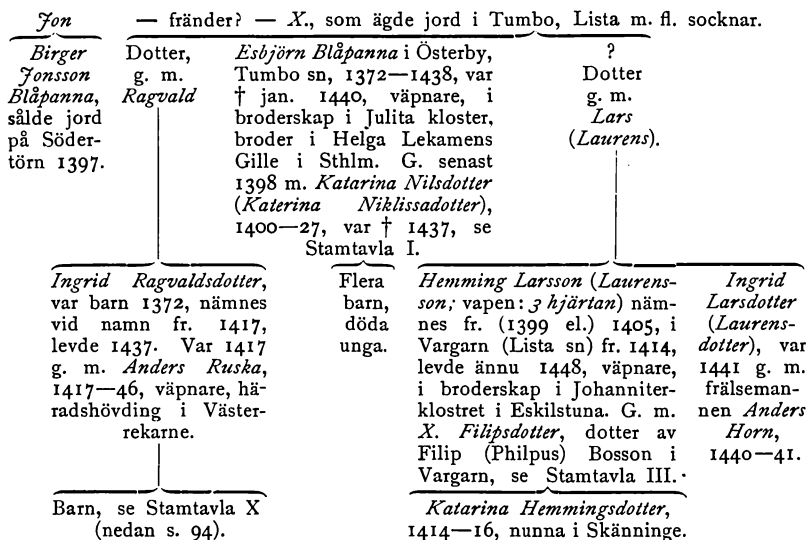
²² Om Rekarnebygden från arkeologisk och medeltidsarkeologisk synpunkt se S. Lindqvist, *Den helige Eskils biskopsdöme* (i *Antikv. Tidskr.*, del 22, h. 1, 1917; 175 s.; även som akad. avh. 1915). Om Tumbo kyrka jfr Lindqvist, a. a., s. 42 ff., 45 ff., 106 f., om runstenar i Tumbo *ibid.*, s. 137. Om Tumbo kyrka se B. Waldén, *Kyrkor och kyrklig konst i Södermanland* (i *Sv. Turistfören:s Årsskr.* 1927), s. 55. Denna kyrka var »(uti seculo XV) utstulpen utaf muren uppå tornet och heele muren uppå den eene sidan skiöflat . . . , hwartill de sökte hielp och undsättning utaf kyrckjottijonden» (*Palmiskiöldska saml.*, 286, s. 335, UUB; det verkar, som om uppgiften kunde vara tagen ur ett diplom och alltså ha visst värde). Eskilstuna omtalas som bekant omkr. 1120 som biskopssäte, se S. Tunbergs hos t. ex. Lindqvist, s. 165 cit. arb. Om bygdens patron, den helige Eskil, se Toni Schmid, *Eskil, Botvid och David* (i *Scandia* 1931, s. 102 ff.), och dens., *Sveriges kristnande* (1934), t. ex. s. 9, 134, 138 ff., 154—157. — Karta över Södermanland under 1300- och 1400-talen i *Sv. Turistfören:s Årsskr.* 1927, s. 150 f. Om namnet Rekarne se not 36 nedan. Om trakten se även B. Waldén, *Från en byundersökning i Rekarnebygden* (*Sv. turistfören:s Årsskr.* 1925, s. 178 ff.).

²³ I Södermanland: Tumbo, Torshälla, Lista, Husby-Rekarne, Ärla, Sundby, V. Vingåker, Salem och Vadsbro. — I Närke: Kumla. — I Västmanland: Tillberga och Kårro (möjl. även Fellingsbro). — I Västergötland: Valstad, Kymbo och Ottravad. — I Östergötland: Furingstad. — I Småland: Agunnaryd.

Stamtavla II.

Frälseläkten Blåpanna från Södermanland.

(Vapen: människoansikte omgivet av strålar.)

naren Nils Larssons i Mörby dotter *Katarina Nilsson* (*Katerina Niklissadotter*)²⁴ — till vilka hörde de västgötska,²⁵ fyra sörmlandsgårdar²⁶ och troligen den, som låg i Närke²⁷ — återstår icke så litet. Och märkligt är, att den gård, som Esbjörn ägde långt ned i Lönshult i det småländska Agunnaryd, vid Möckelns norra strand, anges som hans arvejord.²⁸ Att hans huvudpossession var i Tumbo, framgår emellertid såväl av hans många Österbybrev som av, att han ägde jord på icke mindre än tio andra ställen i samma socken.²⁹

Även på Södertörn ägde Esbjörn Blåpanna gårdar, t. ex. i Salems socken.³⁰ Detta är av visst intresse. På Södertörn upp-

²⁴ Om henne se nedan s. 30, not 19, 36 ff., 42, not 28, 71 ff.

²⁵ Om västgöttagårdarna se nedan s. 64 ff.

²⁶ Mörby, Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne, Kasta i Vadsbro sn.

²⁷ E. B:s o. hans hustrus brev av Strängnäs $\frac{1}{5}$ 1422 (or. perg., RA); jfr nedan s. 42.

²⁸ E. B:s brev Sthlm $\frac{26}{5}$ 1430 (B 15, fol. 281 v, RA). Jfr s. 43 nedan.

²⁹ E. B. ägde jord i Tumbo socken även i: Garn, Husby, Kvicksund, Kärretorp (nuv. Tjårtoorp), Lybeck, Mälby, Sörby, Väsby, Västra Lövsta och Övlingby (brevet om dessa gårdar återfinnas genom ortregistret).

³⁰ Kyrkoprästerna Olofs i Sorunda och Gunnars i Botkyrka samt prästen Magnus Danielssons brev, Sthlm $\frac{8}{1}$ 1452, att de hört läsas välboren man Henrik Bækkes

träder nämligen den ende person, som bär samma släktnamn som Esbjörn, en frälseman vid namn *Birger Jonsson Blåpanna*. Denne, vars existens ej observerats i litteraturen, där Esbjörn dock åtskilliga gånger nämnes, ägde bl. a. jord i Hammarby och Mörby i Österhaninge socken samt jord i Skrubba i nuvarande Enskede. Han uppträder i urkunderna endast en gång, i ett brev 1397.³¹ I vad släktskap han möjligen kan ha stått till Esbjörn känner man icke. Men på frändskap tyder onekligen det säregna namnet,

Fig. 5. Sigill för väpnaren *ESBJÖRN BLÅPANNA*. Vapen: människoansikte, omgivet av strålar. Omskrift: *8' æsbyörn blåpannaa*.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Torshälla d. 13 aug. 1425, RA.

särskilt om därtill lägges samtidigheten och att även Esbjörn ägt jord på Södertörn.³⁰

Vi känna ej *Birger Jonsson Blåpannas* vapen. Esbjörns sigill (fig. 5) däremot finnes bevarat i flera exemplar. Det innehåller ett människoansikte, omgivet av strålar. Med tanke på att det kunde vara ett talande vapen, syftande på släktnamnet, har

testamente, i vilket han gav till *Helga Lekamens* kor i *Strängnäs domkyrka* $\frac{1}{2}$ markland jord i *Säby* i *Salems sn* i själagift, vilken jord *Henrik* köpt av *Esbjörn Blåpanna* (avskr. i *Örnhielms Diplomatarium*, V, s. 967, RA). Jfr *L. Hallman*, *Det gamla och det nya Strängnäs* (1853), s. 118. Om annan *E. B:s* jord i *Salem* se *SD* nr 2174.

³¹ *Nils domares fastebrev* 13/10 1397 för *Rotker Krouwel* på jord, som han köpt, först »aaf birgh[e]r jonsson som heth[e]r blapa[n]ne», bl. a. i *Skrubba* samt *Hammarby* och *Mörby* i *Österhaninge* (or. perg. i *Ericsbjörns arkiv*, fotostatkopier i RA; avskr. av *B. E. Hildebrand* 1870 i *dennes Saml. t. Sv. Diplomatarium*, bd 4, RA).

det av ett par forskare uttytts som ett morianhuvud, en »blåmans» (negers) huvud.³²

Esbjörn Blåpannas första framträdande sammanhänger med återupplågåendet av striden mellan Folkungarne och Albrekt av Mecklenburg samt krisen och fredsslutet 1371. Vi skola nedan något närmare granska förutsättningarna härför och de politiska förhållandenas utveckling.

3. *Kung Magnus' fångenskapstid 1364—1371. En krets av östsvenska folkungavänner. Edsvikenfördraget och freden 1371.*

Åren 1364—1371 voro kung Magnus' långa och tunga tid som systersonen och motståndaren kung Albrekts fånge. En dyster period också för Sveriges rike, med begynnande samhällsupplösning på många områden, orsakad och gynnad av de tyska inkräktarnas och de inhemska stormännens hårda framfart och inbördes strider. Denna oro fortfor även sedan Magnus Eriks-son efter freden i augusti 1371 blivit fri och dragit till Norge — den präglar kung Albrekts hela regeringstid, till dess han själv blev fången, efter slaget vid Falköping febr. 1389. Den mest symboliska våldshändelsen under Albrekts regim är väl dråpet på Linköpingsbiskopen Gotskalk Falkdal vid Linderås' kyrka i det småländska norra Vedbo en vinterdag 1374.³³

Dessa års strider blevo avgörande för en lång period av Esbjörn Blåpannas liv. Vi veta icke, när han gifte sig — blott att

³² Enl. K. H. Karlsson, se Fr. L ä f f l e r, Några svenska »talande vapen» på 1200- och 1300-talen (i PHT 1903), s. 79 f. — E. B:s sigill se vid brev av 1400^{13/12} (RPB nr 3147), Torshälla 1425^{13/8} (or. perg., RA; femte sigillet), Österby 1437^{8/9} (or. perg., RA; första sig.), 1438^{19/7} (or. perg., RA). Under brevet SD nr 2174 (som anges vara fr. 1416^{13/1}, men är fr. 1417, jfr ovan s. 5, not 12) skulle första sigillet vara E. B:s. Det företer dock ej hans vanliga vapen och är egendomligt — det ser ut som om man tryckt först en, så en annan signet i vaxet. Att brevet är äkta är emellertid säkert, jfr t. ex. följdbrevet 1417^{30/5} (SD nr 2371). Möjligen kan vapenbilden syfta på martyren den helige Mauritius, som själv var »blåman» (neger; jfr nedan) o. vars kult var gängse i Sverige (benäget medd. förslag av fil. dr T o n i S c h m i d).

Vad släktnamnet angår (Blapanna, Blapanne), så är första ledet otivelaktigt färgadjektivet *bla*, blå. Jfr orden *bla kal*, blåkal, *blaman*, neger, i K. F. S ö d e r w a l l s Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, bd 1 (1884—1918), s. 119; jfr även *blabär*, blåbär, *blagul*, blågul, *blaler*, *blalera*, blålera, i W. Å k e r l u n d, Supplement till nämnda ordbok, h. 2 (1932), s. 64. *Bla-* finnes även i andra släktnamn, t. ex. a) 1407: en by, som *Blåman* (senare avskrift) bor uti (se R. B r i e s k o r n, Svenska familjenamn, s. 103, i PHT 1915); b) 1370 Boldewin *Blavot* (Hanserecesse, II, 1872, s. 4); c) 1516, 1517 Karin, *Blafots* (Blafortz) moder, se Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm, utg. av I. C o l l i j n, V—VIII (1930), s. 6, 26; 1522 hustru Margit *Blafoth* (ibid., s. 19).

³³ Jfr Brilioth, Svensk kyrka, s. 69 f.

det skedde senast ett par år före 1400.³⁴ Han har emellertid både genom grannskap, genom sitt gifte och genom vänskapsförbindelser alldeles tydligt tidigt varit intimt knuten till en krets av östsvenska lågfrälsemän, som varit Folkungarnas anhängare. Med östsvenska trakter menar jag här närmast Mälardalskapen, i motsats till västra Sverige, där Folkungarne som bekant hela tiden behöllo fast fot.

Den inbördes kampen mellan partierna, å ena sidan Magnus' och Håkans anhängare, å den andra Albrechts, kan på många sätt

Fig. 6. Sigill för väpnaren TORSTEN GJURDSSON (OXENSTIERNA). Vapen: oxpanna. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Strängnäs d. 29 juni 1383, RA.

följas i tidens handlingar. Klarast träda namnen på respektive handlande personer fram i vissa statsakter, särskilt Edsvikenfördraget i april 1371,³⁵ liksom i en del diplom, som handla om fångenskap och godsconfiskationer.

Esbjörn Blåpannas blivande svärfader väpnaren *Nils Larssons i Mörby* namn ha vi redan omtalat. Han var en av de folkungatrogna, som mecklenburgarna grepo vid Sundabyhus i februari 1364. Nils Larsson var, såsom nämnts, från Husby-Rekarne — en av socknarna söder om Tumbo — vid nämnda tid kallat Husaby Byring.³⁶ Tvärs över vattnet ligger Gillberga och väster därom Lista socken, där Esbjörn också ägde arvejord.³⁷ Den senare familjeförbindelsen är således lokalt lättförklarlig.

³⁴ Eftersom han kunde ha flera barn («al vor barn») 1400 (RPB nr 3147).

³⁵ ST II, s. 424 ff., nr 397.

³⁶ Om namnen Rekarne och Husaby Byring se J. Sahlgren i *Namn och Bygd* 1925, s. 185 f. — Om Nils Larsson i Mörby se ovan s. 14 och nedan s. 30. Han ägde även gårdar i Vartofta hd (Västerg.) — jfr nedan s. 65 ff. — men det framgår av diplom, att han ej bebodde dem.

³⁷ Dombrev 16/8 1399, avskr. i Ribbingska kopieboken nr 17 (se nedan s. 168).

Nils Larsson satt icke länge fången 1364. Redan i juni var han i varje fall fri, utlöst av sin systerdotter Bengta Eriksdotters (sparre) make *Torsten Gjurds-son (Oxenstierna)*.³⁸ Denne Torsten — tillhörande en släktgren, som icke kan betecknas som högfärlse (d. v. s. som icke innehade riddare- eller riksrådsvärdigheterna) — är en välbekant frälseman i tidens handlingar. Han ägde tidigast jord i Småland, men på 1360-talet även i Södermanland, där han sedan mest uppträder (sigill fig. 6). Hans systerson var den kände Strängnäsprelaten *Gjurd Petersson Rumpa*, vilken från archidiakonaten avancerade till att under stridiga omständigheter sitta på Strängnäs' biskopsstol 1408—1410.³⁹

Redan från slutet av februari 1364 nämna diplomaten tvenne andra kung Albrekts fångar, som lösköpts — nya vittnesbörd om den pågående kampen.⁴⁰ I ett annat fall är det väpnaren *Clemens Petersson (sparre)*, som pantsätter hos riddaren Nils Tureson (Bielke) — en av kung Magnus Erikssons motståndare — sina gods på Öland för att lösa sig ur fångenskapen.⁴¹ Clemens har emellertid även fått hjälp från vänhåll. I september s. å. överlåter han till Torsten Gjurds-son (Oxenstierna) jord i Vansta i Ösmo socken på Södertörn som betalning för de pengar denne lämnat Clemens, då han var kung Albrekts fånge.⁴² Här är således åter Torsten Gjurds-son framme och hjälper en person, som fallit i mecklenburgarnas händer. Att det i fråga om Torstens förhållande till såväl Nils Larsson som Clemens icke rör sig om blotta affärstransaktioner, kan man taga för givet, då man närmare studerar deras förbindelser. Gemensam politisk sympati för Folkungarnes sak har tydligen varit med i spelet. Nils Larsson var ju till yttermera visso Torstens hustrus morbror.⁴³

³⁸ Nordén, Norrköpings medeltid, s. 33 f., nr 19. Släktskapen mellan Nils o. Torsten framgår av brev ¹⁵/₁₂ 1370, se nedan not 43. Om Torsten o. hans familj jfr även E. Neuman i Samlaren 1931, s. 166 (nr 2) o. 169 (nr 17).

³⁹ Brilioth, Svensk kyrka, s. 222 ff. Att Gjurd Petersson var Torsten Gjurds-sons systerson ses av bl. a. RPB nr 2959. Ett brev av Torstens dotterson, prebendaten i Strängnäs Ingevald Ingemundsson (2 vinkelhakar) av ²⁵/₇ 1450 talar om dennes »mormors bror» biskop Gjurd. Uppgiften måste bero på felskrivning, ty Ingevalds mormor var utan tvivel Bengta Eriksdotter (sparre), Torstens hustru. Att släktskapen till biskop Gjurd ej gick på hennes sida, utan på Torsten Gjurds-sons, därom ger redan biskopens dopnamn en vink. Om biskop Gjurds Pragstudier se Clara Thörnqvist i KHÅ 1929, s. 270 f., 291.

⁴⁰ Smålandsbrev 1364 ²²/₂ (RPB nr 604; texten tr. hos A. W. Gadolin, Pantsättning af jord, 1909, s. 269, nr 16); östgötabrev ²⁴/₂ 1364 (RPB nr 605; redan hos S. Lagerbring, Swea rikets hist., del 3, 1776, s. 554 f.).

⁴¹ Clemens' brev av Sthlm ²⁴/₂ 1364 (avskr. i B 15, fol. 335, RA).

⁴² RPB nr 632; jfr I. Andersson, »Folkresningen» i Sverige 1371 (i Scandia 1929), s. 39.

⁴³ I varje fall 1370, se Torstens brev av Eskilstuna ¹⁵/₁₂ 1370 (avskr. i B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Diplomatarium, bd 3, RA); jfr nedan s. 30, not 90.

Stamtavla III.

Filip och Bengt Bossons ätt, Södermanland.

Bo, ägde jord i Fullbro,
Sorunda sn.

Bengt Bosson, hade arvejord i Fullbro, jämte Esbjörn Blåpanna förföljd av Bo Jonsson (Grip), flydde till kung Håkan i Norge.

Filip (Philpus) Bosson, hade arvejord i Fullbro, känd från 1367, bor fr. 1381 i Väster Rekarne, ägde gård i Vargarn, väpnare, är † 1414. G. m. *Gerdeka*.

X. *Filipsdotter* g. m. väpnaren *Hemming Larsson (Laurensso: 3 hjärtan)*, (1399?) 1405—48, fr. 1414 i Vargarn.
Se Stamtavla II.

Men Torsten Gjurdsso hade även andra folkungavänsförbindelser. Han köpte 1367 jord i Vansta i Ösmo socken samt jord i Sorunda socken av *Filip (Philpus) Bosson*.⁴⁴ Denne är en ofta omtalad frälseman, vars vapen vi ej känna, men vars sätesgård längre fram blev Vargarn i Lista socken, Västerrekarne.⁴⁵ Nu var Vansta i Ösmo ju just en ort, som omtalas redan i brevet mellan Torsten och Clemens Petersso 1364.⁴⁶ I Vargarn funnos tidigt flera jordlotter; en av dem, Väster Vargarn, var Esbjörn Blåpannas arvejord.⁴⁷ I Sorunda slutligen, som jämte Ösmo nämnes i brevet mellan Torsten och Filip, låg en annan den senares gård, Fullbro. Och detta Fullbro var Filips arvejord, jämte hans broder *Bengt Bossons*.⁴⁸ Men denne Bengt Bosso i sin tur var folkungavännen Esbjörn Blåpannas direkte politiske stallbroder, varom mera nedan.⁴⁹ För den fulla insikten om dessa fakta hänvisas läsaren till noterna nedan och längre fram. Saken är alldeles otvivelaktig och bevisningen sluter sig. Vi ha tydligen framför oss en hel, huvudsakligen sörmländsk lågfrälsekrets, vars medlemmar ivrigt dyrkat Folkungarnes sak. För denna fingo de, som nedan skall visas, också lida. Godsindragningen väntade flera av dem.

Av dessa lågfrälsemän: Nils Larsson i Mörby, Clemens Petersso (sparre), Torsten Gjurdsso (Oxenstierna), Filip Bosso

⁴⁴ RPB nr 786.

⁴⁵ Brev ²⁵/₁ 1384 (RPB nr 1993), jämfört m. brev 1414 (SD nr: 1958, 1963, 2020 o. 2021). Filip Bosso nämnes i Väster Rekarne redan ⁷/₃ 1381 (avskr. i B 16, fol. 197, RA).

⁴⁶ Om Vanstas hist. jfr A. Q u i s t, Ösmo, del 2 (1930), s. 80 f., o. K. j. K u m - l i e n i PHT 1932, s. 87 f.

⁴⁷ Dombrev ¹⁶/₈ 1399, Ribb. kop.-bok. nr 17.

⁴⁸ Brev ²⁷/₈ 1409 (SD nr 1193).

⁴⁹ Brevet 1409 (SD nr 1193) jämfört m. brev ¹⁹/₃ 1411 (SD nr 1391); se vidare utredningen nedan s. 25 f.

Stamtavla IV.

Gren av ätten Blå (Aspenäsätten).

(Vapen: lejonörn.)

Knut Jonsson, 1292—1345, ridd., drots, lagm. i Österg.
G. m. *Katarina Bengtsdotter* (Folkungaätten).

<p><i>Cecilia Knutsdotter</i> g. m. <i>Bo Nilsson</i> (<i>Natt och Dag</i>), ridd., riksråd.</p>	<p><i>Johan Knutsson</i>, 1335—1357, ridd.</p>	<p><i>Ingeborg Bosdotter</i> (<i>Natt och Dag</i>) g. m. <i>Johan Tomasson</i> (<i>Grip</i>).</p>	<p><i>Ulf Jonsson</i>, 1356—1393, ridd., riksråd, lagm. i Österg., häradsh. i Österrekarne. G. 1) m. <i>Margareta</i> <i>Petersdotter</i> (Bonde).</p>	<p><i>Katarina Jonsdotter</i>, var änka 1378. G. m. <i>Clemens Petersson</i> (<i>sparre</i>), väpn.</p>
<p><i>Bo Jonsson</i> (<i>Grip</i>), † 1386, väpn., drots.</p>	<p><i>Lars (Laurens) Ulfsson</i>, till Sundby, nämnes fr. 1395, begr. 1445 i Vadst. kl., ridd., riksr., häradsh. i Västerrekarne. G. 2) m. <i>Ida Johans-</i> <i>dotter</i> (Bylow), som 1461 gav Aspenäs t. Vadst. kl.</p>	<p><i>Peter</i> <i>Clemensson</i> (<i>sparre</i>), 1411.</p>		
<p><i>Erik Larsson (Laurensen)</i>, 1455—1460, ridd., riksr., slöt ätten på manssidan.</p>				

i Fullbro och Vargarn, Bengt Bosson i Fullbro och Esbjörn Blåpanna — torde väl Clemens ha varit den förnämaste. Han hade i varje fall en högräse förbindelse: han var gift med Katarina Jonsdotter (Blå), en sondotter till Birger Magnussons och senare Magnus Erikssons mäktige drots herr Knut Jonsson (Blå) och Katarina Bengtsdotter av Folkungaätt. Katarina Jonsdotters bror åter och således Clemens Peterssons sväger⁵⁰ var den bekante *Ulf Jonsson (Blå)*,⁵¹ redan som väpnare 1371 konung Håkans råd och en av männen på hans sida i Edsvikenfördraget — från 1388 riddare, även känd som lagman i Östergötland. Också till Rekarnebygden var han emellertid knuten. Han var häradshövding i Österrekarne, bör således ha varit jordägare även där.⁵² Och vid 1400-talets början ägde hans son, herr *Lars (Laurens) Ulfsson (Blå)*, ett stort godscomplex i Västerrekarne, nämligen Biby och Sundby. Det senare — hans sätesgård⁵³ —

⁵⁰ I. Andersson i Scandia 1929 har endast antytt frändskapen med Ulf Jonsson. Dess art framgår av anf. brev $\frac{9}{16}$ 1366 (RPB nr 1366). Jfr Stamtavla IV.

⁵¹ Biogr. över herr Ulf Jonsson i Sv. Biogr. Lex., bd 2, på Aspenäsätten, s. 397, av Y. Brilioth. Där är överhoppat Ulfs första gifte med Margareta Petersdotter (Bonde), vars fader ägde jord på Södertörn och i den till Rekarne gränsande delen av Västmanland (H. Rosman, Rasmus Ludvigsson som genealog, 1897, s. 94; Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Bonde, tab. 3).

⁵² Häradshövding skulle bo inom häradet (MELL, Schlyters ed., 1862, s. 212; dock torde det i praktiken ha räckt, att han ägt jord inom häradet, se t. ex. K. H. Karlsson i Västmanlands Fornminnesfören:s Årsskr. III, 1884, s. 89).

⁵³ Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 299. Om Lars se nedan s. 63, 89 f.

var det Sundabyhus, där Nils Larsson i Mörby blivit fången 1364. I jan. 1430 satt herr Lars till doms i en tvist om arv av Blåpanna-jord.⁵⁴ Även beträffande herr Ulf Jonsson (Blå) kunna således många linjer dragas till sörmlandskretsen av lågfrälse folkungavänner. Att herr Ulf själv dock kvarblev i Östsverige efter 1371 har sin givna förklaring: han var dock samtidigt kusin till den mäktige Bo Jonssons (Grip) moder. Det anses med rätta ha inneburit en särskild udd mot Albrekt, att Bo Jonsson bland sina testamentsexekutorer insatte bl. a. herr Ulf, Folkungarnes gamle rådgivare.⁵⁵

Ännu ett namn på en östsvensk folkungavän (på 1360-talet) skall nämnas: väpnaren *Ture Eriksson (båt)*. Han drabbades såsom kung Håkans anhängare av godsindragning i Östergötland 1365.⁵⁶ Någon förbindelse mellan honom och sörmlandsmännen kan dock ej påvisas.

*

Vi ha ovan flera gånger antytt 1371 års viktiga händelser, Edsvikenfördraget i april och freden i Stockholm i augusti med Magnus Erikssons frigivande. Dessa händelser ha som bekant gjorts till föremål för en intressant studie av docenten I n g v a r A n d e r s s o n i *Scandia* 1929.⁵⁷ Förf. söker där bl. a. visa upp, att resningen 1371 icke haft den folkliga karaktär, som man tidigare antagit, utan snarare knutit sig till en bestämd stormannagrupp.⁵⁸ Andersson gör vidare en ingående granskning av

⁵⁴ Lars Ulfssons brev 1/1 1430, avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 6; jfr nedan s. 39, 89.

⁵⁵ H. Rosman, Bjärka-Säby och dess ägare, bd 1 (1923), s. 253.

⁵⁶ Se I. Andersson i *Scandia* 1929, s. 40. Emellertid ägde Ture Eriksson senare (1392) också jord i Västergötl., se Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, I (1923), s. 103 (jfr PHT 1930, s. 231).

⁵⁷ Anderssons anf. undersökning har titeln: »Folkresningen» i Sverige 1371. En studie till Kalmarunionens svensk-norska förutsättningar (i *Scandia* 1929, s. 31—53). — Andersson släkt- och vapenidentifierar i allmänhet icke de omtalade personerna. Ett par tilläggsnotiser kunna f. ö. lämnas. Om Magnus Sture (s. 36) jfr G. Carlsson i PHT 1920, s. 102, om Fjällar Pik (s. 38) K. H. Karlsson i PHT 1909, s. 18. Johan Martinssons börd (s. 39) synes vara klar (svensk), se PHT 1929, s. 167 f. (det Tomarp, som där s. 168 nämnes, ligger dock ej i Skytts hd, utan i Kvidinge sn, se I. Andersson, Luntertun, s. 9 f. (i: K. Enghoff, Ängelholm, 1929).

⁵⁸ Anderssons framställning synes måhända dock kunna föranleda någon diskussion med avseende på uppfattningen om upprorets karaktär av »folkresning» eller icke. Att ledarna voro aristokrater behöver väl näppeligen utslutas, att även mera folkliga element kunnat vara med. Då Andersson (s. 47) på tal om det bekanta upproppet hos Olaus Petri anger, att det dåtida begreppet »allmoge» ej var identiskt med »bondebefolkning», utan betyder »folk», frågar man sig, varav 1370-talets »folk» bestod: aristokratien var försvinnande fåtalig och väpnarklassen stod i många hänseenden bönderna nära, socialt och lokalt. De dynastiska synpunkternas makt över »folket» får icke heller förbises (jfr Magnus' o. Håkans Arbogaproklamation febr. 1365, ST II,

denna grups representanter, sådana de komma till synes i förteckningen på kung Håkans anhängare, som besegla stillestånds-fördraget vid Edsviken. Förf. finner, delvis genom godshistorisk analys, att denna kung Håkans falang bestått framför allt av tvenne huvudgrupper: svensk-norsk godsägaradel samt sådana svenska frälsemän, som haft sina viktigaste gods- och ämbetsinnehav i de västsvenska provinserna och av denna anledning slutit sig till Folkungarne.

Andersson har emellertid även observerat, att kung Håkans anhängare vid Edsviken icke alla varit svensk-norskt eller västsvenskt betonade. Detta gäller bl. a. väpnaren *Clemens Petersson* (sparre), som nu åter visar sina folkungavänliga tendenser.⁵⁹ Vad Andersson däremot icke kunnat veta är, att Clemens i själva verket tillhörde en hel grupp av rent östsvenska, närmare bestämt mest sörmländska folkungavänner.⁶⁰ Detta var emellertid, såsom ovan påvisats och nedan skall ytterligare utvecklas, verkligen fallet. Dessa fakta kasta alltså nytt ljus över frågan om partifördelningen i landet. Också i Östsvrige har ingalunda saknats sympati för Folkungarna. Men dessa landskap voro belägna långt från Norge, Västergötland och Värmland, där Magnus och Håkan hade sitt fastaste stöd. Oppositionen har därför i Mälardalarnas och Östergötlands lättare nedslagits av Albrekts parti. Endast med möda spårar man det intressanta faktum, att en tydlig sådan opposition likväl funnits, t. o. m. i ett så östsvenskt kärnlandskap som Södermanland.

Freden mellan Håkan och Albrekt avslöts den 14 augusti 1371.⁶¹ De närmare omständigheterna, som sammanhånga därmed, äro på annat håll utredda.⁶² Genom fördraget blev Magnus Eriksson antligen frigiven, dock mot att en lösensumma på icke

nr 369). Och även om man beräknar, att kung Håkans 29 namngivna anhängare vid Edsviken 1371 givetvis hade sina följn, har man svårt att tänka sig, att dessa kunde utgjort *hela* hären. Om A:s uppfattning på en punkt jfr E. Lönnroth, Sverige och Kalmariunionen 1397—1457 (1934), s. 143, not 2. Till full visshet ifråga om »folkresningen» torde man knappast kunna komma — materialet är väl smalt.

⁵⁹ Andersson, a. a., s. 39. Om Clemens' vidare öden se försiktig tolkning av ett brev 1377 (RPB nr 1258) hos Rosman, Bjärka-Säby, I, s. 240 (annorlunda Styffe, Bidrag, I, s. LXXIV f.). Jfr om Clemens' maka Rosman, a. a., s. 252. — Åtskilliga av de i Edsvikenfördraget deltagande folkungaanhängarna tillhörde *släkter*, vilka före revolutionen 1364 haft sitt egentliga hemvist i östra Sverige (benäget medd. av amanuensen fil. lic. S. Engström, Uppsala).

⁶⁰ Min framställning härvidlag vilar ju nämligen i vissa väsentliga punkter på brev i privatarkiv, vilka ej varit tillgängliga för andra forskare.

⁶¹ Om ett event. tidigare fördrag se D. A. Seip, Fredsavtala mellom kongene Albrekt og Håkon 1369? (i norsk Hist. Tidsskr., bd 28, h. 4, 1929, s. 463—467).

⁶² Se t. ex. Andersson i Scandia 1929, s. 49 ff.

mindre än 12,000 mark silver skulle betalas. Ännu den 24 augusti var Håkan Magnusson — och således väl troligen även hans fader — kvar i Stockholm.⁶³ Men den 10 september voro de i Örebro och fortsatte sedan till Norge.⁶⁴

Det är mot bakgrunden av händelserna från konung Magnus fångenskapstid och särskilt från den förnyade striden år 1371, som Esbjörn Blåpannas första uppträdande måste ses. Vi ha redan antytt kretsen av hans politiska meningsfränder. Det skall nu visas, vad roll han själv spelat i 1370-talskrisen.

4. *Esbjörn Blåpanna i konungatjänst. Bengt Bosson. Bo Jonssons godsconfiskationer. Nyköpingsmötet 1382.*

Esbjörn Blåpanna anges de två första gånger han nämnes i urkunderna — 1372 och 1373⁶⁵ — uttryckligen som konungarna Magnus Erikssons och Håkans tjänare. Han har som sådan varit kung Albrekts fiende och därför även dennes »väldige ämbetsmans», sedermera (1375) drotsen Bo Jonssons (Grip). Ehuru intet dokument just från 1370-talet direkt skildrar Esbjörns uppträdande i striden, äro vi genom en lycklig tillfällighet likväl något underrättade därom. En frälseman Dan Eriksson kungör i en urkund 1411,⁶⁶ att ingen hade rätt att avhända Magnus Petersson eller hans arvingar ett honom av brevutfärdaren, Dan, lämnat gods, förrän de hava den penningsumman igen, »ther iak thet fore utsatte, for ty iak sattu thet ey uth for minnæ sculdh, uthan for min konna broder, for ty han war rixsins fiandhe och iak war i kongh Albrechst [!] reeso, mædhan sculdhe Bent Bosson oc Æsbjørn Blapanne haffwa warith hem till min, ther beschattade mich Bo Ionsson fore, tho iak kom hem aff reesonæ, oc aff tøm ærandom, som han mich foræ scyldadhe, ther wisthe iak ænkte aff».

Detta diplom med dess för att vara ett rättsligt dokument starkt expressionistiska språk, ger så tydligt som möjligt en levande scen från inbördeskrigets Sverige. Det kan icke gälla 1363—64 års händelser, då Esbjörn var ett barn. Och då man vet, att han tagit direkt del i 1371 års — se nedan — ligger presumptionen

⁶³ Konung Håkan stadfäster i en urkund, dat. Sthlm 24/8 (die btj bartholomei) 1371 (or. perg., Jämtlands läns museum, Östersund), ett brev av herr Narve Ingevalds-son (kluven sköld).

⁶⁴ M u n c h, a. a., Anden Hovedafd., bd 1 (1862), s. 839.

⁶⁵ Om breven se nedan not 71 o. 77.

⁶⁶ Dan Erikssons brev 12/3 1411 (SD nr 1391).

för, att det är sistnämnda tid det gäller. Dan Eriksson berättar alltså, att han, som var en kung Albrekts anhängare, varit borta från sin gård i konungens uppdrag. Men hans hustrus broder var en riksens fiende, d. v. s. en folkungavän. Medan Dan var borta lära, förklarar han, Bengt Bosson — som väl var den utpekade svågern — och Esbjörn Blåpanna ha varit på hans gård. Allt tyder på, att dessa där sökt skydd undan förföljare, som gått Albrekts och Bo Jonssons ärenden. Ty Bo Jonsson har beskattat Dan för detta besök, trots att denne ej visste av de ärender, för vilka han beskylldes. Man hör den harmsna tonen över, att hämnaden drabbat honom, en oskyldig och i själva verket en kung Albrekts man.

Vi sakna ej underrättelser om, hur det gick för flyktingarne. I ett brev av Strängnäs d. 27 sept. 1409⁶⁷ kände skälig man Karl Eriksson som målsman för Filip Bossons barn på Fullbro i Sorunda socken, vilket, heter det, »konung Albrekt tog från Bengt Bosson och Philippus Bosson för det Bengt rymde med sin rätta herre konung Håkan ut av riket» och Albrekt gav det godset till herr Gise van Helpten, som sedan skiftade det med Bo Jonsson.⁶⁸

Att nämnda brev, som i litteraturen observerats av Kristian Erslev,⁶⁹ rör den Bengt Bosson, som var Esbjörn Blåpannas politiske kumpan, synes otvivelaktigt, så mycket mer, som Esbjörn fick nära förbindelser med Filip Bossons familj. Vi ha redan påpekat, att Filip's sätesgård blev Vargarn i Lista, där även Esbjörn hade en arvslott. Men därtill kommer, att Filip Bossons dotter blev gift med väpnaren *Hemming Larsson (3 hjärtan)*, vilken efter allt att döma var Esbjörns systerson, i varje fall hans mycket nära frände.⁷⁰

Bengt Bosson lyckades alltså undkomma och slöt sig till den svenska emigrantkolonien i Norge. Esbjörn åter blev det mecklenburgska partiets fånge.⁷¹ P. A. Munch är den ende, som i den rent politisk-historiska litteraturen observerat Esbjörns existens

⁶⁷ SD nr 1193.

⁶⁸ Om herr Gise van Helpten se K. H. Karlsson i PHT 1909, s. 19, not *. Han var bror till Cort van Helpten (Styffe, Bidrag, I, s. 166), som var hovmäst. hos biskop Gotskalk Falkdal (B r i l i o t h, Svensk kyrka, s. 71). Medeltidsцитaten i texten ovan äro i allmänhet normaliserade i stavningen. Vid längre citat ur publicerade urkunder anföres originaltexten i not. — Att Bengt Bosson rymde med kung Håkan tyder ju också på, att hans brev 1411 (se texten ovan) rör händelserna omkr. 1371, då striden med Håkan var aktuell, och ej t. ex. någon senare tid.

⁶⁹ K r. E r s l e v, Dronning Margrethe (1882), s. 139.

⁷⁰ Se ovan s. 21, not 45 o. 47, samt nedan s. 39 f.

⁷¹ Kungarna Magnus' o. Håkans brev, Tönsberg ²⁸/s 1373, tr. i Script. Rer. Suec. I: 1, s. 60 f., och omtr. o. Dipl. Norveg., del III: 1 (1853), s. 294, nr 383.

och fångenskap.⁷² Vad den senare beträffar, så innehöll redan frälsestadgan från Tälje den 17 juli 1345 en bestämmelse, att konung ägde att lösa sin tjänare ur fångenskap. Detta stadgande intogs nästan ordagrant i konungabalken av Magnus Erikssons landslag.⁷³ Konungarna Magnus och Håkan kunde således anses vara pliktiga att erlägga lösepenning för sin fångne tjänare Esbjörn. Emellertid skulle de ju ut med den ofantliga lösensumman av 12,000 mark silver för Magnus Eriksson själv. Efter freden aug. 1371 har Esbjörn förmodligen lössläppts, såsom ske kunde, mot förbindelse att lösensumman erlades inom viss tid. I varje fall var han fri i mars 1372.⁷⁴ Då kungarna sedan i maj 1373 i Tönsberg⁷¹ verkligen skulle utlägga 600 mark för Esbjörns friköpning, skedde det genom förpantning av jord till Harald Magnusson (två nedvända sparrar),⁷⁵ en svensk i kungarnas norska omgivning, som lovat betala summan. Esbjörn kallas i detta 1373 års brev, där hans namn förekommer i genitivform, *dilecti seruitoris nostri Esberni blapannæ*.⁷⁶

Emellertid får detta utlägg 1373 av lösensumman 600 mark för Esbjörn en egendomlig belysning genom en något tidigare transaktion. Esbjörn var nämligen ej blott konungarnas tjänare, han var också deras långivare. I brev, daterat Vinger i Norge, d. 10 mars 1372⁷⁷ (se fig. 7), pantsätta kungarna *warom ælskelikom thienara esbyørne blapanna* ett deras gods, Olstra (nuv. Ostra) i Sundby socken⁷⁸ i Österrekarne, beläget österut från Esbjörns hemsocken Tumbo, för 600 mark svenska penningar, som de voro

⁷² Munch, a. a., Anden Hovedafd., del 2 (1863), s. 16.

⁷³ DS nr 3972; MELL, Schlyters ed., s. 29. Jfr Tunberg, a. a., s. 218.

⁷⁴ Annorlunda Munch, a. a., s. 16, men han har ej känt 1372 års brev, om vilket se nedan.

⁷⁵ Harald Magnusson tillhörde tydl. den svenska emigrantkolonin i Norge (jfr RPB nr 1149). Hans vapen är ej belagt, men att han är son till Magnus Haraldsson d. ä. (1346—1377) och far till Magnus Haraldsson d. y. (1413—1431), som förde 2 sparrar (SD nr 1811), synes av flera skäl troligt.

⁷⁶ Munchs tolkning av brevet 1373 i a. a., s. 4, not 2, och s. 17, not 1, att »Kindahærad in Ostgocia» (som originalbrevet har, ej blott avtrycket) är felskrivning för »in Vestgocia», synes vara riktig; jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 235, not 5. Kind i Västergötl. kan det ej heller vara (jfr Styffe, Bidrag, I, s. LII, LXVII, o. Erslev, a. a., s. 69, 76, 108 f.). Däremot hade Magnus tidigare använt Kinnehd i Västergötl. som pantelän, näml. ^{23/10} 1358 (se danska Repertoriet, ser. I, nr 2559).

⁷⁷ Brevet, or. perg., RA, fanns ej där vid tiden för utgivande av RPB. Det är på baksidan den betydelsefulla proveniensanteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851», som vittnar om dess härkomst från Ribbingarnas Österbyarkiv (jfr ovan s. 5; med riksarkivarien Emil Hildebrands handstil är tillagt: »Fr. K. B. 1880»). Brevet synes endast vara observerat på två ställen i litt., näml. i Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 296, not 1, och hos R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 56, not 2; Pipping har dock ej sett brevet.

⁷⁸ Brevtexten har »Olusta»; med gammal hand på baksidan: »olstra ij sundby sokn». Det är otvivelaktigt nuv. Ostra. Jfr Pipping, a. a., s. 55 f.

honom skyldiga. Magnus Eriksson var ju sedan länge tämligen tränad i fråga om utställande av skuldebrev. Men då summan, 600 mark, som Esbjörn lånade kungarna, är identisk med det belopp, som skulle erläggas för honom själv, undrar man, hur det förhöll sig i saken. Ha kungarna i sin penningnöd först fått Esbjörn att mot pantejord själv lämna beloppet, därpå behållit dessa reda penningar som god pris⁷⁹ och sedan, när lösensumman verkligen måste erläggas, skaffat den genom ny pantsättning till Harald Magnusson? Av de bevarade handlingarna att döma ser det verkligen ut så.

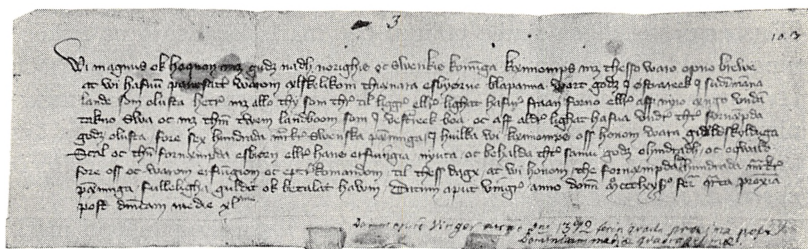

Fig. 7. Konungarna MAGNUS ERIKSSONS och HÅKANS skulde- och pantebrev till deras »älsklige tjänare» ESBJÖRN BLÅPANNA, dat. Vinger (nuv. Kongsvinger, Norge) d. 10 mars 1372. Av de båda kungasigillen i gult vax återstå fragment. Efter orig. på pergament, tidigare i Ribbingska arkivet på Österby, sedan i J. Fr. Iverus' samling på Avhulta, därpå i Kungl. Bibl., nu i RA.

Men situationen har än pikantare drag. Ty Esbjörn Blåpannas debut i hävderna 1372 genom lånet till kungarna innebar i själva verket förskingring av förmyndarmedel. Saken är alldeles klar i belysning av ett senare, men av Esbjörn själv utställt brev från 1417.⁸⁰ Esbjörn anger sig i brevet ha betalat gäld (»gælgullith») genom att överlåta viss jord till Anders Ruska å dennes hustrus vägnar, »myenne syster dotter Ingrid Ragualdsdotter», och detta för en penningsumma, »som iach lenthe konungh Magnus och konungh Haquone, tha iak henna malzman war, som iak togh aff hennis rætta møderne, som hoffwd breffuit vthwysar, holka før-screffna pæninga iak alrig ater fyk». Den sorgsna tiraden på slutet, att Esbjörn aldrig fick de utlånta pengarna tillbaka, är ganska förklarlig med tanke på Magnus Erikssons usla finanser. Att Esbjörn alltför lättvindigt använt förmyndarmedel — systerdottern Ingrid Ragualdsdotters moderne — framgår också klart.

⁷⁹ Magnus upptog t. ex. lån av norska bönder som bidrag till sin lösensumma (Munch, a. a., II: 2, s. 8; Styffe, Bidrag, I, s. LX, not *).

⁸⁰ SD (under år 1416) nr 2174; om rätta året (1417) se ovan s. 5, not 12.

Men brevets viktigaste upplysning gäller identifieringen av Esbjörn själv. Det högst egendomliga inträffar nämligen, att denne efter att ha uppträtt i breven 1372 och 1373 sedan under icke mindre än 23 år försvinner ur urkunderna. 1370-talets Esbjörn måste såsom förmyndare för Ingrid ha varit minst 15 år 1372.⁸¹ Men den Esbjörn, som sedan åter uppträder från 1396,⁸² lever ännu 1438, dör troligen 1439, är i varje fall död jan. 1440.⁸³ Han måste, om det är samme person och han var född omkr. 1357, således vid sin bortgång ha varit omkring 82 år — ändå var han personligen närvarande på tinget vid Kjulaås i Österrekarne okt. 1437.⁸⁴ C l a e s A n n e r s t e d t har tyckt, att det verkade otroligt med en Esbjörn Blåpanna verksam från 1370-talets början till 1438. Han har därför i sina anteckningar verkställt en personlighetsklyvning mellan en Esbjörn Blåpanna d. ä. och en Esbjörn Blåpanna d. y.⁸⁵ Brevet av 1417, sammanställt med 1372 års av Annerstedt tydligt okända brev, ger emellertid full visshet i saken. Den Esbjörn, som bodde på Österby 1417, är densamme, som lånade kungarna pengar 1372.

Då 1372 års brev utställes i Vinger, har väl Esbjörn följt sin vän Bengt Bossons spår och vid denna tid varit i Norge hos kungarna Magnus och Håkan. Att han som pantegods tar emot Olstra i hembygden Rekarne tyder emellertid på, att han önskat återvända till och kvarbli i östra Sverige, trots Albrekts regim. Det ser emellertid icke ut, som om han fått tillåtelse härtill. I varje fall kan det näppeligen vara en tillfällighet, att pantegodset Olstra återfinnes bland gårdarna i Bo Jonssons dödsbo.⁸⁶ Vi veta nämligen, att godsconfiskationens tunga straff, som drabbade Bengt Bosson, även utsträckts till hans stallbroder. Den mäktige Bo Jonsson har direkt indragit arvegods från Esbjörn både i Tumbo och Lista socknar, såsom längre fram skall ytterligare klargöras.⁸⁷

Var Esbjörn varit under de 23 år, då man förgäves eftersöker honom i urkunderna, veta vi icke. Måhända kan man närmast gissa på Norge. Hade han verkligen varit i Sverige och Söder-

⁸¹ Jfr även t. ex. S. T u n b e r g, a. a., s. 217; G. A. D o n n e r, Striden om arvet efter köpmannen Jakob Frese 1455—1510 (1930), s. 78.

⁸² O. S. R y d b e r g, Sverges Traktater, del II: 2 (1883), s. 662.

⁸³ E. B:s brev 19/7 1438 (or. perg., RA); brev 1440, före 13/2, avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 25.

⁸⁴ Nils Rödhs dombrev 10/10 1437 (avskr. i E 175, s. 175, UUB): E. B., »hwilken och tå till swars närwar».

⁸⁵ A n n e r s t e d t i handskr. X 58:a, s. 89.

⁸⁶ Brev 28/10 1386 (RPB nr 2275).

⁸⁷ Dombrev 16/6 1399, Ribb. kop.-bok. nr 17.

manland under dessa år, så skulle han säkerligen uppträtt vid ett tillfälle, då det sörmländska frälset talrikare än eljest på årtionden var samlat till gemensamt möte.

År 1382 i mars skedde nämligen i Nyköping det viktiga beslut, varigenom en lång rad med sörmländska jordägare medgav den s. k. fattigtiondens indragning till domkyrkorna⁸⁸ för att användas till kanikernas behov och för att understödja svenska prästers studier vid främmande universitet. De tvenne i Nyköping den 11 mars nämnda år utställda breven i detta ärende beseglas av icke mindre än 71, respektive 30 personer — bland de 71 även 6 kvinnor av frälsefamilj.⁸⁹ Bland beseglarna av det större brevet finna vi med få mellanrum efter varandra tre välbekanta namn: Nils Larsson — Mörbyväpnaren, Esbjörns blivande svärfader — Filip Bosson samt Torsten Gjurdsen (Oxenstierna). Det är tre av de gamla folkungavännerna från 1360- och 1370-talens strider, som tydligt ännu hålla ihop. Esbjörns namn saknas bland de 101 frälserrepresentanterna för Södermanland. Han har således vid denna tid troligen icke varit där. Vad Nils Larsson och Torsten Gjurdsen beträffar, återfinnas de ej i de politiska dokumenten från 1371, men dec. 1370 hade de haft nära inbördes förbindelser.⁹⁰ Filip Bosson åter beseglar i april 1382 — strax

⁸⁸ Om fattigtiondens ombildning se Styffe, Bidrag, I, s. xcii f.; K. V. Lundqvist, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapiteln under medeltiden (1897), s. 131 ff. (om Strängnäs stift, s. 137 f.); Y. Brilioth, Svensk kyrka, s. 151 f. Denna indragning av fattigtionden till domkyrkorna skedde på mycket skilda tider i de olika stiftet. Om orsakerna till fattigtiondens indragning jfr N. Ahnlund i Vintergatan 1933, sid. 36 (sp. 2).

⁸⁹ Det större brevet (or. perg.) i RA (RPB nr 1695), det mindre (or. perg.) i Strängnäs' stifts- o. läroverksbibl. Av det mindre en dålig regest med felaktigt årtal (1381) i HSH, del 28, s. 378, och svävande uppgifter hos Styffe, Bidrag, I, s. xciii, och Brilioth, a. a., s. 151 (not 4)—152. V. Örnberg tryckte emellertid 1889 en god regest i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhist., VII, s. 114, nr 9; numera finns även fotostatkopier av brevet i RA. — Att fattigtionden efter indragningen användes för svenska utrikesstudier omnämnes hos Lundqvist och Brilioth, men beröres endast flyktigt hos Annerstedt, Upsala univ. hist., I (1877), s. 6 (texten o. not 2); Strängnäsbreven 1382 synas ej alla vara nämnda hos Annerstedt. De äro likvisst av lärdomshistoriskt intresse. Brilioth påpekar (a. a., s. 152, not 4) riktigt om det större brevet (i RA) 1382, att det där (för Strängnäs stift) gällde prästers utrikesstudier. Det mindre brevet (i Strängnäs) har samma formulering: »til klærka behoff som aff thesso biscopsdöme wtlændis til scola fara».

⁹⁰ Brev Eskilstuna 15/12 1370 (B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 3, RA). Torsten Gjurdsen kungör, att Nils Larsson i Mörby (Myraby), hans hustrus morbror, fick i rätt skifte efter fader, moder o. syskon jord i Mörby o. Lundby i Husby-Rekarne samt i Västergötland jord i Ingaboda (Ottravad sn), Digragården i Tiumo (nuv. Kyombo) sn, Härlingstorp (nuv. Hällstorp) i samma sn och Tokatorp i Valstad sn. Samtliga dessa gårdar (utom Lundby) kunna senare påvisas som Esbjörn Blåpannas hustrus Katarina Nilsdotters gårdar. Brevet säger, att N. L:s Mörby är det i Husby-Rekarne. Detta Mörby har senare tillhört Katarinas arvspretendent väpnaren Jeppe Drake (Dipl. Norv., bd 16, 1903, nr 154: 1446 17/3). Då därtill lägges Katarinas fadersnamn (Nilsdotter), kan ej minsta tvivel råda om, att hon är N. L:s i Mörby dotter.

efter Nyköpingsbeslutet — ett annat brev tillsammans med Nils Larsson.⁹¹ Den tid skulle emellertid komma, då Nils Larsson i Mörby åter fick visa sin folkungavänlighet. Det var vid drottning Margaretas inkallande 1388.

III. Esbjörn Blåpannas rehabilitering.

1. Dalaborgshyllningen av drottning Margareta 1388.

Nyköpings recess 1396.

Året 1371 med freden den 14 augusti hade stått kung Albrekt dyrt. Ty de, som hemburo den verkliga segern, voro medlemmar-
na av rikets aristokrati. Den Albrekt avtvungna konungaförsäkran — den 9 aug., strax före freden — kringskar på oerhört sätt hans makt.¹ I stormännens händer lades ledningen av rikets öden. *Bo Jonsson (Grip)*, från 1375 konungens drots, tillskansade sig en politisk och ekonomisk maktställning, som aldrig förr eller senare tillkommit någon enskild man i detta land. Den inre spänningen samt upplösningen på det rättsliga området fortforo och tilltogo.²

I Danmark och Norge gingo det stora historiska dramats äldre protagonister ur leken. »Vargen», kung Valdemar, slöt sin framgångsrika levnad på Gurre slott 1375. Magnus Erikssons livstragik åter fann sin symboliska avslutning genom hans förolyckande vintern 1374 i den norska fjorden söder om Bergen. Sex år senare, år 1380, följde Håkan Magnusson sin fader in i det okända. En ny generation steg fram. Ättlingen av Nordens trenne konungasläkter, den unge Olof Håkansson — kung Håkans och Margareta Valdemarsdotters son — fick kronan, i Danmark genom val 1376, i Norge som arvkonung 1380. Som hans förmyndare grep den statskloka modern regeringens tyglar i båda länderna.

Då inträffade tvenne dödsfall, som plötsligt på allvar tillspetsade läget i Norden. *Bo Jonsson* fick lämna all jordens härlighet

⁹¹ RPB nr 1709.

¹ Fredstraktaten 14/8 1371 i ST II, s. 428 ff. Konungaförsäkran 9/8 s. å., tr. hos R. Hausen, Finlands medeltidsurkunder, I (1910), s. 340 ff., nr 803. Om situationen se t. ex. Andersson i Scandia 1929, s. 49 ff.

² Om *Bo Jonsson* se H. Rosman, Bjärka-Säby, I; S. Engström i Sv. Biogr. Lex., bd 5 (1924), och i HT 1929, s. 310—326; Brilioth, Svensk kyrka; A. Blanc, Kung Alexander, *Bo Jonsson Grip och Albrekt av Mecklenburg* (i Samlaren 1929, s. 1—73).

i augusti 1386 för den trånga vilokammaren i Birgittas klosterkyrka i Vadstena. Och drottning Margareta rönte ödets hårdaste slag — hennes ende son, konung Olof, slöt Folkungarnas regerande linje på månaden ett år efter Bo Jonssons bortgång. Den dansk-norska unionens ynglingakonung av urgammal östgötaätt lades till vila i cisterciensernas underbara Sorö, där ärkebiskop Absalon av Lund sedan länge sov bakom högaltaret. Olof Håkanssons död var en namnlös olycka, stor nog för att krossa en man. Men den kvinna, som vid sonens sista vilostad samlade sig till fortsatt kamp och liv, var av säreget virke. Nu först reser sig Margareta Valdemarsdotter i all sin verkliga höghet, beundransvärd för samtid och eftervärld.

Innan ett år gått om, var Margareta ej blott Danmarks regentinna, utan också — vad vida märkligare var — arvriket Norges »mäktiga fru och rätte husbonde». I Sverige var uppenbar schism mellan Albrekt och hans tyska anhang samt det stormannakollegium, som utgjordes av Bo Jonssons testamentsexekutorer. Till en av dessa hade den gamle folkungavännen Erik Kettilsson Puke utsetts.³ Redan i januari 1388 ställdes slotten Oppensten och Öresten i Västergötland till Margaretas förfogande. Därpå förmedlade herr Erik Kettilsson på Dalaborg i Dalsland den svenska aristokratiens anslutning till de sista folkungakonungarnas änka och moder i mars s. å.⁴ I Dalaborgshyllningen instämde ett antal svenska riddare och väpnare genom brev i Nyköping den 20 maj 1388. Bland de beseglade väpnarna var »Niclis Lawrinzsson», Nils Larsson. Hans sigill vid dokumentet fattas sedan länge, men redan Olof Simon Rydberg, utgivaren av »Sverges Traktater», har insett, att detta av flera skäl måste vara Mörbyväpnaren, som förde den delade skölden med fågel och vindruvsklasar.⁵ För den, som känner Nils Larssons i Mörby historia, hans släkt- och medbeseglarförbindelser, är intet naturligare, än att han hyllar folkungakonungen Håkans änka Margareta. Man kan anmärka, att det sista brev, som den tryckta litteraturen och även t. ex. K. H. Karlsson i sina medeltidssamlingar vågat sammanställa med Nils Larsson i Mörby, är från 1382.⁶ Men i själva verket kan det bestämt visas, att han levde

³ Även herr Ulf Jonsson (Blå), konung Håkans råd 1371, se ovan s. 22..

⁴ Tunberg, a. a., s. 320 ff. Dalaborgsurkunderna i mars 1388 i ST II, s. 458 ff.

⁵ Nyköpingsbrevet 20/5 1388 i ST II, s. 466 ff.

⁶ RPB nr 1765.

ännu 1395, vilket häver alla eventuella tvivel.⁷ Esbjörn Blåpannas blivande svärfader har 1388 varit en av drottning Margaretas tidigaste anhängare i Sverige och Södermanland.

Följande år, 1389, blev kung Albrekt Margaretas fånge. Den stora drottningen behärskar nu i huvudsak också Sverige. Unions-tiden börjar. De dynastiska synpunkterna tillgodosågos tidigt genom Margaretas systerson Eriks av Pommern val till svensk tronföljare troligen 1389.⁸ Till svensk konung valdes han på möte i Skara i juni 1396 och hyllades i juli vid Mora sten. Kampen om Sverige var visserligen icke helt avslutad, förrän Erik krönts på det stora Kalmarmötet 1397 och Stockholm fallit 1398.

Före sistnämnda händelser och snart efter hyllningen av Erik av Pommern i juli 1396 hölls den betydelsefulla herredagen i Nyköping den 20 september s. å. Genom den här ingångna överenskommelsen, den bekanta *Nyköpings recess*, beslöts den s. k. drottning Margaretas räfst. Denna gick främst ut på att återförskaffa under kronan gods, som orättmätigt kommit under kyrkan och frälset. Men även tvistemål i allmänhet skulle få andragas på de genom recessen bestämda räfsteting, som skulle hållas över hela riket. Därtill riktades särskilda bestämmelser mot drottningens och Eriks av Pommern fiende, riddaren *Knut Bosson (Grip)*, Bo Jonssons son. Denne satt i Åbo län och till honom sökte sig de undanträngda vitalianerna. Men icke blott kronans mellanhavanden med herr Knut skulle göras upp. Det heter i recessen, att vad tilltalan, som någon annan hade mot herr Knut, det skulle avdömas på räfstetingen.⁹

Näst sist av de talrika frälsemän, som beseglade Nyköpings recess, nämnes bland väpnarna ett här redan bekant namn: »Esbjörn Blåpanna».¹⁰ Så dyker även denne folkungavän åter upp i bevarade handlingar. Det passar väl, att Nyköpings recess är den enda statshandling, som Tumboväpnaren beseglade. Ty han hade verkligen personligen något att vinna av drottning Margaretas räfst.

⁷ Peter Nilssons, Matts Erikssons (sparre) och Nils Larssons kvittensbrev rör. förvaltning av jord i Ingaboda, dat. Falköping 13/1 1395 (avskr. i B 16, fol. 308 v, RA). Detta var ju en av Nils Larssons i Mörby gårdar — det är således denne N. L., som lever. Jfr nedan s. 65.

⁸ G. Carlsson, Förhistorien till 1396 års svenska konungaval (i Hist. studier tillägn. L. Stavenow 1924, s. 47—58).

⁹ Nyköpings recess 20/1 1396, tr. i ST II, s. 655—664. Om recessens innebörd se K. H. Karlsson, Den svenske konungens domsrätt (1890), s. 75 ff.; Brilioth, Svensk kyrka, s. 274 ff.; E. Lönnroth, Sverige och Kalmарunionen 1397—1457 (1934), s. 15 ff.

¹⁰ ST II, s. 662.

2. *Drottning Margaretas räfst. Esbjörn Blåpannas käromål 1399 mot Bo Jonssons arvingar.*

Drottning Margaretas räfst kom ordentligt till stånd på olika tider i olika stift och landskap. I Södermanland höllos räfsteting i januari 1397 samt i juni och juli månader 1399. Långt senare återupptogos de där i augusti och september 1409.¹¹

Räfstetingen i Södermanland 1399 höllos i stiftsstadens Strängnäs gemensamt av riddaren Sten Bengtsson (Bielke), sin herres konung Eriks domhavande vid detta tillfälle, samt riddaren och lagmannen Erengisle Nilsson (Hammerstaätt). Vi kunna ej här ingå på de för övrigt redan förut i litteraturen antydda förhållanden, som medförde, att räfstening icke synes ha tagit någon större omfattning i Södermanland.¹² Då man emellertid vanligen uppger, att endast fem dombrev från 1399 års räfst här äro bevarade (från respektive 12, 13 och 19 juni samt 1 och 4 juli),¹² bör det påpekas, att vi i själva verket besitta minst sju. Det ena av de två nytillkomna (18 juni 1399) är i själva verket redan 1889 upptaget i en tryckt regestförteckning över i Strängnäs' läroverk förvarade handskrifter, ehuru det ej uppmärksammats i övrig facklitteratur.¹³ Det sjunde brevet åter, hittills alldeles okänt, är bevarat endast i avskrift i Ribbingska kopieboken.¹⁴ Det rör Esbjörn Blåpannas av Bo Jonsson (Grip) beslagtagna gods.

Då herr Sten Bengtsson och herr Erengisle Nilsson höllo räfsteting i Strängnäs med allmogen av Väster Rekarne sankte Botolfs afton — den 16 juni — 1399 i närvaro av flera rikstens rådgivare, kände för dem, heter det i brevet, skälig man Esbjörn Blåpanna mot Bo Jonssons arvingar. Käromålet gällde Esbjörns rätta fädernes gods i Västerreks hundare, nämligen två gårdar i Väsby och det som låg därunder i Tumbo socken, såsom Kvicksund, och om ett halvt markland jord i Sörby och om ett gods, »som heter Väster Hvernagarn i Lista socken» — alltså Västra Vargarn — »oc Bo Jonss. hafde honum thenna godz olagliga afhend». Då herr Knut Bosson (Grip) ej var till svars och ingen bevisning förekom å Bo Jonssons arvingars vägnar, dömde herr Sten och herr Erengisle förenämnda gods i kvarstad och skulle herr Knut Bosson förete sin bevisning inom 12 veckor där näst efter.

¹¹ Brilioth, a. a., s. 278, 282, 300, 302.

¹² Brilioth, a. a., s. 282. Om herr Erengisle († 1406) o. hans son herr Nils Erengisleson († 1440) — den senare också lagman i Södermanland — se N. Beckman, Studier i utgivna fornsvenska handskrifter (1917; SFSS h. 151), s. 139 f.

¹³ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhist., VII (1889), s. 115, nr II.

¹⁴ Ribb. kop.-bok. nr 17 (1399 16/6); tryckt som bil. nedan s. 168.

Vi ha här tillfälle att närmare konstatera, hur Bo Jonsson — tydligen på 1370-talet, då Esbjörn var hans fiende — lagt sig till med en del av Esbjörns fäderne arvejord i Tumbo, där hans senare så ofta omtalade sätesgård Österby låg, samt i Lista socken. Godsindragningen från en politisk motståndare har i detta fall direkt passat för Bo Jonssons jordpolitik. Icke minst kring Mälar-

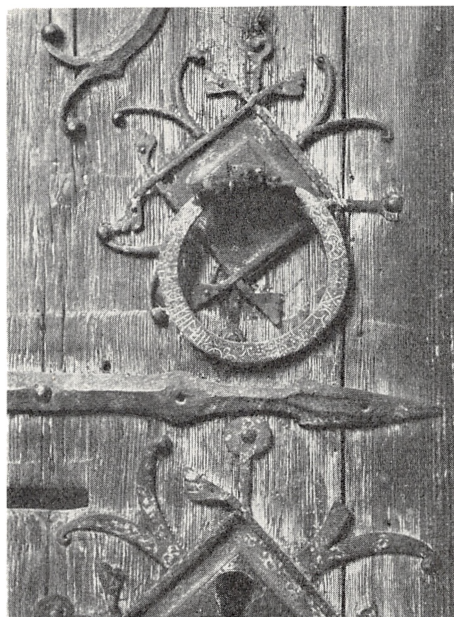

Fig. 8. Järnbeslagen dörr av ek, förr mellan vapenhuset och det inre av kyrkan i Lista, Västerrekarne, nu i Södermanlands Fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs. Från 1100- eller 1200-talet. På metallringen i runskrift namnen på aposteln Petrus och den helige Nicolaus.^{14 a} Efter fotografi i ATA.

stranden sökte denne, såsom Holger Rosman i sin stora undersökning visat, att konsolidera sitt godsvälde.¹⁵ Det har tidigare nämnts, att även Olstra (i Österrekarne), som Esbjörn fått i pant 1372 av kungarna Magnus och Håkan, senare uppdyker bland Bo Jonssons gårdar.¹⁶ Rosman anger, att Bo i Tumbo ägt gårdar, som nu höra under Österby. Han syftar därvid på jord

^{14 a} Jfr C. R. af Ugglas, Kat. öfv. Södermanlands Fornminnesfören:s kyrkomuseum i Strängnäs (1911), s. 117, nr 318, o. E. Brate, Södermanlands runinskrifter, h. 1 (1924), s. 57, nr 78.

¹⁵ Rosman, Bjärka-Säby, I, s. 199.

¹⁶ Se ovan s. 29 o. RPB nr 2275.

i Västra Lövsta i Tumbo.¹⁷ Då det direkt kan visas, att Blåpanna-arvingarna ägt jord även i detta Västra Lövsta,¹⁸ ser saken miss-tänkt ut. I varje fall ha vi här ett ytterligare bevis på, att Bo Jonsson sträckt sina tentakler just till den trakt, där Esbjörn hade sin arvejord mest koncentrerad.

Herr Knut Bosson, som ej inkom med svaromål vid berörda tingstillfälle, torde säkerligen ha varit i Sverige inom de utsatta 12 veckorna efter den 16 juni 1399.¹⁹ Vi veta ej, om han senare velat inlåta sig i svaromål. Att godset var med orätt fånget, kan näppeligen betvivlas. I varje fall synes den slutliga domen, om vilken vi ej ha direkt underrättelse, ha gått herr Knut emot. Ty åtminstone tre av de fyra omtvistade gårdarna återfinnas senare bland Blåpannagodsens, nämligen Sörby, Kvicksund och Väsby.²⁰ Även Vargarn tillhörde i varje fall med en lott Esbjörns arvingar, vare sig det nu var den del, Västra Vargarn, som 1399 omtalas, eller blott en från annat håll ärvd gård där, såsom längre fram skall visas.

Esbjörns upptagande i rådslagen vid Nyköpings möte 1396 och återgången av hans tidigare av politiska fiender beslagtagna gods äro de säkra tecknen på Esbjörn Blåpannas sociala rehabilitering. Han har i varje fall senast vid denna tid, åren före sekelskiftet, ytterligare konsoliderat sin ställning genom giftermål med *Katarina Nilsdotter*, väpnaren Nils Larssons i Mörby dotter och arvtagerska.²¹

IV. Österbyväpnaren i Tumbo. Rekarnebygdens frälse-släkter.

1. *Esbjörn Blåpannas familj och närmaste fränder. Johanniter-priorn i Eskilstuna.*

Från sekelskiftet år 1400 satt väpnaren Esbjörn Blåpanna tydligt okvald som jordägare i Tumbo. Att döma av hans många

¹⁷ Rosman, a. a., I, s. 198; RPB nr 1464.

¹⁸ Se brev om arvsträtan mellan Anders Ruska o. Anders Horn 1440, före 13/2 (Ribb. kop.-bok. nr 25) samt herr Sten Sture d. ä:s o. rådets dombrev, Sthlm ²⁰/10 1489 (or. perg., RA).

¹⁹ Herr Knut daterar brev i Nyköping ²¹/7 1399 (Styffe, Bidrag, I, s. LXXXIV, not **) och var i slutet av okt. på Engso i Västmanland (RPB nr 3035; texten tr. hos G adolin, *Pantsättn. af jord*, s. 285, nr 47).

²⁰ Bland Blåpannagodsens nämnas Sörby och Kvicksund i brevet 1440, före 13/2, se not 18 ovan, samt Väsby i Sten Sture d. ä:s och rådets dombrev 1490 ¹⁴/2 (avskr. i B 16, fol. 80 v, RA, o. i Ribb. kop.-bok. nr 4), m. fl. brev.

²¹ Se ovan s. 19, not 34.

gårdar i socknen, om vilka tidigare talats, har han därmed sålunda återbördats till sina fäders jord. Hans sätesgård är från nu Österby och där bor han tydligen kvar till sin död omkr. 1439. Han är under 1400-talets första årtionden fjärran från politiskt ledande kretsar, hade väl också redan prövat tillräckligt av det politiska livets stormar. För övrigt är ju denna period fram till drottning Margaretas död 1412 och Eriks av Pommern första tid en förhållandevis död tidrymd i Sverige från politisk synpunkt — med andra ord i mycket en fridens och lugnets tid.

Fig. 9. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Västerrekarne ANDERS (MARTINSON) RUSKA. Vapen: två kvistar. Omskrift: ANDERS MARTINSONS . Efter orig. vid perg.-brev, dat. Västerås d. 8 sept. 1438, RA.

Den bild diplomerna ge oss av Esbjörn Blåpannas liv skiljer sig härvidlag icke från den vanliga av hans ståndsbroder inom svenskt senmedeltida lågfrälse. Han köpte, sålde, pantsatte och bytte jord som alla andra, lånade pengar av priorn i Eskilstuna, sörjde för sin familj och tänkte på själens välfärd.¹

År 1400 gävo Esbjörn och hans hustru Katarina Nilsdotter jord i Malmberg i Västra Vingåkers socken till »Säby» kloster, d. v. s. Julita, i vars brödraskap de och deras barn (»vi oc al vor barn») blivit upptagna.² Esbjörn och Katarina ha icke blott haft barn — de ha också haft sorgen att mista dem. Från den stunden framträda på arenan *Esbjörn Blåpannas arvingar*.

¹ Brevet om E. B. i SD äro: 1404 $\frac{5}{9}$ (nr 486: E. B. har pantsatt jord i Skämsta i Kärbo sn, Västm.); 1411 $\frac{13}{3}$ (nr 1391; Dan Erikssons brev se ovan s. 25); 1412 $\frac{8}{9}$ (nr 1611; rör jord i Tillberga sn); 1413 $\frac{21}{8}$ (nr 1720; rör jord i Blacksta, Årila sn); 1414 $\frac{25}{2}$ (nr 1916; rör också Blacksta); 1417 $\frac{13}{1}$ (nr 2174, under 1416; om året se ovan s. 5, not 12); 1417 $\frac{30}{5}$ (nr 2371); om den följ. tidens brev rör. E. B. se längre fram.

² E. B:s o. Katarina Nilsdotters brev $\frac{30}{12}$ 1400 (RPB nr 3147). De skänka $\frac{1}{2}$ öresland i »Malbergh i Vikingakir», nuv. Malmberg i Västra Vingåker. Jfr N. A. Lundgren, Beskrifning öfver Vestra Vingåkers socken (1873), s. 133.

Den av hans fränder, som stod Esbjörn närmast, synes ha varit hans systerdotter *Ingrid Ragvaldsdotter*, gift med *Anders Ruska* (sigill fig. 9). Vi känna varken hennes fädernesläkt eller något om makens, men de tillhörde frälset. Anders och Ingrid uppträda i Rekarnediplomen från och med 1417.³ Tydligt bodde de åtminstone 1437 i Torpa socken, då i Västerrekarne, Södermanland, nu i Åkerbo härad, Västmanland. De skänka nämligen detta år jord till »vår sockenkyrka i Torpahärad i Västerrek».⁴ På senare år synas de ha bott i Vargarn, varom mera längre fram.⁵

Ingrid Ragvaldsdotter hade visserligen anledning till avgjort missnöje på en väsentlig punkt med sin morbror. Det var ju Esbjörn, vilken som hennes målsman av förmyndarmedlen utlånat 600 mark till kungarna Magnus och Håkan 1372 för att sedan aldrig mer se dessa pengar åter och som troligen ej heller fått njuta av det pantegods, Olstra, som han fått som säkerhet.⁶ Emellertid är det första brev, vari Ingrid och Anders möta, just Esbjörns av 1417, där han lämnar dem jord i Salems socken samt en halv kvarnström i Torshällaån som uttrycklig ersättning för det aldrig återbekomna lånet till kungarna.³ Esbjörn och Anders Ruska nämnas sedan allt framgent så ofta tillsammans, att man har all anledning tro, att förhållandet dem emellan varit gott. Men visserligen har Esbjörn även eljest fått se Ingrid och Anders till godo. Sålunda gav han 1432 »for älsknad och kärleek skuld» till Ingrid jord i Husby i Tumbo⁷ — det väckte, som vi skola se, ond blod hos andra fränder.⁸ Han sålde även två gårdar i Tillberga socken (Västm.) till Anders Ruska 1437. Att detta för Anders var en lysande affär, kan man sluta därav, att han betalade de två lotterna i Tillberga med »en mark penningar och femtio» och sålde dem året därpå till Västerås domkyrka för nittio mark!⁹ För Esbjörns och Anders' gemensamma, vidlyftiga affärsmanipulationer med riddaren Nils Gustafsson (båt) och Erik Puke skall längre fram redogöras.¹⁰

Utom den syster, som var mor till Ingrid Ragvaldsdotter, har

³ SD nr 2174 (se ovan not 1). Anders' fadersnamn (Martinsson) ses av sigillet.

⁴ Anders Ruskas o. Ingrid Ragvaldsdotters gåvobrev ²⁶/₅ 1437 (or. perg., Upps. landsarkiv; avskr. i B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 5, RA).

⁵ Se nedan s. 92 f., 108.

⁶ Se ovan s. 28.

⁷ E. B:s brev Österby ¹/₇ 1432 (avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 8).

⁸ Se nedan s. 90 f.

⁹ E. B. säljer gårdar i Tillberga till Anders Ruska, Österby ⁸/₉ 1437 (or. perg., RA); A. R. säljer samma jord t. Västerås domkyrka, Västerås ⁸/₉ 1438 (or. perg., RA; avskr. i Dipl. Westmannicum, II, sign. W 1104, UUB).

¹⁰ Se nedan s. 71 ff., 80, 85 f.

Esbjörn tydligen haft ännu en syster. Urkundernas uppgifter få nämligen sin bästa förklaring, om vi som barn till den sistnämnda systemen se syskonparet väpnaren *Hemming Larsson* (3 hjärtan; fig. 10) och *Ingrid Larsdotter*, gift med frälsemannen *Anders Horn*.¹¹

Det är av handlingarna uppenbart, att Anders Ruska ibland haft svårt att dra jämnt med de andra arvingarna. Inför herr Lars Ulfsson (Blå) på Sundby, som var häradshövding i Västerrekarne, ställde Anders Ruska väpnaren Hemming Larsson till svars rö-

Fig. 10. Sigill för väpnaren HEMMING LARSSON i Vargarn. Vapen: tre hjärtan.
(Omskrift: 6' hemingh larsson.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Gripsholm d. 13 maj 1430, RA.

rande viss arvejord och fick dom på honom januari 1430. Tvisten gällde gårdarna Stensta, Hökesta och Norrby (i Fellingsbro socken), »som honom [Hemming] med ingen rätt tillhörde mer än en systerdel».¹² Saken har en rätt pikant sida. Då Hemming Larsson nämligen 1414 insatt sin dotter *Katarina Hemmingsdotter*

¹¹ I brevet 1440, före 13 febr. (Ribb. kop.-bok. nr 25) avgöres trätan mellan Anders Ruska o. Anders Horn om arv av jord efter Esbjörn. Båda synas ha samma ställning till arvlåtaren Esbjörn. Anders Horn var g. m. Ingrid Larsdotter, som tydl. var Hemming Larssons syster (se deras brev Eskilstuna 28/11 1441, or. perg., RA). Att det är genom Ingrid o. Hemming, som släktskapen går, synes av följande. Hemming har uppträtt på Blåpannafrändernas sida i arvsprocessen (brev 2/6 1471 — feldaterat t. 1470, se s. 104 nedan — or. perg., VHAA, dep. i RA); Hemming ägde jord i Blacksta liksom Esbjörn (se Hemmings brev Gripsholm 13/5 1430, or. perg., RA, o. Torshälla 28/8 1437, or. perg., RA); Blåpannaarvingen Anders Ruska stämmer Hemming ang. arvejord, vari Hemming ägde en »systerdel» (se dombrev 1430, not 12 nedan). — Hemming Larsson förde tidigare ett enklare sigill med 3 hjärtan stolpvis (jfr SD nr 1958). Om Anders Horn se vidare nedan s. 90, hans sigill fig. 16, s. 91.

¹² Herr Lars Ulfssons (Blå) dombrev Sundby 1/1 1430 (avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 6).

i Skänninge nunnekloster, hade han, som sed var, givit henne ingift i jord. Men härtill hade han, tydligen med slug beräkning, utvalt jord i Hökesta i Fellingsbro,¹³ vartill två år senare (1416) lades jord i Norrby därstädes¹⁴ — d. v. s. just sådan jord, som han visste sig icke ha full äganderätt till! Hemming erkände 1430 käromålets berättigande. Att detta gällde »en systerdel» styrker vad vi sagt om Hemmings och Ingrid Larsdotters släktskap på moder-net med Esbjörn.¹² Att frändskapen gällde Esbjörn framgår både av, att det var Anders Ruska som kärade och av ett långt senare rådsbrev, från 1471, som visar, att Hemming vid något tillfälle uppträtt starkt aggressivt på Blåpannaarvingarnas sida mot Katarina Nilsdotters släkt.¹¹

Trots ovan relaterade förhållanden mellan Anders Ruska och Hemming Larsson, är det av handlingarna tydligt, att även den senare stått Esbjörn nära in i det sista. Det förelåg i själva verket ännu en omständighet, utöver släktskapen, som borde kunnat binda Esbjörn samman med Hemming. Den senare hade nämligen äktat en dotter till Filip Bosson i Vargarn — brodern till den Bengt Bosson, som jämte Esbjörn jagats i Södermanland av Bo Jonssons hejdukar på 1370-talet och slutligen flytt till kung Håkan i Norge.¹⁵ Det var med denne Filip och hans hustru Gerdekas dotter,¹⁶ som Hemming var fader till nunnan Katarina Hemmingsdotter i Skänninge. Också finna vi Hemming som medbeseglare vid senare transaktioner av Esbjörn samt denne och även Anders Ruska som medbeseglare åt Hemming.

Vad angår Esbjörn Blåpannas ekonomiska åtgärder, så visa dessa naturligtvis klart inflytandena från dåtidens naturahushållning. Det var alltid ont om kontanta penningar. Typiskt heter det i ett av väpnaren Hemming Larssons tidigaste brev, då han pantsätter ett gods till biskop Tord Gunnarsson i Strängnäs, att det skall igenlösas antingen med reda penningar eller med »järn, koppar, oxar, kor eller oskuret kläde».¹⁷ De överallt mycket talrika pantsättningsarna av jord äro givetvis ett uttryck för dåtida

¹³ SD nr 1929. Då H. L. karakteriserar jord i Hökesta som Katarinas »rätta möderne», är detta egendomligt, enär jorden måste varit Blåpannajord. Men kanske har det varit H. L:s morgongåvojord till sin hustru — sådan blev ju barnens rätta möderne. På Hemmings hustrus sida kan släktskapen ej gå, ty då borde ej Anders Horn, g. m. Hemmings syster, varit arvspretendent, se not 11 ovan. — Om Skänninge nunnekloster se A. S c h ü c k i Skänninge stads hist. (1929), s. 131 ff.

¹⁴ SD nr 2202.

¹⁵ Se utredning ovan s. 21, not 45, 47, o. s. 25 f.

¹⁶ Gerdeka nämnes i brevet SD nr 1958.

¹⁷ H. L:s brev ²³/₆ 1399 (RPB nr 2987); texten tr. hos G a d o l i n, Pantsättning af jord, s. 248 f., nr 46 (jfr not r8).

kreditsystems beskaffenhet.¹⁸ Bland de få som hade tillgång på pengar voro, utom städernas borgare,¹⁹ särskilt kyrkan och därinom väl främst klostren med sina särskilt internationella förbindelser.²⁰ Det är därför endast helt naturligt, att just johanniterpriorn *Jakob* i Eskilstuna tycks ha varit Esbjörns tillgång och hjälp i penningnödens dystra stunder. Samtidigt inflickades naturligtvis i diplomens passande bestämmelser om lånetransaktionernas kombinerande med allmosor till Guds ära och till »själarykt» för Esbjörns och hans hustrus föräldrar.²¹

2. *Vårfruberga nunnekloster, abbedissans brev 1421. Esbjörns jordförsäljningar.*

Rekarnebygden var över huvud välbelägen i kyrkligt hänseende. Eskilstuna, uppkallat efter den helige martyren Eskil, hade man i Österrekarne och där, såsom nämnts, johanniternas förnäma orden med sin klosterstiftelse. Icke heller var det långt till cisterciensernas *Julita*, vars abbot *Jöns Svensson* förskaffat Esbjörn broderskap vid sekelskiftet och med vilkens efterföljare, abboten *Magnus*, han också underhöll förbindelser.²²

På Fogdön i Mälaren låg *Vårfruberga* nunnekloster, *Mons Beatae Mariae Virginis*, också av cistercienserorden.²³ Vid 1400-talets början var diskussion om den visitationsrättighet över Vår-

¹⁸ Om hithörande förhållanden jfr A. W. G a d o l i n, *Pantsättning af jord enligt medeltida svensk landsrätt. Med en bilaga af förut otryckta urkunder från perioden 1351—1400* (Hfors 1909).

¹⁹ Om tidens ekonomiska förhållanden jfr H. R o s m a n, *Bjärka-Säby, I; T. S ö d e r b e r g, Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa* (1932); W. K o p p e, *Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte im 14. Jahrhundert* (1933), d e n s., *Lübeck und Lödöse im 14. Jahrhundert* (1934; Göteborgs K. Vet.- o. Vitt.-Sammhälles Handl., 5. följden, ser. A, bd 4, n:o 1), o. d e n s., *När Stockholm var Hansestad* (i S:t Eriks Årsbok 1934, s. 73—94). Om kreditsystemet jfr även t. ex. H. R e u t e r d a h l, *Sw. kyrkans hist., III: 1* (1863), s. 510 f.

²⁰ Kyrkans ekonomiska styrka belyses i t. ex. B r i l i o t h s olika anf. arbeten. Klosters roll framgår direkt vid studiet av diplomens. Sälunda var tydligen priorn *Jakob* i Eskilstuna på olika håll ekonomiskt verksam, jfr nedan s. 50. Om johanniterorden i Sverige se H. H i l d e b r a n d i *Sveriges medeltid, II, h. 2* (1885) s. 214—217; H. B e r g s t r a n d, *Johanniterordens historia* (1922); I. C o l l i j n, *Ett nekrologium från johanniterklostret i Eskilstuna* (i NTBB 1929, s. 1—21); N. Ö s t m a n, *Bidrag till Johanniterordens historia i Stockholm 1334—1526* (1932); B r i l i o t h, *Den påfl. beskattn., s. 45 f.*; T o n i S c h m i d i NTBB 1932, s. 92 ff. Jfr nedan s. 148.

²¹ SD nr 1720.

²² Om *Julita* se E. O r t v e d, *Cisterciordernen og dens Klostre i Norden, II* (1933), s. 258 ff. Om Ortveds arbete jfr rec. av T o n i S c h m i d i PHT 1933, s. 118 ff., F. L i n d b e r g i HT 1933, s. 431 f., o. S. K r a f t i Rig 1933, s. 212 ff.

²³ Ortved, a. a., s. 519 ff.

fruberga, som tillkom broderklostrets i Julita abboter — och alltså icke stiftets biskop i det eljest närmare belägna Strängnäs. Ända till Rom gick saken, ty abboten Jöns klagade hos kurian över intrång i sina rättigheter och påven Bonifatius IX förordnade 1403 om undersökning. Under abbot Magnus' tid togs frågan åter upp och besvarades i en högtidlig, troligen av Magnus själv inspirerad förklaring av den 9 juli 1421.²⁴ Den är utställd av abbedissan *Cecilia*, priorissan Dorotea, subpriorissan Katarina Haraldsdotter och hela konventet samt redogör alltså för det sätt, varpå visitation i Vårfruberga tidigare plägat förrättas. Under denna betydelsefulla urkund — utskriven med den elegantaste skrivarhand — hänger vid sidan av det vackra, spetsovala abbedissesigillet och konventets runda, med Maria med barnet,²⁵ de välborna sigillvittnenas. Det är Esbjörn Blåpannas i gult vax, med fingeravtrycken ännu efter fem århundraden tydligt synbara på vaxkupan, och tillika hans vän väpnaren *Filip Stoks* (*Philpus Stok*) med den sexuddiga stjärnan i skölden. Den senare, som ägde jord i Uppland, Västmanland och Södermanland och 1421 bodde i Torshälla socken,²⁶ var väl, trots olikhet i vapnet, på något sätt befryndad med de västmanländska väpnare Stok i Kumla,²⁷ vilkas namn är ett av de få medeltida svenska lågfrälsemäns, som ännu på visst sätt har aktuell klang. Det ingår nämligen i den efter dem omdöpta, nämnda ortens namn, *Stockkumla*.

Också med stiftsstadens kyrkliga dignitärer hade Esbjörn någon beröring. Till kaniken *Håkan Andersson* i Strängnäs sålde Esbjörn och Katarina Nilsdotter 1422 jord i Sanda i Kumla socken i Närke.²⁸

Över huvud präglas Esbjörns privata godspolitik under senare år av den bl. a. på grund av kommunikationssvårigheterna naturliga önskan att försälja de jordlotter, som lågo långt från

²⁴ Or. perg., RA. Ortved, a. a., s. 534 ff.

²⁵ Sigillen äro avbildade: abbedissans hos B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden, h. 1 (1862), 2:a ser., nr 62 (pl. 6), o. hos Ortved, a. a., s. 523; konventets hos Ortved, a. a., s. 539, fig. 76.

²⁶ Filip (Philpus) Stok nämnes 1406 (SD nr 696)—1431 ¹⁰/₈ (or. perg., RA). Han bodde i Söderby, Torshälla sn, enl. brev 1421 ⁶/₁₀ (or. perg., RA).

²⁷ Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 318. Familjen Stok i Kumla förde ¹/₂ djur i vapnet.

²⁸ E. B:s o. Katarina Nilsdotters »af Myreby» (en uppgift, som ytterligare styrker Nils Larssons i Mörby faderskap till henne) brev, Strängnäs ¹/₅ 1422 (or. perg., RA). Om Håkan Andersson († 1440), se L. Hallman, Det gamla och det nya Strängnäs (1853), s. 102. F. de Brun uppger (Holmiana et alia, 4:2, s. 484), att Håkan var bror till kaniken Karl Andersson. I så fall skulle han ha varit frände till Katarina Nilsdotter. Om Karl se nedan s. 102, 105 ff. — Håkan Andersson testamenterade jorden i Sanda, Kumla sn, till Strängnäs domkyrka, se fastebrev av Lasse Svensson, häradshövdning i östra tredingen i Närke, Kumla häradssting ¹/₁₀ 1440 (or. perg., RA).

hans huvudpossession i Tumbo. Det ytterligt avlägsna Lönshult i Agunnaryd och Sunnerbo övergick sålunda 1430 till de godssamlande Trollarne på Bergkvara. Köparen var Birger Trolle d. y.,²⁹ fader till den Arvid Trolle, om vilken ståthållaren Nils Birgersson (Rosenquist) på Kronoberg senare fällde det dråpligt uttrycksfulla omdömet: »Ther som någer god tilfelle varid haffve, haffver gamle Arvid Trolle inthet förgätid sigh!»³⁰ Även på andra håll, i Västergötland och på Södertörn³¹ realiserade Esbjörn och hans hustru jord. Vi återkomma särskilt till västgötagårdarna.

3. Rekarnebygden och dåtidens Sverige. Präster och frälsesläkter i Rekarne.

Då vi skola tänka oss den bygd, där Österbyväpnaren levde sitt stillsamma liv, har nutidsmänniskan svårt att realisera den förgångna verkligheten. Trakten är än i dag full av fornlämningar, förut okända runstenar framdragas då och då, på Tumbo vördnadsvärda absidkyrka sitta fantastiska portalskulpturer av romansk karaktär³² och kyrkans gamla medeltida dörr har för icke så länge sedan återfunnits på oväntad plats.³³

På 1300- och 1400-talen ha naturligtvis en urgammal tids spår varit än talrikare och mera framträdande än nu. Man tänker på Olaus Petris uttrycksfulla ord i hans Svenska krönika om resterna av hednatidens svenska gravskick, då »var släkt hade sin egen ättahaga i sin bolstad».³⁴ Landet var vilt — vi erfara det bäst av de kuriala ämbetsmännen från sydligare nejder och deras sätt att reagera inför Norden. De påvliga skatteuppsamlarna, nuntierna *Johannes de Serone* och *Bernardus de Ortolis* varnades 1328 i Uppsala av ärkebiskopen Olof Björnsson för de florerande rövarna i Uppland.³⁵ Och den likaledes påvlige kollektorn från det

²⁹ E. B:s brev, Sthlm 25/s 1430 (avskr. i B 15, fol. 281 v, RA). Om gården se P. G. Vejde, Ur Arvid Trolles jordebok (i Hylltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1930), s. 170 (jfr PHT 1931, s. 142).

³⁰ Vejde, a. a., s. 139.

³¹ På Södertörn: Säby i Salems sn, se ovan s. 17, not 30.

³² B. Waldén i Sv. Turistfören:s Årsskr. 1927, s. 55; S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme, s. 106 f.; C. R. af Ugglas, Katalog öfv. Södermanlands Fornminnesfören:s kyrkomuseum i Strängnäs (1911), s. 8.

³³ Antikvarisk-topografiska arkivet: Tumbo, Vitt.-akad.

³⁴ Ol. Petri Sv. krönika, ed. J. Sahlgren (1917), s. 73.

³⁵ P. A. Munch, Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger, førte under Tiende-Optrævningen i Norden 1282—1334 (Chria 1864), s. 54; jfr H. Hildebrand, Sveriges medeltid, del II, s. 123, o. Y. Brilioth, Den påfliga beskattningen, s. 155.

solbelysta Avignon *Petrus Gervasii* nedskriver i sina räkenskaper från besöket i Skandinavien 1332, huru han färdas genom skogar och på okända vägar (»per siluas et alias uias ignotas») från Danmark till Sverige samt hur han föres nattetid genom snödrivorna (»per niues de nocte») till Skänninge.³⁶ Då Petrus Gervasii blev äldre, utlade han också värtaligt 1347 i en supplik till påven Clemens VI, huru han »förrött sin ungdoms blomma under troget utförande av den romerska kyrkans värv bland barbariska folkslag».³⁷ Detta var några år innan Esbjörn torde ha kommit till världen.

En stor skillnad rådde mellan innehavarna av de stora stifts- kyrkornas prelaturer, kanikdömen och prebendor samt den vidsträckta och isolerade landsbygdens sockenpräster. I breven om Esbjörn Blåpanna och hans fränder och vänner möta ej sällan de senare. Där är herr *Ragvald* i Tumbo 1414, herr *Jöns* 1437 och herr *Ulf* i Tumbo 1446.³⁸ Där äro också grannsockenpräster som herr *Henrik* i Husaby Byring (Husby-Rekarne) 1417—1435, herr *Peder* i Stenkvista 1417, herr *Ulf* i Stenkvista 1435, herr *Tord* i Öja 1417 och herr *Björn* i samma gäll 1430.³⁹ Herdaminnena ha ännu mycket att hämta i diplomsamlingar och otryckta urkunder. På Esbjörns tid skymta Strängnäherrarna mindre, men vi skola längre fram möta sådana bland hans egna fränder — Anders Ruskas och Ingrid Ragvaldsdotters dotterson, herr Johan (Gervinson) Ruska.⁴⁰ Skillnaden ej blott i social ställning utan också i bildning mellan högre och lägre andlige slår klart emot en också ur pergamentsbrevens olika handstilar. Vi ha nämnt det kalligrafiskt sköna dokumentet från Vårfruberga 1421. I rena Österbyurkunder däremot, som t. ex. Esbjörns brev av januari 1417, där måhända herr Tord i Öja, som är sigillvittne,⁴¹ kan ha fört pennen, är pikturen vida mera otymplig och klumpig. Att det i allmänhet är en präst eller munk, vars skrivarhand vi ha framför oss, kan man taga för givet i en tid, då det kunde talas om »alla i riksens råd, som läsa kunna».⁴² Endast i de kungliga kanslierna

³⁶ Munch, a. a., s. 117 f.; Brilioth, a. a., s. 167 f.

³⁷ Brilioth, a. a., s. 178. Om den svenska senmedeltiden jfr även nedan s. 148 f.

³⁸ SD nr 2006; brev ²⁰/₅ 1437 (B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 5, RA) o. ²⁰/₅ 1446 (or. perg., RA).

³⁹ a) SD nr 2324, 2486; brev ⁶/₁₂ 1435 (or. perg., RA); b) SD nr 2324; c) brev ⁶/₁₂ 1435 (or. perg., RA); d) SD nr 2174 (om året se ovan s. 5); brev ¹/₁ 1430 (Ribb. kop.-bok. nr 6).

⁴⁰ Se nedan s. 108 ff.

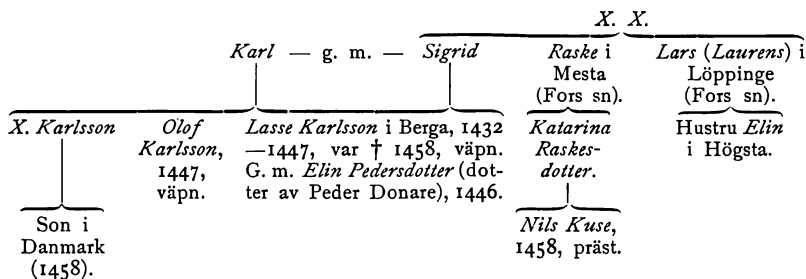
⁴¹ Se ovan not 39 d).

⁴² Brev 1472, se Styffe, Bidrag, del III (1870), s. ccxli, not 8.

Stamtavla V.

Lasse Karlssons i Berga (Tumbo sn) ätt.

(Vapen: kvadrerad sköld.)

och städernas skriverstugor träffa vi ordinarie skrivare utanför kyrkans krets.

*

Vid sidan av de enstaka lantprästerna och tätt omgivna av bönderna sutto lågfrälsemännen på sina små gårdar. Här möta vi Esbjörn Blåpannas egentliga ståndskrets.

a. Tumboväpnarna: Lasse Karlsson i Berga och Nils Ulfsson i Gunnarskäl.

Redan i själva Tumbo hade Esbjörn sådana frälsemannagrannar. Där satt väpnaren Lasse Karlsson i Berga, som förde kvadrerad sköld — där bodde också Ulf i Gunnarskäl och hans son, väpnaren Nils Ulfsson (*kluven sköld, en bjälke i högra fältet*).⁴³

Lasse Karlsson hade fäderne arvejord i Helgarö socken (Åkers härad, Söd.)⁴⁴ — kanske var han inflyttad till Tumbo. Hans hustru Elin var Peder Donares dotter från Himmelsända i grannsocknen Kjula.⁴⁵ Det ovissas romantik i Lasses krets synes

⁴³ Lasses sigill vid t. ex. brev av Strängnäs ²⁰/₅ 1446, ¹¹/₃ 1447 (båda or. perg., RA); Nils Ulfssons sigill vid brev Torshälla ¹³/₈ 1425 (or. perg., RA). Ulf i Gunnarskäl nämnes, tills. m. bl. a. Filip Bosson, i dombrev ⁷/₃ 1381 (avskr. i B 16, fol. 197, RA). Lasse beseglade Esbjörns brev av Österby ¹/₇ 1432 (Ribb. kop.-bok. nr 8).

⁴⁴ Väpnarna L. K. och Olof Karlsson sälja till herr Lars Ragvaldsson, sakristan i Strängnäs, jord i Rällinge, Helgarö sn, deras rätta fäderne, i brev Strängnäs ¹¹/₃ 1447 (or. perg., RA). För O. K., som ej själv har insegel, beseglar Jöns Hördräng, borgmästare i Strängnäs.

⁴⁵ Lasses o. Elin's brev, Strängnäs ²⁰/₅ 1446 (or. perg., RA), varigenom jord i Himmelsända säljes under dels S:t Johannis prebenda, dels Helga Lekama prebenda i Strängnäs domkyrka. Herr Ulf i Tumbo var närvarande. Bland beseglarna äro biskop Erik (Birgersson, stjärna) i Strängnäs, herr Johan Karlsson (färla), lagman i Södermanl., herr Sigge Ulfsson (sparre), ärkedjäkne (biskop 1449—63) i Strängnäs.

ha representerats av en hans brorson i Danmark, om vars tillvaro Lasses kusin, hustru *Elin i Högsta* 1458 vittnade — dock visste hon eller ingen det för visst, heter det.⁴⁶ Lasse Karlssons släkt ger en intressant bild av dåtida ståndscirkulation. Under det att han och brodern *Olof Karlsson* nämnas som väpnare, hade de morbröderna *Raske i Mesta* och *Lars i Löppinge* (Fors socken, Västerrek), den sistnämnde Elins i Högsta fader, båda synbarligen bönder. Raskes dotter *Katarina* åter var moder till herr *Nils Kuse*, således väl en präst, som processade med Elin i Högsta om arvet.⁴⁶

Även *Nils Ulfsson i Gunnarskäl* var gift — hans hustru var *Gunnil Jönsdotter (liggande gren)*. Då de 1425 sålde hennes morgongåvojord i Gunnarskäl och Klevatorp i Tumbo, uppträdde de oss nu välbekanta väpnarna Esbjörn Blåpanna och Filip Stok samt Lasse Karlsson som medbeseglare eller vidervarumän.⁴⁷

*

b. Väpnaren Peter Ulfssons i Sövsta släkt i Stenkvista socken.

Livliga förbindelser hade Esbjörn med grannhäradet Österrekarnes socknar söder om Eskilstuna. Det var dels Husaby Byring (Husby-Rekarne), dels dess grannsocken Stenkvista. I sistnämnda församling bodde väpnaren *Peter Ulfsson (kluven sköld, i högra fältet blomstängel, i vänstra krumhorn; sigill fig. 11)* i »Sifsta», nuvarande Sövsta. Han tillhörde en gammal lågfrälse-släkt. Fadern, väpnaren *Ulf Petersson (kluven sköld med blomstängel och krumhorn)*, som också skrev sig i Sövsta, är känd från tiden 1345—1400.⁴⁸ Vid det tidigare omtalade (s. 30) stora mötet med sörmlandsfrälset i Nyköping 1382, då fattigtionden ombildades

⁴⁶ Dombrev av Svarte Åke Jönsson (Svarte Skåning), riddare, lagman i Södermanl., Tumbo kyrka $\frac{5}{12}$ 1458 (or. perg., RA). Ett typiskt ex. på ståndscirkulationen mellan bönder och lågfrälse se i Upplands lagmansdombok 1578—79, utg. av N. Edling 1929, s. 62 (jfr PHT 1930, s. 105).

⁴⁷ Se i not 43 anf. brev 1425. Jorden i Gunnarskäl och Kleva såldes 1469 $\frac{9}{10}$ av herr Staffan Ulfsson(ulf) till Julita kloster (avskr. i E 186, s. 185 f., UUB); se även J. Hallenberg, Historisk afhandling om mynt och warors värde (1798), s. 25. Nils Ulfsson levde ännu 1444, se herr Staffan Ulfssons brev Strängnäs $\frac{1}{5}$ 1444 o. väpnaren Germund Larssons (lilja) brev $\frac{12}{6}$ s. å. (båda or. perg., RA). Germund Larsson var häradshövding i Österrek (t. ex. $\frac{20}{10}$ s. å., or. perg., RA). — Vidervarumän = vitnen, som (utan att vara fastar) voro närvarande vid kontrakt om jord.

⁴⁸ Ulf Peterssons sigill se vid DS nr 5098 o. RPB nr 1086. Han nämnes i brev från DS nr 3887 till RPB nr 2984.

till kaniktionde, var Ulf Petersson närvarande jämte sin granne i Husby-Rekarne *Magnus Elofsson i Tandla* (se nedan s. 59), som möjligen var hans frände, då de synas ha fört liknande vapen. De beseglade strax efter Nils Larsson i Mörby, Filip Bosson (i Vargarn) och Torsten Gjurdsen (Oxenstierna). Under Nyköpings recess åter har sonen, Peter Ulfsson, beseglat bland väpnarna, närmast före Esbjörn Blåpanna.⁴⁹

Peter Ulfsson och hans familj hade provat varjehanda. En hans broder »brann uppå Engsöhus» någon gång före 1398.⁵⁰ Bland Blåpannaarkivalierna i Ribbingska kopieboken är ett Peter

Fig. 11. Sigill för väpnaren PETER ULFSSON i Sövsta. Vapen: kliven sköld, i högra fältet blomstängel med 3 blad, i vänstra krumhorn. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Sövsta d. 6 dec. 1435, RA.

Ulfssons brev 1413 till Esbjörn, som hade lånat 40 mark av honom mot pant av en jordlott i Blacksta i Ärla socken (Österrek). Då Esbjörn igenlöst panten — den vandrade vidare till priorn Jakob i Eskilstuna — fick Esbjörn ej sitt skuldebrev igen. »Thet war mik af tagit ij örlögena», skriver Peter, »ok iak dödar hans bref». Han hade således själv varit med i strid.⁵¹

Genom gifte hade Peter många goda förbindelser. Hans hustru *Gertrud Remboltsdotter (en bjälke)*, var dotter av häradshövdingen (1398, 1400) i Åkers härad (Söd.) *Rembold Petersson (en bjälke)*, som nämnes 1370—1400. Dennes syster, *Kristina Peters-*

⁴⁹ ST II, s. 662.

⁵⁰ P. U:s änka Gertrud Remboltsdotters brev, Eskilstuna 17/8 1442 (or. perg., RA). Då pergamentet är svart skadat, måste en del av uppgifterna om brevets innehåll hämtas ur avskr. i Hadorphs stora kopiebok E 73—76, s. 101, o. Örnhielms Dipl., XI, s. 303. P. U:s bror blev innebränd före hans gifte (således före 1398, RPB nr 2922).

⁵¹ P. U:s brev, Sövsta 12/3 1413 (Ribb. kop.-bok. nr 5); jfr Esbjörns brev 21/8 1413 (SD nr 1720).

Stamtavla VI.

Sövstaätten från Stenkvista.

(Vapen: kliven sköld m. krumhorn o. blomstängel.)

<i>Peter</i>	
<i>Ulf Petersson</i> , i Sövsta (Sifsta), 1345—1400, väpn.	<i>Nils Petersson</i> , i Sövsta, 1371—1378.
<i>X. Ulfsson</i> , brann inne på Engsöhus före 1398.	<i>Peter Ulfsson</i> , i Sövsta, 1396—1435, väpn., i broderskap i Johanniterklostret i Eskilstuna. G. 1398 m. <i>Gertrud Remboltsdotter</i> (r bjälke), som levde 1442. Jfr Stamtavla VII.

dotter (se släkttavlan),⁵² var gift med Stockholms kanske främste dåtida storköpmann *Peter Finvidsson Ålänning*, som handlade bl. a. på Brügge. Denne, som tillika var rådman 1376—1407, fängslades vid Kävlingemorden 1389, men undgick döden, levde länge och är känd också som medlem av Helga Lekamens Gille samt donator till kyrkor och kloster.⁵³ Från Peter Ulfssons hustru Gertrud leder en släktskapsförbindelse över till den nu i den historiska diskussionen så bekante väpnaren *Johan Fredebern (Hans Djäkn)*, riksens skrivare under Karl Knutsson (Bonde).⁵⁴ Och en Gertrud Remboltsdotters brorsdotter var gift med väpnaren *Markvard Link* (1/2 djur), som 1435—1448 nämnes som häradshövding i Åkers härad,⁵⁵ Södermanland. Det är ett av de fall i denna hi-

⁵² P. U:s gifte: RPB nr 2922 (1398). Om hustrun, Gertrud Remboltsdotter, se även nedan, s. 49. Hennes filiation framgår av det säregna fadersnamnet samt av att Rembold Petersson kallas (RPB nr 2298) broder (tydl. halvbroder) till Hemming Sunesson (schack) och väpnaren Ulf Sunesson (schack), ty sedan kallar Gertrud i brevet 1442 17/6 (se not 50 ovan) Ulfs son, väpnaren Nils Ulfsson (schack; att skilja från Nils Ulfsson i Gunnarskäl) för »mitt syskonabarn». Jfr nedan not 54.—Rembold nämnes häradshövding i Åker i RPB nr 2920 o. 3068, hans sigill (r bjälke) vid RPB nr 2741. Hans syster Kristina Petersdotter se RPB nr 2298, jfr t. ex. R. H a u s e n, Finlands medeltidsurkunder, del I (1910), s. 405, nr 950, och s. 483, nr 1099 o. 1100. Hon var död 1404 (SD nr 454).

⁵³ Om Peter Ålänning se: brev i RPB o. Finlands medeltidsurkunder, I—II, samt Handl. rör. Helga Lekamens Gille, utg. av I. C o l l i j n, I (1921), s. 11; Stockholms rådhus och råd, del II (1915), s. 87, nr 22; N. A h n l u n d i HT 1929, s. 12, 16, o. d e n s., Från medeltid och Vasatid (1933), s. 18, 22; W. K o p p e, Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte (1933), s. 26, 261 ff. Peter Ålänning hade haft mycket affärer med Bo Jonsson, se K o p p e, a. a., s. 262.

⁵⁴ Diskussionen om denne se E. N e u m a n s intressanta, stora undersökning: Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde, II—III (i Samlaren 1931, s. 97—190, och 1934, s. 113—221), d e n s., Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare (1934; i Upps. Univs Årsskr.) samt K. J. K u m l i e n i PHT 1932, s. 78—93, o. E. L ö n n r o t h, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 (1934), s. 350 ff. Peter Ulfssons i Sövsta maka Gertrud Remboltsdotters kusin, Sune Hansson Pampe (3 musslor), äktade Cecilia Ingemundsdotter (2 vinkelhakar), dotterdotter till Torsten Gjurdsen (Oxenstierna). Sunes o. Cecilias dotter blev g. m. Johan Fredebern, se stamtavlan i PHT 1932, s. 88.

⁵⁵ Markvard Link och hans hustru Bengta, Peter Remboltsdotters dotter (r bjälke), sälja jord t. Strängnäs domkyrka (Strängnäs 20/4 1444, or. perg., RA) för det anniver-

Stamtavla VII.

Rembold Peterssons ätt.

(Vapen: 1 bjälke.)

<i>Peter</i>	— g. m. —	<i>X.</i>	<i>X.</i>	omg. m.	<i>Sune</i>
<i>Kristina Petersdotter</i> , 1387 —1401, var † 1404. Var 1387 g. m. <i>Peter Finvidsson</i> <i>Älänning</i> , köpman o. rådmän i Sthlm.	<i>Rembold Petersson</i> , 1370—1400, väpn., häradsh. i Åkers hd, Söd.	<i>Hemming</i> <i>Sunesson</i> (<i>schack</i>)	<i>Ulf</i> <i>Sunesson</i> (<i>schack</i>)	<i>Botilda</i> <i>Sunes-</i> <i>dotter</i>	
Se stamtavla i PHT 1932, s. 88.					
		<i>Gertrud Remboldsdotter</i> , g. m. <i>Peter Ulfsson</i> i Sövsta, se Stamtavla VI.	<i>Peter Remboldsson</i> , 1409—1412,		
		<i>Bengta Petersdotter</i> g. m. <i>Markvard Link</i> , 1419— 1448, väpn., fogde i Vartofta hd, Västerg., sed. häradsh. i Åkers hd, Söd.			
		<i>Ingeborg Markvards-</i> <i>dotter</i> , se PHT 1909, s. 19, not **. Fr. hennes stammade ätten Ekeblad.	<i>Knut Link</i> , 1481— 1499, kyrkopäst i Bettna o. i Torshälla, prebendat i Strängnäs.		

storia, där man först kan fästa uppmärksamheten på en intressant sida av dåtida svensk förvaltning. Just detta häradshövdingämbete i Åker hade, som nyss nämnts, innehafts av Markvard Links svärfars far, Rembold Petersson. Upprepade gånger visar det sig, att man vid häradshövdingeval på detta sätt höll sig inom samma lågfrälse släktkrets, liksom de förnäma lagmansämbetena ju ofta ärvdes inom högfrälset.⁵⁶ Peter Ulfssons i Sövsta släkt är för övrigt genom nu påvisade förbindelser till Peter Älänning och Johan Fredebern ett intressant exempel på, hur växlande den sociala skalan inom lågfrälset var.

*

sarium, som instiftats för biskop Tomas. Markvard är häradshöv. i Åkers hd redan 1435, eif. $\frac{1}{5}$, och ännu 1448 $\frac{28}{5}$ (båda or. perg., RA); sigill: $\frac{1}{2}$ djur vid brev bl. a. 1438 $\frac{23}{3}$ (or. perg., RA). Om M. L. och hans dotter Ingeborg, g. m. väpnaren o. häradshövdingen i Österrekarne Anders Eriksson (ekeblad), se PHT 1909, s. 19 f. Denne Anders Eriksson bebodde 1489 Sövsta (Styffe, Skandinavien, 3:e uppl., s. 279), som han således måhända ärvt genom sidoarv från den gamla Sövstaätten. Om Ingeborgs dotter Brita Andersdotter, g. m. Hans Jakobsson (Ekeblad), se Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Ekeblad, tab. 1. Prebendaten i Strängnäs (1499 $\frac{8}{10}$) herr Knut Link (snedbjälke enl. sig. 1482), kyrkopäst i Bettna 1482, i Torshälla 1496, anges av K. H. Karlsson vara Markvards son; jfr Knuts brev $\frac{21}{10}$ 1481, RA. Om familjen jfr Sandbergska Saml., FF 15,568, KA.

⁵⁶ Jfr nedan s. 124, 150, 154, 156, 162 f.

c. *Nils och Engelbrekt Engelbrektssons jord i Stenkvista.*

Det intressantaste av de många brev, som Peter Ulfsson i Sövsta beseglar, är på sitt sätt det, som utställdes den 15 febr. 1426. Ty utställaren är *Nils Engelbrektsson*, känd som häradshövding i Norrbo (Västm.), en broder till den senare rikshövitsmannen *Engelbrekt Engelbrektsson*. Nils säljer till den tydliga alltid starkt ekonomiskt intresserade priorn Jakob i Eskilstuna och johanniterbröderna där sitt jordagods, sju örtugland jord i Kolunda i Stenkvista socken. Försäljningen skedde, heter det, »med min broder Engelbrekts råd och flera mina fränders och närmastes goda vilja och samtycke».⁵⁷ Godset var således arvejord. Bland brevets beseglare äro brodern Engelbrekt, vidare *Gustaf Nilsson* (båt) — en son till riddaren Nils Gustafsson — och Peter Ulfsson i Sövsta.

Denna Engelbrektssläktens gamla samband med Rekarnebygden är på mer än ett ställe uppmärksammat i litteraturen, t. ex. av *Henrik Schück* och nyligen åter av *Nils Ahnlund*.⁵⁸ Men hur oerhört starka och djupa dessa Engelbrektssläktens förbindelser i Rekarne i själva verket måste ha varit, får man först klart för sig genom att studera bygdens frälseläkter som samlat komplex. Oupphörligen möta då samma personer i trakten sida vid sida. Och såväl Peter Ulfssons i Sövsta vänskap med Esbjörn Blåpanna och hela hans krets, som herr Nils Gustafssons småningom ännu intimare samband med dessa, visar ytterligare den starka sammanhållningen i denna landsdel. Som förbindelseled mellan Västmanland och Södermanland hade trakten sin givna betydelse ekonomiskt, militärt och politiskt. De personliga försänkningar bland Rekarnefrälset, som den engelbrektska släkten haft, ha utan tvivel ingått som en viktig del i huvudförutsättningarna för den engelbrektska resningens framgång. De ha därför också haft betydelse för svensk rikshistoria.

*

d. *Rossviksätten: riddaren Nils Gustafssons och Erik Pukes släkt.*

Vi ha flera gånger nämnt herr *Nils Gustafssons* (båt) namn — han hade själv ett det starkaste fäste i denna trakt. Gå vi från

⁵⁷ Brevet 15/2 1426 (or. perg., RA; tr. Dipl. Dalekarl., I, s. 262, nr 261, men ej efter orig., utan eft. Örnhielms avskr.).

⁵⁸ *H. Schück*, *Engelbrekt* (2:a uppl., 1916), s. 89 f.; *N. Ahnlund*, *Engelbrekt* (1934), s. 22 (jfr ibid. s. 40 f.). Prof. *G. Carlsson* har 1932 fäst min särskilda uppmärksamhet på detta brev.

Stenkvista till grannsocknen Husaby Byring (Husby-Rekarne), finna vi här herr Nils' sätesgård *Rossvik*. I samma socken lågo Esbjörn Blåpannas hustru Katarina Nilsdotters från Nils Larsson ärvda gårdar: Mörby, Rosendal och Ökna. Även Lundby hade Nils Larsson haft. Det var alltså just denna trakt, som varit ett av tillhållen för motståndet mot de tyska inkräktarna på 1360-talet, då Sundabyhus föll, och även senare.

Jord i Rossvik hade 1374 lämnats i byte av johanniterklostret i Eskilstuna till Magnus Elofsson i Tandla.⁵⁹ Hur herr Nils fått Rossvik, synes icke kunna utredas. Han ägde där 9 öres- och 2 örtugland jord redan 1409, då Knut Nilsson (Gera) gjorde anspråk därpå utan att likväl erhålla något.⁶⁰ I varje fall var redan Nils' fader, *Gustaf Folkesson* (båt), sörmländsk jordägare. Han var med på det ofta omtalade Nyköpingsmötet den 11 mars 1382 och beseglar på en vida förnämligare plats än Nils Larsson, Filip Bosson, Torsten Gjurdsen, Magnus Elofsson och Ulf Peterson. En knapp månad senare beseglar han ånyo tillsammans med Nils Larsson och Filip Bosson.⁶¹

Gustaf Folkessons hustru, *Märta Anundsdotter*, var moster till riddaren Karl Karlsson Öra och säkerligen syster till den väpnare *Ingevald Anundsson* (*sköld kluven av sågskura*), vilken som änkeman blev en av de första munkarne i Birgittas kloster i Vadstena 1385 och avled 1391.⁶² Märtas och Ingevalds mor åter — och således herr Nils Gustafssons mormor — var en av väpnaren *Brud Bänassons* (*lejonansikte*) fem döttrar, enligt en, som det synes, pålitlig tradition inom den befryndade Trollesläkten. Härigenom hade herr Nils en mängd släktförbindelser.⁶³

Den ena av Brud Bänassons döttrar blev mormor till riddaren och Magnus Erikssons råd *Lars Germundsson* (*Likvidssönernas ätt, 3 sjöblad*), vars son herr *Hemming Larsson* blev biskop i Växjö

⁵⁹ RPB nr 1086. Om Magnus se nedan. Herr Fjällar Pik, Nils Larsson i Mörby o. Ulf Petersson i Sövsta beseglade.

⁶⁰ Brev 30/8 1409 (SD nr 1136). Herr Nils skrev sig i Rossvik 1419 (ST III, s. 40). Från Rossvik stamma breven i kopieboken E 172, UUB.

⁶¹ RPB nr:s 1695, 1709. Över Gustaf Folkessons m. fl. släkter har Axel Lundegård i sitt arbete Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson som blef kung (1913) vidlyftiga släkttavlor, för vilka man måste i hög grad varna. De äro gjorda med sådan brist på kritik och delvis sådan hopplös förvirring, att de äro i det närmaste obrukbara. Jfr PHT 1930, s. 7, not 1.

⁶² SD nr 1722; RPB nr:s 2001, 2087, 2472; C. Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena (1898—99), s. 109, nr 23 (med bild av Ingevalds sigill); om I. A:s sigill jfr även Birgittautställningen 1918, s. 184, nr 186.

⁶³ K. H. K[arlsson], Några anteckningar från 1400-talet om Trolle-släkten (i Svenska Autografsällskapets Tidskr., I, nr 8, 1886, s. 168—170).

1389, satt i rådet vid Nyköpings möte 1396 och deltog i det stora Kalmarmötet 1397 samt beseglade hyllningsbrevet. Han nämnes som levande ännu 1406 men var död i juni 1408.⁶⁴ — En annan av Brud Bänassons döttrar var mormor till *Erik Kettilsson Puke*, Magnus Erikssons marsk och kung Håkans råd, som förut omtalats.⁶⁵ En fjärde dotter var mormor till *Brita Halstensdotter (båt)*, gift första gången med riddaren *Matts Gustafsson (sparre)*, som dräpte biskop Gotskalk Falkdal.⁶⁶ På samma sida var herr Nils Gustafsson mors syssling till *Birger Trolle d. y.* på Bergkvara, vars morfars far var *Bengt Brudsson (lejonansikte)*, Brud Bänassons son.

Av Gustaf Folkessons (båt) barn blev t. ex. dottern *Kristina* gift med riddaren *Klaus Ulf*.⁶⁷ Gustaf Folkessons son och Kristinas broder, Nils Gustafsson själv, nämnes som riddare första gången 1400, satt redan 1413 i riksens råd och beseglar som Nils Gustafsson i Rossvik 1419 en statshandling av stor vikt: kung Eriks fördrag med Polen. År 1418 nämnes herr Nils som härads hövding i Österrekarne, 1420 som lagman i Uppland.⁶⁸ Han innehar småningom hela Korsholms län, d. v. s. Öster- och Västerbotten.⁶⁹

Det är både av den korta redogörelsen för herr Nils' närmaste fränder och för hans karriär tydligt, att vi här ha framför oss en man av helt annan social ställning än övriga, förut nämnda frälsemän i Rekarne. Herr Nils tillhör utan tvivel högfrälset och måste som sådan tidigt ha varit en dominerande figur i bygden. Hans morbror, väpnaren och senare munken Ingevald Anundsson, hade redan för länge sedan haft med män från denna trakt att göra. Peter Ulfssons i Sövsta fader säljer sålunda jord till Inge-

⁶⁴ K. H. Karlsson, a. a.; G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne, del VIII (1934), s. 176 ff. (Hemmings sigill s. 176). Uppgiften s. 176 hos Virdestam, att Märta Jonsdotter i Ekhult förde lejonansikte är väl tagen från Lundegård (se ovan not 61), men kan ej anses styrkt.

⁶⁵ K. H. Karlsson, a. a.; om herr Erik se ovan s. 32.

⁶⁶ Karlsson, a. a.; Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Bååt, tab. 5; Briljoth, Svensk kyrka, s. 69.

⁶⁷ Se t. ex. SD nr:s 1662 o. 1785. Gustafs dotter (Nils' o. Kristinas syster) Ingrid Gustafsdotter, var g. m. Birger Karlsson (2 snedbjälkar), se SD nr 1785. Klaus Ulf o. Kristina levde ännu 1425, se kortregister över fotostatkopior fr. Vatikanarkivet (Dataria, Reg. Lat. 256) 1425^{29/8}, RA.

⁶⁸ Brev 1400^{21/2} (avskr. i B 15, RA); SD nr:s 31, 1704, 2477, 2727. Enligt A n n e r s t e d t s anteckn. ur ett Bergshammarbrev 1388 (^{2/5} el. ^{14/9}) synas Nils Gustafsson o. Ingrid Gustafsdotter (Gustaf Folkessons dotter) redan då, även hustru Märta, Gustaf Folkessons (X 58: b, s. 265, UUB).

⁶⁹ Om herr Nils o. särskilt hans förhållande till Norrland se N. A h n l u n d i HT 1916, s. 259 ff., och d e n s., Engelbrekt (1934), s. 39 ff.

vald 1357. Och även herr Nils' fader Gustaf Folkesson hade ju haft beröring med Nils Larsson och Filip Bosson.⁷⁰

Herr Nils' första hustru var dotter av Jöns Ambjörnsson (sparre över blad) och Ragnhild Olofsdotter (Kase) samt död redan 1401.⁷¹ Säkerligen har han haft ett andra gifte, som vi ej närmare känna. Hans tredje äktenskap med *Birgitta Ottedotter (Peccatel)*, varom mera längre fram, ingås först 1428.⁷²

En son till Nils Gustafsson är den *Gustaf Nilsson* (båt), som beseglade Nils Engelbrettssons förut nämnda brev 1426 jämte Peter Ulfsson i Sövsta. Han blev broder i Helga Lekamens Gille i Stockholm redan före 1421 och är således troligen son i herr Nils' första gifte. Själv äktade Gustaf på Rossvik d. 14 nov. 1425 *Holmfrid Jonsdotter (flygande svärd)*, änka efter en hans frände.^{72a}

Som bekant står sedan länge diskussion om, huruvida herr Nils icke även var fader till *Erik Puke* eller om denne möjligen var herr Nils' styvson eller svärson. Redan Ericus Olai uppger Erik Puke vara herr Nils' son och K. H. Karlsson påpekade 1891 i Svenska Autografsällskapets Tidskrift, att så anges även i en urkund 1463.⁷³ Den senaste forskningen har också, med stöd av nyupptäckta, mera samtida dokument lutat åt, att Ericus Olai

⁷⁰ Ingevald: RPB nr 306; Gustaf: RPB nr 1695, 1709.

⁷¹ Brev 1400 ²¹/₂ (avskr. i B 15, RA); SD nr 31. Denna herr Nils' hustru är bortglömd på Djurklous stamtavla c) i HT 1891, s. 184.

⁷² Lundegård, a. a., s. 257, sluter av det långa mellanrummet mellan herr Nils' första hustrus död 1401 och hans omgifte med Birgitta Ottedotter (Peccatel), att herr Nils måste haft ett andra gifte däremellan; jfr även Ahnlund i HT 1916, s. 261. Saken torde kunna anses säker av andra skäl. I Helga Lekamens Gille 1429 erlägger herr Nils »tres nobulos pro se et sua relicta et pro nunc sua vxore viuente pro introitu» (Handl. rör. Helga Lekamens Gille, ed. Collijn, I, s. 26). »Relicta» betyder i medeltidslatinet änka, men denna betydelse blir här meningslös, eftersom herr Nils lever. Ordet *relicta* står i alldeles tydlig, direkt motsats till *nunc vivente*. Att skrivaren *menat* en herr Nils' avlidna hustru, synes därför säkert. Han har väl således, som prof. G. Carlsson antager (i brev t. förf.), blott av okunnighet eller i distraktion använt ordet *relicta*. Herr Nils' första hustru var ju död 1401. Men herr Nils står 1427 som intagen i Helga Lekamens Gille med formuleringen: »Dominus Nicolaus Göstafsson miles cum vxore restat soluit». Detta är således säkerligen hans hustru nr 2, som i så fall dött före hans tredje bröllop med Birgitta i juli 1428. Då den andra hustrun var intagen i gillet, var han alltså 1429 skyldig att betala både för henne och för fru Birgitta; han har gjort detta och därpå har väl »soluit» tillskrivits vid 1427 års anteckning.

^{72a} Handl:ar rör. Helga Lekamens Gille, ed. I. Collijn, I, s. 14, 150. Datum för Gustafs bröllop: hans morgongåvobrev av Rossvik ¹⁴/₁₁ 1425 (or. perg., RA). Holmfrid var änka efter härardshöv. i Tuhundra, väpn. Folke Folkesson (båt; SD nr 1527), se brev ¹²/₆ 1426 (or. perg., RA). Hon var dotter t. Johan Larsson (flygande svärd) se Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 359.

⁷³ H. Schück, Engelbrett, s. 123, anser Erik Puke vara = Erik Pedersson Puke (d. v. s. Peder Ragvaldssons — av ätten Bonde — son), men att denne troligen är herr Nils' svärson. Annerstedt (i X 58: b, s. 269, UUB) har samma teori. Lundegård, a. a., anser också Erik Puke vara Peder Ragvaldssons son, men tror icke, att han är herr Nils' svärson. K. H. Karlssons utredning i Sv. Autogr.-sällsk:s Tidskr. II, nr 3 (1891), s. 68 f.

hade rätt, så t. ex. Nils Ahnlund 1916 och 1934 samt Kjell Kumlien 1933.⁷⁴ Kumlien framhåller, att t. o. m. herr Nils själv i brev en gång kallar Erik Puke »myn sone Erik». Detta brev är givetvis ett av de starkaste stöden för uppfattningen, att Erik verkligen var Nils Gustafssons egen son. Såsom sådan anges Erik även i en otryckt länslängd från 1485.⁷⁵ Att förhållandet verkligen var sådant, synes så gott som säkert även av flera andra skäl.

Man har menat, att Erik kunde varit herr Nils' svärson eller styvson samt i så fall identisk med Erik Pedersson Puke, son till Peder Ragvaldsson av ätten Bonde.^{75a} Emellertid har ingen kunnat bortförklara det faktum, som redan K. H. Karlsson framhöll, att medan den ene Erik Puke avrättas 1437, så levde Erik Pedersson Puke ännu 1444. En granskning av det brev, vari den senare då nämnes, visar, att det alldeles otvivelaktigt är äkta och årtalet (mcdxliiij) ger ingen som helst anledning att misstänkta felskrivning. I själva verket kan förhållandet ännu mer styrkas. Ty 1443 ger Erik Puke gods till Nådendals kloster för bl. a. sin broder Karl Pukes (Bonde) själ. Det finns således icke minsta tvivel om, att Erik (Pedersson) Puke överlevat sin 1437 avrättade namne.^{75b}

Frågan om de tvenne Erik Pukes giftermål visar sig ha särskild vikt för avgörandet av föreliggande problem. Erik Pedersson Pukes änka Birgitta Bengtsdotter (båt) spåras 1452 och 1457 samt levde enligt K. H. Karlsson ännu 1474.^{75c} Den Erik Puke, som stod herr Nils Gustafsson nära, kan emellertid icke ha haft änkan Birgitta Bengtsdotter. Denne Erik var nämligen gift med en dotter till riddaren Nils Erengisleson av Hammerstaätten. Redan K. H. Karlsson framhöll 1891 detta som sannolikt av följande skäl. Herr Erengisle Nilsson d. y. och hans hustru giva 1463 jord m. m. till Eskilstuna kloster för bl. a. herr

⁷⁴ N. Ahnlund, Erik Pukes släkt (i HT 1916, s. 259—261); dens., Engelbrekt, s. 40; K. J. Kumlien, Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448 (1933), s. 90, not 80, där Kumlien helt kort omnämner även det brev av ¹⁴/₁₀ 1437, om vilket se nedan s. 85. Det brev av Sthlm ²⁹/₈ (utan år), där N. G. kallar E. P. »myn sone Erik» anser prof. G. Carlsson vara från senast 1433 och meddelar tillika, att det finns i avskr. i Giftver stolpes samlar t. Sv. Dipl. (B 20 b, Strödda avskrifter av medeltidshandl:ar), RA.

⁷⁵ Kopieb. B 8, fol. 84 v, RA (benägen anvisning av prof. G. Carlsson).

^{75a} Se not 73 ovan.

^{75b} Brevet ²⁴/₂ 1444: or. perg., RA. Brevet ⁴/₁₀ 1443 (or. perg., RA), tr. i Hausen, Finlands medeltidsurkunder III (1921), s. 311, nr 2545.

^{75c} Birgitta Bengtsdotter nämnes i diplom ²/₈ 1452 o. ³/₈ 1457 (båda or. perg., RA). Det av K. H. Karlsson i hans otr. ant. anf. brevet ¹⁰/₁₀ 1474, där hon ännu omtalas som levande, har jag ej lyckats återfinna.

Nils Gustafssons och hans son Erik Pukes själar, och herr Eren-
gises halvbror Bo Nilsson (Grip) var 1454 arvinge efter en Gu-
staf Eriksson Puke, som förde båt i vapnet liksom herr Nils Gu-
stafsson, varjämte Gustafs sigill företedde stor likhet med herr
Nils'.^{75d}

Saken kan emellertid ytterligare klargöras. Att K. H. Karls-
son har rätt i sin observation om sigillan synes av fig. 12 och 13
nedan. De erbjuda slående likhet i fråga om vapnets uppställning,
särskilt placerandet av båten ovanför hjälmen, medan Erik Pe-

Fig. 12. Sigill för riddaren och riksrådet NILS GUSTAFSSON i Rossvik, sedan i
Österby, lagman i Uppland, häradshövding i Österrekarne, en av den engelbrektska
folkrörelsens ledare. Vapen: båt över stjärna. Omskrift: 8 niili8 go8taf8on.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Vadstena d. 14 sept. 1421, RA.

dersson Pukes sigill har en enklare typ.^{75e} *Gustaf Eriksson Puke*
bär ju dessutom ett dopnamn, som styrker antagandet, att han
är herr Nils *Gustafssons* sonson och *Gustaf Nilssons* brorson.
Gustaf Eriksson Puke är vidare, såsom *Annerstedt* i sina
otryckta anteckningar observerat, bevisligen systerson till ridda-
ren *Erengisle Nilsson*, enligt ett dennes brev av Stockholm d. 30
dec. 1443.^{75f} Herr *Erengisle* omtalar där sig själv som förmynd-
dare för sin systerson *Göstaf Puke* och bortbyter gods å dennes

^{75d} K. H. Karlsson i Sv. Autografsällsk:s Tidskr. II, nr 3 (1891), s. 69.
Brevet 1463: avskr. i E 131, fol. 214, UUB. Brevet $\frac{5}{2}$ 1454: or. perg., RA.

^{75e} Erik Pedersson Pukes sigill vid t. ex. brev $\frac{3}{10}$ 1430 o. $\frac{14}{3}$ 1434 (båda or. perg.,
RA). Vad herr Nils' sigill beträffar, så hade han visserligen tidigare haft ett enklare, av
liten, rund typ.

^{75f} Brevet $\frac{30}{12}$ 1443, or. perg., Ericssbergs arkiv (nr 26; fotostatkopier i RA).
Prof. G. Carlsson har påpekat för mig *Annerstedts* anvisning på detta brev.

vägnar. Brevet beseglas av bl. a. Ragvald Puke (Bonde), men detta bevisar intet om Gustaf Pukes släkt. Ty vi veta just av brevet självt, att Gustaf Puke ej gärna kan vara son till Erik Pedersson Puke (Bonde), som har änkan Birgitta *Bengtsdotter*, medan Gustafs moder måste haft fadersnamnet *Nilstdotter*, såsom syster till Eregisle och Bo Nilssöner. Att Gustaf Eriksson Puke under alla förhållanden i stället är son till den Erik Puke, för vars själ Gustafs morbroder Eregisle 1463 uttryckligen givit jord till Eskilstuna kloster, synes vara uppenbart.^{75g} Att Nils Gustafs-

Fig. 13. Sigill för frälsemannen GUSTAF ERIKSSON PUKE. Vapen: båt.
Omskrift: *gøstaf erici*.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. d. 7 febr. 1449, RA.

son, såsom också framgår av herr Eregisles brev om själagift, i så fall varit Gustaf Pukes farfar förefaller också vara klart.

Emellertid kan ännu ett, hittills icke observerat skäl framdragas för filiationen Nils Gustafsson—Erik Puke—Gustaf Eriksson Puke. Herr Nils ägde, som vi påvisat, år 1409 9 öresland och 2 örtugland jord i Rossvik, som Knut Nilsson (Gera) sökte återkräva. Rossvik var en längre tid herr Nils' sätesgård. På Rossvik ger, såsom ovan påpekats, herr Nils' äldste son Gustaf Nilsson 1425 sin hustru morgongåva och har då möjligen bebott gården i samband med herr Nils' flyttning, varom mera nedan.^{75h} År 1481 tillhörde Rossvik kaniken Erik Kage (Kagg) i Sträng-

^{75g} Se not ^{75d} ovan.

^{75h} Om Rossvik 1409 se not 60 ovan. Om herr Nils' flyttning se s. 73 nedan.

Stamtavla VIII.

Rossviksätten (riddaren Nils Gustafssons och Erik Pukes släkt).

(Vapen: båt.)

				<i>Brud Bänason (lejonansikte), 1315—1321, vapn.</i>	
<i>Folke</i>		<i>Anund Dansson g. m. X.</i>		<i>Brudsdotter (lejonansikte)</i>	
<i>Gustaf (Gösta) Folkesson,</i> 1382—1384, var † 1388, vapn., jordäg. i Söd.	g. m.	<i>Märta Anundsdotter,</i> 1388.	<i>Cecilia Anundsdotter</i> g. m. Karl Öra, ridd.	<i>Ingevald Anunds- son (sköld kluven av sågskura), † 1391, vapn., slutl. munk i Vadst. kl.</i>	
<i>Kristina Gustafs- dotter,</i> 1425 g. m. <i>Klaus Ulf,</i> ridd., 1425.	<i>Nils Gustafsson (Niklis Gösta)sson),</i> i Rossvik, Husby-Rekarne, fr. omkr. 1427 i Österby, Tumbo, 1390—1438, var † 1440, riddare, riksråd, lagman i Uppl., häradshövding i Ös- terrekarne, broder i Helga Lekamens Gille i Sthlm.	<i>Ingrid Gustafs- dotter,</i> g. m. <i>Birger Karlsson</i> (= <i>sned- bjälkar</i>).	<i>Karl Karlsson Öra.</i>		
	G. 1) m. <i>X. Föns- dotter (sparre över blad),</i> var † 1401.	2) m. <i>X. X.,</i> som 1427 blev syster i Helga Leka- mens Gille i Sthlm.		3) 1428 m. <i>Birgitta Ottes- dotter (Pecatet),</i> som blev omg. m. Staffan Ulfsson (ulf), ridd., riksråd, se vidare Stamtavla XIII (s. 133). Fru Birgitta fick 1428 Österby i morgongåva. Hon blev 1429 syster i Helga Lekamens Gille.	
<i>Gustaf Nilsson (Gösta) Niklison),</i> 1425—26, vapn., broder i Helga Lekamens Gille före 1421. G. 1425 (morgongåva på Rossvik) m. <i>Holmfrid Fönsdotter,</i> änka eft. hans frände Folke Folkesson.		<i>Erik (Nilsson) Puke,</i> nämnes fr. 1434, avrättad 1437, vapn., riksråd. G. m. <i>X. Nilsdotter (Hammersta- ätten),</i> syster till bl. a. ridd. Erengisle Nilsson d. y., som sålde jord i Rossvik till Matts Kagge (Kagge).			
		<i>Gustaf (Gösta) Eriksson Puke,</i> 1449— 1451, var † 1454, broder i S. Gertruds Gille i Sthlm. Hans morbror herr Erengisle (se ovan) var hans förmyndare.			

näs. Knut Nilssons son, riddaren Karl Knutsson (Gera) stämde vid denna tid Kagge inför rätta och krävde, såsom tidigare hans fader gjort, 9 öresland och 2 örtugland jord i Rossvik — d. v. s. just den jordareal i Rossvik, som varit Nils Gustafssons. Enligt dombrev i Strängnäs d. 30 juni 1481 svarade då Erik Kagge, att nämnda jord i Rossvik hade hans fader — Matts Kagge — tillbytt sig av *herr Erengisle Nilsson*.⁷⁵¹ Ätten Kagge har

⁷⁵¹ i Biskop Cort Rogges o. lagmannen i Södermanl. herr Svarte Åke Jönssons. dombrev av Strängnäs ^{30/6} 1481 (regist i Bidr. t. Södermanl. äldre kulturhist., VII, s. 137, nr 71). Erik Kaggens uppgift kan ej rubbas av det eljest egendomliga faktum, att han vid arvskitet 1473 fick Rossvik som *mödernearv* (Elgensternas ättartavlor, adl. ätt. Kagge, tab. 2). Intet spår finns av Rossvik bl. uppgifterna om moderns släkt. Kanske har jorden varit Matts Kaggens morgongåva t. sin hustru o. därför blivit barnens möderne. Rörande Rossviks vidare öden jfr ättartavlorna, adl. ätt. Kagge, tab. 3, brev Erstavik ^{9/7} 1519 (or. perg., RA) o. brev ^{10/3} 1519 (Bidr. t. Södermanl. äldre kulturhist., VII, s. 142, nr 84).

således erhållit Nils Gustafssons Rossvik från herr Erenigisle, som var Gustaf Eriksson Pukes morbror och förmyndare och som 1443 i sin sistnämnda egenskap uttryckligen förfogat över Gustaf Pukes jord.^{75j} Men det är då icke möjligt annat, än att herr Erenigisle på något sätt åtkommit detta Rossvik, till arealen lika med Nils Gustafssons, just från systersonen Gustaf Puke och att följaktligen denne varit arvinge efter herr Nils och Gustaf Nilsson — d. v. s., med tanke på alla övriga omständigheter, deras sonson och brorson. Med hänsyn till dessa fakta synes mig numera intet som helst tvivel kunna hysas om, att den 1437 avrättade Erik Puke varit riddaren Nils Gustafssons egen son, Gustaf Nilssons broder samt Gustaf Eriksson Pukes fader. Medan Gustaf Nilsson, som ovan nämnts, torde ha varit herr Nils' son i första giftet, synes det vara ytterst sannolikt, att Erik Puke — som så sent framträder i urkunderna — varit född i herr Nils' andra gifte med den hans hustru, som 1427 blev syster i Helga Lekamens Gille, men 1428 är avliden.

Frågan om Erik Nilsson Pukes gifte erbjuder likväl ännu ett problem, nämligen frågan om hustruns dopnamn. Av K. H. Karlsson identifierades hon — troligen oriktigt — med den fru Birgitta Nilsson, som 1440 var nunna i Vårfruberga kloster och var död 1465.^{75k} Två fakta kvarstå då oförklarade. Birgitta Nilsson kallas fru, men Erik Puke var ej riddare. Vidare avled, såsom Nils Ahnlund i Hist. Tidskr. 1916^{75l} närmare diskuterat, omkr. 1473 en »Fru Anna Eric Pukas». I senare fallet har man också problemet med fru-titeln; måhända föreligger dock här en felskrivning beträffande namnet Erik, så att uppgiften i själva verket icke gäller Erik Nilsson Pukes änka.^{75m} Hur dessa frågor emellertid än skola besvaras, så kan ovissheten härvidlag likväl icke förtaga verkan av den redan lämnade bevisningen för

^{75j} Se det i not ^{75f} ovan anf. brevet.

^{75k} Om fru Birgitta 1440 se K. H. Karlsson i Sv. Autogr.-sällsk. Tidskr. II, s. 69. Att hon var död 1465 ses av herr Erenigisle Nilssons brev, dat. Lagnö ^{10/12} 1465 (or. perg., RA), i vilket han ger jord t. Vårfruberga som själagift för sin avlidna syster fru Birgitta Nilsson.

^{75l} HT 1916, s. 261.

^{75m} Prof. G. Carlsson ifrågasätter (i brev t. förf.), om icke uppgiften (fr. 1473 el. 1474) i stället gäller Erik Pedersson Pukes broder riddaren Ragvald Pukes (Bonde) maka. Hon hette näml. Anna (Markvardsdotter) och hade ju full rätt till fru-titeln. Prof. Carlsson meddelar vidare, att Erik Nilsson Pukes maka förmodl. dött före 1440 ^{22/8}, eftersom hon ej är nämnd i herr Nils Erenigislessons då utfärdade test. (B 19: b, RA), ej heller i uppgörelsen 1441 ^{10/10} mell. herr Nils' barn i 1:a gifte o. hans änka Katarina Knutsdotter (Grip; perg.-brev i Linköpings stifts- o. landsbibl.). Erik Nilsson Pukes maka måste ha varit född i herr Nils Erenigislessons 1:a gifte, enär denne först 1426 äktade Katarina. Om herrarna av Hammerstaätten jfr ovan s. 34, not 12, o. Kumlien, a. a., passim.

filiationen Nils Gustafsson—Erik Puke—Gustaf Eriksson Puke, varjämte såsom bevisat kvarstår, att Erik Nilsson Pukes hustru och Gustaf Pukes moder varit syster till Erengisle och Bo Nils-söner av Hammerståetten. Pukenamnet kan, såsom Karlsson redan 1891 framhöll, vara upptaget efter herr Nils' frände, den förut omtalade, ryktbare marsken Erik Kettilsson Puke.⁷⁶

Det är allmänt känt, hur nära förbundna herr Nils och Erik Puke voro längre fram i rikspolitiken såsom några av Engelbreds första och närmaste anhängare. Vi skola möta dem också i Esbjörn Blåpannas historia i så intim gemenskap, att även detta påfallande styrker uppgiften om Erik som herr Nils' son. Gustaf Nilsson åter försvinner ur urkunderna efter 1426 och har väl alltså dött ung. Det vore frestande att här än närmare studera herr Nils' släkt, men vi få nöja oss med ovanstående anteckningar.⁷⁷

*

f. Tandlaätten i Husby-Rekarne.

I samma socken som Rossvik, Mörby, Rosendal och Ökna ligger också godset *Tandla*, ner mot vattnen, som leda till Hjälmaren. Här möta vi en annan frälsesläkt, som också ideligen skymtar i handlingarna och ett par gånger ovan nämnts. Väpnaren *Magnus Elofsson (kluven sköld med krumhorn och 3 hjärtan)* i *Tandla*, nämnd 1371—1417, var med bland sörmlandsfrälset i Nyköping 1382, då han beseglade närmast före Ulf Petersson i Sövsta. Magnus var gift med *Ingeborg Ragvaldsdotter (fargalt)*, hade sönerna *Anders Magnusson* i *Tandla*, *Nils Magnusson* och dottern *Katarina*, som äktade frälsemanen *Jöns Magnusson (kluven sköld med horn och 2 fågelfötter)*, vilken tydligen också slog sig ned i *Tandla*⁷⁸ (jfr stamtavla IX).

⁷⁶ K. H. Karlsson i anf. upps. (se not ⁷⁵ k).

⁷⁷ De här meddelade översiktterna av några frälsesläkter från Rekarne göra naturligtvis icke anspråk på fullständighet. Endast viktiga och belysande fakta ha anförts.

⁷⁸ Magnus Elofsson nämnes från RPB nr 1085 till SD nr 2324. Sonen A. M. i *Tandla* kallar 1418 Magnus Ragvaldsson (fargalt) morbror, SD nr 2486. Magnus Elofsson är 1377 g. m. Ingeborg Ragvaldsdotter (RPB 1085; där även hans sigill). Sonen Nils Magnusson är död 1418 (SD 2486). Dottern Katarina g. m. Jöns Magnusson (kluven sköld m. horn o. 2 fågelfötter, vid brev 1423 ⁷/₁₁, RA) nämnes 1405 (SD nr 603) och lever 1445 ²/₂ (or. perg., UUB), då hon med samtycke av sin dotter Ingeborg Jönsdotter och sin måg Jöns Svensson säljer jord. Ingeborg var först g. m. Birger Larsson (kluven sköld m. hjorthorn o. horn), se brevet ⁷/₁ 1423. — Jfr även S t y f f e, Skandinavien (3:e uppl.), s. 297.

Stamtavla IX.

Fargaltsätten från Hedensö samt Tandlaätten.

Nils Ragvaldsson (fargalt), 1345—1359.

Ragvald (Niklisson) Nilsson (fargalt), till Hedensö o. Gräseboda i Näshulta sn, f. omkr. 1328, fick hjärnslag 1374 men botades o. levde ännu 1388, väpn., häradsh. i Oppunda hd, Söd. G. m. Ingegerd (Ingrid) Karlsdotter (stjärnbjälke).

<i>Magnus Ragvaldsson, t. Hedensö o. Gräseboda, nämnes fr. 1399, begr. 1419 i Vadst. kl. G. m. Margareta Karlsdotter.</i>	<i>Karl Ragvaldsson, 1382—1401, prebendat i Strängnäs.</i>	<i>Ingeborg Ragvaldsdotter.</i>	<i>g. m. Magnus Elofsson (kluv. sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan), i Tandla, Husby-Rekarne, 1371—1417, väpn.</i>
<i>Ätten Fargalt.</i>	<i>Anders Magnusson, 1418.</i>	<i>Nils Magnusson, 1404—1408, var † 1418.</i>	<i>Katarina Magnusdotter, 1405—1445. G. m. Fösse Magnusson (kluv. sköld m. horn o. 2 fågelfötter), i Tandla, 1405—1423, väpn.</i>
		<i>Ingeborg Fönsdotter, g. 1) m. Birger Larsson, 1423; 2) m. Föns Svensson, 1445.</i>	<i>Magnus Fönsson, 1423.</i>

*

g. Fargaltsätten på Hedensö i Näshulta.

Vi nämnde Magnus Elofssons i Tandla hustru Ingeborg Ragvaldsdotter. Hennes familj återfinnes i Husby-Rekarnes sydliga grannsocken Näshulta. Ty hon var dotter av väpnaren *Ragvald Nilsson (Ragvald Niklisson)*, som för *fargalt* i vapnet (se fig. 14 och stamtavla IX) och residerade på *Hedensö*.⁷⁹ Om denne *Ragvald Nilsson* äro vi i ett särskilt hänseende försedda med de mest suggestiva detaljkunskaper.

Onsdagen den 23 augusti 1374 fick *Ragvald Nilsson* hjärnslag på *Hedensö*, miste talförmågan, munnen blev skev i ansiktet och han blev lam i halva kroppen.⁸⁰ Hans förfärade familj — bland dem var hans hustru *Ingegerd* och hans dotter *Ingeborg*,

⁷⁹ Enligt av K. H. Karlsson från Utter anförd uppgift, nämnes *Ragvald Nilsson* redan 1354; han omtalas sista gången 1388 (RPB nr 2378). Redan 1355 (DS nr 5123) och ännu 1361 (RPB nr 506) är han häradshövding i Oppunda härad och måste således ägt jord även där. Sigill se fig. 14, s. 61. Han är g. m. *Ingrid Karlsdotter (stjärnbjälke)*, som i *Birgittas* kanonisationsprocess kallas med namnformen *Ingegerd*. Ett brev av R. N., *Strängnäs* 10/8 1382, som rör bl. a. hans gård *Gräseboda* (nuv. *Haneberg*) i *Näshulta sn*, finns i avskr. i *Gustaf Rosenhanes Copiebok 1382—1678*, sign. E 176 (UUB), fol. 111 v—113 r.

⁸⁰ *Acta et processus Canonizacionis Beate Birgitte*, utg. av I. Collijn (1924—1931; Saml. utg. av Sv. Fornskrift-Sällskapet, ser. 2, Latinska skrifter), s. 182 f. *Ragvald* anges här (vittnesmål 1378) vara omkr. 50 år, var alltså född omkr. 1328.

den senare just Magnus Elofssons i Tandla blivande hustru — tillkallade på lördagen bl. a. sockenprästen herr *Johannes* i Näs-hulta.⁸¹ Man borde givetvis anropa ett helgon, men vilket? Så kastade man lott mellan sankte Erik, sankte Henrik och Birgitta Birgersdotter. Så stort var alltså redan fru Birgittas helgonrykte. Två månader hade icke förflutit, sedan hennes barn, herr Birger Ulfsson (Ulfåsaätt) och fru Katarina Ulfsdotter, anlant på långfärden från Rom till Vadstena med kistan, som innehöll de dyrbara kvarlevorna.⁸²

Man kastade alltså lott på Hedensö och se, lotten föll tre gånger på Birgitta. Det gudomliga svaret var sällsynt tydligt och

Fig. 14. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Oppunda RAGVALD NILSSON i Hedensö. Vapen: svin (fargalt).

Omskrift: *ᚼᚱᚱᚱ . . . ʒᚱʒᚱᚱᚱ.*

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Skedevi d. 29 sept. 1382, RA.

glad upplyfte Ragvald Nilsson sin icke förlamade hand till pilgrimsloftet. Inom kort, heter det, inträffade undret: förlamningen gick tillbaka, han återfick talförmågan, dock icke helt genast. Redan på måndagen begynte man vallfärden till Vadstena. Och de, som där i klostret sett väpnaren Ragvald Nilsson, vittnade sedan, att de skådat honom »helt frisk, rosig i ansiktet och med välfödd kropp» (*bene sanum, rubicundum facie et pinguem corpore*)!⁸³ Ryktet gick vida omkring. Det har bevarats till oss bland vittnesmålen i Birgittas kanonisationsprocess, som utgivits av riksbibliotekarien Isak Collijn.

Det är av många skäl troligt, att Ragvald Nilssons familj på något sätt — hur veta vi icke — var befryndad med Esbjörn

⁸¹ Collijn, *Acta etc.*, s. 182 f., jfr s. 110.

⁸² Vadstenadiariet (*Script. Rer. Suec. I: 1*) för 4/7, 1374. Om färden från Rom se I. Collijn, *Birgittinska gestalter* (1929), s. 68 f., 113.

⁸³ Collijn, *Acta*, s. 182. Om dylik lottkastning jfr KHÅ 1919, s. 345.

Blåpanna.⁸⁴ Ragvalds son, väpnaren *Magnus Ragvaldsson (fargalt)*, hade 1417 jord i Stora Vargarn, medan Esbjörn ägde jord i Väster Vargarn.⁸⁵ Året förut bortbytte Magnus jord i Blacksta i Ärla socken⁸⁶ — men även Esbjörn och Hemming Larsson (3 hjärtan) ägde lotter i Blacksta. Esbjörns hade, som vi minnas, varit pantsatt ömsom till Peter Ulfsson i Sövsta, ömsom till priorn Jakob i Eskilstuna. Hemming Larsson var för övrigt sigillvittne, då Magnus Elofsson i Tandla 1417 pantsatte jord till svågern Magnus Ragvaldsson.⁸⁵ Förmodligen är det samme Hemming och samme Magnus Ragvaldsson, som synas redan i ett brev 1399.⁸⁷ Fargaltsätten ägde även *Gräfeboda* i Näshulta — senare Rosenhanarnas Haneberg. Ett Gräfebodabrev från 1433, bevarat i avskrift i Gustaf Rosenhanes kopiebook i Uppsala universitetsbibliotek, nämner som sigillvittnen herr Nils Gustafsson (båt), priorn Jakob i Eskilstuna, herr Henrik, kyrkoherde i Husaby Byring, och väpnaren Esbjörn Blåpanna.⁸⁸

*

h. Filip Bosson i Vargarn och Hemming Larsson.

Tvärs över Hjälmarevattnet, mitt emot Husby-Rekarne och Näshulta, ligga bl. a. socknarna Lista och Öja i Västerrekarne. I Lista åter har man *Vargarn*. Vi ha nämnt de två Vargarnslotterna, som Esbjörn och Magnus Ragvaldsson ägde. Men det fanns ännu en gård i Vargarn.⁸⁹ Där satt troligen redan från senast 1381 *Filip Bosson*, som var död senast 1409.⁹⁰ Vi känna redan hans namn och brodern Bengt Bossons historia. Hans svärson var väpnaren *Hemming Larsson (3 hjärtan)*, troligen Esbjörns systerson. Därför måste väl denna lott i Vargarn ha kommit till

⁸⁴ Nils Höjer har i en av sina otr. anteckningar framkastat, att Ragvald kunde varit Esbjörns sväger och Ingrid Ragvaldsdotters fader. Uppgiften är omöjlig, ty Esbjörn var ju Ingrids förmyndare redan 1372 (se ovan s. 28) och då levde Ragvald ännu, det var t. o. m. före hans sjukdom. Hade de varit så nära släkt, skulle detta också säkert syntas mera av diplomerna.

⁸⁵ Brev Tandla $\frac{5}{2}$ 1417 (SD nr 2324).

⁸⁶ Brev $\frac{10}{3}$ 1416 (SD nr 2233).

⁸⁷ RPB nr 2987; texten tr. hos A. W. G a d o l i n, Pantsättning af jord (1909), s. 284 f., nr 46.

⁸⁸ Cod. E 176 (UUB), fol. 11 v—12 r, brev Gräfeboda $\frac{30}{11}$ 1433. — Magnus Ragvaldsson begrovs $\frac{9}{2}$ 1419 i Vadstena kloster (diariet kallar honom visserligen »från Uppland», men det är tydligen Hedensöväpnaren).

⁸⁹ I 1572 års jordebok nämnes även Lilla Vargarn, se H. F o r s s e l l, Sverige 1571 (h. 2, 1883), s. 267, not 3.

⁹⁰ Källor till uppgifterna här och i fortsättningen om Filip och Hemming äro angivna ovan s. 39 f.

Filip genom köp. Ty vore det hans arvegods, skulle han varit släkt till Esbjörn. Men då hade Hemming, enligt kanonisk rätt, ej kunnat äkta en så nära fränka som Filips dotter.

Ätminstone från 1414 sitter Hemming Larsson på gården. Senare tillhörde Vargarn Anders Ruska och Ingrid Ragvaldsdotter samt deras ättlingar. Huruvida de ärvt Esbjörns del där eller, genom sidoarv, Hemmings gård eller bådadera, låter sig ej avgöra.⁹¹ Från deras familj gick emellertid gården med Blåpannarvet till Forstenasläkten och Ribbingarne. Liksom huvudlinjen av Ribbingarne än i dag är Österby ättegren, såsom förut omnämnts, så kallades en särskild, nu utdöd gren därav *Vargarns ättegren* (se stamtavla XVIII, s. 161 nedan). Så har 1300- och 1400-talens Blåpannaätt i dubbel måtto fått eko hos sentida arvtagare.

*

i. Riddaren Lars Ulfsson (Blå) på Sundby i Öja.

I grannsocknen Öja låg Sundby, det Sundabyhus från 1364, då Nils Larsson blev fången. I varje fall från 1411 var det sätesgård för herr *Lars Ulfsson (Blå)*, son till den gamle folkungavännen herr Ulf Jonsson, om vilken tidigare talats.⁹² Herr Lars är Rekarnebygdens andre högfrälseman vid sidan av herr Nils Gustafsson, men av ännu mycket förnämre börd än denne. Till herr Lars' flerfaldiga förbindelser med Anders Ruska — Esbjörns systerdotters make — skola vi återkomma.⁹³

*

Vi ha slutat vår rundvandring hos Rekarnebygdens frälsemän vid denna tid. Dessa kunde nog tvista sinsemellan ibland. Men det är i hög grad en stor, gemensam flock, med otaliga inbördes förbindelser. De mötas i släktskap, i vänskap, i stridsgemenskap, i affärstransaktioner av allehanda slag. Det lider intet tveivel, att denna starka samhörighet har spelat en roll, när 1430-talets stormvindar blåste upp.

⁹¹ Anders Ruska hade tvist om Vargarnsjord, se nedan s. 92.

⁹² Om ätten se stamtavla IV ovan s. 22; om herr Lars se ovan s. 22 f. och nedan s. 89 f.

⁹³ Se nedan s. 89 f.

V. Esbjörn Blåpannas Västgötaprocess.

1. *De svenska medeltidsprocessernas karaktär.*

Vardagens goda gärningar sätta sällan spår i hävderna, de ske i det tysta och ingå i »glömskans okatalogiserade arkiv». Men mänskornas tvister sinsemellan lämna så många flera och större märken. Så obehagliga dessa uppgörelser må ha varit för vederbörande själva, i varje fall för förfördelad eller förlorande part, så välkomna äro de arkivaliska vittnesbörderna om dem för hävda-sökaren. Utan processakternas talrika och målande vittnesbörd skulle man ofta stå sig slätt, då man vill frammana i rampljuset de bleka skuggornas spel från förgångna åldrar.

En särskild svårighet vid studier av de medeltida rättsförhållandena är bl. a. bristen på fast instansordning, den därmed sammanhängande saknaden av såväl formell som materiell rättskraft samt den oerhörda bristen på exekution.¹ Målen bollas fram och åter mellan högre och lägre rätt. En vid ett tillfälle dömd part anser sig ofta ha utvägen att ta upp saken på nytt inför annat forum, in- eller utrikes. Dömdes man efter konungens och rikets lag, så kunde man vädja till påvens eller kejsarens eller i varje fall till annan svensk domstol på annan ort och med annan sammansättning.^{1a} Den vinnande parten hade ofta föga fröjd av utslaget i målet, då han ej kunde finna någon exekutionsmyndighet nog stark att verkställa detsamma. En mäktig person kunde gladeligt sitta kvar årtionde efter årtionde på en jord, som med full rätt frändömts honom. Vidare kunde domstolen, under platoniskt uttalande av, att den ansåg ena parten ha rätt, likväl åter och åter uppskjuta ett mål, därför att den part, som man ansåg ha orätt, icke behagade infinna sig med någon bevisning. Vi skola finna exempel på dessa olika förhållanden också i Esbjörn Blåpannas processer och i rättegångarna efter hans död.

2. *Sven Sture, Bo Stensson och Esbjörn Blåpanna. Jordatvisten i Vartofta härad inför rådet 1426.*

Det ryktbara Sturenamnet, som tillhört flera, delvis alldeles obefryndade släkter, hade vad beträffar de s. k. yngre Sturarna

¹ Jfr S. Bergendal, Bidr. t. de svenska rättsmedlens hist. (1916), s. 18 ff. (benägen anvisning av doc. J. E. Almquist).

^{1a} Jfr G. A. Donner, Striden om arvet efter köpmannen Jakob Frese (1930).

— riksföreståndarna Svante Nilsson och Sten Sture d. y. — i grunden icke så ärorikt ursprung. Ty herr Svantes fader, riddaren Nils Sture, hade upptagit det efter sin morfar, den gamle hallänningen *Sven Nilsson Sture*, vilken såsom en av vitalianernas hövdingar under många år regelrätt utövade sjöröwarens lukrativa kall.² Men man var icke så nogräknad. Sedan vitalianernas tid var förbi, återgick riddaren Sven Sture lugnt till vanlig rättsordning, försonades 1398 med drottning Margareta³ och blev en ganska högt betrodd man. För Esbjörn Blåpanna blevo hans mellanhavanden med herr Sven och särskilt dennes arvingar icke i allo angenäma.

I Vartofta härad i Västergötland hade väpnaren Nils Larsson i Mörby haft en del av sina arvegods, vilka han likväl aldrig synes ha bebott. Det var jord i Ingaboda i Ottravads socken, Digragården i dåv. Tiumo, nuv. Kymbo socken, Härlingstorp, nuv. Hällstorp, i samma socken och Tokatorp i Valstad socken. Gårdarna nämnas i Torsten Gjurds sons (Oxenstierna) brev 1370 om skiftet efter Nils Larssons föräldrar mellan Nils och hans syskon.⁴ En del bekymmer tycks det emellertid alltid ha varit med dessa gårdar, belägna långt från Nils Larssons sätesgård i Husby-Rekarne. I ett brev från 1395 ge Peter Nilsson, Nils Larsson och Matts Eriksson (sparre) — den sistnämnde troligen Nils' systerson och bror till Torsten Gjurds sons maka — kvittens till beskedliga män Åbjörn Redesven och Sigge Larsson för Ingaboda, som de i sin värjo haft för »oss och vårom arvom», men som nu kommit med rätt till brevutfärdarna.⁵

När Nils Larsson var död och Katarina Nilsdotter ärvt också sin faders västgöttagårdar, ingingo hon och Esbjörn ett avtal om dem med herr Sven Sture. Det var om detta avtals innebörd, som strid kom att stå.

Efter herr Sven Stures död 1424⁶ beslöto Esbjörn och Katarina att göra sig helt av med gods en i Vartofta. Köparen var väpnaren *Bengt Uddsson (Vinstorpaätt)* och avtalet uppgjordes i febr. 1425 på hans sätesgård Vinstorp, nuv. Vinsarp, i Dalums

² Se t. ex. Erslev, Dronning Margrethe, s. 207.

³ ST II, s. 592 ff., nr 426.

⁴ Se ovan s. 30, not 90.

⁵ Avskr. i B 16, fol. 308 v, RA; jfr ovan s. 32 f.

⁶ Sven Sture levde $15/2$ 1424 (L. F. R. R ä ä f s monogr. om Ydre I, s. 233) och $6/6$ s. å. (pappersbrev, RA), men synes vara död $23/1$, s. å. (danska Repertoriet, ser. I, bd III, s. 821, nr 581; jfr dock B 15, fol. 14 v, RA; ben. uppg. av prof. G. Carlsson).

socken (Älvsb.).⁷ Bengt tillhörde en stor och bemärkt syskonkrets, av vilken särskilt kan nämnas Skarabiskopen Sigge Uddsson, samt var själv fader till de senare riksråden herr Staffan Bengtsson och Karl Bengtsson. I Arboga jan. 1436 satt Bengt Uddsson själv i rådet och levde ännu i okt. s. å.⁸ Han gick ett tragiskt öde i möte — blev ihjälslagen sistnämnda år eller 1437 under Erik Pukes uppror.⁹

Av den försålda jorden uppräknar brevet 1425 2 gårdar i Kymbo, 1 gård i Härlingstorp och 1 gård i Ingaboda. Köpesumman, som Esbjörn och Katarina erhöilo, var 200 svenska mark, i sådant mynt som var gångbart i Stockholm, ett stycke »komist» kläde — d. v. s. fabrikat från Comen i Flandern¹⁰ — samt en häst, så »godan som tio mark». Man hade emellertid uppgjort räkningen utan kännning med herr Sven Stures arvingar. De läto ej vänta på sig med bristande tillmötesgående i fråga om denna jord, som ännu var i deras innehav. Deras representant var herr Svens svärson, den mäktige riddaren *Bo Stensson (Natt och Dag)* — mödernestamfader för den släkt, som långt senare skulle ärva Esbjörn Blåpannas gårdar och arkiv, nämligen ätten Ribbing (se stamtavla XVIII, s. 160).

*

Drottning Filippa höll herredag i sitt älskade Vadstena i april 1426.¹¹ Tidigare hade hon jämte rådet utövat domsrätt.¹² Nu hade hon olika överläggningar med rådet, som självt också förehade rättegångsärenden.¹³ Sålunda sutto den 10 april tolv riksråd i rätten.¹⁴ Det var ärkebiskopen Jöns (Håkansson) i Uppsala, biskoparna Knut (Bosson, Natt och Dag) i Linköping, Sigge (Uddsson, Vinstorpaätt) i Skara, Arent (Johansson) i Strängnäs, rid-

⁷ E. B:s brev 1425 ¹⁸/₂, or. perg., UUB (även i vidimation å perg. 1432 ⁹/₈, utfärdad av biskop Sigge i Skara m. fl., UUB). Av E. B:s västgötaprocess har F. Ö d b e r g i Västergötlands Fornminnesfören:s Tidskr., I, h. 4—5 (1888), givit ett referat s. 9 f. (jfr även s. 16), som dock icke på alla punkter är korrekt.

⁸ N. H e r l i t z, Privilegier ... för Sveriges städer, del 1, 1927, nr 78, s. 77; riksrådsbrevet av Söderköping ²⁵/₁₀ 1436, tr. hos A. L i n d b l o m, Akter rör. ärkebiskopsvalet i Upps. 1432 (1903), s. 147.

⁹ K j. K u m l i e n, Karl Knutssons politiska verksamhet, s. 101.

¹⁰ H. H i l d e b r a n d, Sveriges medeltid, I, s. 707 (jfr även s. 965).

¹¹ Om Filippas förhållande till Vadstena se T. H ö j e r, Studier i Vadstena klostern och Birgittinordens historia (1905), t. ex. s. 307 ff.

¹² S t y f f e, Bidrag, II, s. xcviij f.; K. H. K a r l s s o n, Den svenske konungens domsrätt, s. 65.

¹³ S. L a g e r b r i n g, Swea rikes hist., IV (1783), s. 572 ff., K a r l s s o n, a. a., s. 65 f.

¹⁴ Dombrevet, Vadstena ¹⁰/₄ 1426, or. på papper, UUB.

darna Nils Gustafsson (båt), lagman i Uppland, Knut Uddsson (Vinstorpaätt), Gustaf Magnusson (tre rosor till Horshaga), lagman i Västergötland, Nils Bosson (Natt och Dag), Bengt Stensson (Natt och Dag), lagman i Närke, och Anund Sture, samt väpnarna Jöns Larsson och Sten Turesson (Bielke) — den sistnämnde styvfar till Karl Knutsson (Bonde). Inför denna förnämliga domstol kårade beskedlig man Esbjörn Blåpanna till herr Bo Stensson (Natt och Dag) om sitt gods i Västergötland liggandes. Då sade herr Bo, att Esbjörn hade sålt det till herr Sven Sture för 100 mark, 2 stycken kumiskt kläde och en hingst. Men Esbjörn sade, att han hade uppburet hingsten i avgäld av herr Sven, som haft godset »i tromål» av honom.

Herr Bo hade i domstolen sina farbröder, den mindre välkände Linköpingsbiskopen herr Knut¹⁶ och herr Nils Bosson, samt sin bror herr Bengt Stensson. Men även Esbjörn måste i detta fall där ha haft vänner, ty en sådan var herr Nils Gustafsson säkerligen redan nu.¹⁷ Dessutom voro ju Skarabiskopen och herr Knut Uddsson bröder till köparen, Bengt Uddsson i Vinstorp. Som bevisningen ej ansågs vara tillräcklig, infordrades bättre sådan inom viss tidsfrist.

3. *Esbjörns mål i Skara och Kymbo 1430.*

Esbjörn skaffade intyg av fem personer, bl. a. från Tumbo, att han i god tro överlämnat sina västgötagodts till herr Sven Sture men varken sålt eller pantsatt dem. Riksrådet Nils Gustafsson beseglade brevet, liksom herr Johan, kyrkopräst i Tumbo. Intyget är daterat d. 18 aug. 1429.¹⁸

Målet togs upp i Skara den 10 juli 1430, då rådet hänskjutit saken »till landsting och lagmansdom».¹⁹ I rätten sutto biskop Sigge, herr Gustaf Magnusson, lagman i Västergötland — båda hade varit med i Vadstena — samt väpnarna Torsten Simonsson (spets nedifrån?), Torbjörn Kärling och Magnus Jönsson (sparre över blad). Herr Bo och biskop Knut hade skrivit och sökte

¹⁶ Se ovan i texten och not 10.

¹⁷ Höjer, a. a., s. 150—153. Enligt en nyligen av Sara Ekwall i HT 1934, s. 32, offentliggjord uppgift var biskop Knut född omkr. 1360. Han var den förste i Sverige, om vilken vi veta, att han begagnade glasögon, se Brilioth, Svensk kyrka, s. 284, not 1 till s. 283, o. F. A s k, Zur ältesten Geschichte der Brille in Schweden (i Acta Ophthalmologica, vol. 10, 1931; jfr PHT 1931, s. 272).

¹⁸ Om herr Nils' verksamhet som domare under dessa år jfr Karlsson, Den svenske konungens domsrett, s. 63, not 4.

¹⁹ Brev Österby ¹⁸/₈ 1429, i vidimation å papper, dat. Valstad ¹/₁₀ 1458, UUB.

¹⁹ Dombrev Skara ¹⁰/₇ 1430, i vidim. å papper, dat. Valstad ¹/₁₀ 1458, UUB.

undanflykter, att »herr Bo skulle hava fångit konungens brev att komma strax till Danmark». Förfallet ogillades såsom ej lagligen styrkt med vittnen å tinget. Esbjörn grep nu, heter det, till fädernes värn (»fædhirsins vær[e]n») och skulle därför få svärja godset till sig med 12 riddare och svenner, själv tolvte, på ting i Kymbo, dit även herr Bo stämdes med sin bevisning.

Den föreskrivna edgången skedde i Kymbo den 6 nov. 1430, då både herr Bo och Esbjörn voro närvarande. Herr Bo kunde ej lagligen värja godset med brev eller annat bevis. Då, heter det i lagmannen herr Gustaf Magnussons brev,²⁰ tog Esbjörn 12 friborna män till sig, »gripand[es] til fædrinis værn oc laglika swoor oc waardhe for[nemp]da godzs til sik», nämligen jorden i Kymbo, Ingaboda, Härlingstorp och en ödejord i Tokatorp — här ha vi alla Nils Larssons gamla gårdar uppräknade. Bland de friborne män, som svuro med Esbjörn, var också Anders Ruska. Dessutom hade två bolfasta män vittnat till hans fördel. Lagmannen ansåg, att Esbjörn hade rätt, men då herr Bo sköt sig under konungens dom, vågade han ej fälla dom, utan tillstodde detta vad.

4. *Esbjörn Blåpannas jordatvist inför domstol i Hälsingborg oktober 1433.*

Nu gick alltså Esbjörns mål till högsta instans igen. Erik av Pommern avgjorde icke själv rättegångsärenden. Den vädjade saken hänsköts i detta fall, jämte andra frågor, till avgörande av en dansk stormannadomstol, förstärkt med två svenska biskopar, i Hälsingborg 31 okt. 1433.²¹ Det var en ståtlig samling personer, som här sutto till doms i den enkle sörmlandsväpnarens sak. Främst märktes ärkebiskop Peder Lykke av Lund, Sveriges primas och den apostoliska stolens legat — den mäktige och fint bildade kyrkofursten och diplomaten — biskop Jens (Andersen Lodehat) i Roskilde och biskop Ulrik (Stygge) i Aarhus, vidare riddarna Axel Petersen (Tott), Jens Grim och Trugot Has samt väpnar-

²⁰ Herr Gustaf Magnussons m. fl. dombrev Tyumo (nuv. Kymbo) ⁶/₁₁ 1430, or. å papper, UUB.

²¹ Ärkebiskop Peder Lykkes m. fl. dombrev, Hälsingborg ³¹/₁₀ 1433, i odat. vidim. på papper av biskoparna Sigge i Skara och Tomas i Strängnäs, UUB. Om brevet se K. H. Carlsson, a. a., s. 64; G. Carlsson i HT 1934, s. 247, not 6. Ödberg i Västergötl. Fornminnesfören:s Tidskr., I, s. 10, har på en punkt missförstått diplomaten, då han talar om »höfvidsmannen Esbjörn Blåpanna». Vid granskning av originalet ser man, att nämnda titel icke är någon bestämning till Esbjörns namn. Om kung Erik o. rättegångsärenden se Styffe, Bidrag, II, s. xcvi f.

na Olof Axelsen (Tott) och Niels Jensen (Galen) av Hammar (Gärds härad). Härtill kommo så de tvenne svenska prelaterna. Den ene var Skarabiskopen Sigge Uddsson igen. Den andre åter var den berömde Nils Ragvaldsson, biskop av Växjö, tydligen på utväg till Baselkonciliet. För biskop Nils, redan här i Hälsingborg utanför sitt hemlands gränser, har väl således domssittningen i Esbjörn Blåpannas västgötaprocess varit det sista ingripandet i svensk förvaltning, innan han fortsatte ut till den lysande europeiska församlingen i Basel,²² där han med så glödande våltalighet skulle hävda Sveriges ställning som göternas urgamla hemort.²³

Det var över huvud vid en högpolitiskt brännande tidpunkt, som Hälsingborgsdomstolen sammanträdde den sista oktober 1433. Tio dagar tidigare hade Uppsalakapitlet daterat sitt klagomål till påven över kung Eriks inblandning i kapitlets valrätt och över Arnold Klemensens inträngande på ärkebiskopsstolen.²⁴ Och Gottfrid Carlsson har nyligen uppvisat, att förebudet till den engelbrektska folkresningen vid denna tid redan lågo ett år tillbaka.²⁵ Även mellan ärkebiskop Peder Lykke och kung Erik skulle det snart bli öppen oenighet — påföljande januari uppsätter ärkebiskopen och kapitlet sin harmsna protest mot Eriks påfund om den eviga psaltarläsningen i S:t Laurentii katedral i Lund.²⁶

Hälsingborgsdomstolens utslag liknade Vadstenamötets 1426. Målet hänvisades åter till lokaldomstol, i den trakt där godsden lågo. Herr Bo hade visserligen högdraget förklarar sig icke pliktig att svara Bengt Uddsson i saken, men denna synpunkt ogillades. Riddaren Anders Nilsson (mussla), hövitsman i Västergötland, och väpnaren Knut Jonsson (tre rosor) befullmäktigades att med konungsdom avdöma målet.²⁷

²² Jfr G. Carlsson i HT 1934, s. 247 f.

²³ H. Schück, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia, I (1932), s. 10—15; Joh. Nordström, Götisk historieromantik och stormaktstidens anda (i dens., De yverbornes ö, 1934), s. 55—76.

²⁴ Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432, utg. af A. Lindblom (1903), s. 102—104. Jfr N. Söderlind, Striden om Uppsala ärkebiskopsstol åren 1432—1435 (i KHÅ 1932).

²⁵ G. Carlsson, Det engelbrektska upprorets begynnelsekedje (i HT 1934, s. 241—257); jfr Ahnlund, Engelbrekt, s. 83.

²⁶ Peder Lykkes och kapitlets i Lund protest ²⁵/1 1434, tr. i Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. av L. Weibull, bd 3 (1900), s. 135, nr cxliv. Om dylika kultiska massprestationer (den eviga psaltarläsningen) jfr H ö j e r, a. a., s. 303; K. B. Westman, Reformationens genombrottsår (1918), s. 51.

²⁷ Herr Anders var en dansk riddare, se Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 127. Han var halvbror till herr Jens Grim, som satt med i Hälsingborgsrätten, se S. Kraft, Jens Grim på Tosterup (särtr. ur Fören:s för Fornminnes- o. Hemygdsvård i Sydöstra Skåne skrifter II, 1926), s. 78 ff. Om Jens Grim jfr PHT 1928, s. 150.

5. Landstingsdom i Skara 1434.

Så gick målet igen till landstinget i Skara, där herr Anders och lagmannen Knut Jonsson dömde d. 5—6 april 1434 i biskop Sigges närvaro.²⁸ Den senare hade ju följt målet både i Vadstena och Hälsingborg. Bengt Uddsson kom nu med sin bevisning — varje livstecken från herr Bo uteblev. Ehuru domstolen förklarade, att den ansåg Bengt Uddsson ha rätt, dömdes godset i kvarstad till nästkommande midsommardag. Komme herr Bo ej med bevisning till dess, skulle de av Esbjörn försålda gårdarna tillfalla Bengt Uddsson.

6. Rättegång om Vartoftagårdarna ännu 1458 i Skara.

Med domen i Skara 1434 skulle man trott saken vara i det närmaste utagerad, men så var ingalunda fallet. Ehuru herr Bo Stensson tydligen aldrig förebragt den ringaste bevisning vid något av de rättegångstillfällena, då målet varit före, voro gårdarna kvar i den mäktige stormannens hand ännu 24 år därefter. Detta framgår av ett blott i avskrift befintligt dombrev jan. 1458. Riddarna Erik Nipertz, Magnus Bengtsson (Natt och Dag) — Engelbrekts mördare — Ture Jönsson (Svarte Skåning) och Åke Jönsson (Svarte Skåning) samt väpnaren Johan Kristiernsson (Vasa) — Gustav Vasas farfar — sutto då i rätten i Skara, på uppdrag av konung Kristiern, som just var där på sin Eriksgata.²⁹ Därvid förebragtes rättssaken mot herr Bo Stensson angående de av Esbjörn till Bengt Uddsson försålda Vartoftagårdarna. Esbjörn var sedan länge död och Bengt Uddsson ihjälslagen. Käromålet hade därför upptagits av Bengts son, riddaren *Staffan Bengtsson (Vinstorpaätt)* i Vinstorp och hans svåger riddaren *Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt)*, som var g. m. Ingrid Bengtsdotter i hennes andra gifte. Då skylldes herr Bo på, att hans bevisning ej »när var, som han ofta tillförene gjort hade», heter det försmädligt i brevet. Trots detta utsatte man likväl ånyo en tidsfrist, till nästkommande 9 oktober, för herr Bo att förete sin bevisning.

²⁸ Herr Anders Nilssons o. lagmannen Knut Jonssons dombrev, Skara 5—6 apr. 1434, or. perg., Ericssbergs arkiv (nr 22; fotostatkopia i RA); även i odat. vidim. på papper av biskop Sigge i Skara o. Tomas i Strängnäs, UUB. Detta brev tycks vara det tidigaste, där Knut Jonsson är lagman i Västergötland.

²⁹ Skarabrevet 20/1 1458 föreligger blott i avskrift i Cod. E 169, fol. 200 ff., UUB; avskriften har rena lakuner. Brevet är refererat av Ö d b e r g i Västerg. Fornminnesfören:s Tidskr., I, s. 16, nr 48. Om Kristierns uppehåll i Skara jfr C. F. W e g e n e r, Dipl. Christierni Primi (1856), s. 86 f., nr 68.

Här sluta de bevarade processhandlingarna i detta mål, som nu hade pågått i 32 år och ändå icke var avgjort!³⁰ Dess gång fram och tillbaka mellan olika instanser med ständiga uppskov för ny bevisning är, såsom redan F. Ödberg och K. H. Karlsson påpekat, typiskt för denna tids svenska rättskipning. Esbjörn Blåpannas västgötaprocess har därför också ett icke ringa rättshistoriskt och allmänt kulturhistoriskt intresse.

VI. Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsdotter sörja för sin ålderdom. Riddaren Nils Gustafsson och Esbjörn. Engelbrektsfejden.

1. *Sytningen 1427. Herr Nils Gustafsson övertar Österby.*

Vi återvända från Esbjörns västgötaprocess till 1420-talets slut. Esbjörn Blåpanna och Katarina började känna årens tyngd. Esbjörn bör år 1427 ha varit omkring 70 år. Det gällde att sörja för ålderdomen, att säkra sig underhåll, skydd och värn i en alltid bister och osäker värld. I riksrådet, upplandslagmannen och häradshövdingen i Öster Rekarne, riddaren Nils Gustafsson (båt) på Rossvik (i Nils Larssons i Mörby gamla hemsoken) fann man rätte mannen att förskaffa det skydd, som man önskade. Från den tiden äro herr Nils' och Esbjörns namn oupphörligt förenade i de privaträttsliga urkunderna.

Redan mången gång har herr Nils skymtat i denna historia. Snart skulle hans stora timma slå, då han blev en av Engelbrekts främste män — hans ödestimma, då sonen Erik Puke gick sitt tragiska slut till mötes.

Herr Nils hade redan hunnit brukas i många riksens värv. Vida ikring gingo hans intressen. Han satt 1413 inne med Umeå socken med dess indräktiga laxfisken. Till dessa avlägsna trakter, långt norr om det svenska frälsets ordinarie jaktmarker, har han själv begett sig 1424, då han på tinget i Piteå bekräftade birkarlarnas eller lappköpmännens gamla privilegier. Nils Ahnlund ser i besöket, säkerligen med rätta, ett utslag också av herr Nils' rent personliga, ekonomiska intresse för övre Norr-

³⁰ Att målet, som var utsatt att ånyo förekomma d. 9 okt. 1458, då verkligen återupptagits, därpå tyder, att de ovan nämnda breven av Österby ¹⁸/₈ 1429 o. Skara ¹⁹/₇ 1430 ju båda föreligga i vidimation av Valstad (i Västerg.) ¹/₁₀ 1458, se ovan not 18 o. 19. Denna vidimation strax före den bestämda rättegångsdagen ⁹/₁₀ måste anses visa, att målet då varit aktuellt. Något vittnesbörd om den dom, som fällits d. 9 okt. synes däremot icke vara bevarat.

land. Han innehade som bekant vid den engelbrektska resningens början hela Korsholms län, d. v. s. Öster- och Västerbotten, med sonen Erik Puke som ställföreträdare.¹

Men riddaren Nils Gustafsson har icke heller försummat bygden kring Rossvik, Rekarnes härader. Särskilt har han kastat sina blickar på det barnlösa men godsrika paret Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsdotter. I Tumbo, där Esbjörn satt på Österby, har herr Nils sökt jordförvärv åtminstone redan 1425. Det är han, som köper väpnaren Nils Ulfssons (kluvan sköld, en bjälke i högra fältet) jord i Gunnarskäl och Klevatorp i Tumbo nämnda år. Vid tinget på Tumboås i november utfärdar Anders Ruska, häradsdomhavande å herr Lars Ulfssons (Blå) vägnar, fastebrevet. Riddaren Olof Ulf, herr Jakob i Jäder, kanik i Strängnäs, väpnarna Esbjörn Blåpanna, Filip Stok och Lasse Karlsson beseglade salubrevet i augusti. I fastebrevet nämnas Esbjörn och Lasse som vidervarumän.²

När herr Nils nu väl satt fast i socknen, har han sträckt ut handen efter mer. Och han lyckades, ty han mötte Esbjörns och Katarinas önskan om tryggad ålderdom. De gävo »sig in med honom till sytning».³

Den för nutida svensk rätt främmande termen *sytning* — som likvisst lever kvar i finländsk rätt — är icke så märkvärdig som den först låter. Det är helt enkelt institutet *undantag*, som vi träffa på. Det är utrett i en avhandling 1896 av den finländske juristen Axel Charpentier.⁴ Namnet *sytning* betyder skötsel, omvårdnad (av *syta*, sköta, vårda).⁵ Det är vad man kallar ett alimentationsavtal och har den juridiska karaktären av gåva med ändamålsbestämmelse.⁶ Sytningstagaren överlämnar jord till sytningsgivaren och förvärvar för sin återstående livstid säkrad förmån av husrum, föda, kläder och personlig vård. Sytningsgivarens bostad blir sytningstagarens hem, han blir en medlem av den förres hushåll och kommer därför i visst beroende av denne.⁷

¹ Ahnlund i HT 1916, s. 259 ff., och dens., Engelbrekt, s. 39 ff.

² Nils Ulfssons salubrev, Torshälla 13/8 1425 (or. perg., RA); Anders Ruskas fastebrev, Tumboås nov. (före d. 11) 1425 (or. perg., RA).

³ Det anf. citatet ur brev 11/3 1454, Ribb. kop.-bok. nr 15.

⁴ A. Charpentier, Om sytning (akad. afh., Hfors 1896; 152 s.).

⁵ Charpentier, a. a., s. 7, not 3.

⁶ Charpentier, a. a., s. 8, 29.

⁷ Charpentier, a. a., s. 35. Ex. på sytning se Upplands lagmansdomsbok 1490—1494, utg. av K. H. Karlsson (1907; SFSS, h. 132), s. 6 f., 105; Uppländska konungsdomar, utg. gm N. Edling (1933), s. 143; Jämtlands läns fornminnesfören:s tidskr., bd 1, h. 3 (1893), s. 93, nr 3.

Lagen tänkte sig i allmänhet sytningstagarens barn eller närmaste arvingar som hans sytningsgivare. I varje fall skulle man först ställa anbud till dem — det gällde ju föryttring av jord, oftast arvejord. Sällsynt var sytning mellan icke befryndade, d. v. s. oskylda personer.⁸

Herr Nils Gustafsson var icke Esbjörns frände, det säges uttryckligen i ett dombrev.⁹ Att Esbjörns sytningstransaktioner blevo så omtvistade kan ha sammanhängt med, att han underlåtit att först hembjuda jord i sagda syfte till släkten. Det heter i detta hänseende mer än en gång om Esbjörn, att han icke »sökte till sina fränder».⁹ Huruvida dessa Esbjörns arvingars sentida uppgifter äro riktiga kan dock vara tvivelaktigt.¹⁰

Sytningssavtalet med herr Nils har slutits före d. 15 april 1427.¹¹ Vanligen bodde sytningstagaren på eller vid sytningsgivarens gård.¹² I detta fall synes det ha varit tvärt om. Herr Nils Gustafsson har tydligen vid denna tid övergivit Rossvik som sätesgård och istället slagit sig ned på Österby i Tumbo. Ty där nämnes han sedan gång efter annan.¹³ Och den jord, som Esbjörn gav till herr Nils för sin och Katarinas sytning utgjordes av 12 öresland i Österby och halvtionde öresland jord i Mälby, också i Tumbo. Sytningstvillkoren voro, att herr Nils, såsom Katarina uttrycksfullt refererar det i brev 1427,¹¹ »förbe:de Esbjörn och mig över allt, själv sjätte hjon, skall och vill hålla och föda oss och fodra oss fyra hästar, så länge vi leva» och hålla en »färdogan» (d. v. s. rustad) sven, som kunde tjänstgöra »för Esbjörn i riksens tjänst här i Sverige, så länge Esbjörn lever, då andre frälsemän bortresa i cronona tjänst». Bestämmelsen om »själv sjätte hjon» visar, att på gården alltså skulle finnas, utom Esbjörn och Katarina, fyra tjänare — tillsammans sex personer —, därtill kom svennen och de fyra hästarna. Man skulle leva ståndsmässigt.

*

⁸ Charpentier, a. a., passim.

⁹ Dombrev 11/3 1454, Ribb. kop.-bok. nr 15. Jfr nedan s. 83, 95, 99.

¹⁰ Anders Ruskas medverkan till Esbjörns olika transaktioner med herr Nils o. Erik Puke tyder ej på missnöje med Esbjörns åtgöranden.

¹¹ Katarina Nilsson refererar avtalet i sitt brev av Österby 15/4 1427 (avskr. i E 175, s. 127, UUB). Jfr brevet 11/3 1454, Ribb. kop.-bok. nr 15. Texten är korrumperad i båda breven. Prof. G. Carlsson har bistått mig vid tolkningen.

¹² Charpentier, a. a., s. 37.

¹³ I »Svenska medeltidsregister 1434—1441» (se ovan s. 10, not 23) nämnes herr Nils 13 gånger men Rossvik icke en enda gång. Kanske har herr Nils' flyttning fr. Rossvik sammanhängt m. sonen Gustaf Nilssons giftermål 1425 (jfr ovan s. 53).

Till sytningsavtalet anslöt sig ett icke mindre viktigt avtal mellan makarne inbördes. Då Esbjörn givit av *sin* arvejord till *bådas* sytning »vederlägger» Katarina honom och hans arvingar i jord, vilket skedde genom brev på Österby d. 15 april 1427.¹⁴ Av sin arvejord, Nils Larssons gamla gårdar, ger hon Esbjörn jord i Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt i Kasta i Vadsbro socken (Oppunda härad). Överlämnandet sker, heter det, med samtycke av Katarinas närmaste fränder, *Ragvald Magnusson* och hans hustru *Ramborg Bengtsdotter*, »min fränka», samt *Ingevald i Dentesta* — det sistnämnda en gård, som också låg i Vadsbro. Hur dessa personer, Ramborg och Ingevald, voro släkt med Katarina, säges icke. Ragvald Magnusson var en västmanlandsväpnare, som förde kluven sköld.¹⁵ Ingevald var, trots sin benämning (utan fadersnamn), tydligen frälseman; han uppräknas också bland väpnarna i ett brev 1435.¹⁶ Utom dessa hade Katarina ännu en nära frände, väpnaren *Jeppé Drake*, som senare uppträder.¹⁷

Katarinas brev 1427 beseglades av hennes fränder Ragvald, Ramborg och Ingevald samt de oss välkända Rekarneväpnarna Peter Ulfsson i Sövsta och Lasse Karlsson (i Berga, Tumbo). Peter var den Esbjörns vän, vilken året förut såsom granne beseglat Nils Engelbrettssons salubrev på Kolunda i Stenkvista socken jämte Engelbrekt Engelbrettsson och herr Nils' son Gustaf Nilsson (båt). Så gå alltså de personliga förbindelselinjerna tydligt mellan den engelbrettska släkten och dessa grannar samt gruppen av herr Nils Gustafssons familj, vänner och sytnings-tagare.

¹⁴ Se ovan not 41.

¹⁵ Om Ragvald Magnusson (kluven sköld) i Frövi jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 319, och K. H. Karlsson, i Västmanlands Fornminnesfören:s Årsskr. III (1884), s. 72, not 2. Han sålde 1406 Frövi till Västerås domkyrka (Karlsson, a. a.). Enligt Karlsson nämnes Ragvald som häradshövding i Tjurbo hd (Västm.) 1404—1428 ¹¹/₁₁ och omtalas som boende i Hovsta 1421 ²⁵/₁₁. Hans söner Peder Ragvaldsson, kyrkopräst, och Nils Ragvaldsson ärvde senare Nils Larssons och Katarinas gård Mörby i Husby-Rekarne (se Dipl. Norv. 16: 1, s. 155, nr 154, o. jfr nedan s. 100). Om Katarinas fränder se också Stamtavla XI nedan s. 101.

¹⁶ Brev Oppunda häradsting 1435, eft. 1 maj (or. perg., RA). Att frälsemän benämnas på bondvis med dop- och gårdsnamn utan patronymikon förekommer ej ofta, men dock ibland. Givetvis torde väl en sådan benämning få anses tyda på mycket färskt frälse, förmodligen förvärvat av vederbörande själv. Ingevald nämnes även i andra brev 1436—1440 ⁷/₅ (Svenska medeltidsregister 1434—1441). Om honom jfr längre fram s. oo.

¹⁷ Härom och om Jeppé personligen se nedan s. 84, 100, o. stamtavl. s. 101.

2. *Donationer till Vadstena kloster. Bröllopet på Täljehus 1428.*

I många år ha Esbjörn Blåpanna och herr Nils Gustafsson levat tillsammans på Österby i Tumbo. Vid så gott som varje handling av Esbjörn, som nu sätter spår i urkunderna, är herr Nils med. Vi ha sett honom redan i Västgötaprocessen, 1426 bland riksens råd i Vadstena och 1429, då han beseglar Esbjörns intyg i Tumbo.¹⁸

När den av hjärnslag drabbade väpnaren Ragvald Nilsson (fargalt) på Hedensö i Näshulta, Österrekarne, år 1374 blivit helbrägd från sin förlamning och återfått talförmågan efter åkallande av *Birgitta Birgersdotters* namn, gick ryktet härom vida omkring.¹⁹ Men särskilt måtte det ha genljudit i hans egen hemtrakt, i Rekarnebygden. Den 7 oktober 1391 hade påven Bonifatius IX helgonförklarat Birgitta.²⁰ Då hennes stiftelse alltsedan livligt omhuldades av konungamakt och aristokrati, saknades icke Rekarnefrälset bland hennes välgörare. Bland dem, som stiftade kor och prebendor, var även riddaren Nils Gustafsson.²¹ Hans mödernesläkt hade ju för övrigt gamla förbindelser med Vadstena, där hans morbror Ingevald Anundsson (sköld kliven av sågskura) blivit en av de första munkarna, såsom vi förut omtalat. Herr Nils Gustafsson »funderade» i Vadstena klosterkyrka Sankt Eriks kor. Hans Österbyvän har icke dröjt att följa exemplet. I brev, daterat på Österby d. 31 mars 1428,²² giva Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsdotter »under den korin, som välboren man herr Niklis Göstafsson, riddare, haver funderat och stiktat Gudi till heder och sankte Erik Konung i Vårfru och s:to Birgitte klosterkyrka» i Vadstena jord i Skjålsund och Lilla Söd i Furingstad socken i Östergötland, »klerkenom till föda och uppehälle, som haver förenämnda Sankt Eriks kor, varjom efter androm everdeliga till domen».²³ Konfessorn, abbedissan och herr Nils

¹⁸ Då herr Nils i så gott som alla privaträttsliga urkunder från denna tid beseglar på Österby el. i dess närhet, kan ej tvekan råda om, att han bott där. Som sytninggivare skulle han ju också bo tills. m. sytningstagaren.

¹⁹ Se de olika vittnesmålen i Birgittas kanonisationsprocess (Acta etc., cd. C o l l i j n, personregistret s. 677 under Ragvald Nilssons namn).

²⁰ Om Bonifatius och Vårfruberga kloster jfr ovan s. 42.

²¹ Om den svenska aristokratien och Vadstena kloster samt om herr Nils' donation se T. H ö j e r, a. a., s. 305.

²² Or. perg., RA. — Erikskulten framträder påfallande under engelbrekts tiden.

²³ I orig.: »vnd[e]r then korin som wælboren man h[e]r Niclis götstafsson riddare haffu[er] funderat oc stiktadh gudhi til heedh[e]r oc sancto Erik konun[n]gh j warfru oc s[anc]to birgitte clost[e]rkirkio j watzsteno[m]» . . . »klærkeno[m] til födha oc foordhon, som haffu[er] förnæ[m]pda s[anc]ti erikx koor hwario[m] æpt[er] andro[m] æwardheligha til domin.» Med »foordhon» torde enl. prof. G. C a r l s s o n menas »fordhan», uppehälle.

Gustafsson eller hans arvingar skulle hava patronatsrätt vid tillsättning av präster i koret. Brevet beseglades av herr Johan, kyrkopräst i Tumbo, samt väpnaren Ulf Staffansson (ulf), vars son, herr Staffan Ulfsson senare skulle äkta Nils Gustafssons änka och spela en roll i Österby historia.

*

Samma år, 1428, den 5 juli höll herr Nils Gustafsson bröllop på Täljehus, ett slott vid nuv. Södertälje.²⁴ Herr Nils äktade här, säkerligen i sitt tredje gifte, *Birgitta Ottessedotter (Peccatel)*.²⁵ Hon var dotter till en av de mecklenburgska herrarna, som inkommit under kung Albrekt och varit i hans tjänst. Riddaren Otte Peccatel hade samverkat bland vitalianerna med herr Sven Sture och senare gått i hertig Ulriks av Mecklenburg tjänst, men synes ha dött i Tjust.²⁶ Familjen hörde således ursprungligen till motsatt politiskt läger mot den vanliga Rekarnekretsen. Men den fördrivne kung Albrekt vilade sedan länge i klostergraven i Doberan. Fru Birgittas mor var syster till de mäktige Stenssonerna av Natt och Dag-ätten,²⁷ vilka om några år skulle göra gemensam sak med Engelbrekts rörelse, för att sedan snart komma i stark motsättning därtill och till Karl Knutsson.²⁸ Herr Nils gav sin nya husfru en ståtlig morgongåva, 1,000 mark svenska penningar, varav 600 mark skulle utgivas inom »natt och år» i »goda, korn-gilla jordagods».²⁹

Förnäma gäster hade herr Nils bjudit. Där var biskop Arent (Johansson) i Strängnäs och herr Tomas, komtur i Årsta (Österhaninge), som tillhörde Tyska orden i Livland, vidare herr Nils' frände³⁰ riddaren Karl Öra, herr Lars Ulfsson (Blå) från Sundby, Västerrekarne, herr Nils Erengislesson (Hammerstaätt),

²⁴ Herr Nils morgongåvbrev, Täljehus 6/7, 1428, or. perg., förut i danska Rigsarkivet (Söderm. nr 9), kom genom svensk-danska arkivalieutbytet 1929 till Stockholm och finns nu i RA. Om Täljehus se Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 287.

²⁵ Se nedan not 29.

²⁶ Styffe, Bidrag, 2, s. XVIII, o. dens., Skandinavien, s. 234, 344, 418; SD nr 149; Kumlien, Karl Knutssons polit. verksamhet, s. 17, not 39.

²⁷ Om Birgitta Stensdotter (Natt och Dag) se SD nr 2424.

²⁸ Se Kumliens anf. monogr., passim.

²⁹ Herr Nils tillkännager i brevet, att han givit Birgitta »til morgho[n]gaffwo oppa rætthom hinderdagh thusa[n]da m[a]rk svænka pæni[n]ga m[eth] thæssom forordhu[m] th[et] sex hu[n]dradha m[a]rk skulu vthgiffuas i godhu[m] korngillu[m] jordha gozom jnna[n] nath oc aar ffor hulka sex hu[n]dradha m[a]rk tha giffu[er] iak hæ[n]e thässe mii[n] gozs som ær østerby liggiandis for ij m[a]rk land jordh j tumbo sokn j wæsterreek j strængenæs biscopsdømø jt[em] j mædhælby x ør[is] land jordh oc eth thorp th[er] harth nær liggia[n]dis som heter lybeko». Om herr Nils' giften se ovan s. 53.

³⁰ Se ovan s. 57.

lagman i Södermanland, herr Knut Uddsson (Vinstorpaätt) och av väpnarna bl. a. Karl Gädde — senare riksråd — samt Bengt Jönsson (Oxenstierna; fig. 15) i Salsta, som tillhörde en högfrälse gren i motsats till Torsten Gjurdsen, vilken vi tidigare påträffat.³¹ I denna lysande församling möter bland väpnarna och

Fig. 15. Riddaren och riksrådet BENG T JÖNSSON (OXENSTIERNA) i Salsta, riksförståndare 1448, lagman i Uppland († omkr. 1450). Var jämte bl. a. Esbjörn Blåpanna gäst på Täljehus 1428 vid herr Nils Gustafssons bröllop. Målning i Tensta kyrka, Uppl., av Johannes Rosenrod 1437. Här efter fotografi i ATA.

fastarna även ett betydligt enklare namn, Esbjörn Blåpannas. Men han hade all anledning att vara med. Ty den jord, som herr Nils gav sin maka i morgongåva, var 2 markland i Österby i

³¹ Bengt Jönssons farfar var kusin till Torsten (se Elgenstiernas ättartavlor, frih. ätt. Oxenstierna af Eka och Lindö). Bengts farfars far och Torstens farbror Nils Torstensson (Oxenstierna), som själv ej var riddare eller riksråd, gjorde ett förnämt gifte, som tydligen väsentligt bidrog till att socialt höja denna gren. Om Bengt Jönsson, som blev riddare först 1441, se vidare s. 122 nedan.

Tumbo, 10 öresland i Mälby där jämte torpet Lybeck i samma socken.³² Så börjar Blåpannasläktens Österby en äventyrlig vandring i främmande hand³³ — det skulle dröja, innan det efter Esbjörns död återvände till hans arvingar.

Det är sällsamt att tänka, att på denna fest har icke blott en av de kommande ledarna i Engelbrekts resning, herr Nils — som ju ofta var tillsammans med Esbjörn Blåpanna — utan också Bengt Jönsson (Oxenstierna), den blivande hovmästaren hos konung Kristoffer och senare riksföreståndaren samt ärkebiskop Jöns Bengtssons fader, haft tillfälle att kunna lyssna till en man, vars föräldrar upplevat digerdödens tid och som kunde berätta det självupplevda från de sista Folkungarnas, Albrekts och Bo Jönssons strider vid 1370-talets början. Esbjörn Blåpanna är ett sällsynt klart exempel på, att personer dock kunna bära levande tradition mellan vitt skilda tidsåldrar. Att han ännu vid denna tid måste ha varit åtminstone förhållandevis vital, kan man sluta av hans intagande följande år i Helga Lekamens Gille i Stockholm.

3. *I Helga Lekamens Gille i Stockholm 1429.*

I den medeltida människans värld spelar gillesväsendet en ofantlig roll. Ensamt från Uppland känner man ett fyrtiotal gillen, från de svenska medeltidsstäderna mer än hundra. Den broderliga samvaron och hjälpsamheten, vardagens lyftning till fest under kyrkans hägn — allt samverkade till, att dessa gillen blevo högt skattade.³⁴

Sveriges förnämsta sammanslutning av detta slag vid 1300-talets slut och under 1400-talet var *Helga Lekamens Gille* i Stockholm. Dess hus låg vid Skomakargatan, strax bredvid Stortorget. Det var ursprungligen ett prästgille och stockholmsklerkerna bibehöllo alltid ledningen däri. Men bröder och systrar togos in av alla stånd. I dess längder möta vän och fiende. Där är kung

³² Det är att märka, att i Katarina Nilsdotters brev 1427 (se ovan s. 73) omtalas blott 12 öresland i Österby och halvtionde öresland i Mälby såsom lämnade av Esbjörn till herr Nils. Då det i morgongåvobrevet rör sig om större jordareal, har tydl. herr Nils (från Esbjörn el. någon annan) skaffat sig utvidgning av ägora.

³³ Se nedan s. 94.

³⁴ Av litt. om särskilt de uppsvenska gillena kan nämnas: H. Hildebrand, Medeltidsgillena i Sverige (Hist. Bibl., III, 1876, s. 1—96); F. de Brun, Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm (i S:t Eriks Årsbok 1917, s. 34—79); N. Ahnlund, Medeltida gillen i Uppland (i Rig 1923, s. 1—24; omtr. i delvis omarb. skick o. utan noter i d e n s., Från medeltid och Vasatid, 1933, s. 34—67, varvid förf. även inarbetat stoff från sin uppsats »Gillena och Gustav Vasa» i Hävd och hembygd 1923); A. Schück, Det svenska stadsväsendets uppkomst (1926), s. 371—383.

Albrekts son hertig Erik († 1397) och drotsen Bo Jonsson, där är också unionsdrottningen Margareta. Klerker, riddare, väpnare och borgare växla. Äldermannen var alltid en präst.³⁵

Bröderna i Helga Lekama Gille höllo sin stora årshögtid söndagen efter Helga Lekama dag.³⁶ Denna söndag inföll 1429 på den 29 maj, då *Johan Jung* var älderman.³⁷ Gillesdrickningen försiggick väl denna tid ännu i gillesstugan vid Skomakargatan.³⁸

Den lärde *Johan Murberg* har med stöd av bl. a. räkenskapsmaterial lämnat en skildring av, hur dylika fester i gillet plägade gå till. Salen brukade vara klädd med löv och granris, golvet bestrött med välluktande blomster och gräs och utanför dörren funnos stora lövruskor, uppsatta av djäknarna.³⁹ Festen inleddes alltid med gudstjänst, senare bänkade man sig. Klerkbröderna sutto vid översta bordet. Till äldermannens biträde funnos stolsbröderna. Framför äldermansbordet stodo fyra djäknar med stora, brinnande vaxljus och på bordet voro sex stora kannor framsatta. Äldermannen äskade ljud med sin klocka, skaffarna fyllde bägare och stop med ölet, sången understöddes av de yngre djäknarna, lekare voro tillstädes — 1438 nämnes sålunda »Conrad Trumpare» och 1439 »Conrad lutenista». Vid den stora gillesdrickningen drack man sedvanliga *minnen* — lovsånger till deras ära, vilkas skål skulle utbringas. Det första minnet gällde Vår Fru, det andra Kristi helga lekamen.⁴⁰

Tillstädes 1429 ha också de nya bröderna och systrarna varit och betalat den stadgade avgiften för sin ingång (*pro introitu*) i gillet. Främst av dem nämnes herr Nils Gustafsson, *Dominus Nicolaus Göstaffson*, som visserligen själv var intagen redan 1427.⁴¹ Han erlade nu en nobel för sig, en för sin framlidna maka och en för sin nuvarande — den sistnämnda var fru Birgitta Ottessedter (Peccatel). Bredvid nämnes riddaren Knut

³⁵ Om H. L:s Gille se H. Hildebrand, a. a., s. 79, 85—92; de Brun, a. a., s. 58—68 (äldermannslista s. 65 ff.); förut anf. aktpubl.: Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm, utg. av I. Collijn, I—VIII (1921—1930; jfr även rec. av G. Carlsson i PHT 1922, s. 84—90, o. 1931, s. 80—86). Härtill kommer J. Murbergs gamla, men ovanligt värdefulla studie: Historisk afhandling om Helge Lekamens Gille i Stockholm (i Vitterhets Hist. o. Antikv. Akad:s Handl., del 2, 1791, s. 213—316), som till största delen ännu icke ersatts av någon modernare.

³⁶ Murberg, a. a., s. 255 ff.

³⁷ Om Jung som älderman se Murberg, a. a., s. 281, de Brun, a. a., s. 66.

³⁸ Murberg, a. a., s. 222.

³⁹ Murberg, a. a., s. 259 f.

⁴⁰ Murberg, a. a.; H. Hildebrand, a. a., s. 88. Uppgifterna hänföra sig naturligtvis till olika tider, men sådan sed är konservativ.

⁴¹ Se redogörelsen ovan s. 53, not 72, o. Helga Lekamens Gilles Handl., ed. Collijn, I, s. 26 f.

Uddsson (Vinstorpaätt) — densamme, som suttit med i Vadstena 1426 och som bevizat bröllopet på Täljehus 1428. Han var särskilt givmild. Utom noblerna för sig och sin maka — hon hette Ingeborg Magnusdotter (delad sköld, $\frac{1}{2}$ lejon i övre fältet)⁴² — skänkte han gillet en skål av rent silver. Så nämnas borgarfolk, bland dem rådmannen Bengt Skalme. Elof kopparslagare, myntmästare Arent van Bomblen, Jöns Dalakar, kyrkoherden herr Nils Krok, kaniken Nils Richardsson, magister Anders Horn⁴³ och flera andra ha intagits i gillet. Och bland de nya bröderna, uppräknad mellan myntmästaren och Jöns Dalakar, är också väpnaren från Österby: *Esbiorn Blapanna armiger*. Han betalade sin nobel som de andra.⁴⁴

Den högtidliga stunden i staden vid Mälaren, firad i festligt gilleslag, har säkert varit ett lyckligt ögonblick i den gamle väpnarens levnad. Att han hade herr Nils att tacka för, att han kom med, kan man nästan taga för givet. Den sista skål, som dracks, brukade ägnas *Alla helgons minne*.⁴⁵

4. Riddaren Nils Gustafssons jordpolitik.

Riddaren Nils Gustafsson har fört en målmedveten jordpolitik i Rekarne, det är tydligt. Icke nöjd blott med Österby och Mälby har han 1430 köpt av Esbjörn ytterligare jord i Hällby i Torshälla socken för 40 mark svenska penningar.⁴⁶ Herr Lars Ulfsson (Blå) och väpnaren Lasse Karlsson (i Berga) äro bland beseglarna. Det säges i brevet uttryckligen, att försäljningen skett med samtycke av Esbjörns frände («måg») Anders Ruska. Detta är ett faktum att lägga märke till. Ty det framgår av senare brev, att arvingen Anders Ruska tydligen var vunen för de än vidlyftigare planer, som herr Nils hyste. I Torshälla har herr Nils ytterligare köpt jord, i Kleva 1435, från stadens borgmästare Sigurd Pedersson, varvid Esbjörn och herr Hans, kyrkoherde i Torshälla, beseglade.⁴⁷

⁴² Herr Knut nämnes 1390 (RPB nr 2491)—1431 (enl. K. H. Karlsson), är död 1435 $\frac{9}{8}$ (or. perg., UUB), barnlös. Han var 1408 g. r) m. Elin Magnusdotter (stolpe), SD nr 961, och redan 1409 (SD nr 1198) m. Ingeborg. I gillet's Handl., ed. Collin, s. 26.

⁴³ Gillets Handl., s. 27 o. reg. Mag. Anders (Nilsson) Horn, kanik i Strängnäs, † 1441 $\frac{25}{10}$ (strängnäskaledariet i A 28, s. 16, Kungl. Bibl.), är att skilja från den Anders Horn, som var arvspretendent efter Esbjörn (se t. ex. nedan s. 90 f.)

⁴⁴ Gillets Handl., s. 27. — Om v. Bomblen se Mynt- o. justeringsverkets årsber. 1920, s. 117 (benäget påpekande av amanuensen N. L. Rasmusson).

⁴⁵ Murberg, a. a., s. 257; Hildebrand, a. a., s. 88.

⁴⁶ E. B:s brev, Österby 1430 (utan dat.), avskr. i Lars Eriksson Sparres kopiebook B 16, fol. 271 v, RA. Jfr nedan s. 160 f.

⁴⁷ Sigurds brev, Österby 1435 (utan dat.), or. perg., RA.

Vad Esbjörns jord beträffar, har kanske herr Nils förmedlat försäljningen 1430 av Lönhult i Småland till Birger Trolle, som var hans frände. Nils Gustafsson och herr Knut Uddsson med-besegla brevet.⁴⁸

5. Engelbrektsfejden.

Vi nämnde ett brev från 1435 — mellan transaktionerna 1430 och detta år hade mycket hänt. Engelbrektsfejden hade visat sina första tecken hösten 1432 och våren 1433.⁴⁹ På sommaren 1434 brusto fördämningarna helt och bondehären gick sitt segertåg.

Det hade heller icke varit lugna år i Rekarne. *Hartvig Flögh* hette kung Eriks bondeplågande fogde på Gripsholm. På honom syfta Rimkrönikans ord:

»The fatiga bönder aa reekerna boo
there fogda giorde thöm och mykin oro.»⁵⁰

Välbekant är, att krönikan sedan skildrar, hur Reborna följde dalkarlarnas exempel. Vid denna tid var herr Nils Gustafsson redan Engelbrekts hövitsman på Västerås' slott. På faderns vägnar och i Engelbrekts intresse verkade Erik Puke kring Bott-niska viken.

Det är icke meningen att här följa ens huvudlinjerna av den engelbrektska folkrörelsen, i vilken den gamle Esbjörn Blåpanna personligen icke gärna kan ha spelat någon roll. Den svällande litteraturen i dessa jubileernas år har i allas minne återväckt erin-ringarna om det, som hände. Den betydande verksamhet, som herr Nils och Erik Puke utövade, är på många ställen och på olika sätt klart belyst.⁵¹ Blott ett skall ånyo och starkare fram-hävas. Den närmare kännedom om Rekarnebygdens frälsesläk-

⁴⁸ Om E. B:s brev ²⁵/₃ 1430 (B 15, fol. 281 v) t. Birger Trolle se ovan s. 43. — Övriga brev om E. B. dessa år äro: a) Österby ¹/₇ 1432 (Ribb. kop.-bok. nr 8): E. B. ger jord i Husby (Hosaby) i Tumbo till Ingrid Ragvaldsdotter o. Anders Ruska, jfr ovan s. 38; b) Lars i Skölby brev (utan dat.), vari han uppläter jord t. Anders Ruska o. Ingrid Ragvaldsdotter, varvid »Esbjörn» lovar att obrottsligen hålla, vad i brevet bestämmes (skadat orig. perg., VHAA, dep. i RA; med gammal hand på baksidan: »Thætta ær Hosaby breff 1432» — rör således väl Husby i Tumbo; c) Tord Björns-sons i Bälsta brev Gräfséboda (nuv. Haneberg) ³⁰/₁₁ 1433 (avskr. E 176, fol. 11 v—12 r), UUB; E. B. m. fl. besegla, se ovan s. 62.

⁴⁹ G. Carlsson i HT 1934, s. 241—257; Ahnlund, Engelbrekt, s. 83.

⁵⁰ Svenska medeltidens rim-krönikor, utg. af G. E. Klemming, del 2 (1866), s. 35. vers 1002—1003.

⁵¹ Huvudlitt. om Engelbrekt; H. Schück, Engelbrekt (1916); E. Hjärne i Hist. Tidskr. för Finl. 1919; G. Carlsson, Engelbrekt såsom helgon (KHÅ 1920—21, s. 236—243); L. Sjödin i HT 1925, s. 197—254; E. Neumanns Karls-

ter och deras liv, vartill denna undersökning bl. a. syftat, ger i vida rikare måtto, än man förut vetat, en personlig bakgrund både för herr Nils' och Erik Pukes uppträdande och för Rekbornas resning. Bygdens direkta beröring med Engelbrekts släkt och de starka inre trådar, som höllo denna frälsemannagrupp samman, tala sitt tydliga språk.

Vid denna tid, 1434, torde Esbjörn Blåpanna ha varit bortåt 80 år. Hans tid som stridsman bör ha varit förbi. Men med livligt intresse har han säkert emottagit ryktena om sin sytningsgivares och hans sons åtgöranden. Herr Nils och Puke ha även under stridens heta år ingalunda släppt ur sikte den gamle frälsemannen, vars levnad lutade mot sitt fall — och icke heller hans egendomar. Det visar sig bäst under året 1437.

VII. Året 1437 och arvsprocessen. Herr Nils' och Erik Pukes planer på Blåpannagodsens. Erik Pukes avrättning.

Det skulle bli ett från många olika synpunkter upprivande år för herrarna på Österby, året 1437. För Esbjörn en orons tid, för herr Nils ett förkrossande år.

Engelbrekt hade mördats våren 1436. Rivaliteten börjar på allvar mellan den hetsige Erik Puke och den beräknande Karl Knutsson.

Katarina Nilsdotter, Esbjörns maka, var död. Sista gången hon nämnes som levande är 1428, vid Vadstenadonationen.¹ Kanske har hon avlidit strax före eller i början av 1437. I varje fall

krönikestudier i Samlaren 1927, 1931 o. 1934; S. Tunberg, Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut (Sveriges riksdag, avd. 1, bd 1, 1931); P. Norberg, Engelbrekts släkt (PHT 1931, tr. 1932, s. 194 f.); B. Waldén, »Den helige sankte Engelbrekts» grav (Medd. fr. Örebro Läns museum, XI, 1933, s. 37—54); K. J. Kumlien i PHT 1932 (tr. 1933), s. 78—93, o. dens:s monogr. om Karl Knutsson (1933); K. G. Grandinsson i HT 1933, s. 179—184; E. Lönnroth i Scandia 1931, s. 30—54, o. 1934, s. 1—13; dens., Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 (1934); N. Ahnlund, Norrlänningarnas resning sommaren 1434 (i Arkiv för norrländsk hembygdsforsk. 1919); dens., Herman Korners Engelbrektsskildring (i HT 1934, s. 167—181; omtr., utan noter, i); dens., Engelbrekt, 1934; G. Carlsson, Det engelbrektska upprorets begynnelsekedje (i HT 1934, s. 241—257); Dalarnas Hembygdsbok 1934 (jfr HT 1934, s. 373 f.); B. Waldén, Engelbrektsfejden (1934: populär framställning, utmärkt bildmaterial); P. Norberg, Bidrag t. Engelsbergs bruks hist. (1934), s. 7—17; E. Neuman, Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare (1934; i Upps. Univ:s Årsskr. 1934); C. R. af Ugglas, Den svenska riksklämman av år 1436 och dess mästare. Ett apropos till Engelbrektsjubileet (i Numismat. Meddelanden, XXVIII, 1935, s. 1—21).

¹ Se ovan s. 75.

funno hennes arvingar då tiden inne att börja syna i sömmarna, vad som försiggått mellan henne och hennes make i fråga om Katarinas gods och i samband med sytningstransaktionen. Då man lägger serien av dombrevstexter från de nu börjande rättegångarna om arvet bredvid varandra, äro uppgifterna ofta motsägande och på vissa punkter förvirrade. Därtill kommer, att vissa åberopade brev synas vara förlorade och att många av de bevarade finnas blott i delvis korrumpierade avskrifter, varför det är svårt att draga säkra slutsatser i dessa frågor. Likväl synes man i huvudsak kunna följa, hur det tillgätt.

Fråga är, om Esbjörn verkligen först hembjudit sina fränder jord, innan han gav sig i sytning med herr Nils, vidare om Esbjörn uppjudit den å tinget, som landslagen angav. På båda frågorna svarade hans fränder nekande vid rättegång i Strängnäs 1446.² Katarina Nilsson hade med fränders samtycke bebrevat Esbjörn med en del av sin arvejord 1427, såsom förut visats. Detta tycks emellertid i varje fall ha stadfäst på tinget, ty 1471 anges i processen ha uppvisats hennes brev med »hel hengiande incigle», att hon på tinget vid Tumboås antvardat och »gelgull[i]t syn bonda» de förenämnda godsen för sytning.³

Då frågan först tas upp 1437 är det av Katarinas fränder, väpnaren Ingevald i Dentesta — som själv hade beseglat Katarinas brev 1427 — och »hans medarva» *Anders Hansson*, vilken tydligen varit Ingevalds svärson.⁴ Dessa stämma Esbjörn inför biskop Tomas (Simonsson) i Strängnäs, Frihetsvisans skald. Rannsakningen hölls i sakristian i Strängnäs domkyrka den 31 juli.⁵ Jämte biskop Tomas dömde — herr Nils Gustafsson, säkerligen denna gång utan någon inre glädje. Erik Puke var redan död, men därtill komma andra saker rörande Blåpannagodsen, som strax skall visas.

² Biskop Eriks m. fl. dombrev, Strängnäs ⁸/₁₀ 1446 (or. perg., RA); jfr även herr Erik Erikssons (Gyllenstierna) o. doktor Claus Rytings dombrev, Strängnäs ¹¹/₃ 1454 (Ribb. kop.-bok. nr 15).

³ Rådets dombrev Arboga ³/₅ 1471 (feldat. t. 1470, se nedan s. 104), or. perg., RA; i delvis korrumpierad avskr. i E 175, s. 245, UUB.

⁴ Det ligger nära till hands att identifiera denne Anders med den Anders Hansson, som i brev ¹/₂ 1441 (or. perg., RA) är g. m. Ingrid Ingevaldsdotter, ty brevet beseglas av väpnaren Gotskalk Anundsson (sparre med hand under), som (enl. K. H. Karlsson) skriver sig G. A. i Dentesta 1445 ¹⁶/₁ o. 1451 ⁹/₂ samt uppträder som underhärads hövding o. härads hövding i Oppunda hd. Den Magnus Stigsson, som de i brevet kalla fader (jfr C. Silfver stolpe, Vadstena klostrets jordebok, Hist. Handl. 16: 1, 1898, s. 19, not 26), kan ju ej vara någon deras verkliga fader, utan är väl enderas styvfar. Om Anders Hanssons son Karl se nedan s. 102, 105 ff.

⁵ Or. perg., VHAA; avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 11 (med felaktigt år 1432) o. i E 175, s. 173 ff., UUB.

Strängnäsdombrevet är kort. Ingevald och hans medarvingar tilldömas de jordagods, som hade varit Katarinas rätta arvegods, därest ej bevisas kunde, att de rätteligen voro sålda eller skiftade.

Ett nytt dombrev, Kjulaås d. 10 oktober s. å., bevarat blott i avskrift,⁶ är icke utfärdat av herr Nils själv, som var häradshövding i Österrekarne, utan av väpnaren Nils Rödth såsom häradsdomhavande å herr Nils Gustafssons vägnar. Det visar Ingevald och Anders Hansson ånyo som kärke, denna gång jämte en annan Katarinas frände, väpnaren *Jeppe Drake*.⁷ De specificera nu sin talan mot Esbjörn. Denne hade olagligen bortbytt tre gårdar, heter det, nämligen Ökna, Mälby och Rosendal i Husby Byring (Husby-Rekarne), som voro deras rätta arvegods efter hustru Katarina. Nämnden förklarar, att Esbjörn ej lagligen gjort skiftet med gårdarna, varför Ingevald, Jeppe och Anders tilldömas Ökna, Mälby och Rosendal. Att en av dessa uppgifter är förvirrad eller i avskriften korrumpierad synes genast. Ty Mälby var Esbjörns eget gods i Tumbo (ej i Husby-Rekarne), av honom lämnat till herr Nils för sytning. Den Katarinas tredje gård, som hon lämnat Esbjörn, var istället Kasta i Vadsbro.⁸

Den fulla förklaringen till, att Katarinas arvingar börjat röra på sig, få vi i ett herr Nils brev några dagar senare, den 14 oktober.

Söderköpingsmötet i oktober 1436 hade medfört en våldsam brytning mellan marsken herr Karl Knutsson och Erik Puke. Karlskrönikan skildrar Erik Pukes agitationsresa i Mälardalskapen mot marsken.⁹ I december 1436 red Karl Knutsson på räfst, bl. a. till Torshälla, som av naturliga skäl — t. ex. herr Nils Gustafssons jordförvärv där och i det angränsande Tumbo¹⁰ — var välsinnat mot Erik Puke. I januari 1437 blev Puke herr

⁶ Väpnaren Nils Rödths dombrev, Kjulaås 10/10 1437, avskr. i E 175, s. 176 f., UUB. »Nisse Rödth» nämnes även 1441 19/5 (Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist., VII, s. 129, nr 51). Om Kjulaås se A. H e d w a l l, Kjula sockens krönikebok (1927), s. 35 f.

⁷ Arten av frändskap mellan Katarina Nilsdotter o. Jeppe Drake samt mellan Jeppe o. övriga hennes fränder är ej känd. — Jeppe Nilsson Drake är ett av de från socialhistorisk synpunkt intressanta exemplen på kombinationen frälsemanborgare (jfr s. 147, 150). Han kallas näml. i brev Västerås 1439 (Dipl. Dalekarl., I, nr 89) »Jeppe draki awapn byaman». Jeppe nämnes 1413 (SD nr 1823)—1439 (se ovan). Han var fader till den bekante Olof Drake, se nedan s. 100 o. stamtavla XI s. 101.

⁸ Se Katarinas brev ovan s. 74; Mälby nämnes ju även i Nils Gustafssons brev på Täljehus 1428 (ovan s. 78).

⁹ K u m l i e n s monogr. om Karl Knutsson, s. 83, 86; L ö n n r o t h, Sverige och Kalmariunionen, s. 166 ff.; E. N e u m a n i Samlaren 1934, s. 198.

¹⁰ Se ovan s. 80.

Karls fånge i Västerås och halshöggs inom kort.¹¹ För Nils Gustafsson har detta naturligtvis varit ett förkrossande slag. Innan Erik dog, har frågan om Blåpannagårdarna varit på tal, såsom framgår av herr Nils' brev, daterat Österby d. 14 okt. s. å.¹²

Saken var den, att herr Nils och Erik Puke tydligen haft planer på att i hög grad utvidga förvärvet av Esbjörns gårdar. Därför hade Erik Puke köpt av Esbjörn, med Anders Ruskas goda minne, jord i Blacksta (Ärla socken), i Sörby (Tumbo socken) och i Rödahögen (Höjen) och Sundby i Tillberga socken — allt detta veterligen Blåpannas egen jord. Men därtill hade Erik samtidigt köpt av Esbjörn jord i Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt Kasta i Vadsbro, d. v. s. de tre Katarinas arvegårdar, med vilka hon bebrevat Esbjörn som ersättning för hans utlägg för sytningen.¹²

Hela denna vittsyftande jordtransaktion måtte emellertid aldrig ha stadfästas på tinget, ty Nils Gustafsson erkänner nu i oktoberbrevet, att Esbjörn sålt godsens olagligen för en penningssumma, som lyder sjuhundra mark stockholmsmynt. Därav hade dock blott 70 mark uppburits. Och allt detta gods och jord »gav för:de Erik Puke (Gud hans själ nåde) för:de Esbjörn Blåpanna och hans arvom till återlösen för de samma 70 mark uppå sin yttersta tid i många dannemanna närvaro och åhöro. Ty avhänder jag för:de Niklis Göstafsson, riddare, mig allt detta för:ne jordagods och Erik Pukes barnom och allom minom arvingom och allom androm där kunna eller vilja uppå tala å mina vägnar eller förbe:de Erik Pukes vägnar och antvardar jag det förbe:de gods förbe:te Esbjörn och Anders Ruska» igen.¹³ De 70 marken hade herr Nils återfått, 30 av Esbjörn och 40 av Anders Ruska.

Herr Nils' oktoberbrev kastar nytt ljus över situationen. Det är tydligen icke så mycket eller enbart Katarinas åtgärd att lämna tre av sina gårdar till Esbjörn, som det gäller, utan Esbjörns att sälja dessa till Erik Puke. Ty därigenom skulle de för alltid förloras för Katarinas släkt. Att Esbjörn och än mer Anders Ruska, vilka fått och skulle få reda penningar även för de gods, som

¹¹ E. Neuman i Samlaren 1927, s. 121; Kumlien, a. a., s. 88 ff.; Lönnroth, a. a., s. 168.

¹² Herr Nils Gustafssons brev Österby 14/10 1437 (trasigt or. perg., VHAA; avskr. i E 175, s. 115, UUB).

¹³ I orig.: »hulkit fornæmpt godhz esbyorn blaapa[n]na er[i]k puka saalt haffdhe olaghluka fore ena pæ[n]ni[n]gasummo som ludh[er] siw hundredra mark stokholms mynt Aff hulke pæ[n]ni[n]ga su[m]mo forde esbyorn kennis ey meer vpburit haffua aæn siwthigi mark Ok alt th[e]tta forda godhz ok iordh gaff forde erik puke gudh hans sieel nadhe forde esbyorn blaapa[n]no ok hans arvom til aatirløn for the samw siwthigi mark oppa siin ytirstaa tidh ij monga dandomanna narwaru ok ahero».

varit Katarinas, ha gått Erik Puke — och herr Nils — till mötes i denna transaktion, är ganska mänskligt.

Men redan före Erik Pukes död har saken alltså upptäckts. Därigenom är spelet förlorat för båda parterna. Och så går hela transaktionen tillbaka. Esbjörn och Anders Ruska mista vad de redan fått av den utlovade stora köpesumman. Herr Nils förlorar hoppet att genom ett stort jordförvärv konsolidera sin släkts ställning i Rekarne. När nu därtill Erik Puke avrättas, kan man förstå herr Nils' känslor. Det var ett det grymmaste nederlag på alla punkter. Herr Nils var visserligen icke utan arvingar, ty vid denna tid har Erik Pukes son, *Gustaf Eriksson Puke*, ännu levat — han dog först mellan 1451 och 1454.¹⁴ Men detta kan icke ha ersatt den bittra förlusten av den son, som Erik Puke varit, eller helat det sår, som sättet för hans död slagit den gamle riddaren på Österby gård.

VIII. De sista åren på Österby. Esbjörns och Nils Gustafssons död.

Den misslyckade affärstransaktionen har icke skilt herr Nils och Esbjörn åt. Kanske ha de gemensamma olyckorna snarare fört dem samman. Ty givetvis har Erik Pukes död känts som ett slag för hela Rekarnebygden. I denna trakt har herr Karl Knutsson säkerligen vid denna tid icke kunna räkna på särdeles vänliga känslor.¹

Därest meningen hos Katarinas fränder var, att de skulle återfå Rosendal, Ökna och Kasta, så ha de missträknat sig. Ännu 1471 voro dessa gårdar i Blåpannafrändernas innehav. Det visar sig i ett brev då, att Esbjörns frände, väpnaren *Hemming Larsson (3 hjärtan)* vid något tillfälle efter Karl Knutssons tronbestigning varit behjälplig att med våld taga dem, varom mera längre fram.²

Esbjörns gamle vän, väpnaren *Peter Ulfsson (kluven sköld: blomstängel o. krumhorn)* låg på sitt yttersta på sin gård *Sövsta* redan i december 1435 och skänkte då jord till johanniterklostret i

¹⁴ 1451 intogs »göstaff puke» i S. Gertruds Gille i Sthlm (G. E. Klemming, Småstycken på forn svenska, 1868—1881, s. 312). Om brevet 1454, da han var död, se ovan s. 55, not 75 d.

¹ Om efterdyningarna av Erik Pukes upprorsrörelse se Kumlien, a. a., t. ex. s. 96 f.

² Om 1471 års brev se ovan s. 83, not 3, och nedan s. 106.

Eskilstuna.³ Han fick broderskap i »S. Johannissa orden» och synes ha valt sin lägerstad i klostret där, liksom hans änka *Gertrud Remboltsdotter (cn bjälke)* gjorde vid en förnyad donation till johanniterna 1442.⁴

Även *Hemming Larsson* var gammal nu. Liksom Peter Ulfsson förvärvade han broderskap i johanniterklostret i Eskilstuna och testamenterade till detta jord i Blacksta (Ärla socken). Herr Nils Gustafsson, Esbjörn och Anders Ruska voro hans medbeseglare, då brevet i augusti 1437 — det tunga året — utställdes i Torshälla. Dock synes Hemming ha levat efter 1448.⁵

Två av de från Erik Puke återgångna gårdarna, som lågo i Tillberga socken i Västmanland, sålde Esbjörn i sept. 1437 till Anders Ruska, såsom vi tidigare i förbigående nämnt. Herr Nils, Lasse Karlsson m. fl. beseglade. Det var med denna jord, som Anders Ruska gjorde sig en utmärkt affär med domkyrkan i Västerås 1438.⁶

Esbjörns tvenne sista brev röra kyrkor. Det ena, daterat Österby d. 3 juli 1438, är hans redan i början av denna undersökning omtalade salubrev till sin sockenkyrka i Tumbo på jorden i Övlingby, de nuvarande Klockarvretarna. Herr Nils och Hemming Larsson, som då ännu levde, voro medbeseglarna.⁷

Esbjörn Blåpannas sista brev är en kyrklig donation. Han giver den 19 juli 1438 till S:t Andreas kor i Strängnäs domkyrka jord i Garn i Tumbo socken »för mig och mina föräldrars själar». Han sätter veterligen för sista gången sitt insegel under pergamentet, och jämte honom trycker herr Nils åter, som så ofta förr, sitt vackra frälsemannasignet i den hängande vaxkupan bredvid. Även Lasse Karlsson beseglar.⁸

En måndag under slutet av året 1438 eller ännu troligare under 1439, då en av Helga Lekamens Gilles klerkbröder, såsom sed var, i gilletts kor i Stockholms Storkyrka läste mässan för de bortgångna, *pro defunctis fratribus*⁹ — då har den gällt också för

³ Peter Ulfssons brev, Sövsta ⁶/₁₂ 1435, or. perg., RA. Om P. U. se ovan s. 46.

⁴ Gertruds brev, Eskilstuna ¹⁷/₅ 1442, skadat or. perg., RA; avskr. i Hadorphs stora kopiebok E 73—76, s. 101, RA., o. i Örnhielms Diplomatarium, XI, s. 303, RA.

⁵ Hemmings brev ²³/₈ 1437, or. perg., RA.

⁶ E. B:s brev, Österby ⁸/₉ 1437 (or. perg., RA); Anders Ruskas brev, Västerås ⁸/₉ 1438 (or. perg., RA; avskr. i Dipl. Westmannicum, II, sign. W 1104, UUB). Jfr ovan s. 38.

⁷ Se ovan s. 1, not 1.

⁸ E. B:s brev, Österby ¹⁹/₇ 1438, or. perg., RA.

⁹ Murberg, a. a. i VHAA:s Handl., del 2, s. 283 f., 252 f.

gillesbrodern och väpnaren Esbjörn Blåpanna på Österby, långt bort i Tumbo. Ty i januari 1440 är Esbjörn död.¹⁰ Vi veta icke, om han som så många andra av sina ståndsbröder bland frälset blivit jordad i kloster, t. ex. i Julita, där han ju var upptagen i broderskap.¹¹ Om själva hans bortgång berätta urkunderna intet. Ett långt liv hade blivit honom förunnat. Från stormar och sorg har han ej skonats, icke ens under sina allra senaste år. Den sista hans tanke, som satt spår i dokumenten, är den fromma donationen till Strängnäs domkyrka.

Hans vän Nils Gustafsson — *then goda riddar herra Niclis Götzstaffson* — har icke länge överlevat honom och sina egna sorger. Han nämnes som levande för sista gången d. 29 aug. 1438, då han deltar i konfederationen i Tälje.¹² Ett halvår efter vår första underrättelse om Esbjörns död, i juni 1440, är fru Birgitta Ottedotter (Peccatel) änka.^{12a} För ännu en broder har mässan *pro defunctis* ljudit och klerken lyftat en av de tre gilleskalkarna¹³ i Helga Lekama kor under Stockholms Storkyrkas valv.

IX. Anders Ruska och gårdarna i Tumbo och Lista.

1. *Herr Lars Ulfsson (Blå) och Anders Ruska. Arvsträta med Anders Horn, dom i Arboga och skifte i Tumbo 1440.*
Jorden i Vargarn.

Rekarnebygdens politiska period under engelbrektstiden var förbi. Den insats, som otvivelaktigt här gjorts, slutade i tragik. Efter Eriks Pukes avrättning stäcktes all övrig opposition med hård hand av Karl Knutsson.

Också många av de figurer bland Rekarnefrälset, som i diplomten särskilt framträtt vid denna tid, försvinna nu. Vi ha

¹⁰ Ribb. kop.-bok. nr 25.

¹¹ RPB nr 3147.

¹² H a d o r p h s Rimkrön. II, s. 126 ff. Herr Nils hade då lämnat lagmansämbetet (jfr nedan s. 122, not 3. Om mötet se K u m l i e n, a. a., s. 125, L ö n n r o t h, a. a., s. 173. Måhända kan herr Nils t. o. m. ha dött före Esbjörn — men han spåras i varje fall längre som levande.

^{12a} Birgitta Ottedotters brev, Sthlm $\frac{3}{6}$ 1440, or. perg. (Skoklostersaml. nr 124), RA.

¹³ Om gilletts tre kalkar, skänkta av olika donatorer, se M u r b e r g, a. a., s. 274 f. — Det är väl antagligt, att Erik Puke och herr Nils jordats hos johanniterna i Eskilstuna, eftersom herr Erengisles donation 1463 för deras själar (se ovan s. 54) gavs till klostret där.

redan följt några av dem till deras sista dagar — riksrådet herr Nils Gustafsson, ålderspatriarken Esbjörn samt Peter Ulfsson i Sövsta. Hemming Larsson och Anders Ruska däremot ha levat kvar något längre.

Riksrådet herr *Lars Ulfsson (Blå)* på Sundby, bygdens andre storman vid herr Nils' sida, överlevde också österbyriddaren men ej så länge. I Herrens år 1445, antecknade birgittinerbrodern i Vadstenadiariet, »dagen före Sankt Gregorius' dag begrovs i klostret riddaren herr Laurentius Ulfsson». ¹ Det var den 11 mars. Hans son riddaren och riksrådet *Erik (Laurensen) Larsson (Blå)* slöt omkring 1460 den gamla, lysande och förnåma frälsesläkten från det östgötska Aspenäs på manssidan. ² Som ett minnesmärke på ättens grav verkar donationen av Aspenäs 1461 till Vadstenaklostret. Det var testamente av herr Lars' änka, fru Ida Johansdotter (Bylow). ³

Herr Lars Ulfsson nämnes i handlingarna som häradshövding i Väster Rekarne 1417 och 1419, då olika personer fälla dom såsom häradsdomhavande å hans vägnar. ⁴ Det förra av dessa brev var det, vari fasta lämnas på jord i Salem och kvarnström i Torshällaån, som Esbjörn Blåpanna givit sin systerdotter Ingrid och hennes make Anders Ruska som ersättning för de 1372 utlånade förmyndarmedlen. År 1425 nämnes Anders Ruska själv som häradsdomhavande å herr Lars' vägnar i det brev, där riddaren Nils Gustafsson får fasta på den jord i Tumbo, som han köpt av väpnaren Nils Ulfsson i Gunnarskäl. ⁵ 1430 åter träffa vi herr Lars i egen person i domarsätet, då han på sin gård Sundby dömde i tvisten om Fellingsbrogårdarna mellan Anders Ruska och Hemming Larsson. ⁶ I brev från tinget vid Tumboås d. 30 sept. 1437 bekräftar Anders Ruska, nu ånyo häradsdomhavande å herr Lars' vägnar, sin och sin hustrus, Ingrid Ragvaldsdotters, donation till Torpa kyrka. ⁷ En enda gång, 1440, kallas Anders

¹ Script. Rer. Svec. I: 1 (1818), s. 162. Som riksråd omtalas herr Lars t. ex. i Arboga ²²/1, 1436 (Privilegier . . . för Sveriges städer, I, 1927, utg. av N. Herlitz, s. 77, nr 78).

² Erik Larsson nämnes som riddare och riksråd i Arboga stads tänkebok 1451—1569 (Arboga stads arkiv, fol. 39 v, d. 6 juni 1459 (uppgiften hämtad ur prof. G o t t f r i d C a r l s s o n s godhetsfullt meddelade excerpter). Herr Erik lever ännu ¹/₂ 1460 (Dipl. Norv. 16, s. 218, nr 202).

³ S t y f f e, Skandinavien (3:e uppl.), s. 239; jfr Sv. Biogr. Lex., 2, s. 395, o. R o s m a n Bjärka-Säby, I, s. 311.

⁴ SD nr:s 2371, 2647.

⁵ Brev Tumboås 1425, före ¹¹/₁₁, or. perg., RA.

⁶ Ribb. kopiebok. nr 6.

⁷ Or. perg., Uppsala landsark.; avskr. i B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 5, RA.

själv häradshövding, en uppgift som är bevarad endast i kort regestform.⁸

När Esbjörn Blåpanna väl var borta börjar tvisten om arvejorden. Det gällde i första hand å ena sidan Anders Ruska och Ingrid Ragvaldsdotter, å den andra väpnaren *Anders Horn*, som var gift med *Ingrid Larsdotter*, Hemming Larssons syster.⁹ Det var Esbjörns gamla vänskapsdonation 1432 till Ingrid Ragvaldsdotter av jord i Husby i Tumbo socken, som gav anledning till strid.¹⁰

Vi ha redan tidigare sett tvistemål dragna inför riksrådet, t. ex. under Esbjörns västgötaprocess.¹¹ Nu blev denna utväg åter anlita — längre fram, från Sten Sture d. ä:s tid, blev det särskilt för högfrälset regel att gå till rådet med sina ärenden av denna art.¹²

I Arboga hölls ett stort rådsmöte i jan. 1440. Tiden var full av brännbara ämnen, en ny union under Kristoffer stod på dagordningen.¹³ Till mötet hade även herr Lars Ulfsson (Blå) infunnit sig. Han beseglade det brev av d. 13 jan., varigenom marsken och riksrådet herr Karl Knutsson (Bonde) fick vissa härad och socknar i pant, samt försoningsbrevet mellan herr Karl samt riddarna Bengt och Bo Stensson av Natt och Dag-ätten — den senare Esbjörns och Bengt Uddssons (Vinstorpaätt) motpart under västgötatvisten.¹⁴

Dagen därpå, d. 14 jan. 1440, voro herr Nils Erengisleson (Hammerstaätt), lagman i Södermanland, samt väpnarna Matts Ödgisleson (Lillie), Johan Gädda, Johan Karlsson (färla) och Erland Kagge (Kagg) »tillnämnda att sitta för rätt av Södermanna lagsaga». Då kommo beskedlige män Anders Ruska och Anders Horn (sigill fig. 16) och trätte om 13 öresland jord i Husby i Tumbo, som Esbjörn Blåpanna »gifvit hafde oc gullet» Anders Ruska, hans hustru och deras barn. »Tha wilde for:de

⁸ Anders Ruskas brev rör ett fiskeri, »Wädellä», i Närja å (Torshällaån), som han sålt t. Johan iLöppinge (1440, ut. ort el. dag, anteckn. i B 31, s. 272, RA).

⁹ Om dem se ovan s. 39.

¹⁰ Ribb. kopebok. nr 8; jfr ovan s. 38.

¹¹ Se ovan s. 66 ff.

¹² Styffe, Bidrag, 4, s. cviii; jfr J. E. Almqvist, Strödda bidrag till familjerättens historia (1932), s. 40.

¹³ Om mötet se Kumlien, Karl Knutssons polit. verksamhet, s. 160 ff.

¹⁴ Brevet ¹³/₁ 1440 i vidim. på perg. ⁶/₃ 1442, RA; försoningsbrevet samma dag, or. perg., RA, tr. i S. [Lager]Bringing, Saml. af åtskill. Handl., del 2 (1754), s. 215 ff., o. facsimile i Samlaren 1934, s. 219 (jfr E. Neuman's kommentar ibid. s. 126).

¹⁵ Avskr. (efter förlorat or. på papper) i Ribb. kopebok. nr 16. Detta är första gången, som Erland Kagge nämns. Om släktgården Rossvik och hans bror kaniken Erik K., se ovan s. 56 ff. och nedan s. 130.

Anders Horn ey tilsta om gafvor», heter det uppriktigt. Rätten tilldömde Anders Ruska jorden men med vissa förbehåll och hänvisade bl. a. till skifte.

Genom referat i ett senare brev (Oppunda maj s. å.)¹⁶ er fara vi, att Anders Ruska icke blott uppträdde inför rätta i Arboga 1440, utan även själv togs i anspråk för utövande av rättskipning. Han var ju också redan länge van vid dylika ärenden å Väster Rekarnes ting. Hans kolleger i rätten i Arboga voro exakt samma bisittare, som givit utslag i hans eget mål.

Fig. 16. Sigill för väpnaren ANDERS HORN. Vapen: galt.
Omskrift: 8' anders horn.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Eskilstuna d. 23 nov. 1441, RA.

Det i brevet av d. 14 jan. 1440 förebådade skiftet mellan Anders Ruska och Anders Horn ägde rum i februari s. å., tydligen i Tumbo.¹⁷ Skiftesinstrumentet är utfärdat av väpnarna Peder Hemmingsson och Johan Lifestensson, skattebonden Birger i Övlingby (i Tumbo) och kyrkoherden Bengt Johansson i Tumbo. Skiftet gällde både jord och lösöre. Då voro där mång' ord å färde, så länge, att vi gitte det omsider förlika, heter det. Av Esbjörns jord behöll Ruska jorden i Husby. Anders Horn åter fick jord i Sörby i Tumbo, som han skulle lösa av Lasse Karlsson för 13 mark — det är tydligen väpnaren Lasse i Berga, som fått gården i pant vid någon försträckning till Esbjörn. Därtill fick Anders Horn jord i Övlingby, Väster Lövsta och Kvicksund,

¹⁶ Hallvids i Djulfors, häradshöv. å herr Gustaf Algotssons (Sture) vägnar, dombrev av Oppunda häradsting 7/8 1440 (or. perg., RA), vari jord tilldömdes Peter Svensson.

¹⁷ Avskr. (eft. förlorat or. på papper) i Ribb. kopiebok, nr 25; brevet är tydl. utfärdat vid Tumboås före 13/2 1440 («sidsta thingit for fastogang oppa aas»).

allt i Tumbo. Slutligen gav Ruska Anders Horn även bl. a. säd, som varit insatt i Tumbo kyrka, och en järnhatt. Och därmed vordo de vänner och båda åtnöjde, slutar brevet.

Esbjörns Österby kom man ännu icke åt. Herr Nils Gustafsson kan ju med säkerhet påvisas som död först i juni 1440¹⁸ och för övrigt var ju godset givet i morgongåva till fru Birgitta Ottesdotter, som fortlevde. Däremot kan man se, att Anders Ruska

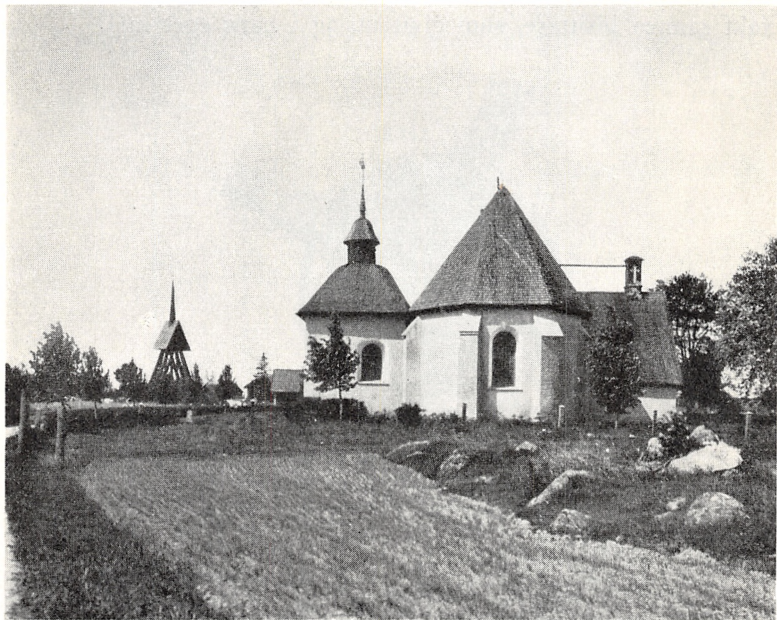

Fig. 17. Lista kyrka i Västerrekarne, Södermanland. I socknen ligger sätesgården Vargarn. Efter fotografi i ATA.

haft en jordatvist även i Vargarn i Lista socken s. å. Jord i Östra Vargarn dömes då från honom till Johan Karlsson (färla) — hans domare och domarkollega från Arboga — och dennes systersöner Nils och Karl Finkenow.¹⁹ Däremot har tydligen Anders Ruska ärvt annan släktjord i Vargarn, väl den västra gården, som 1399 betecknades som Esbjörns fädernejord.²⁰ Ty av allt att döma har

¹⁸ Jfr ovan s. 88.

¹⁹ Anteckn. i Rasmus Ludvigssons Saml. rör. kronans o. adelns gods, II, R.A. Anteckningen har Östra »Swärnagarna», tydlig felskrivning för »Hwärnagarna», Vargarn. — Om bröderna Finkenows släktskap med Johan Karlsson se brev 28/10 1455, tr. i Dipl. Norv. 16, s. 202 f. Där omtalas även herr Erik van Lipen som deras moders systerson.

²⁰ Jfr ovan s. 34.

Vargarn under senare delen av Anders Ruskas liv varit hans sätesgård.²¹ Det förblev länge Blåpannaarvingarnas huvudresidens, även sedan Österby längre fram vunnits tillbaka.

Vi återfinna Anders Ruska vid ett tillfälle i Strängnäs 1444, då biskop Erik (Birgersson; stjärna) och hans bror domprost Birger, ärkedjåknen Sigge Ulfsson (sparre) — den blivande biskopen — herr Nils Jönsson (Oxenstierna), hövitsman på Nyköpingshus, samt herr Johan Karlsson (färila), lagman i Södermanland, dömde konungsdom å konung Kristoffers vägnar²² å räfsteting med allmogen av Hölebo härad i det mål, som rörde tvist mellan Trosa stads borgare och socknemännen i Trosa socken. Anders sitter då bland en rad sörmlandsväpnare i nämnden.

Snart skulle för Anders en viktigare arvsfråga komma upp än tvisterna med Anders Horn. Striden om Österby sätesgård börjar.

2. Österbymålet i Strängnäs 1446.

Herr Nils Gustafssons änka, fru Birgitta Ottesdotter (Pecatel) hade trätt i nytt gifte. Den utvalde var *Staffan Ulfsson (ulf) d. y.* Han var tydligen en av de många frälsemän, som vid konung Kristoffers kröning i Uppsala d. 14 sept. 1441 erhållit riddarslaget²⁴ och avlagt riddareden till Gud, Jungfru Maria, S:t Erik och S:t Knut.²⁵ Icke mindre än omkr. 70 svenskar, danskar och bayrare dubbades vid detta högtidliga tillfälle.²⁴

Herr Staffan tillhörde en urgammal, förnäm ätt, som anses vara av folkungarot.²³ Han skrev sig från 1463 till Stensta i Uppland, är känd från 1436 och som riksråd från åtminstone 1449. Han var även lagman i Västmanland (åtminstone från 1447).²⁶

²¹ Se nedan s. 108.

²² Om biskop Eriks m. fl:s brev (17/2?) 1444 se regest i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist., VII, s. 130, nr 53. Jfr not 33 nedan (L Ö N N R O T H). Om bröderna Erik o. Birger Birgersson jfr L. Sjödin i HT 1925, s. 205, not. 1.

²³ Om ätten med tillbakaseende ulf se K. H. Karlssons stamtavla i Sv. Autografsällsk:s Tidskr. I, nr 10 (1887), s. 232. Om vapnet jfr Styffe, Bidrag, 3, s. cclxix, not 9 till föreg. sida, o. C. M. Stenbock i Sv. Exlibris tidskr. 1915, s. 1—4. Jfr vidare Stamtavla XIII, s. 133 nedan.

²⁴ Staffan är väpnare 4/10 1440, riddare 7/1 1442, se F. de Brun, Riddarlängd för 1400-talet, i dens:s Varia, stencilerad uppl., s. 39 (en riddarlängd 1286—1340 finns i H. Hildebrand, Sveriges medeltid, del II, h. 2, 1885, s. 187). Om riddarslaget vid Kristoffers kröning se Åbo domkyrkas svartbok (1890), s. 393 f., nr 499. Antalet uppges olika: vadstenadiariet har 76 (Script. rer. Suec. I: 1, s. 158); strängnäskaledariet (A 28, s. 9, Kungl. Bibl.) har 65. Jfr Kumlén, a. a., s. 185, o. Hausen, Finlands medeltidsurkunder, III (1921), nr 2412.

²⁵ Svartboken, s. 394. Jfr H. Reuter dahl, Sw. kyrkans hist., III: 1 (1863), s. 490 f., not 8 o. H. Hildebrand, a. a., II, h. 2, s. 185.

²⁶ Styffe, Bidrag, del 3, s. cclxviii f., o. del 4, s. cccix; dens., Skandinaviens (3:e uppl.), s. 375; ST, del 3, s. 232, nr 489: f.

Stamtavla X.

Frälsesläkten Ruska från Södermanland.

Martin

Anders (Martinsson) Ruska (2 kvistar), 1417—1446, trol. † på Vargarn (Lista sn), väpn., häradsdomh. o. häradsh. i Västerrekarne. G. m. *Ingrid Ragvaldsdotter*, 1372—1437, systerdotter till Esbjörn Blåpanna, se Stamtavla II.

Rörik Ruska, till Skattna, nämnes fr. 1454, † omkr. 1477, gillesbroder i Linköping, var gift i Österg.

Kristina Andersdotter (Ruska), i Vargarn, 1473—1477.

G. 1) m. *Gervin Henriks-son (tjurhuvud)*, 1444—1448, väpn., broder i S. Gertruds Gille i Sthlm.

2) m. *Johan Fönsson*, i Vargarn, 1454—1477, väpn.

Margareta Gervinsdotter, 1473—(1491?). G. m. *Peder Eriksson (blomstängel)*, i Tibble o. Vargarn, 1473—1510, väpn., häradsh. i Västerrekarne.

Johan (Gervinsson) Ruska (vapen: träd). nämnes fr. 1473, artium liberalium baccalaureus i Leipzig 1475, kyrkoh. i Bälinge 1477, kanik i Strängnäs 1481, inneh. S. Anne prebenda, † i Warnemünde före maj 1488.

Barn, se Stamtavla XII (nedan s. 125).

Vi veta ej exakt, när fru Birgittas och herr Staffans gifte skett, blott att det var före 1446.²⁷ Fru Birgitta har behållit sina morgongåvogods från första äktenskapet, Österby och Mälby i Tumbo, som därigenom kommo i herr Staffans värjo. Även annan jord i Tumbo visar sig småningom vara i hans händer — med vad rätt må lämnas därhän. Sålunda säljer han 1452 jord i Husby i Tumbo till Julita kloster²⁸ och 1469 jord i Gunnarskäl och Klev till abbot Olof i Julita och konventet där. Den senare jorden var tydligen den, som Nils Ulfsson i Gunnarskäl 1425 sålt till herr Nils Gustafsson.²⁹

Men Blåpannaarvingarna glömde icke Österby och Mälby. Hemming Larsson uppträder ej i detta sammanhang, men väl i en tvist med Katarina Nilsdotters arvingar, varom mera längre fram. I fråga om Österby och Mälby åter företräddes arvingarnas anspråk av Esbjörns systerdotter Ingrid Ragvaldsdotters familj. Med maken Anders Ruska hade hon barnen *Kristina Andersdotter (Ruska)* och *Rörik Ruska*. Själv kan Ingrid ej påvisas som levande längre än till 1437. Hon måste redan då ha

²⁷ Emedan han ju då innehar Österby, se nedan i texten.

²⁸ Brev Julita $\frac{1}{2}$ 1452, or. perg., RA; avskr. i E 186, s. 147 f., UUB; jfr St y f f e, Bidrag, 3, s. LI, not 3.

²⁹ Brevet Arboga $\frac{9}{10}$ 1469, avskr. i E 186, s. 185 ff., UUB, o. i Örnhielms Dipl. X, s. 829; nämnt hos J. H a l l e n b e r g, Hist. afh. om mynt o. warors wärde (1798), s. 25, o. S t y f f e, Bidrag, 3, s. ccxxxiii, not 2.

varit minst 66 år, om man antar henne som åtminstone årsgammal, då Esbjörn 1372 använde hennes förmyndarmedel.³⁰

Anders' och Ingrids dotter Kristina framträder själv ganska sent i diplomten. Emellertid måste hon redan 1446 varit gift med väpnaren *Gervin Henriksson (tjurhuvud)*.³¹ Denne föga kände frälseman synes vara identisk med den Gervin Henriksson, som 1429 intogs som broder i Sankta Gertruds Gille i Stockholm.³² När vi först spåra den nya fasen i arvsprocessen, just år 1446, står Gervin, såsom gift med en Blåpannaarvinge, vid sin svärfader Anders Ruskas sida.

Biskop Erik i Strängnäs, hans bror domprost Birger, ärkedjäknen Sigge Ulfsson (sparre) i herr Gustaf Algotssons (Sture) ställe samt herr Johan Karlsson (färla) voro samlade till doms i Strängnäs den 8 okt. 1446,³³ förordnade av konung Kristoffer att »sitia ræt» mellan herr Staffan Ulfsson å ena sidan samt Anders Ruska och Gervin Henriksson å den andra. Det är nu Blåpannaarvingarna direkt påstå, att Esbjörn vid sin sytning omkr. 1427 aldrig hembjudit jorden till sina rätta fränder eller lagligen uppjudit den å tinget. Vi ha redan nämnt, att Esbjörns intima förhållande till Anders Ruska in i det sista gör, att man kan tvivla på sanningsenligheten av Anders' påstående i åtminstone första anklagelsepunkten.³⁴ Domstolen gav emellertid honom och Gervin rätt i båda och fann herr Staffan Ulfssons brev olagligt — d. v. s. det veterligen ej bevarade sytningsinstrumentet mellan

³⁰ Ingrid nämnes sist i brev ³⁰/₉, 1437, se ovan not 7. »Christin Andhers Roska dotther» och hennes bror Rörök omtalas i t. ex. brev av Strängnäs ³⁰/₆, 1474 (brevet, delvis tr. i Nordén, Norrköpings medeltid, s. 171, nr 150, är feldaterat till 1464, se utredning nedan s. 00). — I *Elgenstiernas* ättartavlor, del 1, ha Anders Ruska o. hans barn Rörök o. Kristina upptagits på adl. ätt. Bröms, tab. 1, med ännu en bror, Nils Andersson Ruska, som blev stamfar för ätten Bröms. Uppgiften återgår på Utter, men måste vara oriktig, då någon bror Nils aldrig nämnes i de många diplomten om familjen Ruska. De meddelade fakta om Anders Ruska, hans maka o. barn ha därjämte blivit delvis vilseledande, då det här råkar röra sig om två feldaterade brev, näml. det fr. 1474 (se ovan) o. ett fr. 1417 (och ej 1416, se utredning ovan s. 5, not 12). — Om namnet Ruska jfr E. H e l l q u i s t, *Fornsvenska tillnamn* (i *Xenia Lideniana*, 1912), s. 98, 109.

³¹ Giftet framgår av Gervins deltagande i processen 1446 o. av fadersnamnen på Kristinas två barn i sonens, Johan Gervinssons (sedan Ruska), brev av Torshälla ¹⁶/₅, 1473, or. perg., RA.

³² G. E. K l e m m i n g, *Småstycken på forn svenska* (1868—81), s. 302. K. H. K a r l s s o n nämner Gervins sigill med hänvisning till ett brev ³¹/₃, 1448.

³³ Or. perg., RA. På baksidan: »Från Afhulta efter Iverus 1851 Juni (KB)», vilket tydliggör brevet proveniens fr. Österbyarkivet, jfr ovan s. 5 och nedan s. 129. Om rättsskipningen under Kristoffer jfr E. L ö n n r o t h, *Sverige o. Kalmarmunionen*, s. 224.

³⁴ Jfr ovan s. 73. Om hembjudande till arvingar och uppbud å tinget jfr A. C h a r p e n t i e r, *Om sytning*, s. 12, 15 ff., 20.

Esbjörn och herr Nils Gustafsson. Därpå tilldömdes Anders och Gervin en tredjedel i Mälby och skulle herr Staffan söka ersättning därför hos Katarina Nilsdotters arvingar ur de dem återdömda godsens Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt Kasta i Vadsbro. Att Blåpannaarvingarna i själva verket aldrig återlämnat dessa gårdar till Katarinas fränder visar sig senare.³⁵ Vidare tilldömde rätten Anders och Gervin en tredjedel i Österby. Dock skulle härvid en avräkning göras med stöd av fyra beskedlige män å vardera sidan, för att utröna hur mycket herr Nils Gustafsson kostat på Esbjörn under de år han haft honom i sytning (vad förenämnde Esbjörn förtärt, heter det). Först när herr Staffan ur inkomsterna från Österby fått fullt betalt för sytningens kostnaden, skulle tredjedelen av godset med allom tilläggom uppantvardas Anders och Gervin, såsom det säges.³⁶

Den till synes förmånliga domen 1446 blev i praktiken illusorisk. Det visar sig, att herr Staffan lugnt satt kvar med jorden både i Österby och Mälby, liksom Blåpannaarvingarna å sin sida — trots Nils Rödh's dombrev av okt. 1437 — förhöllo Katarina Nilsdotters fränder deras tre gårdar. I de medeltida jordmålen kan man ofta se generation efter generation uppträda på tingen, innan någon domsverkställighet följer — om en sådan över huvud uppnås. Både Anders Ruska, Ingrid Ragvaldsdotter och Gervin Henriksson gingo i graven, innan nästa fas i arvsprocessen kan spåras.

X. Blåpannaarvet under konung Karl Knutssons räfst. Mörby i Husby-Rekarne och Katarina Nilsdotters arvingar.

1. Österbymålet vid räfststen i Strängnäs 1454.

Konung Kristoffer hade dött 1448 och herrar Bengt och Nils Jönsson (Oxenstierna) en kort tid varit riksföreståndare. Så hade Karl Knutsson äntligen i juni s. å. sett sina förhoppningar på Sveriges tron krönas med framgång.¹ Hans regemente blev dock som bekant ingen enhetligt lång och fridsam tid utan en levnad, som mer än de flestas illustrerade lyckohjulets sväng-

³⁵ Se nedan s. 106.

³⁶ Om dylik avräkning se Charpentier, a. a., s. 26.

¹ Kumlien, a. a., s. 249, 258 f.; Lönnroth, a. a., s. 240 f.

ningar. Som en medverkande orsak till ärkebiskop Jöns Bengtssons (Oxenstierna) kommande uppror 1457 räknades konung Karl Knutssons räfst.²

Nyligen har Erik Lönnroth givit en utförlig överblick av räfsten med intressanta synpunkter på dombrevsmaterialet, särskilt i vad som rör kyrkan.³ Räfsten började 1453, dock icke i december i Jönköping, såsom vanligen och även av Lönnroth uppgives, utan redan i november i Växjö.⁴ De av konung Karl förordnade domarna voro hans svärson, riddaren Erik Eriksson (Gyllenstierna), som tillika var konungens hovmästare, samt juris utriusque doktor Claus Ryting, konungens kansler.⁵ Från Växjö fortsatte de färden till Jönköping, där de som nämnts voro i december, sutto i slutet av dec. 1453 och början av jan. 1454 i Skara, vid månadens mitt i Örebro. Vid någon tidpunkt ha de även varit i Västerås samt 8—22 febr. i Uppsala och d. 28 febr. i Strängnäs. Något mer brev från tingsstämningen i Strängnäs har hittills icke varit känt. I Ribbingska kopieboken finnes emellertid ett sådant bevarat från d. 11 mars 1454, vid vilken tidpunkt räfstherrarna således varit kvar i den sörmländska stiftsstadn vid Mälaren.⁶ En vecka senare finna vi dem i Linköping. Beträffande räfstens

² Lönnroth, a. a., s. 315.

³ Lönnroth, a. a., s. 314—318. Om den högre rättskipningen under 1400-talet jfr N. Edling, *Upplands lagmansdombok 1578—79* (1929), inledn., s. 5—9 (rec. av K. G. Westman i Sv. Juristtidn. 1930, s. 268). Om Karl Knutssons räfst i tidigare litt. se Lagerbring, *Swea rikets hist.*, del 4 (1783), s. 494 ff., Styffe, *Bidrag*, del 3, s. lxxv ff., K. H. Karlsson, *Den svenske konungens domsrätt*, s. 91 ff., E. Schalling, *Den kyrkliga jordens rättsliga ställning* (1920), s. 57 f., samt E. Neuman i *Samlaren* 1927, s. 179, o. 1931, s. 99.

⁴ Decemberuppgiften hos Styffe, a. a., 3 (1870), s. lxxv, men han har sedan upptäckt ett dombrev fr. Växjö i nov. och infört notis därom bl. sina rättelser o. tillägg *ibid.*, s. cclxxiii. Hans åberopade källa, kopieboken J 6 i RA bör numera signum B 15 (brevet står där å fol. 170 r); brevets datum, ³⁰/₁₁ 1453, hos Karlsson, a. a. (1890), s. 92. Brevet rör en gård i Näshult sn, Östra hd, o. Stubbetorp i Åsheda sn, Uppvidinge hd. I själva verket har det funnits ännu ett dombrev av herr Erik o. doktor Claus fr. samma dag (³⁰/₁₁ 1453, rörande Låstad i Blädinge sn, Allbo hd), omnämnt 1792, se P. G. V ej d e i *Norra Allbo hembygdsfören:s årsbok 1929* (om Blädinge), s. 81. Enbart decemberuppgiften däremot i t. ex. Sv. Biogr. Lex., ny följd, bd 9 (1883), s. 258 (på O. Sjögrens biogr. över Ryting); jfr även Neuman i *Samlaren* 1931, s. 99.

⁵ Om herr Erik se bl. a. Styffe, *Bidrag*, 3, s. ccxliii f., o. del 4, s. ccviii, samt Arfstiven mellan Erik Eriksson (Gyllenstierna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451—1480, utg. af K. H. Karlsson (1908; SFSS, h. 134). Om doktor Claus (Nicolaus) Ryting se Sjögrens i not 4 ovan anf. biogr. samt E. Hildebrandts kritik därav i HT 1882, s. lxxxiii, o. utredning i HT 1890, s. 74—77, och vidare I. Collijn, *Handl. rör. Helga Lekamens Gille*, I, s. 48, 77, 160, och G. Carlsson i NTBB 1922, s. 134, o. PHT 1922, s. 89 f. samt Neuman i *Samlaren* 1927, s. 179 f., 1931, s. 99 f., o. 1934, s. 205. Doktor Claus' adliga sigill är avbildat i *Sveriges hist. int. tjugonde seklet*, del 2 (1905), s. 471, fig. 365.

⁶ Herr Eriks o. doktor Claus' brev vid »fente thing» i Strängnäs ¹¹/₃ 1454, Ribb. kopiebok. nr 15.

förhållande till kyrkan sammanfattar Lönnroth sin undersökning i orden, att räfstens reella verkningar icke kunna mätas efter det bevarade källmaterialet, men att det kan konstateras, att det legat en realitet bakom den kyrkliga oppositionen.⁷

Redan Styffe påpekade 1870, att vid räfsten förekommo även vanliga tvistemål.⁸ Just ett sådant var det, som avgjordes »vid femte ting» i Strängnäs d. 11 mars 1454 i det ovan anförda, hittills okända dombrevet. Det var målet om arvet efter väpnaren Esbjörn Blåpanna.

Herr Staffan Ulfsson levde ännu och var åter svarande. Om fru Birgitta levde är ovisst. I varje fall var herr Staffan före febr. 1457 omgift med Sigrid Karlsdotter (Bonde), den berömda marsken herr Tord Bondes syster.⁹

Kärandena denna gång voro *Rörik Ruska* samt »hans mag Jon Jönsson». Rörik var Anders och Ingrid's ende son, som i ett Strängnäsdiplom 1477¹⁰ typiskt nog omtalas som »gipther nidher i østhergøtland» — det var långt från sörmländska landamären. Rörik är föga känd men spåras dock även eljest. Som andra frälsemän med självaktning har han inträtt i ett gille, nämligen i Linköping.¹¹ Vilket gille det var synes ej bestämt kunna sägas, men det ligger närmast till hands att gissa på St Lars Gille eller Helga Kors Gille, vilka båda befinnas blomstrande i Linköping 1456.¹² Han kallas här i brödraförteckningen »Rörik Ruske af Skatnom». Gårdsnamnet betecknar väl Skattna i Kullerstad socken vid Norrköping. Vid tiden för Karl Knutssons räfst har Rörik emellertid tydligen ännu bott kvar i Södermanland.

Wäpnaren *Johan Jönsson* i Vargarn åter var Kristina Andersdotters (Röriks systers) andre make, som hon tydligen äktat

⁷ Lönnroth, a. a., s. 318. I detta sammanhang berör Lönnroth kung Karls förhållande till adeln och nämner därvid, att »Sparrarnas» främste man var biskop Sigge i Strängnäs. Uttrycket, som väl återgår på Styffes Bidrag, 3, s. cclxii, anknyter till en numera antikverad genealogisk ståndpunkt, då man till en ätt Sparre räknade en rad släktgrupper med sparre-vapen. Dessa gruppers samhörighet kan i själva verket icke bevisas (sparrevapnet var ytterst vanligt) och man kan därför ej med rätta tala om »Sparrarna» utan vidare, då det gäller 1400-talet. Vill man särskilja sparresläkterna kan det ske genom någon topografisk bestämning (t. ex. Lagmansö-Hjulsta-Ångsö-släkt för biskopens ätt).

⁸ Styffe, Bidrag, 3, s. lxxvii.

⁹ Se Elgenstiernas ättartavlor, del 1, adl. ätt. Bonde, tab. 8.

¹⁰ Nordén, a. a., nr 184, s. 196.

¹¹ P. Wieselgren, De la Gardiska Archivet, del I (1831), s. 246. Uttrycket om en av de upptagnas hustru (ibid.), att hon »gaf pellet till gillet», visar dokumentets art. Förteckningen finns även i handskr. E 131 (Hogenskild Bielkes Gröna bok), s. 452, UUB, enl. J. Sandström i Namn o. Bygd, s. 188 och not 1 där (Sandström synes ej ha observerat Wieselgrens avtryck).

¹² A. Schück, Det svenska stadsväsendets uppkomst (1926), s. 380 f. Helga Kors Gille nämnes i brev $\frac{7}{1}$ 1456, or. perg., RA.

sedan Gervin Henriksson dött. Även Johan är föga känd. Han följer i breven mest på släptåg med släkten Ruska.¹³

I herr Erik Erikssons och doktor Claus Ryttings dombrev av d. 11 mars 1454 skildras nu, hur Rörík Ruska och hans svåger Johan Jönsson kära till herr Staffan om sytningsjorden i Österby och Mälby. Här upprepas beskyllningen,¹⁴ att Esbjörn aldrig sökte till sina fränder, som det heter, och ges direkt den intressanta upplysningen, att herr Nils Gustafsson icke var i skyldskap med Esbjörn.¹⁵

Tyvär är dombrevets text ganska förvirrad, vare sig detta beror på felläsning och slarv av avskrivaren eller ej. Det ser snarast ut, som om denne hoppat över något i förlagan. I kopian talas nämligen om, vad Esbjörn förtärde på herr Nils' gods, ett gods »som heter Rosindal i [!] Öknö i Husby pa Rekin, som Herr Staffan beuiste meth et opet bref». Uppgiften är tydligen förvriden. Rosendal och Ökna voro ju Katarinas gårdar i Husby-Rekarne, som hon bebrevat Esbjörn med, men aldrig sätesgårdar för Esbjörn eller sytningsgods för herr Nils. Det var tvärtom bl. a. denna jord, som Esbjörn olagligen sålt till Erik Puke, men som fick återgå 1437.¹⁶

Målet rannsakades och det angavs nu åter, liksom år 1446. att Esbjörns arvingar skulle återfå hans jord, d. v. s. Österby och Mälby. Här specificeras nu, vilka sytningskostnader som skola ersättas herr Staffan, t. o. m. för de fyra hästarna, som herr Nils hållit åt Esbjörn, så ock vad skäligen visas kunde, att herr Nils kostat på den tjänare han hållit i utresor för förenämnde Esbjörn, som orden falla, likaså betalning för kläder åt Esbjörn och hustrun. År 1446 hade Anders Ruska och Gervin emellertid tilldömts blott tredjedelen av jorden i Österby och Mälby — härom talas ej nu. Däremot säges, att ersättning för sytningen skulle utgå till herr Staffan på så sätt, att eftersom Blåpannas arvingar toge »twedelena» i arvet och hans hustrus arvingar »tridjungen», så skulle de betala kostnaderna i proportion härtill.

Även detta dombrev blev utan effekt. Herr Staffan satt kvar med Esbjörns jord och Esbjörns arvingar med Katarinas. I själva

¹³ Johan nämnes tidigast i brevet 1454 samt senast ²⁵/₆ 1477, se Nordén, a. a., s. 195 ff. Han omtalas bl. a. i ett Bergshammarsbrev (perg.), dat. Värhulta ²⁰/₅ 1469 (RA). Som Kristina Andersdotters (Ruska) make nämns han i t. ex. Johan Gervinssons (sedan Ruska) brev Torshälla ¹⁶/₅ 1473, or. perg., RA.

¹⁴ Jfr ovan s. 95.

¹⁵ »for:de Her Niels wor thar enkte skyld til». Jag har prof. K. G. Westman a n, Uppsala, att tacka för hjälp vid tolkningen av detta dombrevs juridiska detaljer.

¹⁶ Jfr ovan s. 85 f.

verket kan det konstateras, att ännu en rättegång (under biskop Sigge Ulfssons presidium) med samma parter — herr Staffan samt Rörrik och Johan — kommit till stånd någon gång mellan 1458 och 1463, men dombrevet är förlorat. Vi skola återkomma till referat därav i ett brev 1471.¹⁷

Ännu 1458 har således Rörrik Ruska varit kvar i Södermanland men försvinner sedan därifrån. Först efter döden dyker hans namn åter upp och då på ett för fränderna på Vargarn överraskande obehagligt sätt, ehuru de i en uppkommen konflikt lyckades hemföra segern.

2. Mörby delas mellan Katarina Nilsdotters fränder.

Av Esbjörns maka Katarina Nilsdotters egendomar hade gamle Nils Larssons sätesgård Mörby i »Husaby Byring» aldrig kommit i Esbjörns arvingars händer, ty denna gård indrogs aldrig på något sätt i sytningstransaktionerna 1427.

Jorden i Mörby synes i stället ha delats mellan Katarinas arvtagare. En lott, som hamnat hos väpnaren *Jeppe Drake* och som denne olagligen sålt till den från den politiska historien bekante och beryktade Jösse Eriksson (Lykke), den danske hövitsmannen i Västerås, tilldömdes sålunda 1446¹⁸ prästen herr *Peder Ragvaldsson (kluven sköld)* och hans bror *Nils Ragvaldsson* — söner till Katarinas 1427 nämnda fränka Ramborg Bengtsdotter och hennes make, väpnaren Ragvald Magnusson (kluven sköld).¹⁹ Jeppe Drake själv var 1446 avliden och hans arvinge var sonen *Olof Drake*, senare bekant som kung Karls fogde på Stockholms slott.²⁰

¹⁷ Se nedan s. 107.

¹⁸ Ärkebiskop Nils Ragvaldssons, biskop Erik Birgerssons, hovmästaren o. lagmannen herr Bengt Jönssons (Oxenstierna) m. fl:s dombrev Stockholm ¹⁷/₃ 1446, tr. i Dipl. Norv., bd 16, s. 155 f., nr 154. I Jösse Erikssons jordebok (danska Rigsarkivet står bl. a.: »Item j [1] gardh som [!] Myrby aff Draghe [= Jeppe Drake]» (benäget medd. av prof. G. Carlsson).

¹⁹ Herr Peders sigill 1461 (B 16, f. 275, RA) avgör filiationen, då man samtidigt tänker på fadersnamnet o. arvegodset. Om Ragvald o. Ramborg se ovan s. 74. Peder är ett av de många ex. i denna undersökning på präster av frälsemannasläkt.

²⁰ Att Olof Drake (sågskura) var Joppes son ses av brev ³/₃ 1436 (Dipl. Dalekarl. 1, nr 83). Han var konungens fogde på Stockholms slott redan ¹/₁₂ 1451 (Stockholms stads jordebok 1420—1474, utg. 1876 av H. Hildebrand, s. 210, nr 426) och ännu ³¹/₇ 1454 (Georg Ericsson, Handlingar och brev i Danzigs arkiv, 1923, s. 19, nr 149) samt 1457 (Styffe, Bidrag, 3, s. xcviij f., 90). Om honom se även Klemining, Sv. medeltidens rim-krönikor, del 3, 1867—68, s. 19 f., Collijn, Helga Lekamens Gilles Handl., I, s. 56, 170, och N. Ahnlund, i Överståthållarämbetet 1634—1934 (1934), s. 14. Olof Drake var sedan bosatt i Finland, men återflyttade t. Sverige. Se om honom Elgenstiernas ättartavlor, inledn. t. adl. ätt. Drake af Hagelsrum (där dock uppgiften, att hans 1:a hustru [Sunniva] tillhört ätten Blä, ej är hållbar), o. Jully Ramsay, Frälsesläkter i Finl. (1909), s. 29, 461.

Stamtavla XI.

Katarina Nilsdotters (av Mörbyätten) fränder och arvingar.

Katarinas fränder:			<i>Nils Larsson</i> , i Mörby, Husby-Rekarne. 1364—1395, väpn., se Stamtavla I.
<i>Ramborg Bengtsdotter</i> , 1427. G. m. <i>Ragvald Magnusson (kluven sköld)</i> , 1396—1428, väpn., häradsh. i Tjurbohd, Västm.	<i>Feppe (Nilsson) Drake</i> , 1413—39, var † 1446, väpn., borg.	<i>Ingevald i Dentesta</i> , 1427—40, väpn.	<i>Katarina Nilsdotter</i> , 1400—1427, var † 1437. G. senast 1398 m. <i>Esbjörn Blåpanna</i> , t. Österby, 1372—1438, var † jan. 1440, väpn., se Stamtavla II.
<i>Peder Ragvaldsson (kluvs. sk.)</i> , 1446—1463, kyrko-präst, sålde 1463 jord i Mörby, Husby-Rekarne t. ridd. Magnus Bengtsson (Natt o. Dag).	<i>Nils Ragvaldsson</i> , 1446.	<i>Olof Drake</i> , 1436—1490, väpn., fogde på Sthlms slott. G. 1) m. <i>Sunniva</i> ; 2) m. <i>Birgitta Henriksdotter (Bitz)</i> , biskop Cort Bitz' i Åbo syster; 3) 1487 m. <i>Katarina Pedersdotter (Svärd)</i> , omg. m. Peder Ivarsson i Holm, väpn. (jfr s. 131 nedan). Katarinas syster var →	<i>Ingrid Ingevaldsdotter</i> , 1441. G. m. <i>Anders Hansson</i> , 1437—1441.
			<i>Karl Andersson (z liljor)</i> , 1471—91, kanik i Strängnäs, sålde jord i Mörby, Husby-Rekarne, till Erik van Lipen, som sålde den vidare till biskop Cort Rogge. Karl Andersson förlorade 1471 processen mot Esbjörn Blåpannas arvingar om Katarina Nilsdotters arvegårdar Rosendal, Ökna o. Kasta.
			<i>Brita Pedersdotter (Svärd)</i> , g. m. <i>Gustaf Andersson (Slatte)</i> .
			<i>Karin Gustafsdotter (Slatte)</i> , g. m. <i>Otto Nilsson (Hästehufvud)</i> i Holm
			<i>Karin Ottosdotter (Hästehufvud)</i> , g. m. <i>Lars Fespersson (Cruus)</i>
			<i>Anders Larsson (Cruus)</i> , till Lundby, Husby-Rekarne, som på 1370-talet ägts av Nils Larsson i Mörby, se ovan.
			<i>Fesper Andersson (Cruus)</i> , processade 1621 med Erik Pedersson Ribbing (se Stamtavla XVIII) om arvegodsen efter Katarina Nilsdotter, Esbjörn Blåpannas maka.

Olof fick återbetala köpesumman för Mörby till de herrar, som efter Jösse Eriksson fått Mörbyjorden i sina händer. Från prästen herr Peder Ragvaldsson vandrade sedan ett stycke till Engelbrekts mördare, riddaren Magnus Bengtsson (Natt och Dag) på Göksholm 1463 och ingick 1466 i hans morgongåva till fru Ermegård Fikkedotter (Bylow).²¹

²¹ Peders brev Göksholm 27/2 1463 (avskr. i E 161, fol. 24 r—24 v, UUB) o. herr Magnus' brev Göksholm 20/9 1466, or. perg., UUB. Jfr Rosin an, Bjärka-Säby, I, s. 320 f.

Halva Mörby och halva Mörbytorp i Husby-Rekarne hamnade hos en annan Katarina Nilsdotters frände, Strängnäskaniken herr *Karl Andersson (2 liljor)*, väpnaren Ingevalds i Dentesta dotterson.²² Den bekante ärkedjåknen herr Erik van Lipen, som köpt denna Mörbydel av herr Karl, sålde den 1487 till värdig fader i Gudi biskop Cort Rogge i Strängnäs.²³ Den nämnde Karl Andersson kom att spela en roll i Blåpannaprocessen.

XI. Blåpannaarvet på riksmötet i Arboga 1471.

1. Tidsläget och Sten Sture d. ä:s riksmöte i Arboga maj 1471.

Innan Blåpannaarvet åter dyker upp i bevarade handlingar, hade stora omvälvningar skett i landet. Karl Knutsson hade fördrivits första gången 1457 av en opposition, vilken som ledare räknade ärkebiskopen Jöns Bengtsson (Oxenstierna). Konung Kristiern hade förnyat unionen — vi minnas, att han på sin Eriksgata i Skara jan. 1458 hade förordnat domare i den kvarlevande tvisten om Esbjörn Blåpannas västgotagårdar. Så hade Kristiern i sin tur fördrivits genom biskop Kettel Karlssons (Vasa) uppror 1464 och Karl Knutsson gjort en ny, kortvarig gästroll på tronen, under knappt ett halvår — ånyo borttvingad av ärkebiskop Jöns och biskop Kettel.² Det var i detta uppror 1465, som den frälseman, väpnaren *Anders Ragvaldsson (stubbe)*, vann sina sporrar,³ vilken blev stamfader för en släkt, som skulle komma att spela en avgörande roll för Blåpannaarvets senare öden.

Prelaterna — ärkebiskopen och Linköpingsstiftets överherde — avlöstes i sin tur av riksföreståndaren herr Erik Axelsson (Tott).⁴ Men redan 1467 kom Karl Knutssons slutgiltiga restoration. I några år fick han — delvis under fortsatt oro — njuta tronens osäkra fröjder för att verkligen dö som regerande konung

²² Om Karl Anderssons härstamning se nedan s. 105.

²³ Konung Kristierns f. d. kansler, ärkedjåknen Erik van Lipen (jfr ovan s. 92, not 19) — vid denna tid kanik i Uppsala — sålde $\frac{1}{2}$ Mörby o. $\frac{1}{2}$ Mörbytorp i brev av Strängnäs $\frac{8}{11}$ 1487, or. perg., RA. Brevet beseglas bl. a. av den nämnda jordens förre ägare, kaniken Karl Andersson, som här för 2 liljor i vapnet. Denne var kanik redan 1472 $\frac{12}{3}$ (or. perg., RA), då han sålde jord i Lundby (i Husby-Rekarne) — också en av Nils Larssons i Mörby gårdar. — Om herr Erik van Lipen i drottning Dorotheas tjänst se G. Carlsson i HT 1911, s. 241.

¹ Om Karls fördrivning se senast Lönnroth, a. a., s. 320 ff.

² Styffe, Bidrag, 3, s. CLX—CLXXIV.

³ Se nedan s. 141 ff.

⁴ Styffe, a. a., s. CLXXXVI ff.

i Stockholm d. 15 maj 1470.⁵ Det är av vikt att ihågkomma sistnämnda datum för bedömning av nästa dokument i Blåpannaarvets historia.

Efter kung Karls död d. 15 maj 1470 hade hans halvsyster Birgitta Stensdotters (Bielke) son riddaren Sten (Gustafsson) Sture gripit ledningen av rikens ärender.⁶ Inom kort valdes han av rådet till riksföreståndare⁷ och segern vid Brunkeberg d. 10 okt. 1471 säkrade hans välde för lång tid.

Valet av herr Sten till riksföreståndare bekräftades i Arboga våren 1471 av menige ständerna. Om detta riksmöte, vilket enligt Olaus Petri hölls vid Valborgsmässotid — alltså strax i början av maj — är, såsom S. Tunberg nyligen påpekat, föga känt.⁸ Utom det korta omnämmandet hos Olaus Petri anger Tunberg vissa poster i Stockholms räkenskapsböcker, som visa, att Stockholms stad haft sina representanter vid riksdagen.⁹

Några tilläggsnotiser om vid mötet närvarande personer kunna givas jämte uppgift om ett par där behandlade judiciella frågor. I Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek förvaras ett pergamentsbrev från Arboga av d. 1 maj 1471, dagen efter Valborgsmässoafton — alltså från den tid Olaus Petri uppger, att mötet hållits.¹⁰ Det är ett bytesbrev, utfärdat av riddaren Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt) och beseglat, utom av brevutfärdaren, också av herr Nils Sture och herr Magnus Bengtsson (Natt och Dag) samt Otte Torbjörnsson. Dessa välbekanta riksråd, av vilka herr Gustaf tidigare intagit växlande politisk hållning, voro således närvarande.¹¹ Ännu flera namn kunna emellertid framlockas, bl. a. i samband med Blåpannaprocessen.

Vi ha redan förut nämnt, att från gamle herr Stens tid blir det allt vanligare, att frälsets jordatvister dragas inför riksrådet som domstol vid de stora rådsmöten.¹² Så har även skett i

⁵ A. a., 3, s. CCXXXII.

⁶ Om släkten se G. Carlsson, Till de medeltida Stureätternas genealogi (PHT 1920, s. 89—106; om herr Sten o. hans föräldrar s. 104 f.).

⁷ Styffe, a. a., 4, s. VIII f.

⁸ S. Tunberg, Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill mellertidens slut (Sveriges riksdag, avd. 1, bd 1, 1931), s. 142 f.

⁹ Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473, utg. av Joh. A. X. Almqvist (1926), s. 447.

¹⁰ Regest i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist., VII, s. 135 f., nr 67.

¹¹ Om Gustaf Olsson se Styffe, Bidrag, 3, s. CCLVII, o. del. 4, s. CCCX. Rörande Otte Torbjörnsson se not 15 nedan.

¹² Se ovan s. 90 och not 12 där.

Arboga 1471. Saken har emellertid ej uppmärksammats, emedan vi här ha att göra med ett feldaterat brev.

Det gäller ett dombrev i original på pergament,¹³ utfärdat av riddarna Eskil Isaksson (Banér), Ture Jönsson (Svarte Skåning), lagman i Västergötland, Gregers Mattsson (Lillie), Magnus Bengtsson (Natt och Dag) och Arend Bengtsson (ulf) samt väpnaren Otte Torbjörnsson. De ange sig som utsedda av ärlig och välbördig man herr Sten Sture, *Sveriges rikets föreståndare*, och av flera av riksens råd att sitta för rätta i Arboga kloster i bagarestugan. Dagen var fredagen näst efter Philippi et Jacobi och året anges som »mcdlxx aarena», d. v. s. 1470. Nämnda dag år 1470 var d. 4 maj. Men eftersom Karl Knutsson dog först d. 15 maj 1470, kan Sten Sture omöjligens kallas riksföreståndare den 4 maj nämnda år. Brevet är alltså feldaterat — det kan tidigast vara från 1471.¹⁴

Rätta årtalet finnes på följande sätt. Otte Torbjörnssons politiska fall inträffade i slutet av 1473 — det är terminus ante quem.¹⁵ Brevet kan dock ej vara från början av maj 1473, ty den 5 maj det året var visserligen rådet samlat, men ej i Arboga utan i Strängnäs.¹⁶ Från maj 1472 åter är ett rådsmöte känt, men det hölls d. 21 maj och i Söderköping.¹⁷ Vidare omtalas en av brevutfärdarna, herr Arend Bengtsson (ulf), som riksråd ännu aug. 1471, men nämnes över huvud icke i urkunderna som levande efter detta år.¹⁸ Men då enligt Olaus Petri möte hölls just i Arboga i början av maj 1471 och då två av brevutfärdarna — herr Magnus och Otte — såsom ses av annan urkund (se ovan) bevisligen äro i Arboga vid denna tid, är saken klar. Brevet är från 1471 och rätta dagen blir då d. 3 maj. Skrivaren torde helt enkelt i årtalet ha överhoppat två ord: *mcdlxx opa första aarena*. Genom nu nämnda två brev få vi alltså namnen på inalles åtta närvarande riksråd — som sådana äro de nämligen alla kända.

¹³ I Riksarkivet.

¹⁴ Prof. G. Carlsson har tidigt fäst min uppmärksamhet på, att brevet omöjligens kan vara från 1470.

¹⁵ Om Otte se Styffe, *Bidrag*, 4, s. cx ff., cccxiii, 22 ff. Rörande honom se även N. G. Djurklou i *Hist. Bibl. III* (1876—77), s. v f., och *Hist. Tidskr.* 1891, s. 139, not 1, samt Stockholmsholms stads tänkeböcker 1474—1483, utg. av E. Hildebrand (1917), s. 17 f.

¹⁶ Styffe, a. a., 4, s. cxi.

¹⁷ C. F. Wegener, *Diplomatarium Christierni Primi* (1856), s. 258 f., nr 180; jfr även rådsmötesförteckningen hos O. Alin, *Om svenska rådets sammansättning under medeltiden* (1877), s. 28.

¹⁸ ST 3, s. 307; Styffe, a. a., 4, s. cccx; Sv. Autografsällsk:s *Tidskr.* I, s. 232; K. H. Karlssons otr. anteckningar. Om herr Arend jfr C. M. Stenbocck, *Herr Arend Bengtssons bok* (i Sv. Exlibris tidskrift 1915, s. 1—4).

Det finns emellertid ytterligare uppgifter, som röra riksmötet i Arboga, nämligen i *Arboga stads tänkebok 1451—1569*, tillhörig Arboga stadsarkiv. Denna mycket värdefulla medeltidskälla förberedes f. n. glädjande nog till utgivning av Svenska Fornskrift-Sällskapet genom prof. Erik Noreen. Den har tidigare flitigt använts av G. Bergström i första delen (1892), av hans »Arboga krönika». Bergströms framställning¹⁹ visar, att ännu fler riksråd, än de åtta vi ovan funnit i diplomerna, varit med där, t. ex. herr Åke Jönsson (Svarte Skåning), herr Fader Ulfsson (sparre) och hans son herr Nils Fadersson,²⁰ Lindorm Björnsson (vinge) och Tord Filipsson (Bonde). De sutto, såsom framgår av prof. G. Carlssons benäget meddelade excerpter ur tänkeboken, till doms (jämte andra bisittare ur bl. a. Stockholms råd) d. 9 maj 1471.^{20a} Herr Nils Sture var då kärende mot en man vid namn Ravid, som beskyllt herr Nils för att ha givit sin värdinna, Jöns Japssons hustru, en läst malt för att han skulle »liggia när henne». Då beskyllningen rörde ett riksans råd och gick på heder och ära dömdes Ravid för oärligt tal »vndir swärdit».

2. Blåpannaprocessen i Arboga 1471.

De fem riddarnas och väpnaren Otte Torbjörnssons dombrev från Arboga klosterns bagarestuga d. 3 maj 1471 rör Blåpannaarvet. Parterna voro Karl Andersson — vid denna tid tydligen ännu icke kanik — och Johan Jönsson i Vargarn, Kristina Andersdotters (Ruska) make. Den förre, Karl Andersson, anger sig enligt brevet själv som son till Anders Hansson, vilken vi tidigare påträffat jämte väpnaren Ingevald i Dentesta i en processhandling 1437. Karl var således dotterson till nämnde Ingevald, Katarina Nilsdotters frände.²¹

¹⁹ Bergström, a. a., s. 49 f.

²⁰ Herr Fader var bror till biskop Sigge i Strängnäs och till riksrådet och riddaren Gustaf Ulfsson till Värhulta (däv. Värnhulta). Om Fader Ulfsson se t. ex. C. A. Klingspor o. B. Schlegel, Engsö (1877), s. 21 ff.

^{20a} Arboga stads tänkebok, fol. 110.

²¹ Katarina Nilsdotters frände Karl Andersson 1471 synes vara identisk med kaniken Karl Andersson 1472 o. 1487 (se s. 102, not 23), emedan den senare ägt delar av Katarinas arvegods i Husby-Rekarne sn. I så fall måste det emellertid ha funnits två kaniker Karl Andersson i Strängnäs. Ty den »Carolus Andree de Dyula», klerk i Strängnäs stift, som 1470 ansöker om kanonikat o. prebende efter nyutnämnde domprosten Helge Petersson (K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark., supplik., 1470 ^{11/2}, ^{23/2}), är utan tveivel son t. underlagmannen Anders Mattsson i Djula (Halbonässläkt). Att det här är fråga om tvenne olika personer, synes även framgå därav, att kaniken Karls sigill 1487 (2 liljor) icke är identiskt med Halbonässläktens vapen. Det är väl den 1487 uppträdande kaniken, som lever ännu ^{22/12} 1491, se Hist. Handl. 8: 1 (1879), s. 50.

Karl Anderssons käromål gällde de tre gårdar, Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt Kasta i Vadsbro, med vilka Katarina vid sytningen bebrevat Esbjörn. De hade återgått från Erik Puke 1437 efter den olagliga försäljningen, enligt Nils Rödhs dombrev från Kjulaås okt. nämnda år.²² Detta dombrev lägger också Karl Andersson i rätten. Men vidare framlägger han ett eljest okänt brev, vari konung Karl Knutsson tilldömt Anders Hansson och hans medarvingar förenämnda gods igen, då Hemming Larsson hade »tag[i]t th[e]m th[et] aff m[eth] walle oc th[e]r til xl m[a]rc for wallet». Saken har således varit före efter kung Karls tronbestigning 1448, Hemming har då ännu levat och såsom Blåpannafrände uppträtt aggressivt mot Katarinas arvingar samt dömts till 40 marks böter. Detta allt är nya upplysningar, som intressant belysa förhållandet mellan de båda Österbymakarnes efterlämnade fränder och arvingar. Som bekant var detta emellertid endast en sida av den större arvsstriden; den andra rörde förhållandet mellan Esbjörns och Nils Gustafssons arvingar, alltså Österbyfrågan.

Utom Nils Rödhs och kung Karls dombrev framdrog Karl Andersson biskop Tomas' dom i sakristian i Strängnäs domkyrka, således väl brevet från d. 31 juli 1437.²³ Referatet härav är emellertid egendomligt, ty det uppges, att brevet tilldömt Katarinas arvingar jorden, *undantagandes* de tre nämnda gårdarna, som hon »gelgull[i]t sin bonda j syttingh». Hade så stått i brevet hade det väl näppeligen använts av Karl Andersson, som ville ha de nämnda gårdarna. Det står heller icke så i 1437 års text. Där undantar man blott helt allmänt de gårdar, om vilka med fullt skäl och bevisning kunde bevisas att de rätteligen sålde eller skiftade voro. Av dombrevet 1471 framgår emellertid nu, att det är Karls motpart, Johan Jönsson i Vargarn, som på 1437 års brev av biskop Tomas lagt den synpunkt, som kommer till uttryck i 1471 års referat, nämligen att just de tre omstridda gårdarna, Rosendal, Ökna och Kasta, rätteligen borde undantas från arvet efter Katarina. Johan framlägger också i rätten ett numera förlorat brev, nämligen ett Katarinas brev med »hel hengiande jncigle»,²⁴ att hon på tinget vid Tumboås utverkat fasta åt »syn bonda» på de arvegårdar hon antvordat honom för hans utlägg för deras sytning. Johan tolkar därför biskop Tomas' brev som en bekräftelse

²² Se ovan s. 85 f.

²³ Se ovan s. 83.

²⁴ Således ett pergamentsbrev.

härfå. Slutligen framlägger Johan i rätten ett likaledes nu förlorat brev, utfärdat i konung Kristierns tid av biskop Sigge (Ulfsson; sparre) i Strängnäs samt riddaren och lagmannen herr Åke Jönsson (Svarte Skåning) och herr Gustaf Ulfsson (sparre), biskopens broder. Då herr Åke är känd som lagman tidigast 1458²⁵ och biskop Sigge dör 1463, ligger brevets datum mellan dessa år. Som parter å Blåpannasidan nämner detta brev, enligt referatet, »Joan oc Ruska», d. v. s. Johan Jönsson själv och därtill tydligen Rörík Ruska, samt som motpart herr Staffan Ulfsson. Dessa ha alltså varit i process igen, senare än under Karl Knutssons räfst 1454.²⁶ Brevet förklaras ha varit till Blåpannaarvingarnas för-

Fig. 18. Sigill använt av kaniken Johan (Gervinsson) Ruska men att döma av omskriften utfört för hans styvfader väpnaren JOHAN JÖNSSON i Vargarn.

Vapen: ankare mellan två stjärnor. Omskrift: ꝥ ioan ionꝑ.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Strängnäs d. 5 april 1481, RA.

mån beträffande de nämnda godsens — i detta fall således Rosendal, Ökna och Kasta.

Arbogadomstolen 1471 dömde biskop Tomas' brev vid makt, desslikes biskop Siggens och lagmannens samt Katarinas skiftesbrev. Blåpannafränderna skulle alltså få behålla Rosendal, Ökna och Kasta — Karl Andersson förlorade målet.

XII. Familjen Ruska på Vargarn.

Kristina Andersdotters (Ruska) andre man, väpnaren Johan Jönsson, som vunnit målet i Arboga 1471, synes ha varit barnlös. Däremot hade Kristina tvenne barn från sitt första gifte med

²⁵ K. H. Karlssons otr. anteckningar.

²⁶ Se ovan s. 98 ff.

väpnaren Gervin Henriksson: Margareta och Johan.¹ Redan Anders Ruska synes ha bott sin sista tid på Vargarn, enär arvs-kiftet efter honom kan visas ha hållits i Lista socken.² Medan Rörík Ruska flyttade till Östergötland, sin hustrus trakt, blev det Kristina som övertog nämnda släktgård. Hennes andre make Johan Jönsson skrives i handlingarna upprepade gånger »i Vargarn».³

Först på 1470-talet, alltså under herr Stens tid, möta vi åter familjen Ruskas olika medlemmar i diplomerna. Kristinas närmaste påträffas samlade i ett Torshällabrev i maj 1473.¹ Det är utfärdat av *Johan Gervinsson*, talar om hans styvfader Johan Jönsson, hans moder hustru Kristina, hans »mag» — d. v. s. svåger — Peder Eriksson och syster *Margareta Gervinsdotter*. Barnen Johans och Margaretas fadersnamn anger tillräckligt tydligt deras filiation — de äro båda från Kristinas första gifte. Den nye familjemedlemmen väpnaren *Peder Eriksson* skrev sig till Tibble i Balingsta socken och Hagunda härad, Uppland.⁴ Han blir senare en framträdande figur i ättens och arvets historia. Men vid 1470-talets början är familjens huvudperson den unge, förhoppningsfulle Johan Gervinsson, som redan 1474 befinnes ha upptagit sin morfaders släktnamn, Ruska.⁵ De närmaste anhörigas starka intresse för honom är lättförklarligt. Ty *Johan Ruska* skulle studera i fjärran land och gå i den heliga kyrkans tjänst.

XIII. Herr Johan Gervinsson Ruska, artium liberalium baccalaureus, kyrkoherde i Bälinge, kanik i Strängnäs.

1. Svenskarnas utrikesstudier.

De bildningstörstande svenskarnas studiefärder gingo som bekant på 1200-talet och 1300-talets förra hälft framför allt till Paris.¹

¹ Johan Gervinssons (Ruska) brev Torshälla 16/5 1473, or. perg., RA.

² Hans Ulfssons, kyrkopräst i Gillberga o. Lista, m. fl:s brev av Lista kyrka 1471 (ut. dat.), or. perg., RA; Nordén, Norrköpings medeltid, s. 196.

³ Om Rörík se Nordén, a. a., s. 196. Kristina nämnes själv »aff Hwarnagarn» 1474, se Nordén, a. a., s. 188. »Johan Jonisson aa waapn i Hwarnagarn» omtalas i t. ex. herr Gustaf Ulfssons (sparre) brev Värhulta 20/5 1469 (perg., Bergshammarsaml., RA). Om familjen Ruska jfr även ovan s. 95, not 30.

⁴ Tibble är ett vanligt ornamn. Att Peder Erikssons Tibble låg i Balingsta socken i Hagunda härad ses emellertid av ett brev nov. 1508 (Styffe, Skandinavien, 3:e uppl., s. 359, not 1).

⁵ Se kap. XIII nedan.

¹ Om svenskarnas utrikesstudier under medeltiden se C. Annerstedt, Upsala universitets historia, del 1 (1877), s. 5—21; K. B. Westman, Reformatio-

Under tiden 1360—1409 besöktes Prags universitet flitigt av våra landsmän. Clara Thörnqvist har i sin värdefulla studie härom antecknat omkr. 144 svenska besök där.² För ungefär samma tid anger hon motsvarande siffror för Paris till 26, Bologna 3, Wien 3, Erfurt 4 och Köln 1. Vid Praguniversitetets av tjeckerna genomdrivna nationalisering 1409 skedde den stora utvandring, som ledde till grundandet av Leipzigs universitet, vilket därefter ofta besöktes av svenskar. Man beräknar antalet svenska studenter i Tyskland 1400—1526 till omkr. 600. Sedan universitet tillkommit i Rostock 1419 och Greifswald 1456 besöktes särskilt det förra av svenskar. Men även vid andra högskolor finner man svenskar, t. ex. i Wien den berömde boksamlaren Björn Magnusson (Bero Magni) från Lödöse.³ 1455 inskrevos de blivande biskoparna Kettil Karlsson (Vasa) i Louvain⁴ och Cort Rogge i Perugia,⁵ 1475 hävdetecknaren Ericus Olai i Siena.⁶ Mindre känt synes vara, att t. ex. domprosten Birger Birgersson (stjärna) i Strängnäs — biskop Eriks broder — år 1434 inskrevs vid det ryktbara och uråldriga universitetet i Bologna. Kanske var det

nens genombrotsår i Sverige (1918), kap. 4, s. 75—119; Y. Brilioth, Svensk kyrka etc. (1925) passim; Axel Nelson, Om Uppsala universitet under medeltiden (i *Symbola Litteraria* 1927, s. 1—46), med litt.-anvisningar s. 2, not 2. Se även bl. a. notiser om svenskar i Bologna i HT 1888 (s. 175, 288) och uppsatser om svenskar i Siena i KHÅ 1917 (s. 353 f.) av G. Carlsson o. 1918 (s. 118—126) av E. Nygren; jfr PHT 1932, s. 132. Av nyare litt. märkas: Clara Thörnqvists nedan i not 2 anf. undersökningar; Ellen Jørgensen, Bidrag til den ældre nordiske Kirke- og Litteraturhistorie (i NTBB 1933, s. 186—198), särskilt s. 193—198; I. Collijn, Magister Virgilius Wellendorffer i Leipzig och hans svenska förbindelser (i NTBB 1934, s. 101—112); K. J. Kumlien, Sveriges adel och Engelbrekts folkrensning (i Dalarnas Hembygdsbok 1934), s. 26 f.

² Clara Thörnqvist, Svenska studenter i Prag under medeltiden (KHÅ 1929, s. 235—298); se även dens., Nordiska studenter i Prag efter 1409 (ibid. 1930, s. 139—141). Registret (KHÅ 1929, s. 294 ff.) har icke släktidentificeringar, ehuru sådana på flera ställen i texten äro gjorda. Att Johannes Ingemari (ibid., s. 271) skulle ha tillhört Vasaätten, kan man icke säga. Om juristen Ulfard Ulfardsson (Rosendal), som omtalas ibid. s. 279, se T. C[arpelan] i Genos, 1930, s. 97. Clara Thörnqvists båda undersökningar ge även förträffliga litt.-anvisningar.

³ Om denne se G. Carlsson i NTBB 1918, s. 228—238, o. 1922, s. 129—142; jfr även O. Walde i Svend Dahls bibliotekshandb., utg. av S. E. Bring, bd 2 (1931), s. 69, 71.

⁴ Ellen Jørgensen i dansk Hist. Tidsskr. 9: 3 (1925), s. 386 f.

⁵ Annerstedt, a. a., I, s. 15, not 5. Om biskop Cort se O. Sjögrens biogr. i Sv. Biogr. Lex., ny följd, bd 9 (1883), s. 4—14 (kritik av E. Hildebrand i HT 1882, s. LXXXIII f.) samt K. A. Hagsström, Strengnäs stifts herdaminne, del 1 (1897), s. 37—44. Om biskopens studier, böcker o. handskrifter se även H. Aminson, Bibliotheca Templi Cathedralis Strengnesensis, Supplementum (1864), I. Collijn i NTBB 1917, s. 356, I. Fehr i Betänk. o. förslag ang. läroverks- o. landsbibliotek 1923 (1924), s. 174 f., V. Madsen i NTBB 1924, s. 104, o. O. Walde i a. a., s. 70—72.

⁶ KHÅ 1917, s. 353.

där han förvärvade lärdomsgraden *decretorum doctor*, doktor i kanonisk rätt, som han senare bär.⁷

I Strängnäs stift hade, som vi erinra oss, det stora frälsemannamötet i Nyköping 1382 beslutat, att den till domkyrkorna indragna fattigtionden skulle få användas också »till klerka behov, som av thesso biskopsdöme utländis till skola fara».⁸ Under 1400-talet hade planerna på ett svenskt universitet i Uppsala tagit fastare form, särskilt från 1438, då riksrådet anslag den till Enköpings hospital utgående tionden till avlöning åt en i Uppsala föreläsande magister. Först på kyrkomötet i Arboga trol. 1475 beslöts emellertid att direkt begära den apostoliska stolens tillstånd till inrättande av ett *studium generale* i Uppsala.⁹

2. *Biskop Hans Magnusson i Strängnäs. Johan Ruska far till Leipzig.*

När den unge Johan Gervinsson Ruska år 1473 började rusta sig för högre studier var således ett utländskt universitet enda möjligheten. Tydligen har han haft en gynnare för sina planer i stiftets överherde.

Biskop Tomas hade slutat sin märkliga bana år 1443. Hans efterträdare på Strängnässtolen Erik Birgersson (stjärna) 1443—1449 och Sigge Ulfsson (sparre) 1449—1463 ha båda skyttat i Blåpannaarvets historia. Biskop Tomas hade bl. a. studerat i Leipzig och biskop Sigge är troligen identisk med den »Siggo Wolff de Svecia», som 1425 inskrevs vid Leipzigs universitet.¹⁰

Sigge Ulfssons efterträdare som biskop blev Strängnäskaniken *Hans Magnusson (Johannes Magni)* 1463. Denne, som K. A. Hagströms herdaminne felaktigt gjort till domprost före biskopsutnämningen, har troligen nått sin upphøjelse genom stadierna: val av kapitlet, kasserande av valet i Rom och därpå provision av påven.¹¹ Utnämningen skedde den 30 januari 1464 av

⁷ Om Birger se HT 1888, s. 175 o. ovan s. 93, not 22. Han och hans bror biskop Erik voro systersöner till ärkebiskop Nils Ragvaldsson, se brev av Kronoberg ^{31/10} 1431, or. perg., RA. Birger dog ^{12/4} 1450, se A 28, s. 4, Kungl. Bibl.

⁸ Se ovan s. 30, not 89.

⁹ Nelson, a. a., s. 9 f., 15.

¹⁰ K. j. Kumlien i HT 1929, s. 417; Annerstedt, a. a., I, s. 13, noten.

¹¹ Hagström, a. a., I, s. 35 ff. Bästa uppgifterna om biskop *Hans Magnusson* hos Y. Brilioth, *Två svenska biskopsprovisioner på 1460-talet* (i KHÅ 1918), s. 105 f., 113—117. — Våra herdaminnen äro som bekant i allmänhet mycket ovederhäftiga i sina medeltidspartier (jfr PHT 1930, s. 106 f.). De för medeltiden i huvudsak metodiskt mest användbara äro L. Bygdéns över Här-

Pius II — också känd som den berömda humanisten Enea Silvio de' Piccolomini. I Romkonsistoriet nämnda dag deltog 21 kardinaler. För biskop Hans återstod sedan att betala den nog så salta expensräkningen.¹²

Hans Magnusson uppges ha fått sin skolning i konung Eriks av Pommern kansli.¹³ I varje fall var han redan i nov. 1437 kanik i Strängnäs och representerar i jan. 1441 Sankt Botvids prebenda vid jordabyte.¹⁴ År 1443 nämnes Hans Magnusson bland biskop Tomas' testamentsexekutorer, jämte domprosten, doktor Birger Birgersson, dekanen Johan och kaniken Birger Hammar.¹⁵ Vid biskopsutnämningen hade Hans två kanonikat, som han då fick avstå. Huruvida han själv studerat utrikes, synes icke vara känt — de flesta dåtida svenska högre prelater hade gjort det.¹⁶ I varje fall deltog han 1475 i den ovan nämnda synoden i Arboga, som föregick inrättandet av Uppsala universitet, samt 1477 i Strängnäs-mötet rörande samma fråga.¹⁷

När vi första gången finna Johan Gervinsson i beröring med sin blivande stiftschef är det i ett tidigare omtalat Torshällabrev maj 1473. Johan säljer då med sin styvfader Johan Jönssons, sin moder hustru Kristinas, sin sväger Peder Erikssons och sin syster Margaretas samtycke jord i Ulvgryt i Täby socken i Närke till biskop Hans.¹⁸ Detta år betecknar i biskopens krönika

nösands stift, som dock innehåller föga medeltidsstoff, samt G. Virdestams över Växjö, särskilt del VIII (1934), som ersätter den underhaltiga del I av samma verk. Rikliga moderna bidrag till herdaminna för medeltiden finnas i Gottfrid Carlssons, Y. Brilioths o. K. B. Westmans olika arbeten samt i de danska urkundssamlingarna Acta pontificum Danica (6 bd, 1904—1915) och Bularium Danicum (1931—1932).

¹² Brilioth, a. a.

¹³ Hist. Handl. 8: 1, s. 61. Om Hans o. biskop Lydeke Abelsson i Västerås säges där (av ärkebiskop Jakob Ulfsson): «qui fuerunt educati in cancelaria regis Erici»; jfr Brilioth, a. a. i KHÅ 1918, s. 105.

¹⁴ Herr Hans nämnes som kanik i brev $\frac{4}{11}$ 1437 (or. perg., RA) o. $\frac{11}{11}$ s. ä. (i vidim. på perg. $\frac{18}{5}$ 1443, RA); i det senare kallas han även kyrkoherde i Torshälla. Riddaren Gotskalk Bengtssons (ulf) brev, Näsby $\frac{10}{1}$ 1441, or. på papper, RA. Herr Hans omtalas även som kanik i brev $\frac{5}{3}$ o. $\frac{28}{5}$ 1442, båda or. perg., RA. Om S:t Botvids prebenda jfr biskop Eriks brev av Strängnäs $\frac{10}{5}$ 1443, or. perg., RA.

¹⁵ Biskop Eriks brev, Strängnäs $\frac{13}{7}$ 1443, or. perg., RA.

¹⁶ K. B. Westman, Reformationens genombrottsår, s. 75.

¹⁷ Hagström, a. a.; om året för Arbogamötet se Nelson, a. a., s. 15, och om Strängnäs-mötet ibidem, s. 16 f. Om biskop Hans se även L. Hallman († 1762), Det gamla och nya Strängnäs (1853), s. 60 f., o. H. Reuterdahl, Sw. kyrkans hist., III: 2 (1863), s. 126 ff. Om stiftet från konsthistorisk synpunkt se Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910 (2 bd, 1913) och C. R. af Ugglas, Katalog öfver Södermanlands Fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs (1911). Rörande stiftets festkalender vid denna tid se Toni Schmid, Strängnäs stifts kalendarium under medeltiden (NTBB 1932, s. 81—106).

¹⁸ Brevet $\frac{16}{5}$ 1473, or. perg., RA.

ett det stora bekymrets år: i mars härjade våldelden starkt både domkyrka och dominikanerkloster i hans stiftsstad.¹⁹

Tydligen har väl jordförsäljningen i maj 1473 varit det första försöket att finansiera Johan Ruskas utrikesfärd. Ty snart efter reser han ut, och när vi nästa gång möta hans namn är det i universitetsmatrikeln i Leipzig: »Iohannes Ruschaw de Swecia» står inskriven som student där vid begynnelsen av sommarsemestern 1473.²⁰

Att vistelsen i fjärran land drog stora kostnader finna vi åter av ett brev från hembygden, en urkund av Strängnäs den 30 juni 1474. Hans moder Kristina Andersdotter säljer då, med samtycke av make, dotter och svärson, till »hjälp och täring» för sin son Johan Ruska, som »utländis i studio» är, en halv attung jord vid Norrköping, som var Kristina hemfallen genom arv.²¹ Hennes avlidne bror Rörrik Ruska hade haft denna jord i värjo, men icke ägt den. Köpare är åter biskop Hans och köpeskillingen, fjorton fat järn, »sath oc weghin j Stocholm», var tydligen bekväm likvid för ändamålet. Två dagar senare anslog biskop Hans såväl denna jord som den 1473 köpta i Ulvgryt till en mäsas vid Helga kors altare på läktaren i Strängnäs domkyrka till jungfru Marie ära, särskilt till åminnelse av hennes bedrövelse (*compassio Marie*).²² Till samma mäsas donerades ytterligare jord i Ulvgryt för högboren furstes konung Karls själ av Karl Knutssons dotter Magdalena och hennes make riddaren Ivar Axelsson (Tott) år 1479.²³

I februari 1475 hade Johan Ruska en stolt dag i Leipzig, då han fick rättighet till lärdomstiteln *artium liberalium baccalaureus*.

¹⁹ A 28, s. 3, Kungl. Bibl. Jfr Hallman, a. a., s. 160; C. G. Brunius, Konstanteckningar under en resa år 1849 (1851), s. 298; C. W. Hedström i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist., I (1877), s. 13, not 3, och J. Wahlfisk ibid., III (1882), s. 23, not 3; I. Fehr, Strängnäs (2:a uppl., 1920), s. 11.

²⁰ Die Matrikel der Universität Leipzig, herausg. v. G. Erler, Bd 1 (1895), s. 289.

²¹ Brevet ³⁰/₆ 1474 (or. perg., RA, delvis tr. i Nordén, Norrköpings medeltid, s. 171, nr 150) är daterat 1464 och går under detta år överallt i handskrifter och litteratur. Det måste emellertid vara feldaterat genom att en siffra (x) uteglömts. Brevet talar ju om Johan Ruska som utrikes för studier. 1464 kan denne ingenstädes spåras, men 1474 är han just ute i Leipzig. I brevet säljer Kristina Andersdotter en attung i och vid Norrköping till biskop Hans. Det heter därom i brev ²⁵/₆ 1477 (Nordén, a. a., s. 196), att biskop Hans haft denna attung i »try aar», alltså sen 1474 (ej 1464), vilket avgör saken. Därtill kan emellertid även fogas, att biskop Hans omtalar jorden i brev ²⁷/₇ 1474, tydligen i anslutning till köpet (se not 22).

²² Nordén, a. a., s. 188, nr 175; jfr Hallman, a. a., s. 61. Fil. dr Tonis Schmid har godhetsfullt bistått mig vid tolkningen av detta brev, liksom beträffande flera andra kyrkliga frågor i denna undersökning.

²³ Fru Magdalenas brev av Södertälje ²⁴/₆ 1479, or. perg., RA. Jorden omtalas som liggande vid sidan av den, som biskopen köpt av Anders Ruskas arvingar.

Magistergraden hann han däremot icke.²⁴ Förmodligen har han hemrest efter den avlagda examen. Jordförsäljningen 1474 ledde tre år senare till en obehaglig upptäckt, som dock fick lycklig utgång.

3. *Rörik Ruskas testamente och tvisten mellan biskoparna i Linköping och Strängnäs.*

Kristina Andersdotters i Vargarn broder Rörik Ruska hade dött i Östergötland tydligen strax före 1474 eller senast juni nämnda år. I testamente till själakoret i Linköping hade han fromt givit — sin syster Kristinas arvejord, just den attung vid och i Norrköping, som hon 1474 sålde till biskop Hans. Härom visste man tydligen till en början ingenting i Linköping, där den berömde skalden och byggherren Henrik Tidemansson bar kräkkan. Han hade vittnesbrev om Röriks testamente av herr Jöns i Skönberga, broder Knut och borgaren Peder Spegilborg i Söderköping.²⁵

I själva verket hade emellertid Rörik således följt gamle Hemming Larssons bekväma exempel, då denne ingav sin dotter Katarina i Skänninge nunnekloster med ingift av jord, som icke var hans egen.²⁷ Med stöd av vittnesbrevet anammade biskop Henrik resolut jorden från sin Strängnäscollega.²⁶

Nu blev uppenbar tvist, som drogs inför domstol. Den 25 juni 1477 sutto de båda bröderna riddarna Ture och Åke Jönsson (Svarte Skåning) samt väpnaren Arvid Trolle i rätten i sakristian i Strängnäs för att åtskilja värdiga fäder i Gudi biskop Henrik i Linköping å den ena sidan och biskop Hans i Strängnäs å den andra. Det är väl förmodligen en Strängnäsclerk, som fört penan i det aktstycke, som skildrar förloppet.²⁸

²⁴ E r l e r, a. a. (se not 20 ovan), Bd 2 (1897), s. 242 (»Iohannes Ruscha de Swe-
cia»). Att Johan ej blev magister synes av, att det är titeln *Artium liberalium bacca-
laureus*, som han använder så sent som i brev ²⁴/₁, 1484, or. perg., RA. F. de B r u n s
identifikation av J. R. med magister Johannes Henrici (Holmiana et alia, IV: 2, s.
485) är således oriktig.

²⁵ Jfr not 26. Man vet icke något om Röriks eventuella ättlingar. En välboren
man *Henrik Ruska*, konung Karl Knutssons sven, är känd fr. ⁷/₁₂ 1469 (HSH VII,
s. 15); C o l l i j n identifierar, säkert med rätta, denne med den »Ruska familiaris
regis nobilis», som står intagen i Helga Lekamens Gille 1455 (se dess Handl., I, s. 64,
174).

²⁶ N o r d é n, a. a., s. 196. Kanske var »Spegilborg» av Söderköpingsläkten Spe-
gelberg, till vilken hörde biskop Brasks kansler Hans Spiegelberg.

²⁷ Se ovan s. 39 f.

²⁸ T r. i N o r d é n, a. a., s. 195 ff., nr 184. I Strängnäs hölls rådsmöte midsom-
maren 1477, se ST III, s. 352 f. (benäget påpekande av prof. G. C a r l s s o n).

Biskop Henrik framdrog naturligtvis vittnesbrevet om Röriks testamente av herr Jöns, broder Knut och Peder Spegilborg. Men detta hjälpte föga, då Kristina och Johan Jönsson presenterade intyg, utfärdat redan 1471²⁹ av herr Hans Ulfsson, kyrkopreäst i Gillberga och Lista, Johan Jakobsson i Hoby, häradsdomare i Västra Rek, samt flera skattebönder där, att de övervarit arvskiftet mellan Kristina och Rörik efter deras fader Anders Ruska. Då föll »med lott och laga kavle» till hustru Kristina den halva attung jord i och vid Norrköping, varom tal var. Av intygets årtal, 1471, ses, att man kunnat redan vid försäljningen 1474 visa biskop Hans, att allt stod rätt till. I brevet 1477 heter det nu vidare, att ville någon anklaga hustru Kristina, att hon fått vederlag för attungen, som Rörik blott haft i värjo men aldrig ägt, då skulle hon avvärja det genom edgång, själv tolvte. Rätten dömde jorden till biskop Hans samt biskop Henrik till 40 marks böter »for taget»; man dömde dött och ogillt det brev, som biskop Henrik hade på jorden.

4. Johan Ruska som kyrkoherde och kanik. Sancta Annas prebenda.

År 1474 synes kyrkoherden herr Johan i Bälinge av Strängnäs stift hava dött. Han upptages nämligen då »in extremis» i Helga Lekamens Gille i Stockholm.³⁰ I september 1477, således s. å. som domen i Strängnäs, finna vi i urkunderna en ny kyrkoherde i Bälinge med samma dopnamn: det är herr Johan Ruska. Han beseglar då med sitt eleganta frälsemannasigill (se fig. 19) — där endast kalken över hjälmen antyder den andlige — ett av svågern, väpnaren Peder Eriksson i Tibble, utfärdat salubrev i Uppsala på jord i Vallby i Hagunda socken och härad till Erik Hansson, Uppsala domkyrkas syssloman.³¹ Efter 1477 påträffa vi ej längre Kristina och Johan Jönsson. Däremot synes Kristinas svärson Peder Eriksson ha bott i Väster Rekarne från åtminstone 1481.³² Margareta Gervinsdotters och Johan Ruskas moder och styvfar ha väl då båda varit döda.

²⁹ Bevarat i original, se ovan s. 108, not 2.

³⁰ Gillets Handl., I, ed. Collijn, s. 85.

³¹ Peders brev, Uppsala 20/9 1477, or. perg., RA. Jorden betecknas som Peders rätta fäderne och gammalt frälse av ålder.

³² Peder beseglar, Gripsholm 21/10 1481, ett kyrkoprästen i Bettna Knut Links (jfr ovan s. 49) brev och är då häradshövding i Väster Rekarne.

Biskop Hans hade avlidit 1479 och fått till efterträdare den ryktbare Cort Rogge, stockholmsk borgarson av tysk börd, Strängnäsdomens främste byggherre.³³

Vi veta ej exakt, när herr Johan Ruska svurit den föreskrivna kanikeden till apostlarna Petrus och Paulus,³⁴ hans stiftskate-

Fig. 19. Sigill för herr JOHAN RUSKA, artium liberalium baccalaureus, kyrkoherde i Bälinge, kanik i Strängnäs. Vapen: träd; mellan hjälmens horn en kalk.

Omskrift: *☉' iohān rusšēch.*

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Uppsala d. 20 sept. 1477, RA.

drals skyddspatroner, men 1481 nämnes han första gången som kanik där.³⁵ Det var intet obetydligt kapitel, i vilket herr Johan

³³ Biskop Hans' död 15 aug. 1479 se A 28, s. 8, Kungl. Bibl. Däv. ärkedjaken i Upps. Cort Rogge betecknas bl. a. 1477^{23/10}, som biskop Hans' koadjutor (K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanarkivet, suppliker, RA). Om biskop Hans 1479 jfr E. Grönbled, Nya källor t. Finl:s medeltidshist. (1857), s. 68, nr 34. Cort Rogge utnämndes till biskop 1479^{12/11} (K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark., bullor; benäget påpek. av prof. G. Carlsson).

³⁴ Kanikeden i Strängnäs är tr. hos K. V. Lundqvist, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden (1897), s. 97. Om kanikdräkten — med lång, svart korkappa, på vintern mössa, på sommaren liten, svart baret — se *ibid.*, s. 116.

³⁵ Herr Johans brev av Strängnäs ^{5/4} 1481 (or. perg., RA), vari han byter prebendejord med domprosten doktor Helge (Pettersson; om denne se nedan i texten). Johan Ruska beseglar ej här med samma sigill som 1477 (se fig. 19), utan med ett annat (fig. 18), som har omskriften: *☉ iohān iohē.* Emellertid kan herr Johan icke, som Hallman (a. a., s. 104) antager, vara son av väpnaren Johan Jönsson i Vargarn, ty den förre kallar sig ju uttryckligen i brev (1473, se s. 111 ovan) för Johan Gervinsson. Icke heller kan han gärna ha låtit göra sig ett nytt sigill utan fixerat släktnamn, när han 1477 använder ett med namnet »iohan russch» (fig. 19). Med tanke på sigillets omskrift 1481 talar all sannolikhet således för, att det är den nu tydliga avlidne styvfaderns, Johan Jönssons, signet, som herr Johan här av någon anledning begagnat.

inträdde. Biskop *Cort* själv hade hämtat doktorsgraden i kanonisk rätt i Perugia och är en tidig svensk målsman för humanismen. Under honom satt som domprost (sedan 1470) *Helge Petersson* (*Helgo Petri*), också han decretorum doctor samt berömd bok-samlare.³⁶ I koromgången i Strängnäs domkyrka kan man alltjämt

Fig. 20. Sigill för decretorum doctor *CORT ROGGE*, biskop av Strängnäs. Nederst kapitlets vapen: nyckeln och svärdet, symboliserande domkyrkans skyddspatroner (apostlarna Petrus och Paulus), samt biskopens eget vapen: två korslagda horn.

Omskrift: *secretum convadi dei gr[at]ia ep[iscop]i strengnesens[is].*

Efter orig. i rött vax vid kaniken *Johan Ruskas* perg.-brev, dat. Strängnäs d. 5 april 1481, RA.

³⁶ Om doktor *Helge* se *Hagströms herdaminne*, I, s. 216—219. *K. B. Westman* uppger (*Reformationens genombrottsår*, s. 76), att i Strängnäs ärkedjåknen — och ej domprosten — var biskopens närmaste man. I den rangordning, som framgår av valkapitulationen för en blivande biskop, dat. Strängnäs $\frac{1}{7}$ 1463 (tr. *Hist. Handl.* 8: 1, s. 5—9) stå prelaterna emellertid i följd *Hemming Magnusson*, domprost, *Erik van Lipen*, ärkedjåkne, och *Birger Hammar*, dekan (därpå följa kanikerna). — Doktor *Helge* hade studerat i Rostock (1456) och Greifswald fr. $\frac{18}{11}$ s. å. (*de Brun, Holmiana et alia*, IV: 2, s. 479). Om honom som boksamlare se *H. Aminson*, *Bibliotheca Templi Cathedralis Strengnesensis*, Suppl., s. xxxvii, I. *Collijn*, *Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare*, 3. (i *Sammlaren* 1904), s. 209, och d. n. s. i *NTBB* 1917, s. 356 f., *A. Sjögren*, *Ett handmålat svenskt bokägaremärke från 1486—1494* (i *Svensk Exlibris Tidskr.*, I, 1911), s. 10 (med bild av vapnet i färg), *V. Madsen* i *NTBB* 1924, s. 103 f., samt *O. Walde* i *Svend Dahls bibliotekshandb.*, II, s. 43. — Om doktor *Helges* providerande med domprost-ämbetet jfr *K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark.*, suppliker, 1470 $\frac{11}{7}$, o. kortregistret över fotostatkopior fr. Vatik.-ark., *Dataria, Reg. Lat.*, 1470 $\frac{15}{5}$, $\frac{23}{7}$, RA.

beundra gravstenen med bilden av doktor Helges imponerande stofthydda (se fig. 21). I stenens ena hörn synes hans vapen,

Fig. 21. Decretorum doctor HELGE PETERSSON (HELGO PETRI), domprost i Strängnäs 1470, † 1494. Berömd boksamlare, kollega till herr Johan Ruska, gäst på Vargarn 1484 vid Peder Knaghs bröllop.

Gravsten i koromgången i Strängnäs domkyrka, här efter fotografi i ATA.

som han även använde som exlibris — i böckerna ser man också färgerna. Vapnet var kvadrerad sköld: övre högra och nedre

vänstra fälten röda samt övre vänstra och nedre högra fälten gula; i vardera gula fältet ett svart eller blått hjärtformat blad. Även andra lärde och förnäme män sutto i kapitlet. Sålunda var herr *Svarte Jöns* — Jöns Åkesson av ätten *Svarte Skåning* — ärkedjåkne i varje fall redan i juli 1482. Han var son av lagmannen i Södermanland, riddaren och riksrådet herr Åke Jönsson, som var bisittare i den skildrade Strängnäsdomstolen 1477. Själv var ärkedjåknen herr Svarte Jöns boklörd och boksynt som doktor Helge och båda ha skänkt inkunabler till sin domkyrkas bibliotek.³⁷ I april 1483 besegla de tillsammans ett herr Johan Ruskas jordabrev.³⁸

Vid 1400-talets mitt fick Sancta Anna, jungfru Marie moder, en mera framträdande plats i kulten.³⁹ Redan tidigare finna vi henne omtalad i Sverige. Sålunda nämnes i prebendeförteckningen för Strängnäs 1331 även »Prebende oppaby et sancte Anne».⁴⁰ Ett särskilt kor, Sancta Annas och själakoret, uppges ha haft biskop Arent (Johansson) som grundare⁴¹ — densamme, som var med på Täljehus 1428 vid herr Nils Gustafssons bröllop. 1425 kom en större jorddonation till Sancta Annas kor av den bekanta fru Birgitta Magnusdotter (Porse)⁴² och man kan sedan i mera än ett brev följa, hur detta kor även genom köp får utvidgade besittningar.⁴³ Åren 1440—1447 var Sancta Annas prebenda kanikgäll för herr Lars Sæk.⁴⁴ Vår välbekante Torsten Gjurds sons (Oxenstierna) dotterson strängnäsprebendaten Ingevald Ingemundsson (2 vinkelhakar) sålde jord till koret 1452 och s. å. lånade biskop Sigge och kapitlet 20 mark av »Sancte Anne» penningar.⁴⁵ Över huvud anses Sancta Annas kor ha varit »en af de festaste canike-præben-

³⁷ Om herr Svarte Jöns se Collijn i Samlaren 1904, s. 208 f.

³⁸ Johan Ruskas brev, Strängnäs 30/4 1483, or. på papper, RA.

³⁹ K. B. Westman, a. a., s. 17, 109, 117; B. Kleinschmidt, Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum (Düsseldorf 1930; benägen litt.-anvisn. av antikvarien frih. af Ugglas), särskilt Teil 2, s. 138 ff. Bilder av S. Anna »själv tredje» (d. v. s. med Maria och Jesusbarnet) i träskulptur finnas i Strängnäsmuseet från kyrkor i Aspö, Trosa och Eskilstuna (C. R. af Ugglas' anf. Katalog, s. 21 f., 23, 32). Strängnäs' stift hade en speciell Annadag (9/9), se Tonischmid i NTBB 1932, s. 83 f.

⁴⁰ DS nr 2889. Oppaby trol. = Oppeby i Bälinge sn, Rönö hd. Biskop Tomas hade innehaft denna prebenda (Kumlien i HT 1929, s. 417).

⁴¹ Hallman, a. a., s. 56.

⁴² Fru Birgittas brev, Vadstena 9/9 1425, or. perg., RA. Om Birgitta Magnusdotter (Porse) se K. H. Karlsson i PHT 1909, s. 86 ff.

⁴³ T. ex. brev av 7/10 1433 o. 27/3 1437, båda or. perg., RA.

⁴⁴ Brev av 8/3 1440 o. 2/1 1447, RA.

⁴⁵ Ingevalds brev, Strängnäs 1/11 1452, biskop Sigges ibid. 19/1 1452, båda or. perg., RA.

der i Strengnäs». ⁴⁶ Koret var byggt »westerst i domkyrkan under klockstapuln». ⁴⁷

Redan i brevet av april 1483 synes Johan Ruska ha innehaft sancte Anne prebenda och i brev april 1484 säges detta uttryckligen. ⁴⁸ Själv av gammal frälsebörd har herr Johan tydligen med ordning och nit ägnat sig åt skötseln av den till koret och prebendan hörande jorden. Sistnämnda år, 1484, har han sålunda upplagt en jordebok över all denna egendom och prydligt inskrivit den på latin i *Liber Ecclesie Strengensis*, den bekanta pergamentscodex in quarto, inbunden i träpärmar överdragna med rött skinn, vilken nu finnes i Riksarkivet. ⁴⁹ »Jag Johan Ruska etc.», slutar han (se fig. 22), »lät offentligen förteckna denna Sancte Anne

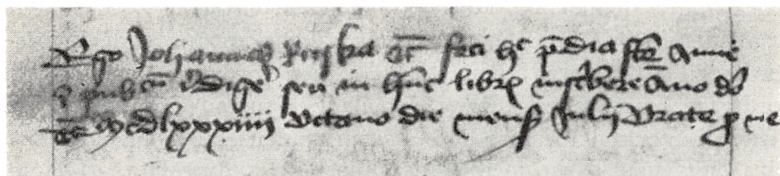

Fig. 22. Slutraderna i herr JOHAN RUSKAS jordebok över gods, tillhöriga Sancte Anne Prebenda vid Strängnäs domkyrka. I *Liber Ecclesie Strengensis*, RA. Transskription se nedan, not 49. De sista orden äro: *Orate p[ro] me*, bedjen för mig.

egendom genom inskrivning i denna bok i Herrans etc. år 1484 den åttonde dagen i juli månad. Bedjen för mig» — *orate pro me!* ⁵⁰ Kanske kunde herr Johan verkligen förtjäna en vänlig åtanke. Den gamle Strängnähistoriografen från 1700-talet L a r s H a l l m a n, har påpekat, ⁵¹ att i herr Johans jordebok finnes en passus, bakom vars till synes torra formulering han tycker sig skönja ett gott och mänskligt sinne. Det gällde den stadgade vir-

⁴⁶ H a l l m a n, a. a., s. 114. Uppgiften synes bestyrkas av förteckningen 1533 på prebendens gods och räntor, tr. i H. F o r s s e l l, Sveriges inre historia, 1: 2 (1870), s. 60 f.

⁴⁷ H a l l m a n, a. a., s. 114.

⁴⁸ Or. på papper ³⁰/₄ 1483, or. på perg. ²²/₄ 1484, RA.

⁴⁹ Codexens gamla signum är A 46, nuv. Kopieböcker från medeltiden, A 15. Jordeboken bär överskriften: *Ista s[unt] p[re]dica p[re]bende s[anc]te Anne et redd[it]u[s] cor[un]d[em]* och är inskriven i nämnda codex upp och ned i förhållande till övrig text, varför folieringen går baklänges: fol. 26 v—25 r. Avskr. i Örnhielms Dipl. V, s. 27—30. Codexen kallas ibland Registrum Strengense, jfr Bibliotekssakkunnigas betänk. 1923 (1924), s. 174.

⁵⁰ Fol. 25 r: »Ego Johannes Ruska e[t]c. feci h[ec] p[re]dica s[anc]te Anne i[n] publ[i]cu[m] r[e]dige[re] seu in hunc libr[um] insc[ri]bere A[n]no no[do]mini e[t]c. medlxxxiiiij Octavo die mens[is] Julii Orate p[ro] me» (se fig. 22).

⁵¹ H a l l m a n, a. a., s. 104.

kesleveransen från ett hemman i Vansö socken.⁵² Då skog icke fanns på gården, skulle sådan leverans, heter det, endast skoningsamt infordras.

5. Herr Johan Ruskas död i Warnemünde.

»Johannes Ruska, artium liberalium baccalaureus nec non canonicus Strengenensis», som han själv kallar sig i ett brev 1484,⁵³ fick ej i ro sluta sina ögon i fädernas land.

Det hölls under gamle herr Stens tid en herredag i Arboga i februari 1488. Inför riksens råd stodo då å ena sidan Strängnäs-kaniken Johan Ruskas fränder — väl svågern, väpnaren Peder Eriksson, kanske också hans syster Margareta Gervinsdotter — å den andra sidan Hans Dingstede med två vittnen. Denne Hans framlade sin i Warnemünde skrivna räkenskap angående kvarlåtenheten efter herr Johan Ruska, vilken jordats i den nämnda nordtyska hamnstaden. Riksrådet ålade Hans edgång, som också skedde i Stockholm i maj s. å., såsom stadens tänkebok upplyser. Elva dandemän svuro med Hans Dingstede, själv tolvte, att Hans »aldrig mer av herr Johan Ruskas guld eller silver njutandes vart än som hans räkenskap utvisar, som han inför riksens råd då i Arboga hade gjort».⁵⁴

Ännu en sista gång kommer saken upp i den stockholmska tänkeboken, den 6 april följande år, 1489.⁵⁵ Då »stod skeppar Klaus Ficke för rätta och höll med sin ed», heter det, »att skriften hon skrevs i Warnemünde samma tid med hans egen hand om alla stycken, då herr Johan Ruska jordades, med vilken skrift Hans Dingstede hade fränderna räkenskap gjort inför riksens råd, som han då sade». Det kommer ännu en uppgift i Klaus Fickes berättelse, ett tillägg som i blyxtbelysning ger oss en konkret detalj från herr Johans resa. »Den hästen», sade skepparen, »som prästen till hörde, som såldes efter hans död», den såldes ej dyrare än för 12 mark lybska, »det höll han med sin ed, att så sant var och tillkännagav han, att Hans Dingstedes räkenskap var all så klar, som han honom inför de värdige herrar gjorde i Arboga».

⁵² Kinger i Vansö, Åkers härad (jordeboken fol. 26 v). Virkesleveransen var 6 lass ved.

⁵³ Strängnäs ²⁴/₁ 1484, or. perg., RA.

⁵⁴ Om herredagen 1488 se Styffe, Bidrag, 4, s. 124 f., o. Tunberg, Riksdagens uppkomst, s. 151. Referat av, vad som skett där i fråga om Johan Ruskas sak, ges i skildringen av Hans Dingstedes edgång ²⁴/₅ s. å. (Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, utg. gm Gottfrid Carlsson, h. 2, 1924, s. 270) samt av förhandlingarna ⁶/₄ 1489 (se not 55).

⁵⁵ Carlsson, a. a., h. 3 (1933), s. 338.

Vi veta ej, vad som förde herr Johan Ruska åter till hans ungdomsstudiers tyska land. Red han sin gångare i ekonomiskt eller politiskt uppdrag av riksens råd eller av sitt kapitel — var det pestilentia eller annan krankhet, som mötte honom, eller blev han ett offer för odåd och brott? Långt från sin hemstads katedral och Mälarens stränder fick han sitt slutliga vilorum. Herr Johan har tydligen varit välförsedd med silver och guld, för vilket skepparen fick göra räkenskap. Med undran och ängslan har allt detta dryftats i Strängnäs, på Vargarn, i Arboga, i Stockholm — av kapitlet, av fränderna, inför riksens råd och inför rätta i huvudstaden. Men förgäves spana vi efter mera därav än de sparsamma ljuslimtar, som källorna släppa igenom.

XIV. Tibble-Vargarns-ätten. Häradshövdingen Erik Larsson i Tibble och kyrktjuven Jöns i Anunsta. Häradshövdingen Peder Eriksson i Vargarn.

Med herr Johan Ruskas syster Margareta Gervinsdotter gingo släktgårdar och arvsanspråk över till en ny ätt, hennes make väpnaren *Peder Erikssons (blomstängel)*. Denna frälsesläkt kan följas från Peders fader, som i ett av de första brev, vari han påträffas, möter i samband med dramatiska omständigheter.

En dag år 1450, alltså under konung Karls tid, var stor folksamling på den ort i Hagunda härad i Uppland, där kyrktjuven Jöns i Anunsta skulle hängas.¹ Den dubbelt brottslige hade stulit jungfru Marie silverkrona i Åkers, nuv. Västeråkers kyrka.² Galgen var rest, det väntade ögonblicket nalkades. Men innan Jöns sonade sitt brott, var man angelägen att söka få honom att lätta sitt hjärta. I den avgörande stunden, innan det var för sent, tillsporde ortens häradshövding, väpnaren *Erik Larsson (Laurens-son) i Tibble* och kyrkvårdarna i Åker, Bengt i Törista och Olof i Ärista, tjuven Jöns, »tha ha[n] stodh pa stegha[n] oc skulle hængia, hwart ha[n] hadhe farit m[et] kro[no]na». Inför det oundvikliga fann denne det tydligen lönlöst att dölja något eller också ville han ej ensam bli lidande i saken. Den kronan, sva-

¹ Det följande efter häradshövdingen i Hagunda Erik Larssons (kors) brev 1450. ut. dag, or. på papper, RA. Eriks stamgård Tibble nämnes ej i detta brev, men väl i flera andra. Om dess belägenhet se ovan s. 108, not 4.

² Om kyrkstöld se MELL:s Tjuvabalk, XXIII (Schlyters ed., s. 362). Om en ovanligt stor kyrktjuv 1488 se Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, h. 2, s. 293. Ibid., h. 1, s. 57, omtalas 1484 en dansk, som stulit silvret av sancta Annas beläte i Gräbrödraklostret.

rade Jöns i Anunsta, är smält och det silvret haver min stallbror Lasse Laurensen, som där står. Den utpekade tjuvgodsgömmaren Lasse blev på grund härav senare instämd för lagmannen herr Bengt Jönsson (Oxenstierna), den bekante f. d. riksföreståndaren och ärkebiskopen Jöns Bengtssons fader, som vi tidigare påträffat vid bröllopet på Täljehus 1428.³ Herr Bengt förelade Lasse, att han skulle giva jungfru Maria sitt silver igen och komma på Hagunda ting och göra lag för sig, att han aldrig var i råd eller dåd med att stjäla jungfru Marie krona med Jöns i Anunsta. Lasse synes emellertid ej ha brådskat härmed att döma av det av häradshövdingen Erik Larsson utfärdade brev, som skildrar ovan omtalade händelser. Däri heter det nämligen, att Erik Larsson och alla, som bygga och bo i Åkers socken i Hagunda härad, bedja herr Gregers Bengtsson (2 snedbjälkar),⁴ riddare i Hammarby i Dalby socken i samma härad, att han skulle tala till Lasse Laurensen och — såsom det heter — att han skulle göra för jungfru Marie skull och fly jungfru Maria sitt silver igen, som Lasse sade sig hava undfått av Jöns i Anunsta, vilket silver jungfru Maria ej igenfått och Lasse icke heller gått den föreskrivna eden å Hagunda ting.

Den upprörda upplandssocknens nitiske talesman, häradshövdingen i Hagunda härad, väpnaren *Erik Larsson i Tibble* (Balingsta socken), var fader till Peder Eriksson, Margareta Gervinsdotters make. De förde visserligen olika vapen, den förre ett vackert kors (se fig. 23), den senare en dekorativ blomstängel (se fig. 24), men det var intet ovanligt, särskilt hos lågfrälset, att en släkt i olika generationer växlade vapen — ofta uppstogo en eller flera barn t. ex. morfaderns vapen eller namn eller bådadera. Peders filiation framgår klart av bevarade urkunder. Erik Larsson i

³ Lagmansämbetet i Uppland, som innehafts av riddaren Nils Gustafsson (se ovan s. 52), övergick under hans sista livstid till Karl Knutssons halvbror, väpnaren och riksrådet Ture Stenson (Bielke), vilken nämnes som lagman där $\frac{2}{3}$ 1438; denne avled dock okt. 1439 (*Eigenstiernas ättartavlor*, adl. ätt. Bielke af Åkerö, tab. 13). Efter honom blev herr Bengt Jönsson lagman 1439 till sin död omkr. 1450. Herr Bengts exemplar på pergament av konung Kristoffers Landslag fanns tidigare i Det kgl. Bibliotek, Köpenhamn, men kom vid arkivaliebytet 1929 till Kungl. Bibl., Stockholm. Om denna codex se G. R u d b e c k, Några äldre svenska bokägaremärken (i NTBB 1921), s. 79—83, med färgplansch av herr Bengts praktfulla vapen-exlibris. Uppgiften där s. 83, att herr Bengts morfar, väpnaren o. riksrådet Finvid Finvidsson förde »3-delad sköld» är terminologiskt oriktig. Hans vapen var: delad sköld, övre fältet klivet. Om herr Bengts lagcodex jfr även K. G. Westman i *Minnesskrift ägnad 1734 års lag*, I (1934), s. 19. Om herr Bengt Jönssons ställning till kyrkan se K. B. Westman, *Reformationens genombrottsår*, s. 57, 60. Herr Bengts porträtt se ovan s. 77, fig. 15.

⁴ Om denne se K. H. Karlsson i *Sv. Autografsällskapets Tidskr.*, I, s. 231, o. Styffe, *Skandinavien* (3:e uppl.), s. 359, o. nedan s. 145 f.

Tibble är känd från tiden 1449—1460.⁵ I ett brev av Västerås d. 15 maj 1478⁶ upplåter *Gertrud Martinsdotter*, välbördig man Erik Larssons efterleverska, till sin son Peder Eriksson jord i Björn-ome i Gryta socken, Hagunda härad, vilken jord han samma dag med hennes samtycke säljer till biskop Lydeke (Abelsson) i Västerås.⁷ Någon annan frälseman Erik Larsson i Hagunda härad är icke känd från denna tid mer än den nämnde häradshövdingen, som skrev sig till Tibble. Peder Erikssons identitet åter framgår av sigillet med blomstängeln.

Fig. 23. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Hagunda ERIK LARSSON i Tibble.
Vapen: kors. Omskrift: *¶ eric i laurinsson.*
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Uppsala d. 16 febr. 1451, RA.

Väpnaren Peder Eriksson, vilken att börja med i likhet med fadern skrev sig till Tibble i Balingsta socken av Hagunda härad,⁸ drogs småningom över sin till hustru Margareta Gervinsdotters sörmländska arvegods Vargarn i Lista. Han sökte redan 1472 realisera delar av sin uppländska arvejord till doktor Cort Rogge, då ärkedjäkne i Uppsala,⁹ och fortsatte, som vi ovan sett, med att 1478 sälja annan jord till biskop Lydeke.⁷ Samtidigt konsolide-

⁵ Erik Larssons dombrev, Hagunda härads tingställe 1449, eft. 13/11, or. perg., RA; 1460: Örnhielms Dipl. II, s. 805.

⁶ Or. perg., RA.

⁷ Or. perg., RA.

⁸ Se ovan s. 108.

⁹ Peders brev, Uppsala 19/12 1472, or. perg., RA. Det gällde 13 öresland i Vallby, Hagunda socken. Köpet måste emellertid ha gått tillbaka, ty i Uppsala 20/6 1477 (or. perg., RA) säljer han samma jord till herr Erik Hansson, Uppsala domkyrkas syssloman (väl = kaniken Ericus Johannis, † 1512, »olim yconomj alme Ecclesie vpsalensis», se Collijn i Samlaren 1904, s. 211), »under sancte Eric och Uppsala domkyrka». Om jorden i Vallby jfr nedan s. 152, not 12.

rade Peder tydligen redan 1481 Vargarnsdomänen genom tillköp av jord i Lista.¹⁰ Han uppträder från s. å. som häradshövding i Väster Rekarne ända fram mot seklets slut, härigenom fullföljande traditionerna från hustruns morfar Anders Ruska.¹¹ Vi ha här ett nytt exempel på, vad som tidigare framhållits, att det är tydligt, att man vid häradshövdingeval ej sällan sökte sig till samma lågfrälse släktkrets, när denna var knuten till någon känd sättesgård i häradet.¹² En annan socialhistorisk iakttagelse, som man kan göra i förevarande undersökning, är den, att nästan varje här vidlyftigare omnämnd frälse släkt haft medlemmar, som gått

Fig. 24. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Västerrekarne PEDER ERIKSSON i Vargarn. Vapen: blomstängel. Omskrift: & pedher eriksson.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Uppsala d. 20 sept. 1477, RA.

i kyrkans tjänst. En granskning av stamtavlorna visar, att Peder Erikssons sväger herr Johan Ruska blott är ett exempel av många.

Vad Peder Erikssons familj beträffar, nämner han sin hustru som levande ännu 1491.¹³ Förmodligen var väl detta allttjämt Mar-

¹⁰ Magnus Nilssons i Bankesta, häradshövding å Peder Erikssons vägnar, fastebrev av Tumboås 1481, eft. 11/11, avskr. i B 16, fol. 49 v, RA. Peder köpte jord i Lilla Ladby, Lista sn.

¹¹ Peder Eriksson är häradshövding i Knut Links brev 21/10 1481, or. perg., RA (om K. L. jfr ovan s. 49). Han är det ännu i häradshövdingen i Österrekarne Lasse Faderssöns brev av Kjulaås 1498, före 24 juni, or. perg., RA. Kanske har han behållit tjänsten sin levnad ut, ty 1514 är hans dotterson Erik Knagh i Vargarn häradshövding i Västerrek, se nedan s. 154.

¹² Jfr ovan s. 49 och nedan s. 150, 154, 156, 162 f.

¹³ Då Peder Eriksson i S. Clara kloster i Stockholm 12/8 1491 genom skifte upplåter jord i Bogesta i Balingsta socken (således väl arvejord liksom Tibble) till klostret, skedde det med hustruns råd (J ö r a n N o r d b e r g, S. Clara Minne, 1727, s. 64, nr 103).

Stamtavla XII.

Tibble-Vargarns-ätten.

(Vapen: dels kors, dels blomstängel.)

Erik (Laurens) Larsson (kors), i Tibble, Balingsta sn, Hagunda hd, Uppl., 1449—1460, väpn., häradsh. i Hagunda. G. m. *Gertrud Martinsdotter*, som levde 1478.

Peder Eriksson (blomstängel), i Tibble o. Vargarn, 1473—1510, väpn., häradsh. i Västerrekarne. G. m. *Margareta Gervinsdotter* (syster till herr Johan Ruska, se Stamtavla X), vars mormor var Esbjörn Blåpannas systerdotter.

Märta Pedersdotter, var † 1488. G. 1484 på Vargarn m. *Peder (Jonsson) Knagh*, 1484—1499, i hans 1:a gifte, väpn., häradsh. i Åkerbo hd, Västm. Han återvann 1489 Österby åt Blåpannaarvingarna från Sigge Larsson (Sparre; jfr Stamtavla XIII). Om Peder Knagh se vidare Stamtavl. XV o. XVI.

Barn, se Stamtavla XVI
(nedan s. 153).

gareta Gervinsdotter; i varje fall känner man icke något annat Peders gifte. Till Peder Eriksson i Vargarn personligen skola vi senare återkomma.¹⁴

Blåpannaarvingarna hade trots tidens gång och generationernas växling aldrig kunnat förgäta sina anspråk på Esbjörns Österby. Det skulle bli Peder Eriksson förunnat att se dessa anspråk uppfyllda. Detta skedde emellertid först sedan hans och hustruns enda kända barn, dottern *Märta Pedersdotter*, tillfört familjen en måg, som också tog del i förhandlingarna om arvet. Denne måg och Märta Pedersdotters make var väpnaren *Peder Knagh*, riksföreståndaren Sten Sture d. ä:s fogde.

XV. Peder Knagh och hans första gifte.

1. Sten Sturcs fogdc. Brev på sköld och hjälm 1483.

Peder Jonsson Knagh, som nu inträder i släkthistorien och som sedan skulle komma att spela en avgörande roll för förmedling av Blåpannaarvet, var till börden förmodligen värmlänning, att döma av några av hans tidigast kända jordbesittningar.¹ Han köpte även jord i Västmanland. I ett brev, som är bevarat i original i Riksarkivet,² säljer väpnaren Hans Nilsson i Stockholm i

¹⁴ Se nedan s. 131, 136, 152.

¹ Peder Knaghs fadersnamn framgår av omskriften på hans sigill, se fig. 30, s. 151. Hans värmländska gårdar synas särskilt i sköldebrevet för honom (se här nedan) men även i flera andra brev.

² Hans Nilssons brev, Stockholm 9/7 1475, or. perg., VHAA, dep. i RA; brevet stannar fr. Österby, ty avskr. i Ribb. kop.-bok, nr 12.

juli 1475 till hederlig sven Peder Knagh jord i Säby socken i Västmanland. Brevet beseglas av riksföreståndaren herr Sten Sture samt riddarna Nils Sture och Gustaf Karlsson (gumsehuvud).

Då vi senare finna Knagh i herr Stens tjänst, ligger det nära till hands att tro, att han varit det redan nu, då han får en så förnäm beseglare av brevet. I varje fall är han åtminstone så tidigt som jan. 1483 Sten Stures fogde i Värmland och s. å. även fogde på Dal.³ Vi ha kvar hans herre riksföreståndarens kvittens. dat. Gripsholm d. 16 dec. 1483, till sin fogde på skatt, sakören och alla uppborjder och utgifter av Värmland och Dal.⁴ Årtalet betecknar en tidpunkt, då Sten Sture sannerligen kunde behöva trogna tjänare. I sept. 1483 hade nämligen herr Sten ytterst nödtvungen måst besegla Kalmar recess, varigenom svenska riksrådet preliminärt erkände konung Hans av Danmark och Norge även som svensk konung. Detta principiella förnyande av unionen blev dock ännu under fjorton år i praktiken utfört på grund av de villkor, som recessen stadgade och som kung Hans icke fann antagbara.⁵

I slutet av november samma år, som Kalmar recess var besegrad, alltså 1483, hölls riksrådsmöte i Stockholm. Herr Sten hade haft ett obehagligt mellanhavande med huvudstadens råd. Då Sten Kristiernsson (Oxenstierna) hade dräpt en borgare och herr Stens maka, fru Ingeborg Åkesdotter (Tott) gått från slottet för att bedja för Sten Kristiernssons liv på rådstugan, hade hon blivit både knuffad, slagen och trängd. Nu ingicks emellertid d. 22 nov. en förlikning mellan riksföreståndaren samt borgmästare, råd och menighet i Stockholm och ett flertal riksråd beseglade försoningsbrevet.⁶

³ Brev ²⁵/₁ 1483 (or. perg., RA) av Olof Björnsson (vinge), lagman i Värmland, herr Hallvord, prost i Tingvalla, herr Karl, sockenpräst i Väse, herr Lars, sockenpräst i Fryksdalen, Anders Eriksson, biskopsfogde i Värmland, o. väpnaren Ingemar Pellesson, som jämte Peder Knagh, herr Stens fogde i Värmland, och Jöns Andersson, Vadstena klostrets fogde, föranstalta byte mellan kronan och klostret. Därvid fick klostret Stömmestad i Segerstads socken, Grums härad, Värml., mot att kronan fick Boda i Eskilsåter sn, Näs härad. Jfr C. Silfverstolpe, Vadstena klostrets jordebok (Hist. Handl. 16: 1, 1898), s. 216, där dock felaktigt uppgives i not, att Boda skulle legat i Ölseruds socken. A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal, I (nytryck 1914), s. 184, uppger oriktigt, att detta byte skulle skett 1480. Enligt Lignell bevitnade Knagh 1480 väpnaren Nils Bratts morgongåvobrev till sin hustru Margita Ivarsdotter.

⁴ Or. perg., RA. På baksidan: »Från Afhulta efter Iverus 1851 Juni (Fr. K.B.)» — den tydliga beteckningen för Österbyproveniensen.

⁵ Styffe, Bidrag, 4, s. LXI f.; S. Tunberg, Riksdagens uppkomst (1931), s. 149 f.; G. Carlsson, De skandinaviska länderna under senare medeltiden (i Världshistorien, red. av H. Almqvist, del III, 1932), s. 726.

⁶ Styffe, Bidrag, 4, s. 100 f. Herr Sten Kristiernsson blev riddare först år 1497 (F. de Bruns anf. riddarlängd, s. 39). I »Anekdoter från Sturarnas tid» (PHT 1904, s. 125—129) finns (s. 126 f.) en mycket uttrycksfull skildring av fru

Två dagar senare, d. 24 nov. 1483, var riksrådet samlat och uppräknas i ett brev efter den stränga rangordning, enligt vilken de högsta prelaterna — här ärkebiskop Jakob Ulfsson i Uppsala och biskop Cort i Strängnäs — nämnas framför riksföreståndaren. Utom dessa tre uppräknas riddarna Ivar Axelsson (Tott), Nils Sture, Gustaf Karlsson (gumsehuvud), Gregers Mattsson (Lillie), Åke Jönsson (Svarte Skåning), Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt), Erik Ottesson (3 björnramar), Hans Åkesson (Tott) och Ivar Gren samt väpnarna Arvid Trolle, Karl Bengtsson (Vinstorpaätt), Örjan Åkesson (Tott) och Svante Nilsson (Sture) — den siste den blivande riksföreståndaren. Det nu utfärdade och beseglade brevet (se fig. 25) gällde ärlig och förnumstiger man *Peder Knagh*.⁷ Denne erhöll därvid ej blott stadfästelse på frälse och friheter, som förut unnats honom. För att han och hans äkta barn och avföda skulle vara och bli fria män och frälse till evig tid gavs honom nu *sköld och hjälm*, varvid det å pergamentet målade vapnet också beskrives. Han erhöll, heter det, en kvist med tre löv uppå, ett fält brunt och ett annat grönt, till vapen i skölden, och en kvist med tre löv ovan uppå hjälmen, så att hans äkta och ädla barn och avföda måge och skola fria och frälse det vapen föra och njuta till evig tid, för lång, välvillig tro tjänst den föreskrevne Peder Knagh haver gjort Sveriges krona till denna tid och än här efter både han och hans förberörda äkta och ädla avföda göra skola, så länge de leva, man efter man till evig tid. Därefter gives i brevet Peder och hans efterkommande evinnerligt frälse och friheter på vissa gods och gårdar, som han bl. a. köpt av skattebönder. Den uppräknade jorden är mest belägen i Värmland men även i Närke och Västergötland.⁸ Därefter intages — i dylikt fall sedvanligt — förbud för Knagh att slå under sig annat skattegods eller kronojord.⁹ Sköldebrevet beseglas av ärkebiskop

Ingeborgs missöde 1483, hur hon blev »udi samme sorll och morl ilde drängd, riffven och stött, så att hon wred lopp til slottet igen». Herr Sten Kristiernsson ägde en Birgittahandskrift, se »Birgittautställningen 1918» (1918), red. av I. Collijn o. A. Lindblom, s. 128, nr 90.

⁷ Brevet Stockholm 24/11 1483, or. perg., Kungl. Bibl.; avskr. i Ribb. kopieboken nr 1. Brevet är nämnt hos Styffe, Bidrag, 4, s. cXLIX, not 4, och i B. Schlegel o. C. A. Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor (1875), s. 153, dock med både fel dag och år »1473 d. 23 November». Här lämnas nästan inga andra uppgifter om Knagh än de ur sköldebrevet hämtade.

⁸ I Närke: a) Lybby i Viby sn, Grimstens hd; b) Bälsås i Kvistbro sn, Edsbergs hd. — I Värmland: a) Bryngfjöl, Löved, Skäre och Hällberga i Grava sn, Karlstads hd; b) Smedjaby i Varnums sn, Ölme hd. — I Västergötland: Hagby i Örby sn, Marks hd. Därtill kom en gård i »Asgusbygden».

⁹ Styffe, Bidrag, 4, s. cXLIX.

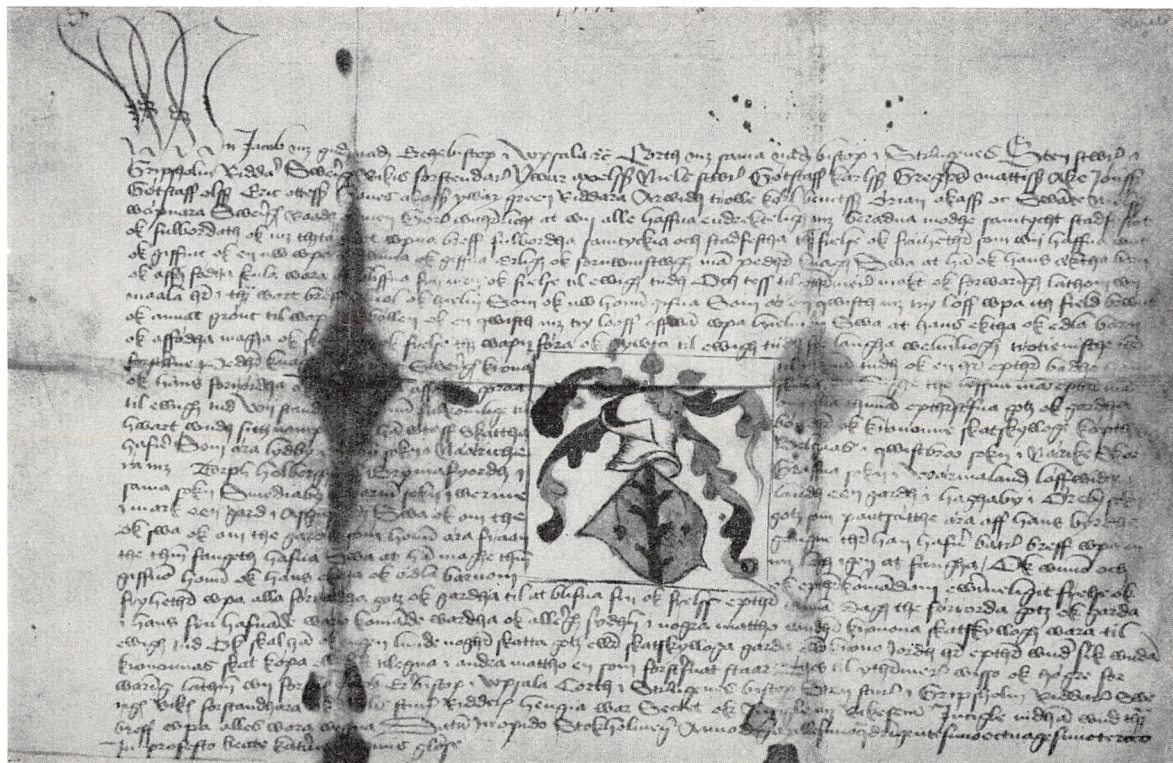

Fig. 25. Riksföreståndaren Sten Sture d. äs och riksrådets sköldebrev för herr Stens fogde, väpnaren PEDER KNAGH, dat. Stockholm d. 24 nov. 1483. Efter orig. på pergament, tidigare i Ribbingska arkivet på Österby, sedan i J. Fr. Iverus' samling på Avhulta, nu i Kungl. Biblioteket.

Jakob, biskop Cort, herr Sten samt herr Nils Sture. Det är intaget som nr 1 i Ribbingska kopieboken, men finnes bevarat även i original, i Kungl. Biblioteket. På baksidan bär det den på Österbybrev välkända proveniensanteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851 juni.»

Medan frälsebrev ganska tidigt förekomma i Sverige, börja brev på *sköld och hjälm* att utställas först under konung Erik av Pommern.¹⁰ Det tidigaste synes vara från 1431, utfärdat för Tord Sandersson.¹¹ Redan Bengt Bergius och Sven Lagerbring uppmärksammade våra tidiga sköldebrev och intogo exempel därpå i sina urkundssamlingar.¹² I senare tid ha de särskilt studerats av Hans Forssell¹³ samt av Hans Hildebrand, som i Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad 1892 och Sveriges medeltid 1896 bl. a. offentliggjorde sex dylika vapenbilder.¹⁴ Hildebrand påpekade därvidlag riktigt, att för 1400-talets svenska heraldik — i varje fall under seklets senare hälft — var den eljest allmänna regeln att aldrig lägga färg på färg främmande, vilket tydligt framgår redan i vissa av

¹⁰ Frälsebrevsförteckningen hos H. Hildebrand, Sveriges medeltid, II h. 2 (1883), s. 202—205, omfattar även sköldebrev; se vidare not 14 nedan. Jfr även Sv. Biogr. Lex., bd 23 (1856), s. 2 ff. (vilket dock får användas med stor försiktighet, såsom alltid då fråga är om medeltidsstoff i denna äldre biografiska lexikonsvit), H. Forssell, Sveriges inre hist., I: 1 (1869), s. 131 f., Styffe, a. a. (se not 9 ovan), o. Neuman i Samlaren 1931, s. 166 f., nr 4—6.

¹¹ Tr. hos [B. Bergius], Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien, 1 (1753), s. 186 ff. (med facsimile av brevet med vapenteckningen, plansch vid s. 192), samt (eft. J. Langebeks avskr.) i F. H. Jahn, Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne (1835), s. 508, nr 12. Jfr om detta brev även Sv. Biogr. Lex., bd 23, s. 2 (se ovan not 10), o. H. Hildebrand, a. a., II, h. 2, s. 204.

¹² Om Bergius se not 11 ovan; jfr även F. C. Broman, Afhandling om de fornda adeliga värdigheter (i K. Sv. Vitterhets-Academiens Handl., del 5, 1788), s. 240 ff. S. [Lager] Bring, Saml. af åtskill. handl., del 3 (1758), s. 214 ff. (frälsebrev ibid. s. 208 ff.; jfr givetvis även Svenskt Diplomatarium).

¹³ Reuter dahl avhandlar sköldebrev i Sw. kyrkans hist. III: 1 (1863), s. 470. Forssell, a. a., s. 99, har sköldebrevsförteckning för 1500-talet; jfr även Schlegel o. Klingspors ättartavlor (se not 14 nedan).

¹⁴ H. Hildebrand i Sveriges medeltid, se not 10 ovan; dens. i Månadsbladet 1892, s. 138—141, med bilder av de vapen, som förlänats Nils Gregersson (3 ållon) ¹⁴/₈ 1457, Lasse Halvordsson (svala) ²¹/₈ 1482, Mattias Lydke (3 rosor) ³¹/₃ 1483, Hans Stensson (3 strutsfjädrar) ²⁹/₈ 1490, Peder Sigvordsson (3 stolpar) ¹⁹/₂ 1519 o. Peder Karlsson (hand) ²⁷/₃ 1508. Se Hildebrand även i Sveriges medeltid, II, h. 4 (1896), s. 557 ff. (med samma sex bilder som i Månadsbladet), vari vapenbeskrivningarna hämtats ur Schlegel o. Klingspors ättartavlor. Peder Knaghs sköldebrev upptages hos Hildebrand (efter dessa ättartavlor o. således med felaktigt år 1473), s. 557. Det nämnda sköldebrevet av 1482 för Lasse Halvordsson är tr. av E. Hildebrand i Svenska skriftprof, h. 1 (1894), s. 35, nr 21 (facsimile å pl. XIII). De svenska sköldebrev synas alltid ha givits av regent, men i Danmark gav t. ex. ärkebiskop Tue (Nielsen Juul) av Lund sköldebrev 1468, se L. Weibull, Lunds ärkestifts urkundsbok, bd 4 (1909), s. 106, nr cxxiii.

vapenbeskrivningarna. Sköldebrevet för Peder Knagh är ett nytt exempel härpå, då någon metall alls icke ingår i vapnet där.¹⁵

Det synes vara givet, att utmärkelsen med brev på sköld och hjälm ju samtidigt var ett tyst erkännande av, att vederbörande mottagare icke var av högre börd. Av datum för Peder Knaghs sköldebrev, d. 24 nov. 1483, synes framgå, att detta måhända var avsett som en värdig förberedelse till Peder Knaghs ingifte i en gammal frälsesläkt.¹⁶ Ty två månader därefter står Peder Knagh i brudstol.

2. Bröllopet på Vargarn 1484.

Väpnaren Peder Eriksson i Vargarn, häradshövding i Väster Rekarne, blev Knaghs svärfader och den förres dotter *Märta Pedersdotter* var bruden. Bröllopet har stått på Vargarn d. 25 jan. 1484, ty följande dag är Peder Knaghs morgongåvobrev till Märta utfärdat — till eftervärlden bevarat blott i avskrift i Ribbingska kopieboken.¹⁷ Morgongåvan var 400 mark silver, som skulle vändas i jordagods inom natt och år.

Brevet visar oss bröllopgästerna. Främst bland dessa har varit ingen mindre än riksföreståndaren Sten Sture, som sålunda velat hedra sin fogdes högtid. Bland de andra möta vi genast en bekant — det är doktor Helge (Petersson), domprost i Strängnäs, Johan Ruskas lärde kollega. Doktor Helge var ej den ende prelaten. Även abboten Sven i Julita var med,¹⁸ likaså »Kagge kanick», d. v. s. Erik Mattsson Kagge av den frälsesläkt (Kagg), som kommit i besittning av herr Nils Gustafssons Rossvik.¹⁹ Själv blev Erik Kagge senare en av doktor Helges efterföljare som domprost i Strängnäs.

Utom de tre andliga herrarna nämnas bland morgongåvovittnena på brudens vägnar fyra ganska okända personer, av vilka de två att döma av namnen voro bönder. Brudgummens vittnen åter

¹⁵ Den i heraldiken föga använda färgen brunt förekommer i stället där, liksom i vissa tidigare svenska sköldebrev; jfr H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1892, s. 139 f. Vad Peder Knaghs vapen beträffar är målningen i brevet gjord så, att den visar brun kvist i grönt fält. Biskop Cort Rogge av Strängnäs förde två korslagda röda horn i blått fält (NTBB 1924, s. 104) — alltså också färg på färg (utan metall).

¹⁶ Brudens (se nedan i texten) moder var ju av mycket gammalt frälse, speciellt på Blåpannasidan. Om brudens faders släkt jfr härvidlag ovan s. 114, not 31. Ehuru det medeltida fräslat ju var betingat av krigstjänst, förekommer i varje fall under 1400-talet *nobilitas* även såsom bördsbegrepp. Det är ej sällsynt att om personer se uttrycket »ex utroque parente nobilis» eller dylikt.

¹⁷ Nr 14.

¹⁸ Om abbot Sven se Ortved, *Cistercieordenen*, II, s. 297.

¹⁹ Om Rossvik i familjen Kaggs ägo se ovan s. 56 ff.; jfr s. 90.

voro den bekante Olof Björnsson (vinge), lagman i Värmland, herr Peder i Björskog,²⁰ väpnarna Jöns Ivarsson och Magnus Ivarsson, Hans Kruse samt Hans Biscop. Av dessa möter Jöns Ivarsson och en hans bror Ivar senare flera gånger i breven i sällskap med Peder Knagh. Förmodligen hörde även Magnus Ivarsson till samma brödrakrets, liksom en senare nämnd väpnare Peder Ivarsson i Holm bevisligen var Jöns Ivarssons broder. Att döma av namn och vapen ha vi måhända, trots att bevisningen ännu brister, att i dessa personer se fränder till den bekanta frälsesläkt på 1500-talet, som för liljeörns-vapnet och då representerades av bl. a. Måns Ivarsson till Edeby och hans bror riddaren Ivar Ivarsson d. ä., vilken mördades i Uppsala 1567 på Erik XIV:s befallning.²¹

Peder Knaghs morgongåvobrev 1484 beseglades av riksförståndaren, abbot Sven, doktor Helge, Erik Kagge, lagman Olof samt prästen herr Peder.

3. *Peder Knagh blir änklings. Erik Pedersson Knagh.*

Endast få år fick Peder Knagh behålla sin hustru. Den 7 juli 1488 utfärdar han på svärfaderns gård Vargarn ett brev, som visar honom som änklings. Även detta brev är endast bevarat i Ribbingska kopieboken.²²

Men Märta Pedersdotter efterlämnade en son, som fick namn efter sin morfars far, hagundahäradshövdingen Erik Larsson i Tibble. Brevet 1488 ger oss ej uppgift härom, men *Erik (Pedersson) Knagh* uppträder längre fram i diplomerna på ett sätt, som tillåter bestämd identifikation.²³

I det nämnda brevet 1488 överlämnar nu Peder Knagh i vård hos morfadern på Vargarn den lille Eriks moderne, »tridiung av det jag ägde, då hans moder dog», som det heter i brevet. Specifieringen av dessa ägodelar är en sorts bouppteckning av stort

²⁰ Den här — som ofta i kopieboken — korrumpade texten har »Biörnskär», en obefintlig socken. Det är säkert felskrivning för Biörnaskogh, nuv. Björskog. En herr Peder i Björskog, kanik i Västerås, nämnes verkligen också i brev av Köping ⁹/₁₀ 1473 (or. papper, RA); han omtalas även i maj 1475 (Arboga tänkebok, fol. 144; ur prof. G. Carlssons benäget medd. excerpter).

²¹ N. G. Djurklou har skrivit utredningar om de äldre Ivarssönerna i HT 1882, s. xxv (m. stamtavla) och HT 1890, s. 19. Klargörande av släkten försvåras av, att den, såsom ej så ovanligt, fört olika vapen. Men i varje fall har Jöns Ivarsson 1477 fört kluven sköld med ¹/₂ lilja och vinge (HT 1890, s. 19, not 1, o. K. H. Karlssons ant.), även ²⁴/₂ 1479 o. ¹³/₁₂ 1493 (båda or. perg., RA). Men detta är ju just liljeörnsvapnet, se bilder i Rosman, Bjärka-Säby, II, s. 57, och än bättre i Fornvännen 1932, s. 57. Då också namnet Ivar går igen i 1500-talsätten, är något samband onekligen troligt (båda grupperna levde f. ö. i Mälardalskapen).

²² Nr 13.

²³ Se nedan s. 153 f.

kulturhistoriskt intresse. Det var icke få dyrbarheter, som tydligen kunde finnas hos en av riksföreståndarens fogdar. Där uppräknas först 13 silverskålar och en kåsa av silver, 3 silverbälten och 16 silverskedar, 8 guldskinnsbyenden, boskap, får och få. En del inventarier behöll Peder Knagh såsom lån av sin son. Hit hörde bl. a. ett förgyllt halsband och kors, ett »korallaband» med 4 varv och 20 förgyllda stenar och 8 guldringar uppå, vidare kläder, fodrade med gråskinn och hermelin, en tre alnar lång silverkedja med kors, en grann engelsk dyna och 5 täcken, guldskinnstäcken och engelska täcken »och mer, som jag haver i Värmland och annorstädes, där mina ägodelar äro», slutar uppräknningen i brevet.

Även som änklings har Peder Knagh tydligen haft nära beröring med sin svärfader — de hade ju ett föreningsband i sin gemensamme arvinge Erik Knagh. Särskilt visar sig sambandet i fråga om Österbyprocessen.

XVI. Blåpannaarvingarna återvinna Österby. Peder Knaghs omgifte.

Redan 1471 hade Blåpannaarvingarna seglat i medvind, då de efter rättegången med Karl Andersson (2 liljor) fått behålla Rosendal, Ökna och Kasta. Att de verkligen sutto kvar med dessa gårdar, synes troligt av olika omständigheter.

Sten Sture hade hösten 1488 varit i Finland för att träffa anstalter mot de ryska härjningstågen, men befinnes d. 9 jan. 1489 åter vara i Stockholm.¹ På sensommaren var han i Vadstena vid den högtidliga skrinläggningen av den heliga Katarina Ulfsdotters ben. Själv hade herr Sten, klädd i brunt sammet med hermelinsfoder, i processionen burit relikgömman med helgonets huvud.²

Under hösten detta år var rådsmöte i Stockholm. Den 24 okt. 1489 satt herr Sten med sju riddare och sex väpnare samt borgmästare och råd i Stockholm till doms i rådstugan, såsom stadens tänkebok upplyser.³ Ett par dagar senare kom Österbymålet upp inför riksrådet.

Det i Riksarkivet bevarade pergamentsbrevet — även här med den arkivaliskt betydelsefulla anteckningen »Från Afhulta efter

¹ G. Carlsson i HT 1911, s. 255.

² Vadstenadiariet 1489 ²¹/₇, ¹/₈ (SRS I: 1); Hist. Bibl. II (1876), s. 17.

³ Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, ed. G. Carlsson, h. 3 (1933), s. 389. Om rådsmöte ²¹/₁₀ 1489 se H a d o r p h, Biärköa Rätten (1687), s. 65.

Stamtavla XIII.

Släktgrenar av ätterna Ulf och Sparre.

(Jfr utförligare stamtavlor i F. U. Wrangel, Anteckningar om Rytterns socken, 1886, s. 99, samt J. E. Almquist, Strödda bidrag till familjerättens historia, 1932, s. 40.)

Staffan Ulfsson d. ä. (ulf), 1365—1390,
† 1393, begr. i Vadst. kl., ridd., riksr.

G. 1) m. *X. Haraldsdotter (Gren)*.

Katarina Staffansdotter (ulf), g. m. *Bengt (Laurensson) Larsson (1 bjälke)*.

Ingeborg Bengtsdotter (1 bjälke), g. m. *Lars (Laurens) Siggesson (Sparre)*, † 1473, väpn., riksr.

Sigge (Laurensson) Larsson (Sparre), (1442—1509), väpn., riksr. Arvde efter ridd. Staffan Ulfsson d. y. Österby i Tumbo, men förlorade det 1489 till Esbjörn Blåpannas arvingar (se Stamtavla XVI).

G. m. *Kristina Månsdotter (Natt och Dag)*.

Lars Siggesson (Sparre), till Sundby, riksmarsk,
† 1554.

(i 1:a giftet)

Malin (Larsdotter) Sparre, f. 1528,
† 1597. G. 1) 1532 m. *Hans Persson (Forstenasläkten)*, som genom sin moder Märta Pedersdotter (Knagh) — se Stamtavla XVI — ärvde Österby o. Vargarn.

(i 2:a giftet)

Erik (Larsson) Sparre, till Sundby, riksråd, kansler.

Barn, se Stamtavla XVII
(nedan s. 155).

2) m. *Iliana Åkesdotter (båt)*.

Ulf Staffansson (ulf), 1405—1436, var † 1438, väpn.

Staffan Ulfsson d. y. (ulf), 1436—1477, † 1478, ridd., riksr., lagman i Västmanl., häradsh. i Västerrekarne.

G. 1) m. *Birgitta Ottosdotter (Peccatel)*, i hennes 2:a gifte, som i sitt första gifte fått Österby i morgongåva (av ridd. Nils Gustafsson, se Stamtavla VIII);

2) m. *Sigröd Karlsdotter (Bonde)*.

Iverus 1851 juni»⁴ — är daterat d. 29 okt. 1489. Utfärdarna äro, utom riksföreståndaren, riddarna Nils Sture och Ivar Gren samt väpnarna Knut Posse, Kristiern Johansson (Vasa) och Bengt Rynning. Då dessa voro församlade i Gråbrödraklostret att förhandla riksens ärender, heter det, kom för oss välbördig man Peder Knagh och talade till ärlig och välbördig man herr Åke Jönsson (Svarte Skåning), riddare, såsom fullmäktig för *Sigge (Laurensson) Larsson (Sparre)*⁵ i Västergötland om fyra gods i Tumbo, nämligen Österby med två torp — Kärretorp (nuv. Tjærtorp) och Lybeck — gården Väsby och jord i Lövsta i samma socken. Att Sigge hade dessa gårdar som arv efter herr Staffan Ulfsson (ulf) ses av ett senare brev.⁶ Man observerar, att här ej längre är fråga

⁴ Jfr ovan s. 5 f.

⁵ Stamfader för de ännu levande ätterna Sparre.

⁶ Näml. det nedan i texten åberopade brevet av 1⁶/₂ 1490. Sigge Larssons moder, Ingeborg Bengtsdotter (1 bjälke), var kusin till herr Staffan Ulfsson (d. y.), i det att hennes mor, Katarina Staffansdotter (ulf) — g. m. Bengt Larsson (1 bjälke) — var halvsysster till herr Staffans fader, väpnaren Ulf Staffansson. Att Bengt Larsson, såsom både K. H. Karlsson o. Annerstedt angiva i sina otr. ant., var g. m. Katarina Staffansdotter, framgår av brev 1415 2¹/₄, SD nr 2063. Uppgiften i *Elgenstier-*

om Mälby, som ingått i sytningsgodset 1427, men väl om några av Esbjörns mindre gårdar i Tumbo jämte huvudgården Österby.

Herr Åke tillfrågades om brev eller annan bevisning å Sigge Larssons vägnar, men nödgades ge det betydelsefulla svaret, att Sigge haver där ingen brev uppå. Då lade Peder Knagh i rätten herr Erik Erikssons (Gyllenstierna) och doktor Claus Ryttings dom-brev från Karl Knutssons räfst 1454, som, heter det, löd på att Peder Knaghs framfarne arvlåtare (»arffwe») igen unna samma gods. Tyvärr är pergamentet trasigt på en viktig punkt, men så mycket kan läsas, att brevet uppger, att Peder Knagh det [arvs-anspråket] rätteligen ärvt haver efter sin hustru och... Förmodligen måste man supplera med ordet barn. I så fall skulle Märta Pedersdotter haft ännu ett barn, utom Erik Knagh. Ty om Märta dött och detta eljest obekanta barn överlevat och således ärvt hennes anspråk på Österby, men sedan själv dött, så har Peder Knagh tydligen genom bakarv personligen blivit delaktig i Blåpannaan-språken. Saken är likväl dunkel. Ty därest Anders Ruskas dotterdotter Margareta Gervinsdotter — Peder Knaghs svärmor — ännu levat, så har ju hon varit den närmaste arvingen. Att hon levat vid denna tid kan visserligen ej bevisas fullt klart, men väl att en Peder Erikssons hustru levat ännu 1491 — och man känner ingen annan hans hustru än Margareta.⁷

Hur det nu än förhåller sig rent juridiskt sett, så stadfäste rätten 1489 den dom, som herr Erik Eriksson och doktor Claus Ryting 1454 fällt, samt dömde sålunda Peder Knagh de omtvistade gårdarna till.

Denna gång ha Blåpannaarvingarna verkligen också i praktiken kommit i besittning av Österby m. m. i Tumbo, vilket ses av en ny rådsdom kort därefter, den 16 februari 1490.⁸ Då Sten Sture sistnämnda dag satt i rätten i gillesstugan i Skara i närvaro av värdig fader biskop Brynolf (Gerlaksson), herr Åke Jönsson (Svarte Skåning), lagman i Södermanland, Lindorm Björns-

n a s ättartavlor på adl. ätt. Sparre af Rossvik, tab. 2, att Bengt Larssons hustru (Sigge Larssons mormor) var »Margit» Klausdotter Dowt är således oriktig. Denna Märta Klausdotter var i stället g. m. Karl Larsson (brev ²³/₆ 1438, or. perg., RA), Bengt Larssons broder. — Om arvet efter herr Staffan Ulfsson hade stått strid, se F. U. W r a n g e l, Anteckningar om Rytters socken (1886), s. 98 ff., o. J. E. A l m - q u i s t, Strödda bidrag till familjerättens historia (1932), s. 40 ff.

⁷ Se ovan s. 124.

⁸ Originalen synes vara förlorat. Skarabrevet ¹⁶/₂ 1490 finns i två avskrifter, dels i Lars Sparres kopiebok B 16, fol. 80 v (se härom nedan s. 159), dels i Ribb. kopiebok nr 4. Avskriften i B 16 har hoppat över Lindorm Björnssons namn (efter Åke Jönssons). Felet är rättat i F. Ö d b e r g s referat i Västergötl. Fornminnesför:s Tid-skr., I, h. 4—5, s. 21, nr 62, som dock har oriktigt datum.

son (vinge), lagman i Västergötland, Nils Klausson (halvmåne), Svante Nilsson (Sture) och Karl Bengtsson (Vinstorpaätt), kom nämligen välbördig man Sigge Larsson (Sparre) som kärande

Fig. 26. Altarskåp i Tumbo kyrka. Svenskt arbete, 1400-talets sista årtionden^a — således från den tid, då Blåpannaarvingarna återvunno Österby i Tumbo.

inför rätta. Hans käromål gällde den jord i Tumbo — d. v. s. Österby, Tjærtorp, Lybeck och Väsby — som han ärvt efter herr Staffan Ulfsson och som frändömts honom i Stockholm i riksens

^a Benägen upplysning av fil. lic. E. L u n d m a r k. — Från Tumbo stammar även en mässhake från 1400-talets senare del (nu i Strängnäs museum), se Utställning av kyrklig textilkonst... 1929, Katalog, s. 84, nr 176.

råds närvaro. Rätten dömde, att Sigge skulle få kräva ersättning av sina medarvingar efter herr Staffan. Som vi redan förut antytt, fortsatte icke blott Sigge utan efter honom hans änka Kristina och son, Gustav Vasas riksmarsk, herr Lars Siggesson (Sparre), att vid upprepade tillfällen kräva denna ersättning — senast 1547.⁹ Utfärdade stämmingsbrev i denna sak tyckas dock alla ha förklingat ohörda.

I dombrevet febr. 1490, som blott är bevarat i avskrifter, finnes en uppgift, som vållat förvirring hos flera forskare. Där står nämligen i båda de bevarade avskrifterna, att de för Sigge förlorade gårdarna blivit tilldömda »Pär Erichsson [resp. Eriksson] Knagz Swär» efter Esbjörn Blåpanna. Uppgiften har föranlett forskare dels att tro, att Peder Eriksson burit namnet Knagh,¹⁰ dels att förväxla Peder Eriksson och Peder Knagh. Nu synes Peder Eriksson vara känd från ej mindre än 28 brev, utom 1490 års. I intet av dessa bär han namnet Knagh. Peder Knaghs fadersnamn åter, som angives i den latinska omskriften på hans sigill, var Jonsson.¹¹ I ett par brev nämnas båda samtidigt. Under sådana förhållanden kan uppgiften 1490 ej gärna tolkas som »Per Eriksson Knaghs» svärfader. Man torde i stället böra läsa: »Per Eriksson, Knaghs svärfader». Ehuru Peder Eriksson faktiskt ej nämnes i 1489 års brev, utan blott Knagh, så har väl den förre, såsom boende i Västerrek, genast fått Österby i värjo och detta kan man ha vetat i rådet. Eller också föreligger en förväxling av skrivaren 1490 och den äsyftade skulle i så fall vara ej Knaghs, utan Peder Erikssons styv-svärfader, Johan Jönsson, som nämnes i 1454 års av Knagh i rätten 1489 framlagda brev. Att Peder Eriksson eljest ibland uppträder som ekonomisk representant för Peder Knagh synes av ett brev 1490.¹²

Ehuru Österby återvunnits, dröjde det länge, innan det åter blev sätesgård. Blåpannaättlingarna voro nu vana att residera på Vargarn och förblevo där. Förmodligen har även den lille Erik Knagh uppfostrats hos morfadern, såsom senare skall visas.

Peder Knagh, som åtminstone för en tid ökat sitt värmlands-gods med det i modern tid såsom kavaljerernas Ekeby berömda

⁹ Jfr ovan s. 4, not 10.

¹⁰ Så både K. H. Karlsson o. Annerstedt. Från Karlssons ant. har felet övergått till registret (s. 531) i Styffe, Skandinavien, 3:e uppl.

¹¹ Se s. 151, fig. 30.

¹² Brev 12/6 1490, avskr. i B 16, fol. 50 v—51, RA.

Rottneros,¹³ fick småningom fast fot även i Västmanland. Sin fogdetjänst har han haft kvar ännu 1497, ej blott i Värmland och Dal, som förut, utan även i Åkerbo härad.¹⁴ Som fogde omtalas han ej senare — hans herre hade ju då också mist ledningen av Sveriges rike. Ty 1497 var det vanskliga år, då Sten Sture slutligen tvangs att verkligen vika för konung Hans. Den 26 nov. nämnda år kröntes unionskonungen i Stockholms Storkyrka.¹⁵ Det är från herr Stens nu började förnedringstid — vilken som bekant räckte till 1501 — som man har den belysande anekdoten, att kung Hans velat avrätta honom men blivit avrättad av biskop Cort i Strängnäs med de uttrycksfulla orden: »Gamble her Sten är såsom ett ruttit ägg, ligger thet, så gör thet intet gagn, men slaes thet sönder, så lufter thet ilde.»¹⁶

Om Peder Knagh således ej mer var eller ens kunde vara herr Stens fogde, så hade han i stället redan tidigare fått en annan förtroendepost. Vi finna honom nämligen från åtminstone dec. 1493 som häradshövding i det västmanländska Åkerbo,¹⁷ där han 1497 även var fogde (se ovan). Han synes vid denna tid och framgent ha bott i Arboga. Men för att bli vald till häradshövding fordrades, såsom tidigare nämnts, att bo inom häradet. Att Peder Knagh blev valbar, torde ha sammanhängt med, att han ingått ett nytt gifte med *Mektild Andersdotter (stubble)* från Valsta i Odensvi socken, just i Åkerbo härad.¹⁸ Innan vi skildra Peder Knaghs sista tid, skall därför en redogörelse lämnas för de fräsesläkter, med vilka han genom sitt nya gifte blev befryndad, vartill är så mycket mer skäl, som det blev dessa släkters ättlingar, som kommo att övertaga Blåpannaarvet.^{18a} Medan Blåpannaättlingarna nämligen inom kort utdoga, är det från Peder Knagh och hans andra hustru Mektild, som Forstenaätten på Valsta och Ribbingarnes Österby- och Vargarnsgrenar härstamma.

¹³ Brev Arboga 3/7 1492, avskr. i Ribb. kopieb. nr 9. Knagh fick gården »til et rätt wedderköp», d. v. s. den försålles med förbehåll om eventuellt återköp (benägen upplysning av prof. K. G. Westman, Uppsala).

¹⁴ Brevet är tr. (eft. or. på perg. i enskild ägo) av E. Noreen i Namn o. Bygd 1922, s. 96. Det är tidigare omnämnt hos Lignell, Beskr. öfv. grefskapet Dal, I (nytr. 1914), s. 184.

¹⁵ Styffe, Bidrag, 4, s. CCXXXII.

¹⁶ PHT 1904, s. 126.

¹⁷ I brev av Västerås 13/12 1493, or. perg., RA.

¹⁸ Se Erik Pedersson Ribbings stamtavla i E 175, s. 129, UUB. Jfr nedan s. 142, 153.

^{18a} En sådan redogörelse är även arkivaliskt klargörande.

XVII. Frälsesläkterna från Yxta.

Peder Knaghs andra hustru Mektild Andersdotters släkt kan följas längst tillbaka på hennes mormöдерne. Det rör sig här om släkter från det sörmländska Yxta, nuv. Yxstaholm i Lilla Mellösa socken, Villåttinge härad. Dessa två frälsesläkter på hennes möderne äro emellertid icke mycket betydande. Endast för sammanhangets och klarhetens skull skall en helt kort översikt av dem lämnas.

Den Ribbingska kopiebokens äldsta brev rör Mektilds stamfader genom dubbla möderneled, väpnaren *Olof Håkansson i Yxta*. Hans vapen är okänt. Brevet är utfärdat på Slättamo ting den 2 dec. 1391¹ av häradshövdingen i Bråbo Johan Grimolfsson, som domfäster ett skifte mellan herr Nils i Risinge och Olof Håkansson. Skiftet var gjort med bifall av den berömde Nils Hermansson, biskop av Linköping, senare dyrkad som helgon.^{1a}

Olof Håkansson i Yxta är föga känd men levde ännu 1440.² Hans hustrus syster var Birgitta Magnusdotter, gift med frälsesmannen Knut Somarsson. År 1480 hade Mektild Andersdotters föräldrar tvist med bl. a. riddaren Ivar Gren om arv efter denna Birgitta, deras gemensamma fränka.³

Med Olof Håkanssons dotter, vars dopnamn är okänt, gick Yxta till en ny släkt, hennes make väpnaren *Magnus Nilssons* ätt. Det har uppgivits, att denne Magnus i vapnet förde spets nedifrån (s. k. gere), varför han blivit räknad till ätten Gera.⁴ Uppgiften torde bero på misstag — Magnus' son för 1482 en tydlig *sparre* (se fig. 27) i sigillet.⁵ Magnus' familj är, liksom Olof Håkanssons, förhållandevis okänd. Han själv nämnes enligt K. H. Karlsson 1430 och 1446 samt var 1431 omgift med *Karin Ottedotter* av okänd släkt. I senare giftet voro tvänne döttrar, av vilka den ena var gift med den rätt bekante frälsesmannen Palne Jönsson

¹ Ribb. kopiebok. nr 20.

^{1a} Jfr Sara Ekwall i HT 1934, s. 29—32.

² Olof Håkansson nämnes i brev av Strängnäs ¹²/₃ 1438 (or. perg., RA), två brev fr. Oppunda häradsting ⁷/₅ 1440 (båda or. perg., det ena i RA, det andra i UUB) o. brev av Strängnäs ³⁰/₆ 1440, or. perg., RA.

³ L. F. Råäfs beskrivn. över Ydre, I (1856), nr 132.

⁴ Se Schlegel o. Klingspors ättartavlor, ätten Gera, tab. 2.

⁵ Väpnaren Nils Månssons sigill är fäst vid brev av Skiringe i Lilla Mellösa sn ²¹/₅ 1482 (or. perg., RA). Då Yxta ligger i samma socken är identifieringen säker. Förväxlingen av sparre med gere är lättförklarlig.

(ekeblad).⁶ Deras tre döttrar åter äktade trenne Gustav Vasas fogdar (se stamtavla XIV), som vi senare skola flyktigt möta i denna historia.⁷ Det är av socialhistoriskt intresse, att såsom här kunna konstatera dessa fogdars uppenbara frälseläktförbindelser.

I sitt första gifte åter med Olof Håkanssons dotter hade Magnus Nilsson fyra barn. Sonen, väpnaren *Nils Magnusson (Månsson) i Yxta*, nämnes ännu 1505, då han på Nyköpings slott säljer jord till riddaren Sten Kristiernsson (Oxenstierna).⁸ Av de tre döttrarna, Nils' systrar, var *Birgitta Magnusdotter* gift med väpnaren *Anders Ragvaldsson (stubbe) i Valsta*; de blevo Mektilds

Fig. 27. Sigill för väpnaren NILS MÅNSSON i Yxta. Vapen: sparre.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Skiringe d. 21 maj 1482, RA.

föräldrar och Peder Knaghs svärföräldrar. Nils' och Birgittas systrar voro Cecilia, gift med väpnaren Ebbe Bengtsson (färla), och Ingrid, gift med väpnaren Nils Halfvarsson (svin). Det är alltjämt idel lågfrälse. Den ovan nämnda arvstvisten med riddaren Ivar Gren visar likväl, att en och annan förbindelse ledde över också till högfrälset.

Vi finna de fyra syskonen — Nils, Cecilia, Ingrid och Birgitta — samt de tre ingifta männen samlade i tvenne brev från 1456, båda utfärdade i Julita kloster. Det ena är från januari, bevarat i original i Uppsala universitetsbibliotek,⁹ det andra från

⁶ Brev av Växjö 17/1 1489, or. perg., UUB. Jfr HT 1890, s. 22, o. PHT 1931, s. 145.

⁷ Se nedan s. 158 och där anf. brev.

⁸ Nils Månssons brev 13/1 1505, or. perg., UUB. Om herr Sten se ovan s. 126 f.

⁹ Dat. 13/1, or. perg.

Stamtavla XIV.

Frälseläkterna från Yxta, Södermanland.

(Vapen: den äldres okänt, den yngres: sparre.)

Olof Håkansson, i Yxta, Lilla Mällösa sn, 1391—1440,
väpn. G. m. X. Magnusdotter (vars syster Birgitta var
g. m. Knut Somarson).

X. Olofsdotter g. m. Magnus (Niklisson) Nilsson (sparre), i Yxta, 1430—1446, väpn.				omg. m. Karin Ottesdotter 1448—1489		
Nils (Magnus- son) Månsson (sparre), i Yxta, 1456, 1482, 1505, väpn. Efter honom gick Yxta t. hans syster Birgittas dotterdotter Märta Peders- dotter (Knagh), se Stamt. XV, XVI.	Birgitta Magnusdotter, 1456—1481, g. m. Anders Ragvaldsson (stubbe), i Valsta, 1456 —1488, † trol. före 1493, väpn., häradsh. i Åkerbo hd, se Stamt. XV.	Cecilia Magnus- dotter, 1456, g. m. Ebbe Bengtsson (färja), 1437—1456, väpn.	Ingrid Magnus- dotter, 1456, g. m. Nils Halfvars- son (svin), 1456.	Fohanna Magnus- dotter, g. m. Palne Fönsson (ekeblad), 1470— 1491.	X. Mag- nusdotter, g. m. Erik Larsson (Laurens- son; bo- märke), 1489.	
Barn, se Stamtavla XV.				Karin Palnedotter, 1540—1542, g. m. Bengt Eriksson Skrivare, 1540—61, fogde.	Fohanna Palnedotter, 1542, g. m. Nils Henriksson, 1527—42, fogde.	Ingeborg Palnedotter, 1542, g. m. Sven Frijs, 1526—71, fogde.

februari. Det förra gäller försäljning av viss från morfadern Olof Håkansson ärvd jord. Den förste av utfärdarna, Nils Magnusson, beder väpnaren Klaus Plata besegla å hans vägnar. Detta har hos K. H. Karlsson lett till misstaget, att Klaus' vapen med två vingar tagits för Nils Magnussons. Då det därjämte även överförts på Nils' syster Birgitta, har detta fel på ett ställe övergått också i de nya ättartavlorna.¹⁰

Februaribrevet 1456 från Julita är bevarat i avskrift i Ribbingska kopieboken.¹¹ Det rör syskonens skifte efter deras fader Magnus Nilsson och morfader Olof av jord i Södermanland, Närke och Värmland. Av dessa deras arvlätare synes Magnus ha dött senast 1448, ty i Ribbingska kopieboken ingår ett brev, som vittnar om vad hans andra hustru Karin Ottesdotter som änka fick taga med sig från Yxta.¹²

¹⁰ Se nedan s. 156.

¹¹ Dat. 24/2, efter förlorat or. på perg. (Ribb. kopiebok nr 19).

¹² Brev av Yxta 28/3 1448, efter förlorat or. på perg. (Ribb. kopieb. nr 10).

Om Mektild Andersdotters mödernesläkter endast erbjuda ringa av intresse, så är motsatsen fallet med hennes fader, Anders Ragvaldsson, och hans familj.

XVIII. Väpnaren Anders Ragvaldsson på Valsta och hans familj.

1. Släkten.

Anders Ragvaldsson (stubbe) på Valsta (sigill se fig. 28) är icke okänd i den historiska litteraturen och figurerar i de politiska striderna, ehuru just ej på särskilt lysande sätt. Om hans släkt har mycken villrådighet rått och särdeles besynnerliga kombinationer gjorts. Erik Pedersson Ribbing trodde 1621, att Anders var bror till Ingrid Ragvaldsdotter, Esbjörns systerdotter.¹ Hans teori har Annerstedt i ett okritiskt ögonblick anammat och även K. H. Karlsson har en gång låtit förleda sig därav. I själva verket tillhörde Ingrid och Anders vitt skilda generationer och ha ej haft ett spår med varandra att göra.² Men deras familjers efterlämnade handlingar ha från båda hållen samlats hos Blåpannarvingarna och därvid har tydligen endast likheten i deras fadersnamn givit upphov till den omtalade, oriktiga släktteorien. Sandbergska samlingen i Kammararkivet åter innehåller i ämnet en stamtavla (över den s. k. Vålungesläkten), som är, för att använda ett benzeliantskt uttryck, »fabulosissimus». Anders Ragvaldsson har där inordnats mellan uppgifter om äldre och yngre generationer, vilka skulle på det högsta förväntat honom själv.³

Går man den godshistoriska analysens och den arkivaliska bevisningens säkrare stigar, torde det emellertid icke vara omöjligt att nå ett åtminstone med mycken sannolikhet riktigt resultat rörande Anders Ragvaldssons härstamning.

Det finnes ett skiftesbrev från Valsta 1498 mellan två av Anders' barn, nämligen väpnaren Johan Andersson och hans syster Mektild, Peder Knaghs maka, och beseglat av bådas broder, prästen herr Bengt (Andersson) i Linde.⁴ Johan lämnar arvejord i Valsta till systemen, som ger honom lika mycken jord i Grisnäs i

¹ Anförda stamtavla i E 175, s. 129, UUB. Jfr ovan s. 4, not 9.

² Ingrid var ju född senast omkr. 1372 — Anders dog på 1490-talet.

³ Sandb. saml. FF 12.739. — Om 1500-talets lättvindiga sätt att göra upp genealogier se H. Rosman, Rasmus Ludvigsson som genealog (1897).

⁴ Johan Anderssons brev, Valsta $\frac{2}{2}$ 1498, VHAA.

Stamtavla XV.

Stubbeätten från Valsta, Västmanland.

Ragvald Ragvaldsson, t. Grisnäs i Björskogs sn, Västm., 1427.

Anders Ragvaldsson (stubbe), i Valsta, Odensvi sn, Västm., 1456—1488, † trol. före 1493, deltog i upproren 1465 o. 1470, väpn., häradsh. i Åkerbo hd, verksam också i Arboga, fick 1481 jämte sin hustru delaktighetsbrev i Johanniterklostret i Eskilstuna. Var 1456 g. m. *Birgitta Magnusdotter (sparre)*, från Yxta, (se Stamtavla XIV), 1456—1481.

X. Ragvaldsdotter g. m. Nils.

Johan Andersson, i Valsta, bytte 1498 jord i Valsta mot jord i Grisnäs med sin syster Mektild.

Bengt Andersson, 1470—1514, i Valsta, präst i Arboga 1470, kyrkoherde i Linde 1498, i Odensvi 1503.

Mektild Andersdotter, 1498. G. (trol. före 1493) m. *Peder (Jons-son) Knagh*, 1484—1499, i hans 2:a gifte (som i sitt 1:a var g. m. Blåpannaättlingen Märta Pedersdotter, se Stamt. XII), väpn., fogde, häradsh. i Åkerbo, se vidare Stamt. XVI.

Mickel Nilsson (fyrfota djur), 1498—1519, väpn., häradsh. i Åkers hd, tvistade 1514 med Bengt Andersson om arvejorden i Valsta.

Barn, se Stamtavla XVI (nedan s. 153).

Björskogs socken, Västmanland. Söker man efter tidigare ägare av t. ex. detta Grisnäs, så återfinner man det i ett Eriks av Pommern brev, utfärdat i Köpenhamn i juli 1427.⁵ Kung Erik ger där *Ragvald Ragvaldsson* frälse på hans gård Grisnäs (i Björskogs socken m. m. i dåv. Köpings län), som mestadels varit frälse, men kommit under skatt, då Ragvalds moder flyttade till köpstad. Uppgiften är redan socialt intressant, belysande ståndscirkulationen mellan frälse och borgerskap. Men i den forskningsfråga, som här bragts på tal, är brevet baksida viktigast. Där står nämligen anteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851 Juni».⁶ Den välkända proveniensuppgiften, som vi redan träffat på så många Österbybrev⁷ ger alltså här ett vittnesbörd. Därtill kommer att initialen N i tvenne olika numreringar, en med gammal hand och en med nyare, likaså på baksidan, slående överensstämma med samma bokstäver på baksidan av t. ex. kungarna Magnus' och Håkans skulde- och pantebrev till Esbjörn 1372,⁸ som ju utan tvekan

⁵ Or. perg., 3—8 juli 1427, RA. — En godshistorisk analys bakåt i tiden underlättas ofta, om man begagnar Svenska Ortnamnsarkivet, Uppsala, vars excerpter ju ange de brev, ur vilka ortnamnet hämtats. Ej sällan får man därvid även personuppgifter och kan i varje fall underlätta den personhistoriska forskningen, som knyter sig till ett visst gods, genom att söka sig fram till tidigare brev om gården i fråga.

⁶ Därefter, med E. Hildebrands hand: »Fr. K. B. 1880.»

⁷ Se ovan s. 5.

⁸ Se ovan s. 28, fig. 7.

hört till det Ribbingska Österbyarkivet. Under sådana förhållanden synes man vara fullt berättigad anse, att även 1427 års brev stammar från Österby, d. v. s. från *Anders Ragvaldssons ättlingar*. Att det rör en hans förfader förefaller då så mycket troligare. Den 1427 nämnde frälsemannen heter Ragvald — både detta dopnamn, tid och gods innehav göra honom antaglig som Anders Ragvaldssons verkliga fader. Uppgiften 1851 om brevets härstamning från Iverus' Afhulta och vad som nämnts om nummeringen på brevets baksida styrker i hög grad detta antagande. Det är ett slående bevis på, hur en arkivalisk anteckning från t. o. m. så sen tid som 1800-talets mitt kan på värdefullt och klargörande sätt komma till användning vid belysningen av ett 1400-talsproblem.^{8a} Det är också en påminnelse om, att den rent kronologiska ordning, som i våra offentliga arkiv och urkundssamlingar vanligen tillämpas på medeltidsarkivalier, borde så mycket som möjligt kompletteras genom att proveniensuppgifter lämnas i förteckningar, register och avtryck. För forskaren äro dylika, nu alltför ofta alldeles försummade uppgifter av ofantligt, ibland avgörande värde.

2. *Anders Ragvaldsson i upproret 1465 samt kriget och upproret 1469—1470.*

Vi ha i tidigare sammanhang nämnt den upprorsrörelse i jan. 1465, genom vilken konung Karl Knutsson för andra gången fördrevs från sitt rike.⁹ När de segrande prelaterna, ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstierna) och riksföreståndaren biskop Kettil Karlsson (Vasa), samt rådet i anslutning härtill läto sin nåds solsken skina över talrika anhängare och vänner, blev *Anders Ragvaldsson*, som var en av dessa, icke lottlös. Han förlänades med det västmanländska Åkerbo, där hans i varje fall senare

^{8a} Medan en del av Österbyarkivet vandrat t. offentliga samlingar via J. Fr. Iverus, har en annan del kommit i Vitt.-akad:s ägo genom förmedling av en J. F. M., som satt sin ägarsignatur på baksidan av resp. brev. Denne J. F. M. — säkerl. identisk med herdaminnesförf. J. F. *Muncktell* — har haft brev, vilkas förekomst i Ribbingska kopieboken visa proveniensen, näml. av 1423 ¹⁹/₄ (Ribb. kop.-bok. nr 3; or. i monter i Statens Hist. museum; tr. av H. Hildebrand i handb. Statens Hist. Museum . . ., 1873, s. 124 f.), 1437 ²¹/₇ (nr 11), 1451 ²¹/₅ (nr 2), 1457 ⁹/₇ (nr 12) o. 1542 ²⁰/₇ (nr 7). Trol. ha även följ. brev med ägarsign. J. F. M. i Vitt.-akad:s ägo tidigare funnits på Österby: a) 1394 före ²/₂ (rör. jord i Möklinta sn, Västmanl.; citeras av Muncktell i herdaminnet); b) 1429 ¹⁸/₇ rör. östra gården i Valsta [en Magnus Jonsson i Valsta nämnes — sål. kanske en frände till Anders Ragvaldsson]; c) 1498 ²/₂, se ovan s. 141, not 4.

⁹ Se ovan s. 102.

kända sätesgård Valsta i Odensvi var belägen.¹⁰ Emellertid synes Anders tidigt ha varit verksam även i det närbelägna Arboga,¹¹ och stadens tänkebok ger om honom flera intressanta upplysningar.

Då Karl Knutsson 1467 åter kommit till makten i Sverige, fick han likvisst icke njuta den i frid och ro till sin död. I febr. 1469 ryckte konung Kristiern in med trupper i Västergötland och den 28 mars stod slag vid Harljunga, nuv. Herrljunga, varvid danskarna synes ha fått övertaget.¹² Prof. Gottfrid Carlsson har benäget tillåtit mig att i hans excerpter ur Arboga tänke-

Fig. 28. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Åkerbo ANDERS RAGVALDSSON i Valsta. Vapen: stubbe. Omskrift: $\text{\textcircled{S}}$ anders ravalso.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Västerås d. 14 okt. 1482, RA.

bok hämta bl. a. några uppgifter, som röra dessa strider, i vilka Anders Ragvaldsson tydligen deltagit på svenska sidan. »Tre borgare vitnade», heter det den 2 april 1470,¹³ »ath then tidh slagit var i Vestergötzlandh nw eth aar sidan mellom konungh Kristiern och her Ywar» — alltså kung Karls svärson Ivar Axels-

¹⁰ Anders nämnes tidigast 1456, se ovan s. 139 f. Ärkebiskop Jöns', biskop Kettils o. rådets förläningsbrev, Sthlm $\frac{3}{2}$ 1465, or. perg., RA. Brevet har, enl. anteckning på baksidan, givits till Riksarkivet 1860 av registratören Fr. R. Lorichs. Denne var ägare av Valsta i Odensvi — brevet har således tydligen ej medtagits från Valsta av Ribbingarne, utan väl kvarblivit där till modern tid. Om förläningen 1465 se vidare Styffe, Bidrag, 3, s. clxxv, o. Forssell, Sveriges inre hist., I: 1, s. 13. Förläningen gavs på Anders Ragvaldssons listid.

¹¹ Arbogabrev 1461, se Palmskiöldska saml. 287, s. 297—300, UUB. Även Olof Varg nämnes här.

¹² Styffe, Bidrag, 3, s. ccix; K. Fabricius, En nordisk lensmands liv i det 15de århundrede (HT 1904), s. 231.

¹³ Arboga tänkebok, fol. 103.

son (Tott)¹⁴ — »tha kom Anders Raulsons dreng Niels ohindradh vth af slagit medh een Andersa hest.» Ännu ett vittnesmål av tre borgare vid samma tillfälle visar, att en annan Anders' dräng Matts kom en dag gångande hem och blev hos smeden tillspord, hur han skildes från Anders. Matts hade då omtalat, att han, efter att ha skilts från Anders, hade kommit till herr Nils Sture och herr Sten samt varit vittne till, hur »hustru Birgitta Andersa hustru» — Birgitta Magnusdotter av Yxtasläkten — kom till herr Nils och »kraffde atir sit goz hon misth hade». Drängen for då till »prestin i Arbogha», vilken, som det följande utvisar, måste vara Anders och Birgittas son, herr Bengt (Andersson), senare kyrkoherde i Linde.^{14a} Vittnena fortsätta referatet av drängens berättelse med hur drängen dramatiskt skildrar, att prästen låg på sängen med armborst och drängen sade: »Vp prestir och faa mik Anders Raulsons harnisk.» Då kastade prästen »nokot af harnisk» på golvet och sade sig ej hava mera. Men drängen hotade och svor, varpå prästen »bar fram alt saman» och drängen tog det och for av gården. Drängen hade sedan tagit fram en dalapil och sagt: »han skal iak säta i hans hiärta» — väl alltså i Anders Ragvaldssons — »oc andra twa medh oc medh lizlo til koma ath iak skal göra hans gardh swa slättan som hans akra gärdhe».

De tre borgarnas vittnesmål, som ger en levande tidsbild, belyser även Anders' politiska ställning. Hans drängs övergång till herr Nils Sture och herr Sten, konung Karls trogna, samt hustrun Birgitta Magnusdotters jordatvist med herr Nils belysa det förhållandet, att vi inom kort finna Anders Ragvaldsson bland upprorsmännen, nu liksom 1465.

*

Resningen mot kung Karl leddes av Erik Karlsson (Vasa) och bröt ut d. 13 okt. 1469.¹⁵ Under densamma var Anders Ragvaldsson, för att tala med S t y f f e, en verksam hantlangare, jämte bl. a. bröderna Olof och Gödeka Varg.¹⁶ Det finnes över Anders' och hans stallbröders bedrifter i denna fejd en särdeles talande beskrivning i en klagoskrift av riddaren Gregers Bengts-

¹⁴ Jfr Fabricius, a. a.

^{14a} Uppgiften om hustruns dopnamn o. sonens yrke visa identiteten av Anders Ragvaldsson på Valsta o. tänkebokens A. R. Jfr även not 11 och s. 146 samt not 22.

¹⁵ Styffe, Bidrag, 3, s. ccxxxii.

¹⁶ A. a., s. clxxv, ccxxiii.

son (2 snedbjälkar),¹⁷ som förtjänar att här citeras efter det av Styffe tryckta brevet.¹⁸ »Desse voro i min gård Övernäs, lig-gandes i Västerreken», heter det, »för att röva och stjäla, som är först Ulf Stok, Olof Varg, Anders Ragvaldsson, Nils Karlsson på Sela och Sante i Torpa socken och hans granne Olof i Lukamora. Det är allt fränder och de ägde litet gott själve. Därmed hoppas mig till Gud, att fandan skall taga dem alla i sänder, ty det skall Gud veta, att jag förbröt mig aldrig ett ord mot dem eller mot någon dandeman i riket... Detta efterskrivna gods togo de av min gård, som är 80 oxar, 80 får, 60 svin, 20 gäss, 8 ston, 9 hästar och fålar, 6 läster malt, mjöl och råg, 9 kistor fulla med kläder och dukar, 50 djurhorn. Sedan riste de bolstren upp och läto fjädrarna flyga kring hela gården och förde bolstren bort som tjuvar, 4 'byssor' togo de med och 24 grytor, item 2 bryggepannor, 8 bonader, 60 hyenden, 8 bänkdynor, sedan allt bohag, så att där icke blev en ugn hel eller en spik kvar i gården. Framdeles i min gård i Hammarby i Hagunda härad togo de 20 pund mjöl, en läst råg, en läst malt, en halv läst salt, ett skeppund humle, sedan bryggepannor och kopparkar, så att där blev icke en ugn hel. Item nu åter i vinter var Anders Ragvaldsson åter i min gård Benhammar desslikes, som bor i Åkerbo härad, och är bevisligt, att min bonad och en krona hänger i hans stuga. Ty flyr jag till Guds och min herre konungens nåd och till vänner och fränder, att mig måtte vederfaras så mycket som rätt var av en tocken tjuvahop», o. s. v.

Beskrivningen lämnar ju i drastisk tydlighet intet övrigt att önska. Att Anders Ragvaldsson, som bor i Åkerbo och som står med herr Gregers bonad och krona i sin stuga, är Valstaväpnaren, är av namn och Ortsbestämning alldeles tydligt.

3. Anders Ragvaldsson efter upproret 1470.

Erik Karlssons uppror blev emellertid ganska snabbt kuvat, i det att Nils Sture slog honom vid »Ophöga färja», d. v. s. Uppbo i Stora Skedevi socken (Kopparb.).¹⁹ I själva verket hade ej heller Anders Ragvaldsson undgått förtret genom de lössläppta och sjudande lidelserna i tiden. Under upproret spelades en roll även av mycket löst folk och rövande skogsstrykare. Arboga tänkebok 1470 visar nu Anders Ragvaldsson i juli, några månader efter upproret, såsom tydligen välbetrodd och själv högst

¹⁷ Om denne jfr ovan s. 122.

¹⁸ Bidrag, 3, s. 292 ff., jfr *ibid.*, s. ccxxvii, not 1.

¹⁹ Bidrag, 3, s. ccxxvii.

förorättad medborgare.²⁰ Tolv borgare, heter det, voro tillnämnde att sitta en rätt om Hemming Bräm och en annan karl, som Anders Ragvaldsson ihjälslög. Då stod förenämnde Anders Ragvaldsson för rätten och klagade på de, som döde vare, och så på den tredje, som för rätten stod, Lars Ragvaldsson (Larens Raulson), att de och deras medföljare togo honom tjugo oxar ifrån. Eftersom Anders Ragvaldsson stod fulleliga till om klagomålen om sina oxar och väl är vitterligt, heter det, att de — d. v. s. strykarna — hade gått i skogen, rövat och dräpit, då fällde dessa tolv dem som rånsmän. Framdeles, fortsätter tänkeboken, stod upp Hans Jönsson, herr Stens fogde, och klagade på dem, att de hade härjat sitt eget fosterland och fört avogan sköld mot sin rätta konung och sin rätta herre, vilket dessa tolv kunde ej värja dem där för sådan gärning.

Månaden efter, i augusti 1470, är f. d. upprorsmakaren Anders Ragvaldsson alldeles otvetydigt statsmaktens representant i ett liknande mål.²¹ Tisdag efter Bartholomei, säges det, stod Anders Ragvaldsson inne för rätten och talade till Lasse Guth, Peder Olofsson och Lasse Ålänning på herrskapsens vägnar och sade, att de hade blivit i skogen, rövat och skinnat och härjat sitt eget fosterland, vilket de ock tillstodo. Dömdes av de tolv, fortsätter tänkeboken, efter det att de voro »sina gerningh bekende», då fällde de tolv dem: och hade där med förverkat sitt liv »äpther ty lagen gaffwo».

De anförda exemplen visa oss frälsemannen Anders Ragvaldsson till Valsta verksam också som borgare i Arboga. 1472 köper han uttryckligen en gård där.²² Vi skola sedan finna även hans svärson Peder Knagh i liknande ställning.

Liksom Anders' bravader som upprorsman 1470 icke hindrade honom att redan samma år tydligen åter vara en aktad medborgare i det Sverige, som efter kung Karls frånfälle i maj styrdes av herr Sten samt att t. o. m. själv företråda statsmakten, så har det ej heller hindrat hans val till rättvisans väktare såsom häradshövding i Åkerbo, där hans sätesgård låg. År 1482 och 1484 är han i varje fall häradshövding där.²³

²⁰ Tänkeboken 1⁶/₇ 1470, fol. 104 v.

²¹ Tänkeboken 2⁸/₈ 1470, fol. 105. Jfr G. Bergström, Arboga krönika, I, s. 48.

²² Tänkeboken 4⁷/₇ 1472, fol. 121 v. A. R. kallas här direkt »velboren man»; jfr not 14^a ovan.

²³ I Västerås 30⁴/₄ 1479 (or. perg., RA) säljer väpnaren Anders Ragvaldsson i Valsta med sin hustrus, Birgitta Magnusdotters, samtycke jord i Malma sn, Åkerbo hd, till biskop Lydeke i Västerås. I brev av Västerås 14¹/₁₀ 1482 (or. perg., RA) och Öklitta 8¹/₁₁ 1484 (or. perg., RA) är Anders häradshövding i Åkerbo.

För eftervärlden verkar det något av ödets ironi, att av de två brev, som den Ribbingska kopieboken förvarar ur Anders' eget arkiv, är det ena ett av johanniterpriorn i Eskilstuna, decretorum baccalaureus *Olaus Johannis* — en av gamle priorn Jakobs efterträdare²⁴ — år 1481 utfärdat delaktighetsbrev för Anders och hans hustru Birgitta Magnusdotter.²⁵ Det innehåller nämligen särdeles rikliga försäkringar om syndaförlåtelse av olika slag. Det är icke utan, att man föreställer sig, att Anders Ragvaldsson på Valsta verkligen varit i tämligen starkt behov därav.

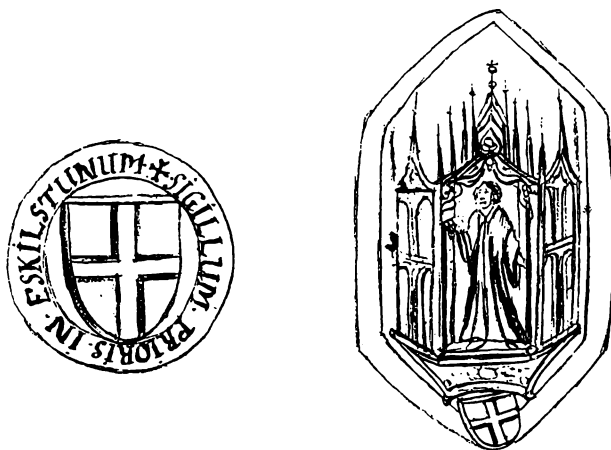

Fig. 29. Sigill för decretorum baccalaureus OLOF JOHANSSON (OLAUS JOHANNIS), prior i johanniterklostret i Eskilstuna, samt för konventet därstädes vid delaktighetsbrev för väpnaren Anders Ragvaldsson (stubbe) och hans hustru Birgitta Magnusdotter (sparre), utställt i klostret d. 23 nov. 1481.

Efter bläckteckningar i Ribbingska kopieboken vid nr 24.

Å andra sidan — det var en hård tid. Den holländske historikern J. Huizinga har i sitt lysande arbete »Ur medeltidens höst» (sv. övers. 1927) givit en levande bild av senmedeltidens människor och deras värld, en tavla med många drag, som påminna om dåtidens Sverige, blott att livet där var vildare och kargare. Huizinga betonar bl. a., i hur hög grad hos medeltidsmänniskorna egenskaper som våldsamhet, råhet och grymhet på oförmedlat sätt förenades med innerlig och gripande fromhet. An-

²⁴ Om Jakob se ovan s. 41, 47, 50.

²⁵ Brev ²³/₁₁ 1481, Ribb. kopieb. nr 24. Priorns o. konventets sigill se ovan fig. 29. Jfr sigilluppgift i J. Bureus' Sumlen (Nyare bidr. t. kännedom om de sv. landsmälen, Bih. I: 2, 1883), s. 207, o. sigillbild m. enkelt kors i H. Hildebrand, Sveriges medeltid, II, s. 216, fig. 28. Herr Olof var prior redan 1463 (Bidr. t. Söderms äldre kult.-hist., VII, s. 135, not 65). I brev ²¹/₃ 1443 (or. perg., RA) talas om herr Jon, korsbroder i Eskilstuna. Om johanniterna se ovan s. 41, not 20.

ders Ragvaldsson och hans värld giva ganska typiska exempel i samma stil. Det ena året är Anders en våldsam och hänsynslös partigångare, det andra får han delaktighetsbrev av Eskilstuna-klostret — vid ett tillfälle dräper han egenhändigt skogsstrykare, vid andra sitter han själv som rättens handhavare i domarsätet.

Huizinga skildrar även i kapitlet »Livets starka färger», hur bilderna av senmedeltida liv växla från de höga och mäktiga herrarnas glans och ståt samt kyrkoprocessionernas festivitas till eländiga förhållanden, primitiv ångest och skräck, ängslande onda tecken samt tjuvars, horkarlars, dråpsmäns och upprorsmakares aldrig sinande gång till galgen eller svärdet under folkets nyfikenhet, uppbyggelse, förfäran och gråt. Ett studium av det dåtida Sverige erbjuder samma scener och samma känsloliv, såsom t. ex. just Arboga tänkebok levande visar.²⁶ De i Anders Ragvaldssons historia anförda detaljerna om rövarbanden i skogarna kring staden ge en vink om, vilka påfrestningar denna tids människor hade att uthärda. Och hans Arboga har givetvis icke varit bättre än samma stad under det slutande 1500-talet, då man har en skildring av, hur ulvarna komma över stadsbron, rappandes hundar och svin, samt hyla vid borgarnas husknut.²⁷ Men därtill kom så ofta örlig, uppror och pestilens. I mycket har denna senmedeltida värld, ej minst hos oss, varat långt in i den period, som skol- och handböckerna kalla »nya tiden».

Ett exempel i Anders Ragvaldssons historia på de ständigt växlande förhållandena är också, att Anders småningom tydligen fått samarbeta med sin och sin hustrus forne antagonist, riddaren Nils Sture, den blivande riksföreståndaren Svante Nilssons fader. I okt. 1484 sitta herr Nils och Anders, jämte bl. a. Abraham Kristiernsson (Leijonhufvud), samman i rätten i Arboga. I liknande situation finna vi herr Nils och Anders i febr. 1488.²⁸ I 1490-talets urkunder spåra vi i fråga om Anders endast arvstransaktionen efter honom på Valsta febr. 1498. Troligen var han död redan 1493.²⁹

²⁶ Se G. Bergström, Arboga krönika, I; jfr även N. Beckman, Studier i utgivna fornsvenska handskrifter (1917; SFSS, h. 151), s. 82—94.

²⁷ Otr. ant. av kyrkoherden Ericus Andreæ († 1609) i Säby och Nicolaus Erici Byringius († 1666) — i UUB — avskrivna på föranstaltande av prof. Nils Ahnlund och nu tillhöriga Personhistoriska Samfundet, som livligt skulle önska sig ha medel att kunna utge dessa kulturhistoriskt ytterst värdefulla dokument, som samtidigt giva mängder av personalia.

²⁸ Arboga tänkebok ⁸/₁₀ 1484, fol. 228, o. ²²/₂ 1488, fol. 267 v.

²⁹ Då Anders' måg Peder Knagh är häradsförvaltare i Åkerbo redan 1493 (se ovan s. 137), torde man väl därav kunna sluta, att svärfadern då är död. Om arvstransaktionen 1498 se ovan s. 141 f.

Om Valsta hade Anders' son, prästen herr Bengt Andersson tvist med sin kusin, häradshövdingen i Åkers härad, väpnaren *Mickel Nilsson (fyrfota djur)*, Anders systerson, år 1514.³⁰ Mickel påstod, att han ej fått ut moderns systemdel i Valsta. Rätten med riksföreståndaren Sten Sture d. y. i spetsen dömde emellertid gården till herr Bengt och hans systerbarn. Vid denna tid voro således både Johan Andersson och Mektild Andersdotter döda. Kvar levde Mektilds dotter med Peder Knagh.

XIX. Peder Knaghs och Peder Erikssons sista tid. Knaghs barn. Blåpannaättlingarna utdö och arvet går i sidoled.

Änklingen Peder Knaghs ingifte i Valstaätten har tydligt tillfört honom en gynnad ställning i Åkerbo härad. Vi ha redan nämnt, att han från 1493 omtalas som häradshövding där.¹ Detta ämbete hade ju Anders Ragvaldsson förut innehaft, Knagh har väl således blivit vald efter svärfadern — ett nytt belägg på, vad som redan flera gånger framhållits angående häradshövdingetjänsternas ärftlighet hos frälset.

I dubbel måtto finna vi Peder Knagh taga upp svärfaderns ställning. Ty liksom denne blir även han en betrodd man bland borgarna i Arboga. Och Peder Knagh har, såsom Anders Ragvaldsson före honom, haft tomt i staden. Han köper en sådan för 5 pund koppar våren 1491, enligt vad Arboga tänkebok upp-lyser.² Hösten 1494 ger även den stockholmska tänkeboken upp-lysningar om Peder med ett ganska kostligt bidrag till historien om familjen Knaghs garderob.³ Å Peders vägnar kom Bengt Bengtsson och talade på 14 mark, som framlidne Sten Persson var honom skyldig. »Tha sama tijdh», heter det, »vorth hanom til schattat eth hatta bandh aff sølff fletath, . . . ok kapa spennen . . . ther medh wort Bennct Bencstsson fornøgder medh ena litla grøna kapa» för sina 14 mark på Knaghs vägnar. Sina värmländska

³⁰ Riksföreståndaren Sten Sture d. y:s brev, Viby ⁶/₁ 1514, or. perg., RA.

¹ Se ovan. Knagh nämnes som häradshövding i Åkerbo även i t. ex. Johan Månssons (Natt och Dag) brev av Arboga ²⁶/₅ 1496 (Dipl. Norv. 16, s. 357, nr 323).

² Arboga tänkebok ²⁷/₄ 1491, fol. 292 v; en annan tomttransaktion, som rör Peder Knagh, nämnes ibid. ²⁶/₁ 1495, fol. 319 (prof. G. Carlssons excerpter). Uppgifter om Knaghs verksamhet i Arboga finnas även hos Bergström, a. a., men synas ej alltid vara fullt exakta.

³ Stockholms stads tänkeböcker 1492—1500, utg. gm J o h. A x. A l m q u i s t (1930), s. 187 f. (notisen hör till ¹³/₉, 1494).

affärer har Peder Knagh alltjämt ej lämnat ur sikte. Ett brev av jan. 1495 visar, att han då t. o. m. köpte ny jord i Grums härad, och i nov. s. å. köpte han jord i Jösse härad.⁴

Att Peder Knagh i Arboga mer än en gång var bisittare i rätten, betygas av stadens tänkebok. Han var det t. ex., då ärlig och renlives man broder Jöns, gardian i Arboga kloster, i maj 1494 sålde en smedjetomt i staden,⁵ likaså s. å., då prebendaten i Helgeandskyrkan herr Jon nödgades tillstå, att de ord han talat borgmästaren Jon Bonde till, dem hade han sagt i vredesmod.⁶

Fig. 30. Sigill för Sten Sture d. ä:s fogde, väpnaren och häradshövdingen i Åkerbo PEDER JONSSON KNAGH. Vapen: kvist. Omskrift: *þ petri ionson*. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Arboga d. 21 dec. 1492, RA.

I urkunder nämnes Peder Knagh mer än en gång tillsammans med väpnaren Jöns Ivarsson (liljeörn) till Svansholm och hans son väpnaren Jöns Jönsson (mansben).⁴ Den förre hade, som vi minnas, varit med Peders på första bröllop på Vargarn 1484.⁷ Sista året Peder nämnes som levande är 1499. Han har då bl. a.

⁴ Väpnaren Jöns Jönssons (Jöns Ivarssons son) brev av Arboga 26/1 1495 (Dipl. Norv. 16, s. 347, nr 317). Denne Jöns Jönsson förde ej faderns vapen (jfr ovan s. 131) utan ett mansben. Gården (Trossnäs) räntade 11 pund smör och 13 »spikelaxa». — Väpnaren Nils Ottessons (fågel) brev av Stockholm 11/11 1495, or. perg., Ericssbergs arkiv (nr 60; fotostatkopia i RA); jorden låg i Arvika sn. Enl. K. H. Karlsson var Nils Ottesson son av riksrådet Otte Torbjörnsson.

⁵ Tänkeboken 5/8 1494, fol. 313.

⁶ Ibid. 3/7 1494, fol. 314 v; jfr Bergström, a. a., I, s. 67 (med felaktigt år). Knagh omtalas även 15/12 1496 (tänkeb. fol. 333), likaså 8/5 1497 (tänkeb. fol. 337; rör. en tomtaffär med abboten i Julita).

⁷ Se ovan s. 131.

haft affärer med den kände stockholmsborgaren och frälsemanen Mattias Lydke.⁸ År 1503 omtalas Peder Knagh i Arboga tänkebok som död, då hans svåger herr Bengt Andersson i Odensvi betalar gäld för honom.⁹

*

Häradshövdingen *Peder Eriksson* i Vargarn överlevde sin svärson Peder Knagh och måste blivit förhållandevis gammal, eftersom man kan följa honom i diplomerna ända från 1474.¹⁰ När den stridbare herr electus i Linköping — den utvalde biskopen Hemming Gadh — hösten 1506 var hövitsman och belägringschef i Kalmar samt intagit staden, tillskrev han härom riksföreståndaren, som då var herr Svante Nilsson (Sture). Denne i sin tur utfärdade till en del av frälset en cirkulärskrivelse, kallande frälsemännen att hålla sig beredda att följa honom till Kalmar. Därvid nämnes bland sörmlandsadressaterna även Peder Eriksson i Vargarn.¹¹ Ännu 1510 har han levat, sedan försvinner också han ur urkunderna.¹²

*

⁸ Stockholms stads tänkeböcker 1492—1500, utg. gm J o h. A x. A l m q u i s t (1930), s. 438, notis ¹⁷/₈ 1499: P. K. kvitterar Mattias Lydke för 5 lödiga mark silver, som Peder lämnat Mattias' förra hustru Kristina och som hon hade lånat ut till Jakob guldsmed. Mattias Lydke fick sköldebrev ²¹/₈ 1483 — tr. hos S. [L a g e r] B r i n g, Saml. af åtskill. handl., del 3 (1758), s. 216 f. — alltså några månader före Peder Knagh. Den sistnämnde omtalas även i Västerås ¹⁴/₈ 1499 (Dipl. Dalekarl., I, nr 173) och Vadstena ²¹/₁₀ s. å. (or. perg., RA).

⁹ Arboga tänkebok ²⁰/₈ 1503 fol. 367 v. »Her Benkt i Onswij» var väl således nu kyrkoherde i sin hemsöken, efter att tidigare ha varit präst i Arboga och i Linde. Peder Knagh nämnes även i Arboga tänkebok ²⁷/₈ s. å., fol. (368, överstruket, och) 368 v.

¹⁰ Han omtalas bl. a. i brev 1493 (Styffe, Bidrag, 4, s. cxxvi, not 2 till föreg. sida) o., som häradsh. i Västerrek, Tumboås 1494 (eft. ¹/₈, or. perg., RA) o. 1495 (eft. ⁷/₈, or. perg., Bergshammarsaml., RA), Kjulaås 1498 (före ²⁴/₈, or. perg., RA). I brev av priorn Michael och (dominikaner)konventet i Strängnäs av ²⁶/₈ 1505 (or. perg., RA) nämnes, att biskop Mattias Gregersson (Lillie) övertagit Kasta i Vadsbro sn, som väpnaren Klaus Filipsson (trana) på Målsåker testamenterat, men som Peder Eriksson i Vargarn länge förhållit klostret. Detta var Katarina Nilsdotters (Esbjörn Blåpannas maka) gamla arvegård. Klostret måtte i alla fall ej kommit i besittning av gården, ty den återfinnes 1542 hos Peder Knaghs svärson, riksrådet Peder Hansson (Forstenasläkt), se nedan s. 158. Uppgiften 1505 visar, att Klaus Filipsson torde varit Katarinas frände. Klaus dog ²⁶/₁₀ 1503 (ant. av Karlsson samt av E. Hildebrand i ant.-bok hos bibliotekarien lic. fru Anna Hildebrand, Sthlm).

¹¹ Herr Svantes skrivelse ¹⁵/₁₁ 1506 tr. i HSH, del 20, s. 49—52. Jfr Styffe, Bidrag, 5, s. LXXXII f., o. G. Carlsson, Hemming Gadh (1915), s. 133 f., 140, 148, 152, 154.

¹² Peder Eriksson i Vargarn säljer, Rävelda ⁷/₁₁ 1508, till riddaren Sten Tureson (Bielke) sin gamla sätesgård Tibble, Balingsta sn, och en annan gård där. Kanske har köpet återgått, ty i Uppsala omkr. ⁷/₂ (om dysatingen) 1510 (or. perg., RA) erkänner sig Peder Eriksson i Tibble ha för 20 år sedan sålt till Uppsala domkyrka jord i Vallby i Hagunda (se ovan s. 123, not 9). Transaktionerna nämnas hos Styffe, Skandinavien, s. 359, not 1. Att Peder vid denna tid skulle bebott Tibble, som Styffe

Stamtavla XVI.

Frälsesläkten Knagh.

(Vapen: en kvist med tre löv på, ett fält brunt, det andra grönt, och en kvist med tre löv på hjälmen, enligt sköldebrevet för Peder Knagh 1483.)

Fon, trol. i Värmland.

Peder (Fonsson) Knagh, 1484—1499, väpn., Sten Sture d. ä:s fogde i Värmland, på Dal och i Åkerbo hd, häradsh. i Åkerbo, Västm. Fick riksföreståndarens o. rådets öppna brev på sköld och hjälm 1483. Återvann Österby åt Blåpannaarvingarna 1489.

G. 1) 1484 på Vargarn m. *Märta Pedersdotter* (Tibble-Vargarnsätten, se Stamtavla XII), som var † 1488. Hennes mormors mor var systerdotter till Esbjörn Blåpanna.

2) (trol. före 1493) m. *Mektild Andersdotter* (*stubble*), se Stamtavla XV, fr. Valsta i Odensvi, Åkerbo hd (vars moders släkt var fr. Yxta, se Stamt. XIV).

Erik Knagh, i Vargarn, (1502 (Barn, el. 1503) 1508—1516, väpn., † före 1489?) häradsh. i Västerrekarne. Har utom Vargarn ägt också Österby.

Märta Pedersdotter (Knagh), (Barn, † levde ännu 1560. Ärvde fr. tidigt?) mödernet Valsta o. Yxta, fr. halvbrodern Erik Knagh Vargarn o. Österby. G. (före 1538) m. *Peder Hansson (Forstena-släkten)*, i Valsta, 1521—omkr. 1545; väpn., riksråd (jfr Stamt. XVII).

Barn, se Stamtavla XVII.

Peder Erikssons dotterson *Erik Knagh* — Peder Knaghs son i första giftet med Märta Pedersdotter — har förmodligen åtminstone tidvis uppfostrats hos morfadern. I varje fall sitter Erik Knagh själv på Vargarn som sätesgård 1514.¹³ Dessförinnan träffa vi honom i ett diplom i beröring även med sin styvmoders släkt. I en urkund, utställd i Arboga okt. 1508,¹⁴ erkänner nämligen Erik Knagh sig hava uppburit av beskedlig man herr Bengt Andersson så mycket lödigt silver, som dennes syster, Eriks styvmoder, honom antvordade. Brevet är av mycken vikt för klargörande av Peder Knaghs giften och hans barns filiation.¹⁵ Bland

säger, är säkert oriktigt; han själv kallar sig ju också «i Vargarn» i brevet 1508 och var sedan länge bosatt i Västerrek, där han var häradshövding. Ortsbestämningen i 1510 års brev får uppfattas som ett angivande av äganderätt, ej bofasthet.

¹³ Erik Knaghs i Vargarn, häradshövding i Västerrek, dombrev 1514, avskr. i B 16, fol. 263 v, RA.

¹⁴ Erik Knaghs brev $\frac{7}{10}$ 1508, or. perg., UUB. Han är väl den Erik Knagh, som synes redan i Sten Kristiernssons (Oxenstierna) morgongåvobrev i Ny Västervik till Pernille Nielsdatter (2 sparrar). Detta brev är feldaterat till 1500 (vilken oriktiga uppgift *Elgenstiernas* ättartavlor upptagit). Det härrör trol. från 1502 el. 1503, se *Styffe*, Bidrag, 4, s. cccxxviii, not 8; jfr KHÅ 1919 s. 345.

¹⁵ Ty härav ses klart, att Erik var son i Peder Knaghs första gifte (med Märta Pedersdotter) samt att Peder Knaghs andra hustru var herr Bengts syster. Sistnämnda faktum visar, att Erik Ribbings uppgift 1621 därom på (den eljest delvis mycket oriktiga) stamtavlan i E 175, s. 129, UUB, är fullt korrekt (jfr ovan s. 141 och nedan not 19).

de dyrbarheter, som Erik Knagh nu mottager äro vissa, som tydligen äro alldeles identiska med dem, vilka hans fader 1488 hade antvardat åt Eriks morfader Peder Eriksson.¹⁶ Brevet uppräknar t. ex. ett silverbälte, ett halsband, guldringar o. s. v. Erik gör herr Bengt ledig och fri för allt eftertal, heter det, av mig eller av »mino[m] syskon» för det jag uppburit haver. Det ser således ut, som om Erik vid denna tid haft flera syskon eller troligare halvsyskon, ehuru vi blott känna namnet på en, hans halvsyster Märta, om vilken mera nedan.

Då Erik Knagh 1514 skriver sig i Vargarn är han samtidigt häradshövding i Västerrekarne,¹⁷ i sin tur fullföljande traditionerna från sin mormors morfar, den gamle Anders Ruska. År 1516 försvinner emellertid även Erik Knaghs namn ur bevarade handlingar.¹⁸ Han är den siste kände ättlingen av Esbjörn Blåpannas släkt. Erik synes ej ha varit gift eller i varje fall ej efterlämnat barn. Vid hans död kommer därför den avgörande punkten i hela Blåpannaarvets historia. Ty detta går nu genom sidoarv över till hans halvsyster *Märta Pedersdotter (Knagh)*, Peder Knaghs dotter i andra giftet med Mektild Andersdotter (stubble). Nya, med Esbjörn Blåpanna icke blodsbefryndade släkter övertaga nu de gamla Rekarnegårdarna Vargarn och Österby.

XX. Blåpanna- och Valstaarvet hos Forstena-släkten och ätten Ribbing.

1. Riksrådet Peder Hansson på Valsta och hans släktgren.

Blåpannaättlingarnas historia är slut. Men *arvet* går vidare. Endast en kortare översikt av dess fortsatta öden inom andra

¹⁶ Se ovan s. 131 f.

¹⁷ Se ovan not 13. Erik Knagh kallas också häradshövding i Västerrek i ett brev av Tumboås ³¹/₁ 1514, or. perg., Berghammarsaml., RA.

¹⁸ N. G. Djurklou uppger i anteckn. i interfolierat ex. av Schlegel o. Kling-spors ättartavlor, Riddarhuset, att E. K. var häradshövding i Västerrek 1514—16.

¹⁹ Då såväl Österby som Vargarn återfinnas hos hennes ättlingar med riksrådet Peder Hansson, är saken klar. Ättartavlornas oriktiga uppgift om Peders maka — vilken angives som dotter (i st. f. dotterdotter) till Anders Ragvaldsson på Valsta (se ovan s. 142, 153) — gjorde det länge för forskningen fullständigt obegripligt, hur familjen Knaghs gårdar och handlingar kunde återfinnas hos Forstenasläkten och Ribbingarne. En sammanställning av Erik Knaghs i detta fall viktiga brev 1508 och Erik Ribbings stamtavla 1621 (se ovan not 15) med ett Peder Hanssons brev 1542 (se nedan s. 158), där hans maka kallas Märta *Persdotter*, visar sammanhanget och klarlägger därmed helt Blåpannaarvets övergång från Esbjörns systers siste ättling Erik Knagh till dennes halvsysters ättlingar.

Stamtavla XVII.

Gren av Forstena-släkten.

(Vapen: sparre över blad.)

Hans Svensson, 1488—1507, väpn., häradsh. i Kåkind,
sed. Vartofta, slutl. Gudhems hd, Västergötland.

Peder Hansson d. ä., 1521—omkr. 1545, i Valsta (Odensvi hd, Västm.), som han fick genom gifte, väpn., riksråd 1523—1526, häradsh. i Snevinge hd, 1537 i Åkerbo hd, Västm. G. (före 1538) m. *Märta Pedersdotter (Knagh)*, som levde ännu 1560. Efter sin halvbror Erik Knagh (vars mormors mormor var systerdotter till Esbjörn Blåpanna) ärvde hon Vargarn o. Österby, från sin faders släkt Valsta samt efter sin morbror Yxta (jfr Stamt. XIV, XV o. XVI).

Hans Persson, t. Valsta o. Yxta, stupade vid Axtorna 1565, hövitsman. G. 1552 m. *Malin (Larsdotter) Sparre* (1528—1597), i hennes 1:a gifte. Hennes farfar Sigge Larsson (Sparre) förlorade 1489 Österby till Blåpannaarvingarna (se Peder Knagh, Stamt. XVI).

Erik Persson, t. Österby,
1569, 1573,
begr. i Tumbo
kyrka.

Nils Persson,
t. Vargarn.
1562, 1565.

Per Hansson d. y., t. Valsta, Vargarn o. Österby, levde ännu 1606, ståthäll. på Nyslott. Erhöll 1588 Blåpannaarkivalier på Sundby hos sin morbror riksrådet Erik Sparre (se Stamt. XIII).

G. 1) m. *Brita Johansdotter (Bååt)*

Anna Persdotter, t. Vargarn, Österby o. (efter system) Valsta, † 1648.
G. 1606 m. *Erik Pedersson Ribboing* (1577—1623), kammarjunkare (se Stamt. XVIII).

Barn, se Stamtavla XVIII.

2) m. *Ingeborg Jakobsdotter (Rosengren)*

Märta Persdotter, t. Valsta, † före 1627, begr. i Odensvi kyrka. G. 1) 1604 m. *Erik Claesson (Bielkenstierna)*, † 1612, ståthäll., 2) 1619 m. *Johan Yxkull*, begr. 1653, överste.

frälsesläkter skall här tillfogas för att komplettera de arkivaliska uppgifterna i början av denna undersökning.

Som Erik Knaghs halvsyster och Anders Ragvaldssons dotterdotter var *Märta Pedersdotter (Knagh)* intet dåligt parti på det dåtida svenska frälsets äktenskapsmarknad. Efter halvbrodern ärvde hon Blåpannagårdarna, Vargarn och Österby. Från moderns familj fick hon, väl närmast efter sin morbror, prästen herr Bengt Andersson, Valsta sätesgård i Odensvi. Efter mormoderns bror slutligen, väpnaren Nils Månsson (sparre), erhöll hon Yxta i Lilla Mellösa socken, det nuvarande Yxtaholm.

Den make Märta Pedersdotter fick var själv av lågfrälse börd från Västergötland: *Peder Hansson d. ä.* av *Forstena*-släkten (sparre över blad). Men han blev tidigt riksråd och den godsrikiedom han erhöll med sin maka, har utan tvivel bidragit till att befästa hans och hans släktgrens tydliga övergång till högfrälset.

Gustav Vasas blivande rådsherre träffas första gången i en situation, som just icke förebådar hans senare bana. Peder Svart

berättar i sin krönika, att när Gustav Vasa under striderna försommaren 1521 lagt sig i försåt för ärkebiskopen Gustaf Trolle, då denne drog från Uppsala, så sökte en av den förres män att sticka ärkebiskopen med sin glaven. Denna träffade emellertid i stället i sidan på den man, som red närmast ärkebiskopen — det var Peder Hansson i Valsta.¹

Vi veta ej med säkerhet, om Peder Hansson redan vid denna tid var gift med Märta Pedersdotter. Har han icke varit det ännu, så är Peder Svarts uppgift behäftad med en anakronism i så måtto, att Valsta — Anders Ragvaldssons gamla gård — ju först tillföll Peder genom giftet. Det är tydligt, att Märta Pedersdotter mest känt sig knuten till sin egen släkt. Ty ingen av Blåpannagårdarna utan moderneättens Valsta blev hennes och Peder Hanssons sätesgård.

Efter episoden vid ärkebiskop Gustafs sida synes Peder Hansson, om man får lita på Peder Svart, en tid ha varit i Sören Norrbys tjänst.² Men sedan Gustav Vasa hyllats som riksföreståndare i Vadstena, heter det att många av de svenska frälsemännen i Sören Norrbys omgivning lämnade honom i olika omgångar och övergingo till Gustav Vasa. Bland dessa nämner Peder Svart också Peder Hansson.² I varje fall var den senare sommaren 1522 en av Gustav Vasas befälhavare vid belägringen av Kalmar³ och vid Strängnäsriksdagen 1523 intogs Peder Hansson i rådet. Han nämnes ännu 1529 bland rikets råd vid en annan riksdag i Strängnäs men omtalas 1531 bland adeln »utan råds».⁴

Häradshövdingeämbetet i Åkerbo, som innehafts av Peder Hanssons svärfader, Peder Knagh, och svärmoders fader, Anders Ragvaldsson, tillföll också honom själv, senast i juni 1537⁵ — ett nytt exempel på, vad som förut sagts om dylika tjänsters ärftlighet.

I Ribbingska huvudmannaarkivet utgör Peder Hanssons arkiv den äldsta nu i original bevarade delen. Här ligga sålunda ej mindre än 16 kungabrev till honom, från tiden 1526—1543.⁶

¹ Peder Swart, Konung Gustaf I:s Krönika, utg. av N. Edén (1912), s. 34.

² A. a., s. 41.

³ A. a., s. 63.

⁴ Se E. Hildebrands rådslängd i Svenska riksdagsakter I: 2 (1888), s. 833.

⁵ Elgenstiernas ättartavlor, del 2, Forstena-släkten, tab. 3. Peder nämnes 1532 som häradshövding i Snevinge hd (a. a.). Om felaktigheten på tab. 3 i avseende på Peders gifte se ovan s. 154, not 19. Vapenbeteckningen för Birgitta Magusdotter är också oriktig (»två vingar» — skall vara: sparre, se ovan s. 140).

⁶ Alla kungabreven på papper.

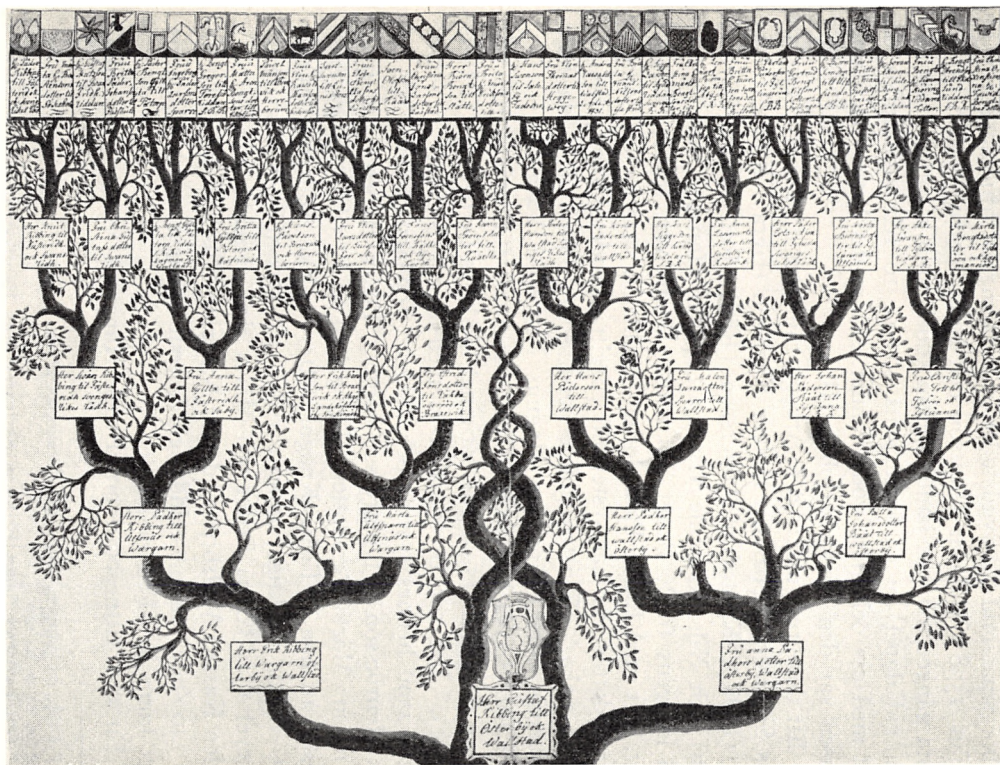

Fig. 31. Antavla (delvis felaktig) för landshövdingen GUSTAF ERIKSSON RIBBING (f. 1613, † 1693), till Österby och Valsta. Akvarell- och bläckteckning från 1700-talet i Ribbingska huvudmannarkivet.

Bland dessa brev finnas även flera, som icke äro intagna i konung Gustaf den förstes registratur och som således hava ett särskilt intresse. Som exempel på dylika kunna nämnas brev av Stockholms slott d. 5 april 1532 med kallelse till ett herremöte vid Valborgsmässotid i huvudstaden samt kungens bjudningsbrev av 20 jan. 1538 till Peder Hansson och hans hustru — som nu för första gången nämnes jämte honom (dock utan namn) — att närvara vid dopet av en konungens son d. 10 febr., görandes dig glad med oss och flere gode vänner, såsom det heter. Den unge prinsen var den blivande Johan III.

Ett dombrev, utfärdat å Arboga rådstuga d. 4 febr. 1540⁷ av Lars Siggesson (Sparre), Holger Karlsson (Gera), Knut Andersson (Lillie), Kristoffer Andersson (Röd), Jon Olsson (Gyllenhorn) och Nils Krumme visar, att Peder Hansson varit i tvist med kungens fogde Bengt Skrivare. Denne var, som vi tidigare visat, gift med Karin Palnedotter (ekeblad), vars moder Johanna Magnusdotter var halvsyster till Birgitta, Anders Ragvaldssons i Valsta maka.⁸ Tvisten gällde jord, som tillhört de båda halvsysstrarnas fader, väpnaren Magnus Nilsson i Yxta.

I Ribbingska kopieboken finnes även ett förlikningsbrev från Köping d. 29 juli 1542, vars original likaledes är bevarat (i Riksarkivet). Det rör en transaktion med Bengt Skrivare och hans hustru samt hennes systrar och svågrar, fogdarna Sven Frijs och Nils Henriksson.⁹ I ingressen nämner Peder Hansson sin maka vid namn: Märta Persdotter. Uppgiften är av vikt, ty härigenom bevisas, att hon är Peder Knaghs dotter — icke Anders Ragvaldssons, vilken felaktiga uppgift redan på 1700-talet var gängse.¹⁰ I brevet 1542 lämna Peder och Märta sina nämnda fränder bl. a. gården Kasta i Vadsbro — det är Katarina Nilsdotters gamla, under 1400-talet så omstridda gård, som tydligen med Blåpannarvet kommit i Peders händer.¹¹

En rad vittnesbörd om Peder Hanssons verksamhet kunna

⁷ Orig. på papper, Ribb. huvudmannarkivet.

⁸ Se ovan s. 140.

⁹ Om fogdarne Bengt Eriksson Skrivare, Nils Henriksson och Sven Frijs se J o h. A x. A l m q u i s t, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, särskilt del 4 (1922—23), s. 23, 174 o. 224. Rörande Bengt Skrivare se även PHT 1931, s. 145 f. Sven Frijs synes ha varit frälseman (Almqvist, a. a., del 2, 1919, s. 228, not 4). Om Vasafogdarnes sociala ställning se a. a., del 1 (1917), s. 113 ff. — I Ribb. kop.-bok. utgör brevet 1542 nr 7.

¹⁰ Jfr ovan s. 154, not 19, samt not 5 ovan. Att uppgiften var gängse på 1700-talet ses av antavla för landshövdingen Gustaf Eriksson Ribbing, avbildad ovan s. 157, fig. 31.

¹¹ Om Kasta jfr ovan s. 152, not 10.

naturligtvis framdragas redan ur Gustav Vasas registratur, men vi kunna icke här ingå därpå. Peder dog omkr. 1545.

Vad Märta Pedersdotter (Knagh) beträffar, så spåra vi henne ännu långt senare. I Ribbingska huvudmannarkivet ligger nämligen i original på papper konung Erik XIV:s kvittens av Arboga d. 23 aug. 1560 till »hustru Merete på Walsta» för det silver hon lämnat konungen såsom gåva till hans »engelske reese» — den tillärnade friarfärden till drottning Elisabeth.

*

Med Peder Hanssons och Märta's söners tid börja åter de gamla Blåpannagodsens att bli sätesgårdar. Medan den äldste, hövitsmannen *Hans Persson*, som stupade vid Axtorna 1565, skriver sig till Valsta och Yxta, upptages *Erik Persson* 1569 och 1573 som boende på Österby samt *Nils Persson* på Vargarn 1562 och 1565. Erik begrovs i Tumbo kyrka.¹²

Denna ättegren av Forstenasläkten fortsattes endast av Hans Persson, som äktade *Malin Sparre*, riksmarsken Lars Siggessons dotter och den berömda Erik Sparres syster.¹³ Det var en förbindelse med Blåpannaarvingarnas motpart från processen om Österby 1489, då riksmarskens fader förlorade målet.¹⁴ Denna förbindelse har också satt arkivaliska spår. Ty här ha vi förklaringen till, att Ribbingska kopieboken kan innehålla även avskrift av dombrevet 1490, utställt till Blåpannaarvingarnas motpart.¹⁵ Förhållandet kan direkt klarläggas. Ty brevet är även avskrivet i en av Lars Eriksson Sparres kopieböcker, nämligen B 16 i Riksarkivet. Och där står (fol. 80 v) under avskriften: »Dätta hufwudbref haf[ve]r Pär Hanson på Walstadh bekommedt på Sundeby den 18 Sept. Ao: 1588.» Hans Perssons av Forstenasläkten och Malin Sparres son, *Per Hansson d. y.*, ståthållare på Nyslott och nämnd som levande ännu 1606, har således intresserat sig för arkivalier rörande Blåpannaprocesserna och hos sin morbroder riksrådet Erik Sparre 1588 bekommit originalet till

¹² Elgenstiernas ättartavlor, Forstenasläkten, tab. 3. Där har satts frågetecken framför Nils Perssons namn. Utan tvivel står han dock med full rätt här, eftersom han skriver sig till Vargarn. Att han satt där också 1565 ses av Hist. Handl., del 13: 1 (1884), s. 189. Ättartavlornas uppgift på Forstenasläkten, tab. 4, om »Malin Sparre, till Vargarn», är endast i så måtto riktig, att Malin besatt gården som änkesäte (se J. A. Almqvist, Frälssegöden i Sverige under storhetstiden, II: 2, 1935, s. 689).

¹³ Om Malin jfr not 12 ovan. Hon blev omg. m. ståthåll. Erik Jönsson (Lillie). Deras gravsten i Kimstad kyrka är avbildad i »Vapen och dräkter», tillägn. R. Cederström (1926), plansch 11.

¹⁴ Se ovan s. 4, 133 ff. (stamtavla s. 133).

¹⁵ Se ovan s. 134, not 8.

Stamtavla XVIII.

Grenar av ätten Ribbing.

(Vapen: tre sjöblad.)

Sven (Nilsson) Sture (spets nedifrån), † 1424, ridd. Brukade — genom överenskommelse med Esbjörn Blåpanna (se Stamt. II) — gårdar i Vartofta hd, Västerg., som tillhörde Esbjörns hustru Katarina Nilsdotter (Mörbyätten, Stamt. I) som arv.

Katarina Svendsdotter (Sture), g. före ^{23/11} 1424 m. *Bo Stensson (Natt och Dag)*, 1408—1469, ridd., riksråd. Processade från 1426 med Esbjörn Blåpanna om gårdarna (se ovan) i Vartofta hd.

Peder Ribbing, g. m. *Märta Bosdotter (Natt och Dag)*.
1427—1474,
väpn., häradsh.
i Mark, Västerg.

Märta Bosdotter (Natt och Dag).

Nils (Bosson) Sture, 1426—1494, ridd., riksråd. Hade jordatvist m. Birgitta Magnusdotter (sparre) g. m. Anders Ragvaldsson (stubbe) i Valsta, (jfr Stamt. XIV o. XV); beseglade 1483 sköldebrevet för Peder Knagh (se Stamt. XVI); satt i rådsdomstolen 1489, som tilldömde Blåpannaarvingarna Österby.

Knut Ribbing, till Svanserid, 1481—1507, väpn., häradsh. i Mark. G. m. *Kerstin Gustafsdotter (stjärna)*.

Svante Nilsson (Sture), † 1512, ridd., riksförest.

Sven Ribbing, till Fästered, Västerg., † 1577, mönstringsherre. G. m. *Anna Gylla*.

Sten (Svantesson) Sture d. v., † 1520, ridd., riksförest.

Bengt, *Peder Ribbing*, *Seved*, *Erik*, *Bo*,
riksr. (1544—1604), rikskattmäst. riksr. riksr.

(i 1. g.)

Lindorm Ribbing,
† 1627.
Riksråd.

(i 2. g.)

Erik Pedersson (Ribbing)
(1577—1623), kammarjunkare. Fick gm gifte Blåpannagodsen Österby o. Vargarn. Tvistade 1621 m. Jesper Andersson Cruus om Katarina Nilsdotters (g. m. Esbjörn Blåpanna) arvegårdar (jfr Stamt. XI). G. 1606 m. *Anna Persdotter (Forstenasläkten)*, som även ärvde Valsta, † 1648 (vars farfars mor ärvde Blåpannagårdarna efter sin halvbror Erik Knagh, den siste Blåpannaättlingen; se Stamt. XVII).

(i 2. g.)

Christoffer Ribbing
(1583—1655),
ståthåll.

Friherrl. ätt. *Ribbing af Zernava*, utdöd.

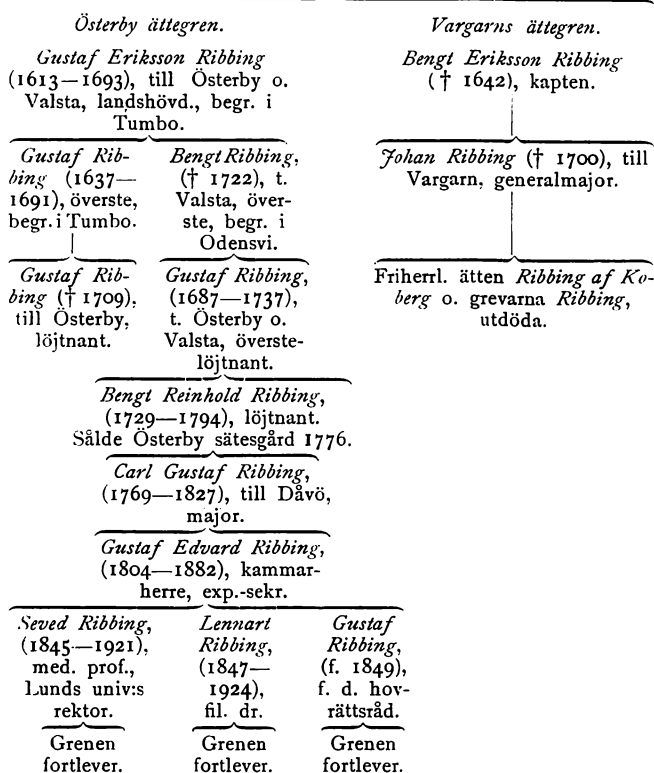
Ulfsnäs ättegren (Ribbing),
som fortlever.

Se nästa sida.

dombrevet 1490. Han har enligt en annan anteckning i samma volym några dagar förut, d. 15 sept. 1588, även fått till skänks Esbjörn Blåpannas salubrev till herr Nils Gustafsson, daterat

Stamtavla XVIII. (Forts.)

(Erik Pedersson Ribbing.)

Österby 1430, på jord i Hällby, Torshälla socken.¹⁶ Det är tydligt, att Per Hansson från sitt eget arkiv känt väl till Esbjörn Blåpannas namn och intresserat sig för dokument, som på något sätt rörde honom.

Per Hansson d. y. hade i olika giften två döttrar. Den yngre, *Märta*, som fick Valsta, äktade först ståthållaren Erik Claesson (Bielkenstierna), sedan — 1612 — översten Johan Yxkull (Yxel), begr. år 1653, en osympatisk och av hennes fränder starkt miss-

¹⁶ Jfr ovan s. 80. — Om Per Hansson d. y. se bl. G. Rudbeck i Sv. Exlibris Tidskr., II (1912), s. 3 f., o. A. Sjögren ibid. IV (1914), s. 1—3 (vapenbild fig. 2, s. 3). Per var 1581—82 o. 1585—86 fogde i Arboga — Peder Knaghs gamla befattnng. I *Calendaria Caroli IX* (utg. av A. Lewenhaupt 1903) nämnes Per ²¹/₇ 1586 (s. 48). Genom sitt 1:a gifte var Per 1596 tomtägare i Strängnäs. Denna gård ärvdes av dottern Anna o. Erik Ribbing och 1649 omtalas den som »Ribbingska trädgården» i Strängnäs (se G. Löw, Anteckningar om Strängnäs stad o. Strängnäs stift i äldre tid, I, 1925, s. 15).

tänkt person.¹⁷ Hon synes ej ha haft barn, vadan Valsta sedan gick till hennes äldre halvsysster, *Anna Persdotter*, som då redan fått Österby och Vargarn. Genom Anna Persdotters gifte 1606 med kammarjunkaren *Erik Pedersson Ribbing* fördes, som vi tidigare antytt, Blåpannaarvet — gårdar och arkivalier — samt motsvarande arv efter Anders Ragvaldsson på Valsta till ätten *Ribbing*, i vars ägo Österby skulle stanna längre än i någon av de släkters, som vi tidigare lärt känna i denna historia.

2. Ätten Ribbing och Österby.

Den märkliga frälsesläkt, ätten *Ribbing*, som nu inträder i Blåpannaarvets hävder, hade redan vid denna tid en lång historia bakom sig. Dess äldre genealogi är svårutredd, såsom ofta är fallet i fråga om medeltidssläkter med fixerat släktnamn, där alltså icke fadersnamnen kunna ge sitt utslag beträffande frändskapens art, då man söker särskilja personer i olika släktled samt inom samma generation. Till den äldsta medeltida släktgruppen Ribbing, känd från 1295, hörde heliga Birgittas måg hövitsmannen i Halland Sigvid Ribbing — »rövaren» enligt svärmoderns mindre älskvärda terminologi i uppenbarelserna.¹⁸ Denne Sigvids familj utdog även på kvinnosidan 1412.¹⁹ Några andra Ribbingar, som förde samma vapen — de *tre sjöbladen* — och även buro släktnamnen Peder och Sigvid äro också kända från 1300-talet. Till sistnämnda grupp synes kunna anknytas bröderna *Peder, Lindorm* och *Knut Ribbing*, som spåras 1390—1402 och av vilka Lindorm var riddare medan Knut och Peder efter varandra voro häradshövdingar i Marks härad, Västergötland.²⁰

Detta häradshövdingeämbete i Mark är den fasta punkten i ättens historia under 1400-talet och blir inom Ribbingiska släkten ett av de mest typiska exemplen i det medeltida Sverige på en

¹⁷ Riksrådet Lindorm Ribbings brev (orig. på papper, Ribb. huvudmannaark.), Vadstena ¹²/₁₂ 1625, till sin svägerska fru Anna Persdotter (Forstenasläkt), Erik Ribbings maka. Yxkull ville få sin hustru, »fru Märta på Walsta», att bebreva honom med alla sina gods efter sin död i fem års tid samt sökte genom hot erhålla fru Annas samtycke. Om han finge sin vilja igenom och Märta sen hastigt avled, »så wore der mycket att dhömma om», skriver Lindorm. Fru Anna kallas i detta brev »Siöbladhs»; se härom mitt meddelande om »Forstenasläkten och Siöbladsnamnet» i PHT 1930, s. 208 f. Lindorm Ribbing var riksråd redan i mars 1623 (HT 1893, s. 186; ättartavlorna ha 1624). En notis om Yxkull hos L. L. Lorichs, En bok om Heds socken (1931), s. 172.

¹⁸ Se t. ex. »Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och översättning» (1909) av R. Steffen, s. 88 ff. I 1295 års brev kallas han Sigvid Knutsson.

¹⁹ Elgenstjernas ättartavlor, adl ätt. Ribbing, inledningen.

häradshövdingetjänsts ärfthlighet, som här kan följas från 1415 till in på 1500-talet.²⁰

Ehuru genealogien, såsom nämnts, är oklar, måste man säga, att släktnamn och vapen, de gemensamma dopnamnen Peder, Sigvid (Seved), Knut och Lindorm, gemensam jordegendom (särskilt Svanserid, nuv. Svansö, i Torestorps socken) och ej minst häradshövdingeämbetet i Mark fast sammanknyta det slutande 1300-talets ovan sist omtalade släktgrupp med den nuvarande ätten, som kan säkert följas led för led från 1427. Naturligtvis förefinnes en teoretisk möjlighet av ett kvinnoled före 1427 och

Fig. 32. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Mark PETER RIBBING.

Vapen: tre sjöblad. Omskrift: ꝛ petrus ribg.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Linköping d. 28 okt. 1427, RA.

således upptagande av mödernenaamn, men det intryck en sammanställning av uppgifterna ger, talar i hög grad för, att vi ha samma släkt framför oss.²¹

Den förste, som med säkerhet kan sättas som den ännu levande ättens stamfader, väpnaren och häradshövdingen i Mark *Peder Ribbing* (nämnd 1427—1474; sigill se fig. 32) äktade Märta Bosdotter (Natt och Dag), dotter av Esbjörn Blåpannas och Bengt Uddssons (Vinstorpaätt) gamle antagonist i Vartoftaproccessen herr Bo Stensson.²² Den härigenom uppkomna nära frändskapen mellan Peders och Märtas son, väpnaren och häradshövdingen i Mark *Knut Ribbing* (känd från tiden 1481—1507; sigill se fig. 33), samt dennes många barn å ena sidan och de båda

²⁰ Jfr ovan s. 49, 124, 150, 154, 156.

²¹ Uppgifterna om dessa olika personer Ribbing följa så kronologiskt tätt, att det näppeligen blir plats för något eventuellt kvinnoled.

²² Se ovan s. 66.

riksföreståndarna av den yngre Stureätten å den andra²³ har säkert bidragit till ättens raska frammarsch under 1500-talet.²⁴ Av Knut Ribbings sonsöner nådde fyra bröder riksrådsämbetet — en av dem var riksskattmästaren Seved Ribbing. Vid 1600-talets början hörde ätten således till landets mest bemärkta.

Riksskattmästarens bror *Peder (Svensson) Ribbing*, ståthållare i Kalmar och Vadstena, var fader till bl. a. riksrådet *Lindorm Ribbing* samt till kammarjunkaren *Erik Pederssons Ribbing*, genom vars gifte²⁵ och därmed följande godsförvärv tvenne Rib-

Fig. 33. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Marks härad KNUT RIBBING.
Vapen: tre sjöblad. Omskrift: § ribbingh.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Hångsdala d. 6 maj 1481, RA.

bingska släktgrenar skulle komma att betecknas med de gamla Blåpannagårdarna Österbys och Vargarns namn, varjämte ätten länge behöll också stubbeättens Valsta.

Vi ha tidigare antytt, att det 1621 kom en tid av ny praktisk aktualitet för Blåpannabreven, då tvisten mellan Esbjörns och Katarina Nilsdotters fränder fick en efterklang i processen mellan Erik Ribbing och Jesper Andersson Cruus.²⁶ Den senare tyckes ha ärvt sina brev och härlett sina, förmodligen krent grun-

²³ Se ättartavlorna, tab. 1; utredningen här är prof. G. Carlssons.

²⁴ Jfr G. Carlsson i HT 1925, s. 261.

²⁵ Jfr ovan s. 160, 162.

²⁶ Se ovan s. 4.

dade anspråk från ätten Drake, d. v. s. Katarinas frändes, väpnaren Jeppe Drakes son Olof Drake, den bekante slottsfogden i Stockholm.²⁷ Om processens närmare innebörd veta vi intet. Redan tidigare hade Erik Ribbing faktiskt gjort sig av med en

Fig. 34. Översten GUSTAF GUSTAFSSON RIBBINGS (f. 1637, † 1691) huvudbanér i Tumbo kyrka. Efter fotografi i ATA.

av Katarinas gamla gårdar, nämligen Ökna i Husby-Rekarne, som han bortbytte till Bengt Sparre på Rossvik genom ett brev, daterat Vargarn d. 8 juli 1608.²⁸ Kasta i Vadsbro, som hört till samma

²⁷ Jespers mormors morfar Gustaf Andersson (Slatte) var g. m. Brita Pedersdotter (Svärd), vars syster varit g. r) m. Olof Drake i hans 3:e gifte (stamtavl. s. 101). Jesper synes ej ha varit blodsfrände till Katarina Nilsdotter. Kanske framställde han anspråk blott såsom ägare av (Nils Larssons i Mörby gard) Lundby i Husby-Rekarne (jfr J. A. Almqvist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, II: 2 (1935), s. 573.

²⁸ Kopia av brevet 1608 i S 124: f (ur Rosenhaneska saml.), UUB. Sparrarna ärvde Rossvik från ätten Vinge, som hade släktförbindelser med ätten Kagge (Kagg). Jfr ovan s. 57, not 75j.

grupp av gårdar, hade ju redan på Peder Hanssons d. ä:s tid gått ur slakten.²⁹

Erik Ribbing och Anna Persdotter synas måhända mest ha residerat på Vargarn, men vårdade sig tydligen även om Österby, ty de skänkte t. ex. Tumbo kyrka en klocka, som bär deras

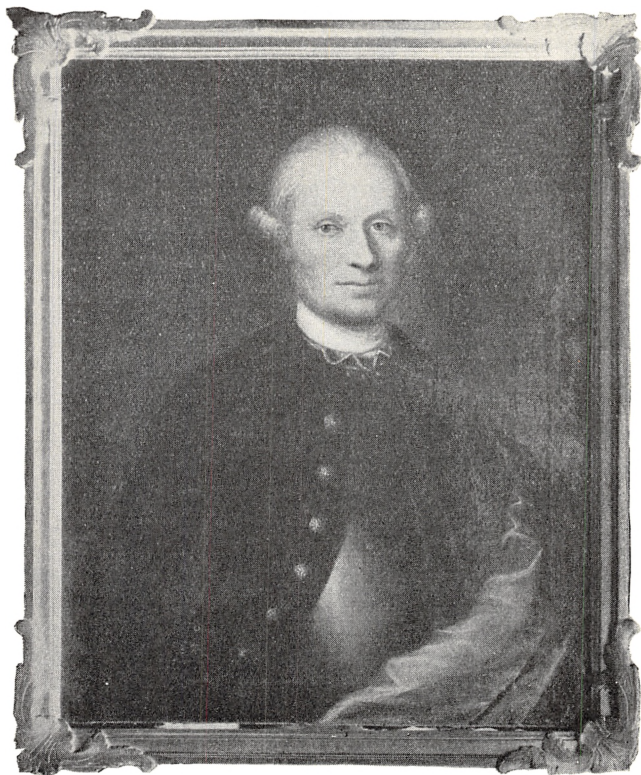

Fig. 35. Löjtnanten vid artilleriet BENGT REINHOLD RIBBING (f. 1729, † 1794), den siste Blåpannaarvingen på Österby sätesgård, som han sålde 1776 till biskop J. Serenius i Strängnäs.

Samtida oljemålning, här efter fotografi i Svenska Porträttarkivet.

donatorsinskrift 1610.³⁰ Att fru Anna hade sinne för de i familjens ägo bevarade gamla urkundernas praktiskt-juridiska värde är säkert. I Ribbingska huvudmannaarkivet ligger ännu ett hennes brev, daterat Vargarn d. 14 maj 1637 till sonen, sedermera landshövdingen *Gustaf Eriksson Ribbing* (f. 1613, † 1693; hans

²⁹ Se ovan s. 158.

³⁰ PHT 1930, s. 208. Erik Ribbing o. Anna Persdotter nämnas på Vargarn även 1612 se Sv. Exlibris Tidskr. II (1912), s. 4 (sp. 2).

huvudbanér i Tumbo se fig. 3, hans antavla fig. 31³¹), som visar detta. »Hiertans käre sonn Gustaf Ribbingh», skriver fru Anna, »min k. sons wälmåga önskar iag af Gudhi långwarigt, effter min k. sons begäran sänder iagh honom medh detta budh 7 pergamentz bref och ett litet papers bref, som lyda om Wessby, Sanda och Qwicksundh, medh moderligh och kärlich begäran, att min k. son wille der om, så wäll som om annat migh angeleget göra sijn flijtt, ihoghkommandes att dett honom och hans k. syskien anten till froma eller ock (: om så hände:) till skada och afsaknat i framtijden lända will.» Brevet ger namnet på de två gårdar, Väsby och Kvicksund, som Esbjörn Blåpanna återvann efter processen mot Bo Jonssons arvingar 1399.

Med fru Annas sonson och Gustaf Ribbings brorson generalmajoren Johan Ribbing († 1700) gick Vargarn ur huvudlinjen. Från *Vargarnsgrenen* kommo så friherrarna Ribbing af Koberg och grevarna Ribbing.

Österbygrenen satt kvar även med Valsta. I Tumbo och Odensvi kyrkor lades en rad av Ribbingar till vila och ännu bevarade huvudbanér (fig. 3 o. 34) vittna om denna släktgrens medlemmar på Esbjörn Blåpannas och Anders Ragvaldssons forna sätesgårdar. Längst behöllo de Österby.³²

Vi ha redan i begynnelsen av denna studie skildrat Blåpannaarvets sista öden och återknytta därtill. Redan under 1300-talets förra hälft — före den svarta döden — ha Esbjörn Blåpannas föräldrar med all säkerhet suttit i Tumbo socken, där han själv ägde så många arvegårdar och senare så länge bebodde Österby. När hans sentida arvinge den gustavianske artillerilöjtnanten *Bengt Reinhold Ribbing* år 1776 sålde Österby sätesgård i Tumbo till oskyld person,³³ bröts således i själva verket nära ett halvt årtusendes tradition. Endast i den arkivaliska form, som utgöres av de sammanförda avskrifterna i den Ribbingska kopiebockens tunna papperscodex, existerar det medeltida Blåpannaarvet än i dag.

³¹ Se ovan s. 8, 157.

³² Om Vargarns och Österbys historia se även J o h. A x. A l m q u i s t, *Frälsegödsen i Sverige under storhetstiden*, II: 2 (1935), s. 689, 736.

³³ Se ovan s. 3 f.

Dombrev, dat. Strängnäs d. 16 juni 1399.

Avskrift, efter förlorat orig. på perg., i Ribbingska Kopieboken nr 17.

Jak Sten Beinctsson Riddare, Min Herra Konung Eric's Domhafuande i thetta sinn, Eringisl Nielsson Riddare ok Lagman i Sudermanna Lande, Kännomps meth thesso waro opno bref, at tha Wi Råpsta Ting hiollo i Stränginäs meth Almoganom af Westra reka Hundare, Arom epter Gudz byrd M.CCC.XC. uppa Niunda Areno om sancti Botolfe Aptan, uppa Wares Herre Konungens wegna, närwarandom flerom Rikesins Radgifuarom, Kärde for oss skäkeliken[!] Man Esbiörn Blapanna til Bo Jonssons Ärfwa, om sit rätta Fädernes Godz i for:de Hundare, swa som är om twa garda i Westby, och thet thar under ligger i Tumbo Sokn, som Qwekasund; oc om et halft mark Land Jord i Suderby; oc uppa ett Godz, som heter Wester Hwernagarn i Ijsta Sokn; Oc Bo Jonss. hafde honum thenna godz olagliga afhend. Tha äpter ty Herre Knut Bosson ey war til suara, oc engen bewijsning kom fore vppa Bo Jonsson Arfwa wegna, i thet sin dömdom Wi thenne for:ne godz i Quarstado; oc Herra Knut Bosson sina Biwisning fore komma lata innom tolf Wikor thar nest äpter. Oc forbiudom huariorom Man sich meth thöm godzom bewara[!], ällar nokor afgield af thom upbära, antinga upa Hr. Bo Jonssons Arfua wegna, ellar Esbiörn Blapanna wegna, for then dag, at the meth Rätta ära ther vm athskilde, wede —40. mk. til Konungens ensak, ok 6. mk. for Lagmans Dom. Scriptum An[n]o, die et loco prænotato, n[ost]ro Sub Sigillo, ego p[ræ]nominatum appendi.

REGISTER.¹

I. Personregister.

Förkortningar: hh = häradshövding; kl = kloster; r = riddare; rr = riksråd; vpn = väpnare.

Abraham Kristiernsson, se Leijonhufvud.	(Banér), Eskil Isaksson, r, rr, 104.	(Bielke) Sten Turesson, vpn, rr, 67.
Absalon, ärkebiskop av Lund, 32.	Bengt Algotsson, hertig, 12.	(—) Sten Turesson, r, rr, 152.
Albrekt av Mecklenburg, hertig, 13, 14.	— Andersson, se Stubbe.	(—) Ture Stensson, vpn, rr, lagm. i Uppl., 122.
— av Mecklenburg, konung av Sverige, 9, 11 ff., 18 ff., 23—26, 29, 31, 32 f., 76, 79.	— Bengtsson, 150.	(Bielkenstierna), Erik Claesson, ståt., 155, 161.
Anders Eriksson, biskopsfogde i Värml., 126.	— Bosson, frälseman, 21 f., 25 f., 29, 40, 62.	Bille, se Lykke, Peder.
— — se Ekeblad.	— Brudsson, se Lejonansikte.	Birger Birgersson, se Stjärna.
— Hansson, frälseman, 83 f., 101, 105 f.	— (Eriksson) Skrivare, fogde, 140, 158.	— Jonsson, se Blåpanna.
— Larsson, se Cruus.	— Johansson, kyrkoh. i Tumbo, 91.	— Karlsson, se Snedbjälkar, 2.
— Magnusson, se Tandlaätten.	— Jönsson, se Oxenstierna.	— Larsson, se Kluven sköld m. hjorthorn o. horn.
— Mattsson, se Hälbonässläkt.	— Larsson, se Bjälke, 1.	— Magnusson, konung av Sverige, 22.
— Nilsson, se Mussla.	— Skrivare, se Bengt (Eriksson) Skrivare.	— Ulfsson, se Ulvåsaätten.
— Ragvaldsson, se Stubbe.	— Stensson, se Natt och Dag.	— i Övlingby, skattebonde, 91.
Anna, helgon, 118 f.	— i Törista, kyrkovård i Västeråker, 121.	Birgitta Bengtsdotter, se Båt.
— Markvardsdotter (stolpe), g. m. Ragvald Puke, 58.	— Uddsson, se Vinstorpaätten.	— Birgersdotter, helgon, se Finstaätten.
— Persdotter, se Forstenasläkten.	Bengta Eriksdotter, se Sparre.	— Henriksdotter, se Bitz.
Anund Dansson, 57.	— Petersdotter, se Bjälke, 1.	— Magnusdotter, g. m. Knut Somarsson, 138, 140.
Arend Bengtsson, se Ulf.	Berch, Elisabeth Charlotta, g. m. B. R. Ribbing, 3.	— Magnusdotter, se Porse.
Arent Johansson (Arnoldus Johannis), biskop av Strängnäs, 66, 76, 118.	— Fredrik, kansliråd, 4.	— (sparre), se Yxtaätten.
Arnold Klemensen, ärkebiskop av Uppsala, 69.	Bernardus de Ortolis, pävl. nuntie, kollektor, 43.	— Nilsdotter, se Hammerstaätten.
Arnoldus Johannis, se Arent Johansson.	Bero Magni, se Björn Magnusson.	— Ottesdotter, se Peccatel.
Arnolf Larsson, se Mörbyätten.	(Bielke), Birgitta Stensdotter, g. m. Gustaf Sture, 103.	— Stensdotter, se Bielke.
Aspenåsätten, se Blå.	(—) Nils Turesson, r, rr, drots, 20.	— — se Natt och Dag.
Axel Petersen, se Tott.	(—) Sten Bengtsson, r, marsk, 34, 168.	Biscop, Hans, frälseman, 131.
		(Bitz), Birgitta Henriksdotter, g. m. Olof Drake, 101.
		(—) Cort, biskop i Åbo, 101.

¹ Utarbetat av E. J.

- (bjälke, 1), Bengt Larsson, vpn, 133.
- (—) Bengta Petersdotter, g. m. Markvard Link, 48 f.
- (—) Gertrud Remboltsson, g. m. Peter Ulfsson (Sövstaslåkten), 47 ff., 87.
- (—) Ingeborg Bengtsson, g. m. Lars Siggesson (Sparre) 133.
- (—) Kristina Petersdotter, g. m. Peter Finvidsson Ålänning, 47 ff.
- (—) Peter Remboltsson, frälseman, 49.
- (—) Rembold Petersson, vpn, hh i Åkers hd, Söd., 47 ff.
- Björn, kyrkoh. i Öja, 44.
- Björn Magnusson (Bero Magni), mag., utvald biskop av Skara, 109.
- (björnramar, 3), Erik Ottesson, r, rr, 127.
- Blanche av Namur, drottning av Sverige, Norge och Skåne, 13.
- (Blå, Aspenäsätten: lejonörn), ätt, 22.
- (Blå), Cecilia Knutsdotter, g. m. Bo Nilsson (Natt och Dag), 22.
- (—) Erik Larsson, r, rr, 22, 89.
- (—) Johan Knutsson, r, 22.
- (—) Katarina Jonsdotter, g. m. Clemens Petersson (sparre), 22.
- (—) Knut Jonsson, r, drots, lagm. i Österg., 22.
- (—) Lars Ulfsson, r, rr, hh i Västerrekarne, 22 f., 39, 63, 72, 76, 80, 88 ff.
- (—) Ulf Jonsson, r, rr, lagm. i Österg., hh i Österrekarne, 22 f., 32, 63.
- Blåpanna, ätt, 16.
- Birger Jonsson, frälseman, 16 f.
- Esbjörn, vpn, 1—168 (sigill: 17).
- Bo Jonsson, se Grip.
- Nilsson, se Grip.
- — se Natt och Dag.
- Stensson, se Natt och Dag.
- Bomben, Arent van, myntmäst., 80.
- Bonde, Jon, borgmäst. i Arboga, 151.
- (Bonde), Karl Knutsson, konung, se Karl Knutsson.
- (—) Magdalena Karlsdotter, g. m. Ivar Axelsson (Tott), 112.
- (—) Margareta Petersdotter, g. m. Ulf Jonsson (Blå), 22.
- (—) Peder Ragvaldsson, vpn, 54.
- (—) Sigrid Karlsdotter, g. m. Staffan Ulfsson, 98, 133.
- Tord, r, marsk, 98.
- (—) Tord Filipsson, vpn, rr, 105.
- (—) se även Puke.
- Bonifatius IX, påve, 42, 75.
- Botilda Sunesdotter, se Schack.
- Brask, Hans, biskop av Linköping, 113.
- Bratt, Nils, vpn, 126.
- Brita Andersdotter, se Ekeblad.
- Halstensdotter, se Båt.
- Johansdotter, se Båat.
- Pedersdotter, se Svärd.
- Brud Bänasson, se Lejonansikte.
- Brynolf Gerlaksson, biskop av Skara, 134.
- Bräm, Hemming, 147.
- Bröms, ätt, 95.
- (Bylow), Ermegård Fikkedotter, g. m. Magnus Bengtsson (Natt och Dag), 101.
- (—) Ida Johansdotter, g. m. Lars Ulfsson (Blå), 22, 89.
- (båt), Birgitta Bengtsson, g. m. Erik (Pedersson) Puke, 54, 56.
- (—) Brita Halstensdotter, g. m. Matts Gustafsson (sparre), 52.
- (—) Iliana Åkesdotter, g. m. Staffan Ulfsson d. ä., 133.
- (—) Ture Eriksson, vpn, 23.
- Båt, se även Rossviksätten.
- (Båat), Brita, Johansdotter, g. m. Per Hansson d. y. (Forstenaslåkt), 155.
- Bækka, Henrik, frälseman, 16 f.
- Cecilia, abbedissa i Vårfruberga kloster, 42.
- Cecilia Anundsdotter, se Sköld kliven av sågskura.
- Ingemundsdotter, se Vinkelhakar, 2.
- Knutsdotter, se Blå.
- Magnusdotter (sparre), se Yxtaätten.
- Clemens VI, påve, 12, 44.
- Petersson, se Sparre.
- Conrad trumpare (lutenista), 79.
- (Cruus), Anders Larsson, ryttmäst., 101.
- (—) Jesper Andersson, överste, 4, 101, 160, 164 f.
- (—) Lars Jespersson, fogde, 101.
- Dan Eriksson, frälseman, 25 f., 37.
- Delad sköld, ö. f. gående fågel, n. f. 2 vindruvsklarsar, se Mörbyätten.
- (delad sköld, ö. f. kluvet), Finvid Finvidsson, vpn, rr, 122.
- (delad sköld, 1/2, lejon i ö. f.), Ingeborg Magnusdotter, g. m. Knut Uddsson, 80.
- Dingstede, Hans, 120.
- (djur, fyrfota), Mickel Nilsson, vpn, hh i Åkers hd 142, 150.
- Dorotea, priorissa i Vårfruberga kloster, 42.
- Drake (sågskura), Jeppe Nilsson, vpn, borg., 30, 74, 84, 100 f., 165.
- Olof, vpn, fogde på Sthlms slott, 84, 100 f., 165.
- Ebbe Bengtsson, se Färla. (ekeblad), Anders Eriksson, vpn, hh i Österrekarne, 49.
- (—) Brita Andersdotter, g. m. Hans Jakobsson (Ekeblad), 49.
- (Ekeblad), Hans Jakobsson, frälseman, 49.
- (ekeblad), Ingeborg Palnedotter, g. m. Sven Frijs, 140.
- (—) Johanna Palnedotter, g. m. Nils Henriksson, 140.
- (—) Karin Palnedotter, g. m. Bengt (Eriksson) Skrivare, 140, 158.

- (ekeblad) Palne Jönsson, frälseman, 138, 140.
 Elin i Högsta, 45 f.
 — Magnusdotter, se Stolpe.
 — Pedersdotter, g. m. Lasse Karlsson, 45.
 Elisabeth, drott. av England, 159.
 Elof kopparslagare, 80.
 Engelbrekt Engelbrektsson, vpn, rikshövitsman, 9, 50, 59, 70 f., 74, 76, 78, 81 f.
 Erenigle Nilsson, se Hamnerstaätten.
 Ericus Johannis, se Erik Hansson.
 — Olai, historieskrivare, 53, 109.
 Erik den helige, konung av Sverige, 61, 75, 93, 123.
 — av Pommern, konung av Danmark, Sverige och Norge, 33 f., 37, 52, 68 f., 81, 111, 129, 142, 168.
 — XIV, konung av Sverige, 131, 159.
 — Axelsson, se Tott.
 — Birgersson, se Stjärna.
 — Claesson, se Bielkenstierna.
 — Eriksson, se Gyllenstierna.
 — Hansson (Ericus Johannis), Uppsala domkyrkas sysloman, 114, 123.
 — Jönsson, se Lillie.
 — Karlsson, se Vasa.
 — Kertilsson, se Puke.
 — Larsson, r, rr, se Blå.
 — Larsson, 140.
 — Larsson (kors), vpn, hh, se Tibble-Vargarnsätten.
 — Magnusson, konung av Sverige, 12.
 — av Mecklenburg, hertig, 70.
 — Ottesson, se Björnramar, 3.
 — Pedersson Knagh, se Knagh.
 — — Puke, se Puke.
 — Persson, se Forstenaslåkten.
 Ermegård Fikkesdotter, se Bylow.
 Eskil, helgon, 15, 41.
 — Isaksson, se Banér.
 Fader Ulfsson, se Sparre.
 Falkdal, Gotskalk, biskop av Linköping, 18, 26, 52. (fargalt), Ingeborg Ragvaldsdotter, g. m. Magnus Elofsson, 59 f.
 (—) Karl Ragvaldsson, prebendat i Strängnäs, 60.
 (—) Magnus Ragvaldsson, vpn, 59 f., 62.
 (—) Nils Ragvaldsson, vpn, 60.
 (—) Ragvald Nilsson, vpn, hh i Oppunda, 60 f., 75.
 Ficke, Klaus, skeppare, 120.
 Filip Bosson, vpn, 16, 21, 26, 30, 40, 45, 47, 51, 53, 62 f.
 Filippa, drottning av Danmark, Sverige o. Norge, g. m. Erik av Pommern, 66.
 Finkenow, Karl, vpn, 92.
 — Nils, vpn, 92.
 (Finstaätten: 2 vingar), Birgitta Birgersdotter, helgon, g. m. Ulf Gudmars-son (Ulvåsaätt), 13 f., 32, 60 f., 75, 127, 162.
 Finvid Finvidsson, se Delad sköld, ö. f. kluvet.
 (flygande svärd), Holmfrid Jonsdotter, g. 1) m. Folke Folkesson (båt), 2) m. Gustaf Folkesson (båt), 53, 57.
 (—) Johan Larsson, vpn, 53.
 Flögh, Hartvig, fogde på Gripsholm, 81.
 Folke Folkesson (båt), se Rossviksätten.
 (Folkungaätten), Katarina Bengtsdotter, g. m. Knut Jonsson (Blå), 22.
 Folkungaätten, se även Birger Magnusson, Erik Magnusson, Håkan Magnusson, Magnus Eriks-son, Olof Håkansson.
 Forstenaslåkten, 4, 63, 137, 155.
 (—) Anna Persdotter, g. m. E. P. Ribbing, 4, 7, 155, 160 ff., 166 f.
 (—) Erik Persson, 155, 159.
 (—) Hans Persson, hövitsm., 133, 155, 159.
 (—) Märta Persdotter, g. m. 1) Erik Claesson (Bielkenstierna), 2) Johan Yxkull, 155, 161 f.
 (—) Nils Persson, 155, 159.
 (—) Peder Hansson, d. ä., vpn, rr, hh, 7, 9, 152—156, 158 f., 166.
 (Forstenaslåkten), Per Hansson d. y., ståth., 155, 159, 161.
 Fredebern, Johan (Hans Djäkn), vpn, riksens skri- vare, 48 f.
 Frijs, Sven, fogde, 140, 158. (fågel), Ingemar Pelleson, vpn, 126.
 (—) Nils Ottesson, vpn, 151.
 (—) Otte Torbjörnsson, vpn, rr, 103 ff., 151.
 (färla), Ebbe Bengtsson, vpn, 139 f.
 (—) Johan Karlsson, r, rr, lagm. i Söd., 45, 90, 92 f., 95.
 Gadh, Hemming, utvald bis- kop av Linköping, 152.
 (Galen), Niels Jensen, r, dansk rr, 69.
 Galt, se Horn.
 Gera, ätt, 138.
 (—) Holger Karlsson, r, rr, 158.
 (—) Karl Knutsson, r, rr, 57.
 (—) Knut Nilsson, vpn, 51, 56 f.
 Gerdeka, g. m. Filip Bosson, 21, 40.
 Germund Larsson, se Lilja.
 Gertrud Martinsdotter, g. m. Erik Larsson (kors), 123, 125.
 — Remboltsdotter, se Bjäl- ke, 1.
 Gervin Henriks-son, se Tjur- huvud.
 Gjurd Petersson, se Rumpa.
 Gotskalk Anundsson, se Sparre m. hand under.
 — Bengtsson, se Ulf.
 — Falkdal, biskop, se Falk- dal.
 Gregers Bengtsson, se Sned- bjälkar, 2.
 — Mattsson, se Lillie.
 Gren, Ivar, r, rr, 127, 133, 138 f.
 (gren, liggande), Gunnil Jönsdotter, g. m. Nils Ulfsson i Gunnarskäl, 46.
 Grim, Jens, r, dansk rr, 68 f.
 (Grip), Bo Jonsson, vpn, drots, 9, 21 ff., 25 f., 29, 31—35, 40, 48, 78 f., 167 f.

- (Grip), Bo Nilsson (Hammerstaätt), r, rr, 55 f., 59.
 (—) Johan Tomasson, vpn, 22.
 (—) Katarina Knutsdotter, g. m. Nils Erengisleson, 58.
 (—) Knut Bosson, r, 33 f., 36, 168.
 (gumsehuvud), Gustaf Karlsson, r, rr, 126 f.
 Gunnar, kyrkoprest i Botkyrka, 16.
 Gunnil Jönsdotter, se Gren.
 Gustaf (Vasa), konung av Sverige, 4, 70, 156, 158 f.
 — Algotsson, se Sture.
 — Andersson, se Slatte.
 — Eriksson, se Puke.
 — Folkesson (båt), se Rossviksätten.
 — Karlsson, se Gumsehuvud.
 — Magnusson, se Rosor, 3.
 — Nilsson (båt), se Rossviksätten.
 — Olsson, se Stenbocksätt, äldre.
 — Ulfsson, se Sparre.
 Guth, Lasse, 147.
 (Gyllenhorn), Jon Olsson, vpn, rr, 158.
 (Gyllenstierna), Erik Eriksson, r, rr, hovmäst., 83, 97, 99, 134.
 Gylta, Anna, g. m. Sven Ribbing, 160.
 Gädda, Johan, vpn, rr, 90.
 — Karl, vpn, rr, 77.
 Hallvid i Djulfors, häradsdomhav. i Oppunda hd, 91.
 Hallvord, prost i Tingvalla, 126.
 (halvmåne), Nils Klausson, r, rr, 135.
 Hammar, Birger, dekan i Strängnäs, 111, 116.
 (Hammerstaätten: klaven sköld), Birgitta Nilsdotter, fru, nunna i Vårfruberga kl, 58.
 (—) Bo Nilsson, se Grip.
 (—) Erengisle Nilsson d. ä., r, rr, lagm. i Söd., 34.
 (—) Erengisle Nilsson d. y., r, rr, 54—59, 88, 168.
 (—) Nils Erengisleson, r, rr, lagm. i Söd., 34, 54, 58, 76, 90.
 (hand), Peder Karlsson, 129.
 Hans, konung av Danmark, Sverige o. Norge, 126, 137.
 — Djäkn, se Fredebern, Johan.
 — Jakobsson, se Ekeblad.
 — Jönsson, fogde, 147.
 — Magnusson (Johannes Magni), biskop av Strängnäs, 110—115.
 — Nilsson, vpn, 125.
 — Persson, se Forstenaslåkten.
 — Stensson, se Strutsfjädrar, 3.
 — kyrkoh. i Torshälla, 80.
 — Ulfsson, kyrkoprest i Gillberga o. Lista, 108, 114.
 — Åkesson, se Tott.
 Harald Magnusson, se Sparrar, 2 nedvända.
 Has, Trugot, r, danskt rr, 68.
 Helge Petersson (Helgo Petri), decretorum doctor, domprost i Strängnäs, 105, 115—118 (bild: 117), 130 f.
 Helpten, Cort van, hovmäst., 26.
 — Gise van, r, 26.
 Hemming Larsson, vpn, se Hjärtan, 3.
 — — biskop, se Likvidsönernas ätt.
 — Magnusson, domprost i Strängnäs, 116.
 — Sunesson, se Schack.
 Henrik, biskop, helgon, 61.
 — kyrkoh. i Husby-Rekarne, 44, 62.
 — Tidemansson, biskop av Linköping, 113 f.
 (hjärtan, 3), Hemming Larsson, vpn, 16, 21, 26, 39 f. (sigill: 39), 62 f., 86 f., 89 f., 94, 106, 113.
 (—) Ingrid Larsdotter, g. m. Anders Horn, 16, 39 f., 90.
 (—) Katarina Hemmingsdotter, nunna i Skänninge, 16, 39 f., 113.
 Holger Karlsson, se Gera.
 Holmfrid Jonsdotter, se Flygande svärd.
 Horn, Anders, vpn, 16, 36, 39 f., 88, 90—93 (sigill: 91).
 Horn, Anders (Nilsson), mag., kanik i Strängnäs, 80.
 Håkan Andersson, kanik i Strängnäs, 42.
 — Magnusson, konung av Sverige och Norge, 9, 11, 13, 19, 21—29, 31 f., 35, 38, 40, 142.
 (Hålbönassläkt), Anders Mattsson, underlagm. i Söd., 105.
 (—) Karl Andersson, kanik i Strängnäs, 105.
 (Hästehuvud), Karin Ottosdotter, g. m. Lars Jerspersson (Cruus), 101, 165.
 (—) Otto Nilsson, domhav., 101.
 Höpken, von, ätt, 3.
 Hördräng, Jöns, borgmäst., i Strängnäs, 45.
 Ida Johansdotter, se Bylow.
 Iliana Åkesdotter, se Båt.
 Ingeborg Bengtsdotter, se Bjälke, 1.
 — Bosdotter, se Natt och Dag.
 — Jakobsdotter, se Rosengren.
 — Jönsdotter, se Klaven sköld m. horn o. 2 fågel-fötter.
 — Magnusdotter, se Delad sköld, 1/2 lejon i ö. f.
 — Markvaldsdotter, se Link.
 — Palnedotter, se Ekeblad.
 — Ragvaldsdotter, se Fargalt.
 — Åkesdotter, se Tott.
 Ingegerd (Ingrid) Karlsdotter, se Stjärnbjälke.
 Ingemar Pellesson, se Fågel.
 Ingevald i Dentesta, vpn, 74, 83 f., 101 f., 105.
 — Anundsson, se Sköld klaven av sägsкура.
 — Ingemundsson, se Vinkelhakar, 2.
 Ingrid Bengtsdotter, se Vinstorpaätten.
 — Gustafsdotter (båt), se Rossviksätten.
 — Ingevaldsdotter, g. m. Anders Hansson, 83, 101.
 — (Ingegerd) Karlsdotter, se Stjärnbjälke.
 — Larsdotter, se Hjärtan, 3.
 — Magnusdotter (sparre), se Yxtaätten.

- Ingrid Ragvaldsdotter, g. m. Anders Ruska, 16, 28 f., 38, 44, 62 f., 81, 89 f., 94 ff., 98, 141.
- Ivar Axelsson, se Tott.
- Ivarsson, se Liljeörn.
- Iverus, J. Fr., brukspatron, akademifogde, 5 f., 28, 95, 126, 128 f., 133, 141 ff.
- Jakob, guldsmed i Sthlm, 152.
- kyrkoh. i Jäder, kanik i Strängnäs, 72.
- prior i Johanniterkl. i Eskilstuna, 41, 47, 50, 62, 148.
- Ulfsson, ärkebiskop av Uppsala, 111, 127, 129.
- Jens Andersen, se Lodehat.
- Jesper Andersson, se Cruus.
- Johan III, konung av Sverige, 158.
- kyrkoherde i Bälinge, 114.
- dekan i Strängnäs, 111.
- kyrkopråst i Tumbo, 67, 76.
- Andersson, se Stubbe.
- Gervinsson, se Ruska.
- Grimolfsson, hh i Bråbo, 138.
- Jakobsson i Hoby, häradshöv. i Västerrekarne, 114.
- Jönsson i Vargarn, vpn, 94, 98 ff., 105—108, 111, 114 f., 136.
- Karlsson, se Färila.
- Knutsson, se Blå.
- Kristiernsson, se Vasa.
- Larsson, se Flygande svärd.
- Lifstenson, vpn, 91.
- i Löppinge, 90.
- Martinsson (stjärna), se Sudreimsätten.
- Månsson, se Natt och Dag.
- Tomasson, se Grip.
- Johanna Magnusdotter (sparre), se Yxtaätten.
- Palnedotter, se Ekeblad.
- Johannes Guilaberti, pävl. kollektor, 12.
- Henrici, artium mag., 113.
- Ingemari, 109.
- Magni, biskop, se Hans Magnusson.
- kyrkoh. i Näshulta, 61.
- Johannes de Serone, pävl. nuntie, kollektor, 43.
- Jon, prebendat vid Helgeandskyrkan i Arboga, 151.
- Olsson, se Gyllenhorn.
- Jung, Johan, ålderman i Helga Lekamens Gille, 79.
- (Juul), Tue (Nielsen), ärkebiskop av Lund, 129.
- Jöns Ambjörnsson, se Sparre över blad.
- Andersson, Vadstena klostrets fogde, 126.
- i Anunsta, kyrktjuv, 121 f.
- gardian i Arboga kl., 151.
- Bengtsson, se Oxenstierna.
- Dalakar, 80.
- Håkansson, ärkebiskop av Uppsala, 66.
- Ivarsson, se Liljeörn.
- Japsson, borgare i Arboga, 105.
- Jönsson, se Mansben.
- Larsson, vpn, 11, 67.
- Magnusson, se Kluven sköld m. horn o. 2 fågelfötter.
- kyrkoh. i Skönberga, 113 f.
- Svensson, abbot i Julita kl., 41 f.
- frälseman, 59.
- kyrkoh. i Tumbo, 44.
- Åkesson, se Svarte Skänning.
- Jösse Eriksson, se Lykke.
- Kagge (Kagg), ätt, 57, 165.
- Erik (Mattsson), kanik, slutl. domprost i Strängnäs, 56 f., 90, 130 f.
- Erland, vpn, 90.
- Matts, vpn, hh i Oppunda, 57.
- Karin Gustafsdotter, se Slatte.
- Ottesdotter, g. m. Magnus Nilsson (sparre, Yxtaätten), 138, 140.
- Ottosdotter, se Hästehufvud.
- Palnedotter, se Ekeblad.
- Karl Andersson, kaniker, se Hålbönässläkten och Liljor, 2.
- Bengtsson, se Vinstorpaätten.
- Karl Eriksson, frälseman, 26.
- Karlsson, se Öra.
- Knutsson (Bonde), konung av Sverige och Norge, 9, 48, 67, 76, 82, 84 ff., 88, 90, 96 ff., 102 ff., 106 f., 112, 121, 134, 143 ff., 147.
- Knutsson, se Gera.
- Ragvaldsson, se Fargalt.
- Ulfsson, se Sparre.
- sockenpräst i Väse, 126. (Kase), Ragnhild Olofsdotter, g. m. Jöns Ambjörnsson, 53.
- Katarina Bengtsdotter, se Folkungaätten.
- Haraldsdotter, subpriorissa i Vårfruberga kl., 42.
- Hemmingsdotter, se Hjärten, 3.
- Jonsdotter, se Bla.
- Magnusdotter, se Tandlaätten.
- Nilsdotter, se Mörbyätten.
- Pedersdotter, se Svärd.
- Raskesdotter, 45 f.
- Staffansdotter, se Ulf.
- Svendsdotter, se Sture.
- Ulfsdotter, se Ulvåsaätten.
- Kerstin Gustafsdotter, se Stjärna.
- Kettil Karlsson, se Vasa.
- Klaus Filipsson, se Trana.
- Klingspor, ätt, 13.
- Kluven sköld, se Hammerstaätten.
- (kluven sköld), Narve Ingevaldsson, 1, 25.
- (—) Nils Ragvaldsson, frälseman, 74, 100.
- (—) Peder Ragvaldsson, präst, 74, 100 f.
- (—) Ragvald Magnusson, vpn, 74, 100 f.
- (kluven sköld, 1 bjälke i h. f.), Nils Ulfsson i Gunnarskäl, vpn, 45 f., 48, 72, 89, 94.
- Kluven sköld, i h. f. blomstängel, i v. f. krumhorn, se Sövstasläkten.
- (kluven sköld m. hjorthorn o. horn), Birger Larsson, frälseman, 59.
- (kluven sköld m. horn o. 2 fågelfötter), Ingeborg Jönsdotter, g. m. 1) Bir-

- ger Larsson, 2) Jöns Svensson, 59 f.
- (kluven sköld m. horn o. 2 fågelfötter), Jöns Magnusson, vpn, 59 f.
- Kluven sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan, se Tandlaätten.
- Knagh, Erik (Pedersson), vpn, hh i Västerrekarne, 124, 131 f., 134, 136, 153 ff., 160.
- (—) Märta Pedersdotter, g. m. Peder Hansson (Forstenasläkt), 133 f., 140, 150, 153—156, 158 f.
- Peder (Jonsson), vpn, fogde i Värml., Dal o. Åkerbo, hh i Åkerbo, 117, 125—134, 136 f., 139, 142, 147, 149—153, 155 f., 160 f.
- Knut den helige, konung av Danmark, 93.
- munk, 113 f.
- Andersson, se Lillie.
- Bosson, biskop, se Natt och Dag.
- — r, se Grip.
- Jonsson, se Blå.
- — se Rosor, 3.
- Nilsson, se Gera.
- Somarsson, frälseman, 138, 140.
- Uddsson, se Vinstorpaätten.
- Kristieni I, konung av Danmark, Sverige och Norge, 70, 102, 107, 144.
- Johansson, se Vasa.
- Kristina, g. m. Mattias Lydke, 152.
- Andersdotter, se Ruska.
- Gustafsdotter (båt), se Rossviksätten.
- Månsdotter, se Natt och Dag.
- Petersdotter, se Bjälke, 1.
- Kristoffer av Bayern, konung av Danmark, Sverige och Norge, 78, 90, 93, 95 f., 122.
- Andersson, se Röd.
- Krok, Nils, kyrkoh., 80.
- Krouwel, Rotker, 17.
- Krumme, Nils, 158.
- Kruse, Hans, frälseman, 131.
- Kuse, Nils, präst, 45 f. (kvadrerad sköld), Lasse Karlsson i Berga, vpn, 45 f., 72, 74, 80, 87, 91.
- Kärling, Torbjörn, vpn, 67.
- Lantingshausen, Albrecht von, greve, generalmajor, 3.
- Lars Eriksson, se Sparre.
- sockenpräst i Fryksdalen, 126.
- Germundsson, se Likvidsönernas ätt.
- Jespersson, se Cruus.
- i Löppinge, 45 f.
- Ragvaldsson, sakristan i Strängnäs, 45.
- — 147.
- Siggesson, se Sparre.
- i Skölby, 81.
- Ulfsson, se Blå.
- Lasse Fadersson, hh i Österrekarne, 124.
- Halvordsson, se Svala.
- Karlsson i Berga, se Kvadrerad sköld.
- Laurensen, 122.
- Svensson, hh i ö. tredingen i Närke, 42.
- (Leijonhufvud), Abraham Kristiernsson, vpn, 149.
- Lejon, se Ulvåsaätten.
- (lejonansikte), Bengt Brudson, vpn, 52.
- (—) Brud Bänasson, vpn, 51 f., 57.
- Lewenhaupt, A. C. L., greve, överkammarh., 7.
- (Likvidsönernas ätt: 3 sjöblad), Hemming Larsson, biskop av Växjö, 51.
- (—) Lars Germundsson, r, rr, 51.
- (lilja), Germund Larsson, vpn, häradsdomh. i Österrekarne, 46.
- Liljegren, J. G., riksantikvarie, 5.
- (liljeörn), Ivar Ivarsson, vpn, 131.
- (—) Ivar Ivarsson, r, 131.
- (—) Jöns Ivarsson, vpn, 131.
- (—) Måns Ivarsson, 131.
- (—), jfr Magnus Ivarsson.
- (—), jfr Magnus Ivarsson.
- (—), Karl Andersson, kanik i Strängnäs, 42, 83, 101 f., 105 ff., 132.
- (Lillie), Erik Jönsson, ståth., 159.
- (—) Gregers Mattsson, r, rr, 104, 127.
- (—) Knut Andersson, r, rr, 158.
- (—) Mattias Gregersson, biskop av Strängnäs, 152.
- (Lillie), Matts Ödgisleson, vpn, rr, 90.
- Lindorm Björnsson, se Vin-ge.
- (Link), Ingeborg Markvardsdotter, g. m. Anders Eriksson (ekeblad), 49.
- Knut, kyrkopäst i Bettna och Torshälla, prebendat i Strängnäs, 49, 114, 124.
- Markvard, vpn, fogde i Vartofta hd, hh i Åkers hd, 48 f.
- Lipen, Erik van, ärkedjäkne i Strängnäs, kanik i Uppsala, Kristiern I:s kansler, 92, 101 f., 116.
- (Lodehat), Jens Andersen, biskop av Roskilde, 68.
- Lydeke (Abelsson), biskop av Västerås, 111, 123, 147.
- Lydke, Mattias, köpman i Sthlm, frälseman, 129, 152.
- Lykke (Bille), Peder, ärkebiskop av Lund, pävl. legat, 68 f.
- (Lykke), Jösse Eriksson, vpn, hövitsm. i Västerås, 100 f.
- Magdalena Karlsdotter, se Bonde.
- Magnus Bengtsson, se Natt och Dag.
- Danielsson, präst, 16.
- Elofsson, se Tandlaätten.
- Eriksson, konung av Sverige, Norge och Skåne, 9, 11 ff., 18 ff., 22—25, 27 ff., 31, 35, 38, 142.
- Filipsson, frälseman, 13.
- Haraldsson, se Sparrar, 2 nedvända.
- Ivarsson (liljeörn?), frälseman, 131.
- abbot i Julita kl., 41 f.
- Jönsson, se Sparre över blad.
- Nilsson i Bankesta, häradsdomhav. i Västerrekarne, 124.
- — (sparre), se Yxtaätten.
- Petersson, frälseman, 25.
- Ragvaldsson, se Fargalt.
- Stigsson, frälseman, 83. (mansben), Jöns Jönsson, vpn, 151.

- Margareta Gervinsdotter, se Tjurhuvud.
- Karlsdotter, g. m. Magnus Ragvaldsson, 60.
- Petersdotter, se Bonde.
- Valdemarsdotter, drottning av Danmark, Sverige och Norge, g. m. Håkan Magnusson, 13, 31—34, 37, 65, 79.
- Margita Ivarsdotter, g. m. Nils Bratt, 126.
- Mattias Gregersson, se Lillie.
- Kettilmundsson, r, drots, 11.
- Matts Eriksson, se Sparre.
- Gustafsson, se Sparre.
- Ödgislesson, se Lillie.
- Mauritius, helgon, 18.
- Mektild Andersdotter, se Stubbe.
- Michael, prior i dominikanerkl. i Strängnäs, 152.
- Mickel Nilsson, se Djur, fyrfota.
- Mozelius, Ericus, kyrkoh. i Tumbo, 1 ff.
- Muncktel, J. F., prost. 143. (mussla), Anders Nilsson, r, hövitsm. i Västerg., 69 f.
- Musslor, 3, se Pampe.
- Måns Ivarsson, se Liljeörn.
- Märta Anundsdotter, se Sköld klaven av sågskura.
- Bosdotter, se Natt och Dag.
- Jonsdotter, g. m. Lars Germundsson, 52.
- Pedersdotter, se Knagh.
- — se Tibble-Vargarnsätten.
- Persdotter, se Forstenaslåkten.
- (Mörbyätten: delad sköld, ö. 1. gående fågel, n. f. 2 vindruvsklasar), Arnolf Larsson, frälseman, 14.
- (—) Katarina Nilsdotter, g. m. Esbjörn Blåpanna, 14, 16, 30, 36 f., 40, 42, 51, 65 f., 71—75, 78, 82—86, 94, 96, 100 ff., 105 ff., 152, 158, 160, 164 f.
- (—) Nils Larsson, vpm, 11 f., (sigill: 12), 14, 16, 19 ff., 23, 30—33, 36, 42, 46, 51, 53, 63, 65, 68, 71, 74, 100 ff.
- Narve Ingevaldsson, se Klaven sköld.
- (Natt och Dag), Bengt Stensson, r, rr, lagm. i Närke, 67, 90.
- (—) Birgitta Stensdotter, g. m. Otte Peccatel, 76.
- (—) Bo Nilsson, r, rr, 22.
- (—) Bo Stensson, r, rr, 66—70, 90, 160, 163.
- (—) Ingeborg Bosdotter, g. m. Johan Tomasson (Grip), 22.
- (—) Johan Månsson, rr, 150.
- (—) Knut Bosson, biskop av Linköping, 66 f.
- (—) Kristina Månsdotter, g. m. Sigge Larsson (Sparre), 133, 136.
- (—) Magnus Bengtsson, r, rr, 70, 101, 103 f.
- (—) Märta Bosdotter, g. m. Peder Ribbing, 160, 163.
- (—) Nils Bosson, r, rr, 67.
- Nicolaus Hermanni, se Nils Hermansson.
- Ragvald, se Nils Ragvaldsson.
- Niels Jensen, se Galen.
- Nils Birgersson, se Rosenquist.
- Bosson, se Natt och Dag.
- Domare, 17.
- Engelbretsson, hh i Norrbo, Västm., 50, 53, 74.
- Erengislesson, se Hammerståtten.
- Fadersson, se Sparre.
- Gregersson, se Ållon, 3.
- Gustafsson (båt), se Rossviksätten.
- Halfvarsson, se Svin.
- Henriksson, fogde, 140, 158.
- Hermansson (Nicolaus Hermanni), biskop av Linköping, 138.
- Jönsson, se Oxenstierna.
- Karlsson, frälseman, 146.
- Klausson, se Halvmåne.
- Larsson i Mörby, se Mörbyätten.
- Magnusson, se Tandlaätten.
- — (sparre), se Yxtaätten.
- Månsson (sparre), se Yxtaätten.
- Ottesson, vpm, se Fågel.
- Persson, se Forstenaslåkten.
- Nils Petersson, se Sövsta-slåkten.
- Ragvaldsson, se Fargalt.
- Ragvaldsson, se Klaven sköld.
- Ragvaldsson (Nicolaus Ragvaldi), biskop av Växjö, sed. ärkebiskop av Uppsala, 69, 100, 110.
- Richardsson, kanik, 80.
- kyrkoh. i Risinge, 138.
- Torstensson, se Oxenstierna.
- Turesson, se Bielke.
- Ulfsson i Gunnarskäl, se Klaven sköld, 1 bjälke i h. f.
- — se Schack.
- Nipertz, Erik, r, rr, 70.
- Norrby, Sören, dansk amiral, 156.
- Olaus Johannis, prior, se Olof Johannis.
- Petri, historieskrivare, 23, 43, 103 f.
- Olof Axelsson, se Tott.
- Björnsson, ärkebiskop av Uppsala, 43.
- Björnsson, se Vinge.
- Håkansson, konung av Danmark och Norge, 31 f.
- — i Yxta, vpm, se Yxtaätten.
- Johansson (Olaus Johannis), decretorum baccalaureus, prior i johannerkl. i Eskilstuna, 148.
- abbot i Julita kl., 94.
- Karlsson, vpm, 45 f.
- i Lukamora, 146.
- kyrkopäst i Sorunda, 16.
- i Årista, kyrkovärd i Västeråker, 121.
- Otte Torbjörnsson, se Fågel.
- Otto Nilsson, se Hästehuvud.
- (Oxenstierna), Bengt Jönsson, r, rr, hovmäst., riksförest., lagm. i Uppl., 77 f., (portr.: 77), 96, 100, 122.
- (—) Jöns Bengtsson, ärkebiskop av Uppsala, riksförest., 78, 97, 102, 122, 143 f.
- (—) Nils Jönsson, r, rr, hövitsm. på Nyköpingshus, riksförest., 93, 96.

- (Oxenstierna), Nils Torstensson, vpn, 77.
- (—) Sten Kristiernsson, r, rr, 126, 139, 153.
- (—) Torsten Gjurdsson, vpn, 14, 19 (sigill), 20 f., 30, 47 t., 51, 65, 77, 118.
- Palne Jönsson, se Ekeblad.
- Pampe (3 musslor), Sune Hansson, vpn, 48.
- (Peccatol), Birgitta Ottedotter, g. 1) m. Nils Gustafsson, 2) m. Staffan Ulfsson d. y., 53, 57, 76, 79, 88, 92 ff., 98, 133.
- Otte, r, 76.
- Peder, kyrkoh. i Björskog, kanik i Västerås, 131.
- Donare, 45.
- Eriksson (blomstängel), se Tibble-Vargarnsätten.
- Hansson, se Forstenasläkten.
- Hemmingsson, vpn, 91.
- Ivarsson i Holm, vpn, 101, 165.
- Jonsson Knagh, se Knagh.
- Karlsson, se Hand.
- Olofsson, 147.
- Ragvaldsson, se Bonde.
- se Klujen sköld.
- Sigvordsson, se Stolpar, 3.
- kyrkoh. i Stenkvista, 44.
- Per Hansson d. y., se Forstenasläkten.
- Pernille Nielsdatter, se Sparrar, 2.
- Peter Clemensson, se Sparre.
- Finvidsson, se Ålänning.
- Nilsson, frälseman, 33, 65.
- Svensson, 91.
- Ulfsson, se Sövstasläkten.
- Petrus Gervasii, pävl. kollektor, 44.
- Pik, Fjällar, r, 23, 51.
- Piper, Eva, g. m. B. R. Ribbing, 4.
- Gust. Abr., gen.-maj., landsh., 6.
- Pius II (Enea Silvio de' Piccolomini), päve, 111.
- Pladecius, E. Ph., komminister, 2.
- Plata, Klaus, vpn, 140.
- Plomgren, C. J., von, överstelöjtn., 3.
- (Porse), Birgitta Magnusdotter, g. m. 1) Arvid Bengtsson (Oxenstierna), 2) Erik Stensson (Bielke), 118.
- Posse, Knut, vpn, rr, 133.
- Puke, Erik Kettilsson, r, marsk, 32, 52, 59.
- Erik (Nilsson, Rossviksätten), vpn, rr, 9, 38, 53—59, 66, 71 ff., 81—88, 99, 106.
- Erik (Pedersson; Bonde), vpn, 54 ff.
- Gustaf Eriksson (Rossviksätten), vpn, 55—59 (sigill: 56), 86.
- Karl (Bonde), vpn, 54.
- Ragvald (Bonde), r, 56, 58.
- Ragnhild Olofsdotter, se Kase.
- Ragvald Magnusson, se Klujen sköld.
- Nilsson, se Fargalt.
- Ragvaldsson, vpn, 142 f.
- kyrkoh. i Tumbo, 44.
- Ramborg Bengtsdotter, g. m. Ragvald Magnusson (klujen sköld), 74, 100 f.
- Raske i Mesta, 45 f.
- Rembold Petersson, se Bjälke, 1.
- Ribbing, ätt, 4, 63, 66, 137, 160 ff.
- (af Koberg), frih. ätt, 161, 167.
- (af Zernava), frih. ätt, 7, 160.
- grevl. ätt, 167.
- Bengt, kaptan, 161, 167.
- Bengt, rr, 160.
- Bengt, överste, 161.
- Bengt Reinhold, löjtn., 35, 161, 166 f. (portr.: 166),
- Bo, rr, 160.
- Bo Gustaf, teol. dr, fil. mag., k. hovpred., prost och kyrkoh. i Stora Mälösa, 6.
- Carl Gustaf, major, 4 ff., 161.
- Christoffer, stäth., 160.
- Erik, rr, 160.
- Erik Pedersson, kammarjunk., 4, 7, 9, 101, 153 ff., 160 ff., 164 ff., 166.
- Ribbing, Gustaf, f. d. hovrättsråd, 161.
- Gustaf, överstelöjtn., 161.
- Gustaf, löjtnant, 161.
- Gustaf Edvard, kammarh., exp.-sekr., 6, 161.
- Gustaf Eriksson, landshövd., 8, 157 f., 161, 166.
- Gustaf Gustafsson, överste, 161, 165.
- Johan, gen.-major, 161, 167.
- Knut, vpn, hh i Mark 1415, 162.
- Knut (1481—1507), vpn, hh i Mark, 160, 163 f. (sigill: 164).
- Lennart, fil. dr, 6, 161.
- Lindorm, r, 162.
- Lindorm, rr, 160, 164.
- Lämnart, prof., 3, 7.
- (af Zernava), Marina, fröken, 7.
- Peder, vpn, hh i Mark (1421), 162.
- Peder (1427—1474), vpn, hh i Mark, 160, 163 (sigill).
- Peder (Svensson), stäth., 160, 164.
- Seved, med. prof., 5 ff.
- Seved, riksskattmäst., 160, 164.
- Sigvid, hövitsm., 162.
- Sven, mönstringsherre, 160.
- Rogge, Cort, decretorum doctor, ärkedjåke i Uppsala, slutl. biskop av Strängnäs, 57, 101 f., 109, 115 f. (sigill: 116), 123, 127, 129, 130, 137. (Rosendal), Ulfard Ulfardsson, 109.
- (Rosengren), Ingeborg Jakobsdotter, g. m. Per Hansson d. y. (1'orstenasläkten), 155.
- Rosenhane, ätt, 62.
- Gustaf, frih., president, 62.
- (Rosén), Nils Birgersson, stäth. på Kronoberg, 43.
- Rosenrod, Johannes, målare, 77.
- (rosor, 3, till Horshaga), Gustaf Magnusson, r, rr, lagm. i Västerg., 67 f.
- (rosor, 3) Knut Jonsson,

- vpn, lagm. i Västerg., 69 f.
- Rossviksätten (båt), 57 (stamtavla).
- (—) Folke Folkesson, vpm, hh i Tuhundra, 53.
- (—) Gustaf Folkesson, vpm, 51 ff., 57.
- (—) Gustaf Nilsson, vpm, 50, 53, 55—59, 73 f.
- (—) Ingrid Gustafsdotter, g. m. Birger Karlsson (2 snedbjälkar), 52, 57.
- (—) Kristina Gustafsdotter, g. m. Klaus Ulf, 52, 57.
- (—) Nils Gustafsson, r, rr, lagm. i Uppl., hh i Österrekarne, 9, 38, 50—59 (sigill: 55), 62 f., 67, 71—89, 92, 94, 96, 99, 106, 118, 122, 130, 133, 160.
- (—) se även Puke.
- Rumpa, Gjurd Petersson, biskop av Strängnäs, 14, 20.
- Ruska, ätt, 94 (stamtavla), 107 f.
- , Anders (Martinsson), vpm, hh i Västerrekarne, 16, 28, 36—40 (sigill: 37), 44, 63, 68, 72 f., 80 f., 85—96, 98 f., 108, 112, 114, 124, 154.
- Henrik, Karl Knutssons sven, 113.
- Johan (Gervinsson), artium liberalium baccalaureus, kyrkoh. i Bälinge, kanik i Strängnäs, 44, 94 f., 99, 107 f., 110—115 (sigill: 115), 117—121, 124 f., 130.
- (—) Kristina Andersdotter, g. 1) m. Gervin Henriks-son, 2) m. Johan Jönsson, 94 f., 98 f., 105, 107 f., 111—114.
- Nils Andersson, frälse- man, 95.
- Rörrik, frälseman, 94 f., 98 ff., 107 f., 112 ff.
- Ryning, Bengt, vpm, rr, 133.
- Ryting, Claus (Nicolaus), jur. utr. dr, konung Karl Knutssons kansler, 83, 97, 99, 134.
- (Röd), Kristoffer Andersson, r, rr, 158.
- Rödh, Nils, vpm, härads- domhav. i Österrekarne, 29, 84, 96, 106.
- Sante i Torpa sn, 146.
- (Schack), Botilda Sunesdot- ter, g. m. Hans Kosfeld, 49.
- (—) Hemming Sunesson, frälseman, 48 f.
- (—) Nils Ulfsson, vpm, 48.
- (—) Ulf Sunesson, vpm, 48 f.
- Serenius, Jacob, biskop i Strängnäs, 3 f., 166.
- Sigge Larsson, 65.
- se Sparre.
- Uddsson, se Vinstorpa- ätten.
- Ulfsson, se Sparre.
- Sigrid Karlsdotter, se Bonde.
- Sigurd Pedersson, borgmäst. i Torshälla, 80.
- Skalme, Bengt, rådm., i Sthlm, 80.
- (sköld kluven av sågskura), Cecilia Anundsdotter, g. m. Karl Öra, 57.
- (—) Ingevald Anundsson, vpm, munk, 51 f., 57, 75.
- (—) Märta Anundsdotter, g. m. Gustaf Folkesson, 51 f., 57.
- (Slatte), Gustaf Andersson, vpm, 101, 165.
- (—) Karin Gustafsdotter, g. m. Otto Nilsson (Häste- huvud), 101.
- (snedbjälkar, 2), Birger Karlsson, vpm, 52, 57.
- (—) Gregers Bengtsson, r, rr, 122, 145 f.
- Sparre, ätter, 98, 133, 165.
- se även Yxtaätten.
- över blad, se Forstena- släkten.
- Bengt (Göransson), rytt- mäst., 165.
- (sparre), Bengta Eriksdotter, g. m. Torsten Gjurdsson (Oxenstierna), 14, 20, 65.
- (—) Clemens Petersson, vpm, 20 ff., 24.
- Sparre, Erik (Larsson), rr, kansler, 133, 155, 159.
- (sparre), Fader Ulfsson, r, rr, 105.
- (—) Gustaf Ulfsson, r, rr, 105, 107 f.
- (—) Karl Ulfsson, r, marsk, 13.
- Sparre, Lars Eriksson, rr, 159.
- (—) Lars Siggesson d. ä. (Sparre), Lars Siggesson, riksmarsk, 4, 133, 136, 158 f.
- Malin (Larsdotter), g. m. 1) Hans Persson (Forste- nasläkten), 2) Erik Jönsson (Lillie), 133, 155, 159.
- (sparre), Matts Eriksson, frälseman, 14, 33, 65.
- (—) Matts Gustafsson, r, 52.
- (—) Nils Fadernsson, r, rr, 105.
- (—) Peter Clemensson, 22.
- (Sparre), Sigge Larsson, vpm, rr, 4, 125, 133—136, 155.
- (sparre), Sigge Ulfsson, ärke- djäke, slutl. biskop av Strängnäs, 45, 93, 95, 98, 100, 105, 107, 110, 118.
- (sparre med hand under), Gotskalk Anundsson, vpm, 83.
- (sparre över blad), Jöns Am- björnsson, vpm, 53.
- (—) Magnus Jönsson, vpm, 60, 67.
- (sparrar, 2), Pernille Niels- datter, g. m. Sten Kri- stiernsson (Oxenstierna), 153.
- (sparrar, 2 nedvända), Ha- rald Magnusson, frälse- man, 27 f.
- (—) Magnus Haraldsson d. ä., 27.
- (—) Magnus Haraldsson d. y., 27.
- Spiegelberg, Hans, kansler hos biskop Brask, 113.
- Spiegelborg, Peder, borg. i Söderköping, 113 f.
- (spets nedifrån?), Torsten Si- monsson, vpm, 67.
- Spets nedifr., se Sture.
- Staffan Bengtsson, se Vins- torpaätten.
- Ulfsson, se Ulf.
- Sten Bengtsson, se Bielke.
- Kristiernsson, se Oxen- stierna.
- Turesson, se Bielke.
- (Stenbocksätt, äldre), Gus- taf Olsson, r, rr, 70, 103, 127.
- Sten Persson, borg. i Sthlm, 150.
- (stjärna), Birger Birgersson, decretorum doctor, dom-

- prost i Strängnäs, 93, 95, 109, 111.
- (stjärna), Erik Birgersson, biskop av Strängnäs, 45, 83, 93, 95, 100, 109 ff.
- (—) Kerstin Gustafsdotter, g. m. Knut Ribbing, 160.
- (stjärnbjälke), Ingrid (Ingegerd) Karlsdotter, g. m. Ragvald Nilsson (fargalt), 60.
- Stok, ätt, 42.
- Filip, vpn, 42, 46, 72.
- Ulf, frälseman, 146.
- (stolpe), Elin Magnusdotter, g. m. Knut Uddsson, 80.
- (stolpar, 3), Peder Sigvordsson, frälseman, 129.
- (strutsfjädrar, 3), Hans Stensson, frälseman. 129.
- (stubbe), Anders Ragvaldsson, vpn, hh i Åkerbo, 102, 139—150 (sigill: 144), 154 ff., 158, 160, 162, 167.
- (—) Bengt Andersson, kyrkoh. i Linde, sed. i Odensvi, 141 f., 145, 150, 152—155.
- (—) Johan Andersson, vpn, 141 f., 150.
- (—) Mektild Andersdotter, g. m. Peder Knagh, 137 ff., 141 f., 150, 153 f.
- Sture, Anund (3 sjöblad), r, rr, 67.
- (—) Gustaf Algotsson (3 sjöblad), r, rr, 91, 95.
- (—) Katarina Svendsdotter (spets nedifr.), g. m. Bo Stensson (Natt och Dag), 160.
- Magnus (3 sjöblad), r, 23.
- Nils (Bosson; Natt och Dag), r, rr, 65, 103, 105, 126 f., 129, 133, 145 f., 149, 160.
- Sten (Gustafsson; 3 sjöblad), d. ä., r, riksförest., 4, 36, 90, 102 ff., 108, 120, 125 f., 128—134, 137, 145, 147, 153, 164.
- Sten (Svantesson; Natt och Dag), d. y., r, riksförest., 4, 65, 150, 160, 164.
- (—) Svante Nilsson (Natt och Dag), r, riksförest., 65, 127, 135, 149, 152, 160.
- Sture, Sven (Nilsson; spets nedifr.), r, 65 ff., 76, 160.
- (Stygge), Ulrik, biskop av Aarhus, 68.
- Sudreimsätten (yngre), Johan Martinsson (stjärna), vpn, 23.
- Sune Hansson Pampe, se Pampe.
- Sunniva, g. m. Olof Drake, 100 f.
- (svala), Lasse Halvordsson, frälseman, 129.
- Svante Nilsson, se Sture.
- Svart, Peder, biskop i Västerås, krönikeskrivare, 155 f.
- Svarte Jöns (Åkesson), se Svarte Skåning.
- (Svarte Skåning), Jöns Åkesson (herr Svarte Jöns), ärkedjåkne i Strängnäs, 118.
- (—) Ture Jönsson, r, rr, lagman i Västerg., 70, 104, 113.
- (—) Åke Jönsson, r, rr, lagm. i Söd., 46, 57, 70, 105, 107, 113, 118, 127, 133, 134.
- Svarte Åke Jönsson, se Svarte Skåning.
- Sven, abbot i Julita kl., 130 f.
- Nilsson se Sture.
- (svin), Nils Halfvarsson, vpn, 139 f.
- Svin, jfr även Fargalt o. Horn.
- (Svärd), Brita Pedersdotter, g. m. Gustaf Andersson (Slatte), 101, 165.
- (—) Katarina Pedersdotter, g. m. 1) Olof Drake, 2) Peder Ivarsson, 101, 165.
- Sæk, Lars, kanik i Strängnäs, 118.
- (Sövstasläkten: klugen sköld i h. f. blomstängel, i v. f. krumhorn), 48 f. (stamtavla: 48).
- (—), Nils Petersson, 48.
- (—) Peter Ulfsson, vpn, 46—50, (sigill: 47) 52 f., 62, 74, 86 f., 89.
- (—) Ulf Petersson, vpn, 46 ff., 51, 59.
- (Tandläätten: klugen sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan), Anders Magnusson, frälseman, 59 f.
- (—) Katarina Magnusdotter, g. m. Jöns Magnusson (klugen sköld m. horn o. 2 fågelfötter), 59 f.
- (—) Magnus Elofsson, vpn, 47, 51, 59, 60 ff.
- (—) Nils Magnusson, frälseman, 59 f.
- Ternell, C. Fr., hall- och manufakturiskal, 3.
- Tibble-Vargarnsätten, 125 (stamtavla).
- , Erik Larsson (kors), vpn, hh i Hagunda hd, 121 ff. (sigill: 123), 125, 131.
- (—) Märta Pedersdotter, g. m. Peder Jonsson Knagh, 125, 130 f., 142, 153.
- (—) Peder Eriksson (blomstängel), vpn, hh i Västerrekarne, 94, 108, 111, 114, 120—125 (sigill: 124), 130, 136, 152 ff. (tjurhuvud), Gervin Henriksson, vpn, 94 ff., 99, 108.
- (—) Margareta Gervinsdotter, g. m. Peder Eriksson (blomstängel), 94, 108, 111, 114, 120—125, 134.
- Tomas, tyska ordens komtur i Årsta, 76.
- Simonsson, biskop av Strängnäs, 49, 68, 70, 83, 106 f., 110 f., 118.
- Tord Björnsson i Bålsta, 81.
- Filipsson, se Bonde.
- Gunnarsson, biskop av Strängnäs, 40.
- Sandersson, frälseman, 129.
- kyrkoh. i Öja, 44.
- Torsten Gjurddsson, se Oxenstierna.
- Simonsson, vpn, se Spets nedifrån.
- (Tott), Axel Petersen, r, dansk rr, 68.
- (—) Erik Axelsson, r, riksförest., 102.
- (—) Hans Åkesson, r, rr, 127.
- (—) Ingeborg Åkesdotter, g. m. Sten Sture d. ä., 126.
- (—) Ivar Axelsson, r, rr, 112, 127, 144.

- (Tott), Olof Axelsen, vpn, danskt rr, 69.
- (—) Örjan Åkesson, vpn, rr, 127.
- (trana), Klaus Filipsson, vpn, 152.
- Trolle, ätt, 43, 51.
- Arvid, r, rr, 43, 113, 127.
- Birger d. y., r, rr, 43, 52, 81.
- Gustaf, ärkebiskop av Uppsala, 156.
- Tue (Nielsen), ärkebiskop, se Juul.
- Ture Eriksson, se Båt.
- Jönsson, se Svarte Skåning.
- Stensson, se Bielke.
- Ulf i Gunnarskäl, 45.
- Jonsson, se Blå.
- Petersson, se Sövstasläkten.
- Staffansson, se Ulf.
- kyrkoh. i Stenkvista, 44.
- Sunesson, se Schack.
- kyrkoh. i Tumbo, 44 f.
- Ulf (2 vargar), Klaus, r, 52, 57.
- Olof, r, 72.
- (ulf, tillbakaseende), ätt, 93, 133 (stamtavla).
- (—) Arend Bengtsson, r, rr, 104.
- (—) Gotskalk Bengtsson, r, rr, 111.
- (—) Katarina Staffansdotter, g. m. Bengt Larsson, 133.
- (—), Staffan Ulfsson d. ä., r, rr, 133—136.
- (—) Staffan Ulfsson d. y., r, rr, lagm. i Väst., 46, 57, 76, 93—96, 98 ff., 100, 107, 133.
- (—) Ulf Staffansson, vpn, 76, 133.
- Ulfard Ulfardsson, se Rosendal.
- Ulrik, hertig av Mecklenburg, 76.
- (Ulvåsaätten: lejon), Birger Ulfsson, r, 61.
- (—) Katarina Ulfsdotter, abbedissa i Vadstena kl., helgon (Katarina av Vadstena), g. m. Eggard van Kyren, 61, 132.
- Valdemar Atterdag, konung av Danmark, 12 f., 31.
- Varg, Gödeka, frälseman, 145.
- Olof, frälseman, 144 ff. (Vasa), Erik Karlsson, r, rr, 145 f.
- (—) Johan Kristiernsson, r, rr, 70.
- (—) Kettel Karlsson, biskop av Linköping, riksförest., 102, 109, 143 f.
- (—) Kristiern Johansson, vpn, rr, 133.
- Vinge, ätt, 165.
- (vinge), Lindorm Björnsson, vpn, rr, lagm. i Västerg., 105, 134.
- (—) Olof Björnsson, vpn, rr, lagm. i Värml., 126, 131.
- (vinkelhakar, 2) Cecilia Ingemundsdotter, g. m. Sune Hansson Pampe, 48.
- (—) Ingevald Ingemundsson, prebendat i Strängnäs, 20, 118.
- (Vinstorpaätten), Bengt Uddsson, vpn, rr, 65 ff., 69 f., 90, 163.
- (—) Ingrid Bengtsdotter, g. 1) m. Tomas Bengtsson (Pipa), 2) m. Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt), 70.
- (—) Karl Bengtsson, r, rr, 66, 127, 135.
- (Vinstorpaätten), Knut Uddsson, r, rr, 67, 77, 80 f.
- (—) Sigge Uddsson, biskop av Skara, 66, 70.
- (—) Staffan Bengtsson, r, rr, 66, 70.
- Yxel, se Yxkull.
- Yxkull (Yxel), Johan, överste, 155, 161 f.
- Yxtaätterna, 140 (stamtavla).
- (Yxtaätten: sparre), Birgitta Magnusdotter, g. m. Anders Ragvaldsson, 139 f., 142, 145, 147 f., 156, 158, 160.
- (—) Cecilia Magnusdotter, g. m. Ebbe Bengtsson, 139 f.
- (—) Ingrid Magnusdotter, g. m. Nils Halfvarsson, 139 f.
- (—) Johanna Magnusdotter, g. m. Palne Jönsson, 140, 158.
- (—) Magnus Nilsson, vpn, 138 ff., 158.
- (—) Nils (Magnusson) Månsson vpn, 138 ff. (sigill: 139), 155.
- (Yxtaätten), Olof Håkansson, vpn, 138 ff.
- Åbjörn Redesven, 65.
- Åke Jönsson, se Svarte Skåning.
- (ållon, 3), Nils Gregersson, frälseman, 129.
- Ålänning, Lasse, 147.
- Ålänning, Peter Finvidsson, köpman, rådman i Sthlm, 48 f.
- Öra, Karl, r, 57, 76.
- Öra, Karl Karlsson, r, 51, 57.
- Örjan Åkesson, se Tott.

II. Ortregister.

- Agunnaryds sn, Sunnerbo hd, Smål., 15.
- Anunsta, Hagunda hd, Uppl., 121.
- Arboga, 23, 66, 83, 88—92, 94, 102—105, 107, 110 f., 120 f., 137, 144, 147, 149—153, 158 f., 161.
- Arboga kl., 104 f., 144.
- Arvika sn, Jösse hd, Värml., 151.
- *Asgusbygden», 127.
- Aspenäs, Ydre hd, Österg., 22, 89.
- Aspö, Selebo hd, Söd., 118.
- Avhulta, Munktorp sn, Väst., 5 f., 27 f., 95, 126, 128, 132, 143.

- Avignon, 12, 44.
 Axtorna, 155, 159.
- Balingsta sn, Hagunda hd, 108, 124.
 Basel, 69.
- Benhammar, Vada sn, Val-lentuna hd, Uppl., 146.
- Berga, Tumbo sn, 45.
 Bergen, Norge, 31.
- Bergkvara, Bergunda sn, Kinnevald hd, Smål., 43.
- Bettna sn, Oppunda hd, 49, 114.
- Biby, Gillberga sn, 22.
- Björneme, Gryta sn, 123.
- Björskog sn, Åkerbo hd, Väst., 131.
- Blacksta, Årla sn, 37, 47, 62, 85, 87.
- Boda, Eskilsäter sn, 126.
- Bogesta, Balingsta sn, 124.
- Bologna univ., 109.
- Botkyrka sn, Svartlösa hd, Söd., 16.
- Brunkeberg, 103.
- Brügge, 48.
- Bryngfjolen, Grava sn, Karl-stads hd, Värml., 127.
- Bråbo hd, Österg., 138.
- Bålsta, 81.
- Bälinge sn, Rönö hd, Söd., 94, 108, 114 f.
- Bälsås, Kvistbro sn, Eds-bergs hd, Närke, 127.
- Bømmelfjorden, Norge, 11.
- Dalaborg, Dalsl., 31 f.
- Dalby sn, Hagunda hd, 122.
- Dentesta, Vadsbro sn, 74, 83 f., 101 f., 105.
- Digragården, Kymbo sn, 30, 65.
- Doberan, stad i Mecklen-burg, 76.
- Dävö, Munktorp sn, 5.
- Edeby, Helgarö sn, Åker hd, Söd., 131.
- Edsviken, Uppl., 18 f., 22 ff.
- Ekhult (Öklitta), Väst., 147.
- Engsö, se Ängsö.
- Engsöhus, se Ängsöhus.
- Enköping, 13.
- Enköpings hospital, 110.
- Enskede, 17.
- Erfurt, univ., 109.
- Erstavik, Huddinge sn, Svartlösa hd, Söd., 57.
- Eskilstuna, 15, 20, 36 f., 39, 41, 47, 87, 91, 118.
- Eskilstuna johanniterkl., 16, 48, 51, 54, 56, 87 f., 142, 148 f.
- Eskilsäter sn, Näs hd, Värml., 126.
- Falköping, 18, 33.
- Fellingsbro sn, Åkerbo hd, Väst., 15, 89.
- Fogdön, 41.
- Fors sn, Västerrekarne hd, Söd., 45.
- Frösvi (Frövi), Romfartuna sn, Norrbo hd, 74.
- Fullbro, Sorunda sn, 21, 26.
- Furingstad sn, Lösing hd, Österg., 15.
- Fästered, Finnekumla sn, Kind hd, 106.
- Garn, Tumbo sn, 16, 87.
- Gata, Uppl., 13.
- Gillberga sn, Västerrekarne hd, Söd., 19.
- Gransby, Tumbo sn, 4.
- Greifswald, univ., 109, 116.
- Gripsholm, Söd., 5, 39, 114, 126.
- Grisnäs, Björskog sn, 141 f.
- Grums hd, Värml., 151.
- Gryta sn, Hagunda hd, Uppl., 123.
- Gräseboda (Haneberg), Näs-hulta sn, 60, 62, 81.
- Gunnarskäl, Tumbo sn, 45, 46, 72, 94.
- Gurre slott, Danmark, 31.
- Göksholm, St. Mällösa sn, 101.
- Hagby, Tumbo sn, 4.
- Hagby, Örby sn, Marks hd, Västerg., 127.
- Hagunda hd, Uppl., 121 ff.
- Hallunda, Botkyrka sn, 3 f.
- Hammar, Gårds hd, Skåne, 69.
- Hammarby, Dalby sn, Ha-gunda hd, 122, 146.
- Hammarby, Österhaninge sn, 17.
- Haneberg, se Gräseboda.
- Harljunga, se Herrljunga.
- Hedensö, Näs-hulta sn, 60 f.
- Helgarö sn, Åker hd, Söd., 45.
- Herrljunga (Harljunga), Herrljunga sn, Kullings hd, Västerg., 144.
- Himmelsända, Kjula sn, 45.
- Holm, St. Tuna sn, Dalarna, 101, 131, 165.
- Hovsta, 74.
- Husaby Byring, se Husby-Rekarne.
- Husby, Tumbo sn, 16, 38, 81, 90 f., 94.
- Husby-Rekarne sn (Husaby Byring), Österrekarne hd, Söd., 14, 15, 19, 44, 46 f., 51, 57, 65, 105.
- Hällberga, Grava sn, Karl-stads hd, Värml., 127.
- Hångsdala sn, Vartofta hd, 164.
- Hällby, Torshälla sn, 80, 161.
- Hällstorp (Härlingstorp), Kymbo sn, 30, 65 f., 68.
- Hälsingborg, 68 ff.
- Härlingstorp, se Hällstorp.
- Högsta, Söd., 45 f.
- Höjen (Rödahögen), Till-berga sn, 85.
- Hökesta, Fellingsbro sn, 39 f.
- Hölebo hd, Söd., 93.
- Ingaboda, Ottravad sn, 30, 33, 65 f., 68.
- Julita kl., 16, 37, 41 f., 46, 88, 94, 139 f.
- Jäder sn, Österrekarne hd, Söd., 72.
- Jönköping, 97.
- Jösse hd, Värml., 151.
- Kalmar, 33, 52, 126, 152, 156.
- Kasta, Vadsbro sn, 16, 74, 84 ff., 96, 101, 106 f., 132, 152, 158, 165.
- Kimstad, Österg., 159.
- Kind hd, Västerg., 27.
- Kinda hd, Österg., 27.
- Kinger, Vansö sn, 120.
- Kinne hd, Västerg., 27.
- Kjula sn, Kjulaås, Österrekarne hd, 29, 84, 106, 124, 152.
- Kleva, Torshälla sn, 80.
- Klevatorp (Klev, Kleva), Tumbo sn, 46, 72, 94.
- Kolunda, Stenkvista sn, 50, 74.
- Korsholm län, 52, 72.
- Kronoberg, Smål., 43, 110.
- Kullerstad, Kullerstad sn, Memmings hd, Österg., 98.
- Kumla sn, Kumla hd, Närke, 15.
- Kvicksund, Tumbo sn, 15 f., 34, 36, 91, 167 f.

- Kymbo (Tiumo) sn, Vartofta hd, Västerg., 15, 66 ff.
 Kärrbo sn, Siende hd, Västmanl., 15.
 Kärrtorp, Käretorp, se Tjårtorp.
 Köln, univ., 109.
 Köpenhamn, 142.
 Köping, 131, 158.

 Leipzig, univ., 94, 109 f., 112.
 Lilla Ladby, Lista sn, 124.
 Lilla Mällösa sn, Villättinge hd, Söd., 138.
 Lilla Söd, Furingstad sn, 75.
 Linde, 141 f., 152.
 Linderås, Norra Vedbo hd, 18.
 Linköping, 58, 94, 97 f., 163.
 — domkyrka, själakoret, 113.
 —, Helga Kors Gille, 98.
 —, Sankt Lars Gille, 98.
 Lista sn, Västerrekarne hd, Söd., 15 f., 19, 29, 35, 62, 88, 92, 108, 124.
 Livland, 76.
 Louvain, univ., 109.
 Lukamora, Tumbo sn, 146.
 Lund, 69.
 Lundby, Husby-Rekarne sn, 30, 51, 101 f.
 Lybby, Viby sn, Grimstens hd, Närke, 127.
 Lybeck, Tumbo sn, 16, 78, 133, 135.
 Lästad, Blådinge sn, Allbo hd, Smål., 97.
 Lönshult, Agunnaryd sn, 16, 43, 81.
 Löppinge, Fors sn, 45 f.
 Löved, Grava sn, Karlstads hd, Värml., 127.
 Lövsta, Tumbo sn, se V. Lövsta.

 Malma sn, Åkerbo hd, Västn., 147.
 Malmberg, V. Vingåker sn, 37.
 Marks hd, Västerg., 163.
 Mesta, Fors sn, 45 f.
 Mora sten, Uppl., 11, 13, 33.
 Munktorp sn, Snevringe hd, Västn., 5.
 Myraby, se Mörby.
 Mälby, Tumbo sn, 16, 73, 78, 80, 84, 94, 96, 99, 134.
 Mälsåker, Ytterselö sn, Söd., 152.
 Möckeln, Smål., 16.

 Möklinta sn, Västn., 143.
 Mörby (Myraby), Husby-Rekarne sn, 16, 30, 51, 59, 74, 96, 100 ff., 105.
 Mörby, Österhaninge sn, 17.
 Mörbytorp, Husby-Rekarne sn, 102.

 Norra Vedbo hd, Smål., 18.
 Norrbo hd, Västn., 50.
 Norrby, Fellingsbro sn, 39 f.
 Norrköping, 112 ff.
 Nyköping, 30—33, 36, 46 f., 51 f., 59, 110.
 Nyköpingshus, 93, 139.
 Nyslott, Finl., 155, 159.
 Nädendals kl., 54.
 Närja å, se Torshällaån.
 Näsby, 111.
 Näshult sn, Östra hd, Smål., 97.
 Näshulta sn, Österrekarne hd, Söd., 60.

 Odensvi sn, Åkerbo hd, Västn., 155, 161, 167.
 Olstra, se Ostra.
 Ophöga, se Uppbo.
 Oppaby, trol. Oppeby i Bälinge sn, 118.
 Oppensten slott, Västerg., 32.
 Oppunda hd, Söd., 60, 74, 91, 138.
 Ostra (Olstra), Sundby sn, 27, 29, 35, 38.
 Ottravad sn, Vartofta hd, Västerg., 15.

 Paris, univ., 108 f.
 Perugia, univ., 109, 116.
 Piteå, 71.
 Prag, univ., 109.

 Risinge sn, Finspångälans hd, Österg., 138.
 Rom, 42, 61, 110.
 Rosendal, Husby-Rekarne sn, 16, 51, 59, 74, 84 ff., 96, 99, 106 f., 132.
 Rossvik, Husby-Rekarne sn, 51, 53, 56—59, 72 f., 90, 130, 165.
 Rostock, univ., 109, 116.
 Rottneros, V. Sunds sn, Värml., 137.
 Råby sn, Västerrekarne hd, Söd., 1 f.
 Rällinge, Helgarö sn, 45.
 Råvelsta, Altuna sn, Västn., 152.
 Rödahögen, se Höjen.

 Salem sn, Svartlösa hd, Söd., 15 ff., 38, 89.
 Salsta, Tensta sn, 77.
 Sanda, Kumla sn, Kumla hd, Örebr., 42, 167.
 Siena, univ., 109.
 Sifsta, se Sövsta.
 Skara, 33, 67, 70 f., 97, 102.
 Skattna, Kullerstad sn, 98.
 Skiringe, L. Mällösa sn, 139.
 Skjålsuud, Furingstad sn, 75.
 Skrubba, Brännkyrka sn, 17.
 Skåne, 11 ff.
 Skåra, Grava sn, Karlstads hd, Värml., 127.
 Skämsta, Kärrbo sn, 37.
 Skänninge, 44.
 — nunnekloster, 40, 113.
 Skölby, 81.
 Skönberga sn, Hammarkinds hd, Österg., 113 f.
 Slättamo, Österg., 138.
 Smedjaby, Varnums sn, Ölme hd, Värml., 127.
 Sorunda sn, Sotholm hd, Söd., 16, 21.
 Sorö, Danmark, 32.
 Stenkivsta sn, Österrekarne hd, Söd., 44, 46, 50 f.
 Stensta, Söderbykarl sn, Lyhundra hd, Uppl., 93.
 Stensta, Fellingsbro sn, 39.
 Stockholm, 5, 9, 13 f., 16, 20, 23, 25, 33, 36, 43, 48, 54 f., 66, 88, 100, 103, 120 f., 125 ff., 132, 135, 144, 151, 158.
 — Helga Lekamens Gille, 16, 48, 53, 78 f., 114.
 — Sankta Clara kl., 124.
 — Sankta Gertruds Gille, 57, 86, 94 f.
 — Storkyrkan, 137.
 —, Helga Lekamens kor, 87 f.
 Stockumla, Dingtuna sn, Tuhundra hd, Västn., 42.
 Stora Mällösa sn, Asker hd, Närke, 6.
 Stora Skedevi sn, Dalarna, 146.
 Stora Sundby, se Sundby.
 Strängnäs, 15 ff., 19 f., 26, 30, 34, 40, 42, 45 f., 49, 57, 60, 83, 93, 94—98, 102, 104, 107, 111—121, 138, 152, 156, 161, 168.

- Strängnäs dominikanerkl., 112.
 — domkyrka, 42, 48, 83, 106, 116 f., 156.
 — — Helga Kors altare, 112.
 — — Helga Lekamens kor, 17.
 — — Helga Lekamens prebenda, 45.
 — — S:t Andreas kor, 87.
 — — S:ta Annas prebenda, 118 f.
 — — S:t Botvids prebenda, 111.
 — — S:t Johannis prebenda, 45.
 Stubbetorp, Åsheda sn, Uppvidinge hd, Smål., 97.
 Stömmestad, Segerstads sn, Grums hd, Värml., 126.
 Sundabyhus, se Sundby, Öja sn.
 Sundby, Tillberga sn, 85.
 Sundby (Stora Sundby), Öja sn, 11, 13 f., 19, 22 f., 39, 51, 63, 76.
 Sundby sn, Österrekarne hd, Söd., 15.
 Sunnerbo hd, Smål., 43.
 Svanserid, se Svansö.
 Svansö, Torestorp sn, 163.
 Säby, Salem sn, 17, 43.
 Säby kloster, se Julita.
 Säby sn, Snevinge hd, Västm., 126.
 Söderby, Torshälla sn, 42.
 Söderköping, 66, 84, 104.
 Södertälje (Tälje), 75 ff., 88, 112, 118.
 Södertörn, 16 f., 20, 22, 43.
 Sörby, Tumbo sn, 4, 15 f., 34, 36, 85, 91, 168.
 Sövsta (Sifsta), Stenkvista sn, 46 f., 49, 86 f.
 Tandla, Husby-Rekarne sn, 59, 62.
 Tensta sn, Norunda hd, Uppl., 77.
 Tibble, Balingsta sn, Hagunda hd, Uppl., 108, 121 ff., 125, 152.
 Tillberga sn, Siende hd, Västm., 15, 37 f., 87.
 Tiumo, se Kymbo.
 Tjurbo hd, Västm., 74.
 Tjust, 76.
 Tjårtorp (Kärrtorp, Kärretorp), Tumbo sn, 4, 16, 133, 135.
 Tofta, Adelsö sn, Färentuna hd, Söd., 13.
 Tokatorp, Valstad sn, 30, 65, 68.
 Tomarp, Kvidinge sn, S. Åsbo hd, Skåne, 23.
 Torestorp sn, Marks hd, Västerg., 163.
 Torpa sn, Åkerbo hd, Västmanl., 38, 89.
 Torshälla, 17 f., 39, 45, 49, 72, 80, 84, 87, 95, 99, 108, 111.
 Torshälla sn, Västerrekarne hd, 15, 42, 80, 161.
 Torshällaån (Närja å), 38, 89 f.
 Tosterup, Tosterups sn, Ingelstad hd, Skåne, 69.
 Trosa, 93, 118.
 Trosa sn, Hölebo hd, Söd., 93.
 Trossnäs, Nor sn, Västm., 151.
 Tumbo sn, Västerrekarne hd, Söd., 1—4, 8, 15 f., 29, 35 f., 43—46, 57, 67, 84, 87 ff., 91 f., 94, 133 ff., 152, 159, 161, 165 ff., 168.
 Tumboås, Tumbo sn, 15, 72, 83, 89, 91, 106, 124, 152, 154.
 Täby sn, Örebro hd, Närke, 111.
 Tälje, se Södertälje.
 Täljehus, 75 ff., 80, 118, 122.
 Tönsberg, Norge, 26.
 Törista, Västeråker sn, 121.
 Ulvgryt, Täby sn, 111 f.
 Umeå, 71.
 Uppbo (Ophöga), St. Ske devi sn, 146.
 Uppsala, 43, 93, 97, 114 f., 123 f., 131, 152, 156.
 — domkyrka, 123, 152.
 — univ., 110 f.
 Vadsbro sn, Oppunda hd, Söd., 15.
 Vadstena, 5, 55, 61, 66 f., 70, 75, 80, 118, 152, 156, 162.
 — kloster, 15, 22, 32, 51, 62, 75, 89, 132.
 — klosterkyrka, S:t Eriks kor, 75.
 Vallby, Hagunda sn o. hd, 114, 123, 152.
 Valsta, Odensvi sn, 7 f., 137, 140—144, 149 f., 153—157, 159, 161 f., 164, 167.
 Valstad sn, Vartofta hd, Västerg., 15, 67, 71.
 Vansta, Ösmo sn, 20 f.
 Vansö sn, Åkers hd, Söd., 120.
 Vargarn, Lista sn, 7 f., 16, 21, 26, 34, 36, 38 f., 40, 62 f., 88, 92 ff., 100, 107 f., 117, 121, 123 ff., 130 f., 133, 136, 151, 153 ff., 159 f., 162, 164—168.
 Warnemünde, 94, 120.
 Vartofta hd, Västerg., 19, 49, 64 f., 70, 160.
 Viby, 150.
 Wien, univ., 109.
 Vinger (Kongsvinger), Norge, 5, 27 ff.
 Vingåker, se Västra Vingåker.
 Vinsarp (Vinstorp), Dalum sn, Redvägs hd, Västerg., 65.
 Vinstorp, se Vinsarp.
 Vårfruberga nunnekl., 41 f., 44, 58, 75.
 Vårhulta (Vårnhulta), 99, 108.
 Väsby, Tumbo sn, 15 f., 34, 36, 133, 135, 167.
 Västerrekarne hd, Söd., 21 f., 34, 38 f., 89, 91, 94, 114, 124, 130, 153 f., 168.
 Västerвик, 153.
 Västeråker (Åker) sn, Hagunda hd, Uppl., 121 f.
 Västerås, 37, 81, 84 f., 97, 100, 123, 131, 137, 144, 147, 152.
 — domkyrka, 38, 74, 87, 144.
 Västra Lövsta, Tumbo sn, 4, 16, 36, 91, 133.
 Västra Vingåker sn, Oppunda hd, Söd., 15, 37.
 Växjö, 97, 139.
 Yxta, se Yxtaholm.
 Yxtaholm, L. Mällösa sn, 8, 138, 140, 153, 155, 159.
 Åbo län, 33.
 Åker hd, Söd., 47 ff., 142, 150.
 Åker sn, se Västeråker.
 Åkerbo hd, Västm., 38, 125, 137, 140, 143 f., 146 f., 150, 153, 155 f.
 Årsta, Österhaninge sn, 76.

Ängsö, Ängsö sn, Yttertjurbo hd, Västm., 36, 47.	Ökna, Husby-Rekarne sn, 16, 51, 59, 74, 84 ff., 96, 99, 101, 106 f., 132, 165.	99, 106, 125, 128, 132—136, 143, 153 ff., 157, 159—162, 164, 166 f.
Ängsöhus, Ängsö sn, 47.	Örebro, 13, 25, 97.	Österhaninge sn, Sotholm hd, Söd., 17.
Ärista, Hagunda hd, Uppl., 121.	Öresten slott, Västerg., 32.	Österrekarne hd, Söd., 12, 22, 41, 46, 52, 55, 57, 124.
Ärla sn, Österrekarne hd, Söd., 15.	Ösmo sn, Sotholm hd, Söd., 20 f.	Övernäs, Gillberga sn, 146.
Öja sn, Västerrekarne hd, Söd., 44, 62 f.	Österby, Tumbo sn, 1—8, 15 f., 18, 28 f., 35, 37 f., 44 f., 55, 57, 67, 71—78, 80 ff., 85 ff., 92 ff., 96.	Övlingby, Tumbo sn, 1 f., 16, 87, 91.
Öklitta, se Ekhult.		Övlinge, Tumbo sn, 4.

STOCKHOLM 1935. KUNGL BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER 343263